

MARKETOUR

Mihai
Pelin

Săptămîna patimilor (23-28 iunie 1940)

Cedarea Basarabiei
și a nordului Bucovinei

compania

Mihai Pelin

Săptămîna patimilor (23-28 iunie 1940)

**Cedarea Basarabiei
și a nordului Bucovinei**

Mihai Pelin (25 august 1940, Cernăuți-14 decembrie 2007, București) a semnat cărți de literatură, istorie, cercetare de arhivă.

Volume publicate : *Redactori și pianiști* (1967), *Inaderență* (1968), *Miorița nu s-a născut lângă stele* (1973), *Căderea Plevnei* (1977), *Șa pierdută pe mare* (1983), *Speranța* (1984), *Requiem pentru Convenția de la Geneva* (ediția I, Veneția, 1988 ; ediția a II-a, București, 1996), *Epistolarul infernului* (1993), *Sioniști sub anchetă* (1993), *Legendă și adevăr* (1994), *Culisele spionajului românesc* (1997), *Miza războiului* (1998), *Operațiunile Melița și Eterul. Istoria Europei Libere prin documente de Securitate* (1999, ediția a II-a 2007), *Artur – Dosarul Ion Caraion* (2001), *Iluziile lui Iuliu Maniu* (două volume, 2001-2002), *Opisul emigrației politice. Destine în 1 222 de fișe alcătuite pe baza dosarelor din arhivele Securității* (2002), *Genii și analfabeți*, (2002), *Un veac de spionaj, contraspionaj și poliție politică* (2003), *Italieni, vă ordon, treceți Prutul !* (2003), *SIE & SRI – Trecutul nu se prescrie* (2004), *Deceniul prăbușirilor (1940-1950). Viețile pictorilor, sculptorilor și arhitecților români între legionari și staliniști* (2005), *Diplomație de război* (2005).

Între 1986 și 1989 a editat la Veneția patru volume masive de reconstituiri, documente civile și militare din anii participării României la cel de-al doilea război mondial. A colaborat, de asemenea, cu serviciul specializat al Crucii Roșii din München (Suchdienst) la lămurirea destinului a peste 1 600 de militari germani capturați de armata română și preluați abuziv de sovietici în toamna lui 1944.

A coordonat elaborarea primelor patru volume ale *Cărții Albe a Securității*. Dintre acestea, volumul *Istorii literare și artistice (1969-1989)* și cel consacrat perioadei 23 august 1944-30 august 1948 au fost publicate în 1996 și, respectiv, 1997.

O versiune mai amplă a acestei lucrări a fost publicată de Mihai Pelin în *Antonescu, mareșalul României, și războaiele de reîntregire*, ed. Josif Constantin Drăgan, Veneția, Ed. Nagard, vol. II, 1988, pp. 29-130, vol. III, 1989, pp. 525-638.

Mihai Pelin

Săptămîna patimilor (23-28 iunie 1940)

Cedarea Basarabiei
și a nordului Bucovinei

Prefață de acad. Florin Constantiniu

Coordonatorul seriei **ClarObscur** : Petru Romoșan
Macheta și realizarea : compania
Ilustrația copertei : pe fundal, Teatrul din Cernăuți ;
fotografia alb-negru : Str. Regele Ferdinand din Bălți
Redactarea : Iuliana Daniela Pop, Livia Roman, Adina Kenereș
Procesare computerizată : Vlad Predescu, Bogdan Constantinescu
Corectură : Mihaela Popescu
Tipărit la Print Multicolor Iași

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
PELIN, MIHAI

Săptămîna patimilor (23-28 iunie 1940) : cedarea
Basarabiei și a nordului Bucovinei / Mihai Pelin ; pref. :
acad. Florin Constantiniu. - București : Compania, 2008
256 p. ; 20 cm. - (ClarObscur).

Index

ISBN 978-973-7841-57-5

I. Constantiniu, Florin (pref.)

94(498)"1940"

© compania, 2008

Str. Tuberozelor Nr. 9, Sector 1, 011411 București
Tel. : 223 23 28 Fax : 223 23 25
Tel. difuzare : 223 23 24, 223 23 27
e-mail : compania@rdslink.ro
www.compania.ro

Cuprins

Prefață de acad. Florin Constantiniu	6
Duminică, 23 iunie 1940	16
Luni, 24 iunie 1940	20
Măști, 25 iunie 1940	28
Miercuri, 26 iunie 1940	44
Joi, 27 iunie 1940, și noaptea de 27 spre 28 iunie 1940	76
Vineri, 28 iunie 1940, începînd din zori	119
Indice de nume	238
Indice de locuri/localități	248

Prefață

Anexarea de către Uniunea Sovietică a Basarabiei și nordului Bucovinei¹, la 28 iunie 1940, a fost consecința directă a Pactului Molotov-Ribbentrop și a izolării politice și militare din acea perioadă a României.

Cu aproape un an înainte de începutul amputărilor teritoriale suferite de România în vara anului 1940, Germania și URSS au încheiat, la 23 august 1939, un tratat de neagresiune, însoțit de un protocol adițional secret, prin care cele două părți își delimitau « sferile de interese ». Tratatul, cunoscut și sub numele celor doi semnatari ca Pactul Molotov-Ribbentrop (primul – comisar al poporului pentru Afacerile Străine al URSS, celălalt – ministrul de Externe al *Reich*-ului), a rezultat din convergența de interese ale celor două regimuri totalitare și a schimbat configurația geostrategică a continentului european.

Antagonismul declarat dintre ideologiile regimurilor de la Berlin și Moscova – nazism și comunism – nu i-a împiedicat pe Hitler și Stalin să cadă de acord și să fixeze soarta țărilor din imediata vecinătate a Germaniei și URSS.

Pentru *Führer*, înțelegerea cu URSS era condiția indispensabilă declanșării – dorite de el – a războiului, prin câștigarea căruia spera să instaureze hegemonia celui de-al treilea *Reich* în Europa și în lume. Garanția acordată Poloniei de Marea Britanie și de Franța, la 31 martie 1939, crea perspectiva unui război pe două fronturi în cazul în care guvernul de la Varșovia ar fi respins revendicările Berlinului (orașul Danzig/Gdańsk și o cale ferată pe teritoriul polon unind Germania propriu-zisă cu Prusia Orientală și beneficiind de extrateritorialitate). Pentru ca

garanția să capete o consistență militară, era nevoie ca Uniunea Sovietică să fie asociată la apărarea Poloniei, având în vedere că frontiera de vest a Germaniei era străjuită de Linia Siegfried, a cărei străpungere – pentru a veni în sprijinul Poloniei – ar fi necesitat, judecând după experiența primului război mondial, costuri umane uriașe.

Uniunea Sovietică și conducătorul ei, Stalin – care, după acordul de la München (29 septembrie 1938), încheiat, în detrimentul Cehoslovaciei, de Germania, Italia, Marea Britanie și Franța, păreau într-o totală izolare – s-au aflat, odată cu începerea crizei poloneze, în situația de arbitri ai Europei.

Hitler avea nevoie de URSS pentru a evita un război pe două fronturi : în vest, împotriva Franței și Marii Britanii ; în est, împotriva Poloniei și URSS, dacă acestea din urmă s-ar fi alăturat coaliției anglo-franco-poloneze *Führer*-ul era convins că, dacă URSS rămânea neutră, *Wehrmacht*-ul era capabil să lichideze rapid Polonia (2-3 săptămâni), pentru a se « întoarce » apoi în Vest.

La rîndul lor, premierii Marii Britanii și Franței – Chamberlain și, respectiv, Daladier – înțelegeau că garanția dată Poloniei nu căpăta eficiență decît dacă Uniunea Sovietică s-ar fi alăturat celor două mari democrații occidentale.

Stalin avea de ales între cele două oferte : cea anglo-franceză și cea germană. Prima însemna participarea la un război pentru apărarea unei țări – Polonia – pe care Moscova o considera « un copil monstruos al Versailles-ului » și care nu dorea să fie salvată de sovietici (« cu germanii ne pierdem independența, cu rușii ne pierdem sufletul », gîndeau polonezii). În afară de angajarea într-un război nedorit, URSS nu obținea nici un beneficiu de pe urma efortului militar. Ce avantaje ar fi putut căpăta la masa păcii – în cazul victoriei – în fața celor două mari puteri « imperialiste » ?

Oferta lui Hitler era mult mai tentantă : dacă rămânea neutră, URSS își vedea recunoscută o întinsă « sferă de interese » în Europa Nordică, Central-Răsăriteană și de Sud-Est. Propunerea germană venea în întîmpinarea celor două obiective fundamentale ale politicii externe promovate de Stalin, ca mijloacele cele mai sigure de a garanta securitatea Țării Socialismului :

¹ Credem că este de preferat « nordul Bucovinei », și nu « Bucovina de Nord » pentru a nu acredita ideea – greșită ! – că jumătatea de nord a acestei provincii ar alcătui o unitate istorico-teritorială.

a) Crearea unui brîu de protecție (glacis strategic) la frontierele sovietice.

b) Stimularea unui război între țările capitaliste pentru a împiedica formarea unei mari coaliții antisovietice.

Era evident că, odată asigurată neutralitatea URSS, Hitler avea să declanșeze atacul împotriva Poloniei, ceea ce avea să atragă onorarea garanției din 31 martie 1939, ajungîndu-se astfel la un război între Germania și anglo-francezi, adică acea diviziune sîngeroasă a lumii capitaliste, chemată să favorizeze răs-pîndirea revoluției comuniste.

În același timp, Hitler era dispus să plătească generos prețul neutralității sovietice: Finlanda, Estonia, Letonia (inițial, Lituania rămînea în sfera germană), o mare parte din Polonia și Basarabia.

Cîntărind cele două oferte, Stalin nu putea ezita. Sunt indicii că la 19 august 1939 el a luat decizia de a accepta oferta germană.²

Ambele părți erau grăbite – odată principiul cooperării acceptat – să încheie tratatul: Hitler, presat de apropierea toamnei, cu ploile ei, care stînjeneau funcționarea binomului tanc-avion, piesa esențială a războiului-fulger; Stalin, nerăbdător să vadă statele « imperialiste » încăierate, în timp ce Uniunea Sovietică, rămasă în afara conflictului, avea să-și sporească potențialul militar, să-și extindă granițele și, la momentul judecat de ea oportun, cînd combatanții aveau să-și fi sleit forțele, Armata Roșie avea să intervină și să pună bazele unei *pax sovietice*.

În momentul încheierii tratatului germano-sovietic, atenția lui Hitler și Stalin era îndreptată asupra Europei Central-Răsăritene, unde avea să izbucnească războiul și unde cei doi pregăteau împărțirea Poloniei. Europa de Sud-Est a făcut, în consecință, obiectul articolului 3 din Protocolul adițional secret, redactat intenționat într-o formă mai puțin precisă, care dădea însă satisfacție semnatarilor, în așteptarea intervențiilor de mai tîrziu. Textul suna astfel: « În privința sud-estului Europei, din partea

sovietică este subliniat interesul pentru Basarabia. Partea germană declară totalul dezinteres politic pentru aceste regiuni ».³

La prima lectură, cititorul are percepția unei inadvertențe: « aceste regiuni » par a nu se potrivi cu menționarea numai a Basarabiei.⁴ În realitate, « aceste regiuni » se referă nu la Basarabia, ci la sud-estul Europei. Chiar însă și cu această lămurire, textul articolului 3 poate fi înțeles în două feluri:

a) Germania consimte la anexarea Basarabiei de către URSS.

b) Germania consimte la anexarea de către URSS a Basarabiei și a altor teritorii din Europa de Sud-Est, cu condiția respectării intereselor sale economice (partea germană își exprimase numai dezinteresul *politic* pentru această arie a continentului).

Această dublă interpretare avea să provoace – așa cum se va vedea – prima fisură în cooperarea germano-sovietică, ca urmare a revendicării sovietice, prezentată României privind nordul Bucovinei.

Aplicarea clauzelor Protocolului adițional secret a început odată cu împărțirea Poloniei – a patra, după cele de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea (1772, 1793, 1795) – ca urmare a atacării acestei țări de către Germania (1 septembrie) și a intrării Armatei Roșii pe teritoriul ei (17 septembrie 1939). În timpul celei de-a doua vizite a lui Ribbentrop la Moscova (27-29 septembrie 1939) a fost semnat tratatul germano-sovietic de frontieră și prietenie. Printr-un protocol adițional secret, Lituania a intrat și ea în sfera de interese a URSS, iar linia de demarcație în Polonia a suferit o modificare prin intrarea voievodatului Lublin și a unei părți a voievodatului Varșoviei în sfera de interese a Germaniei.⁵

Atenția lui Stalin s-a îndreptat asupra celor trei state baltice – Estonia, Letonia și Lituania – cărora Moscova le-a impus tratate de ajutor reciproc, în temeiul cărora URSS a căpătat dreptul de a avea baze militare pe teritoriile lor. Stalin, precaut ca întotdeauna, pregătea anexarea statelor baltice, în etape, ți-

³ Florin Constantiniu – *Între Hitler și Stalin. România și Pactul Ribbentrop-Molotov*, București, Editura Danubius, 1991, p. 110.

⁴ Se întîlnesc lucrări ai căror autori, crezînd că e vorba de o eroare, modifică textul, scriînd « această regiune »!

⁵ Florin Constantiniu – *op. cit.*, p. 119.

² Pentru argumentele lui Stalin, vezi V.I. Dorosenko, I.V. Pavlova, R.C. Rack – « Ne mîf: reci Stalina 19 avgusta 1939 goda », *Voprosi istorii*, 2005, nr. 8, pp. 3-20.

nînd seama de contextul internațional, mai exact, de așa-numitul « război ciudat », caracterizat prin absența unor operațiuni militare de însemnătate pe frontul de vest.

României i se pregătea, deocamdată, o situație apropiată de cea a țărilor baltice. În absența altor surse, aceasta este concluzia ce se desprinde dintr-un articol publicat în revista *Internationala Comunistă* de Boris Stefanov, secretarul general al CC al Partidului Comunist din România. În articolul intitulat « Războiul imperialist și România », liderul comunist recomanda încheierea imediată a unui tratat româno-sovietic de ajutor reciproc.⁶

Nimeni nu era atît de naiv încît să nu înțeleagă că Boris Stefanov se conformase unei indicații a Kremlinului și că articolul său era un mijloc de a sonda reacția României. Probabil că acțiunile sovietice în vederea încheierii unui astfel de tratat ar fi continuat dacă, la 30 noiembrie 1939, nu ar fi izbucnit războiul sovieto-finlandez, care a concentrat interesul lui Stalin asupra sectorului nordic. Propunerea lui Boris Stefanov a fost, așadar, îngropată. Ministrului României la Moscova, Gheorghe Davidescu, comisarul-adjunct al Afacerilor străine, V.P. Potemkin, i-a spus, la 8 decembrie 1939, că « articolul în chestiune expune considerațiuni personale ale autorului, care nu corespund vederilor guvernului sovietic ».⁷

Încheierea războiului sovieto-finlandez (12 martie 1940) a pus capăt răgazului de care beneficiase România. La 29 martie 1940, vorbind în fața Sovietului Suprem al URSS, V.M. Molotov a deschis practic « dosarul basarabean », arătînd de ce nu exista un pact de neagresiune între Uniunea Sovietică și România : « Aceasta se explică prin existența unei chestiuni litigioase nerezolvate, aceea a Basarabiei, a cărei anexiune de către România nu a fost niciodată recunoscută de URSS, deși aceasta nu a pus niciodată chestiunea înapoierii Basarabiei pe cale militară. Astfel, nu este nici un motiv de agravare a rela-

țiilor sovieto-române. »⁸ Declarația lui Molotov cuprindea un avertisment dat României, dar și asigurarea că nu era de temut o acțiune militară. Această moderație se explică prin situația indecisă încă de pe frontul de vest, unde continua « războiul ciudat », *Wehrmacht*-ul acționînd în Norvegia. Probabil că Stalin avea în vedere și faptul că România beneficia de garanția anglo-franceză din 13 aprilie 1939.⁹

Următorul demers sovietic l-a constituit conversația însărcinatăului cu afaceri al URSS în Italia, L.B. Helfand, cu ministrul României la Roma, Raoul Bossy (19 aprilie 1940). Abordînd problema Basarabiei, diplomatul sovietic a spus că ea era o « rană adîncă » pentru țara sa și că « trebuie căutat un mijloc de a vindeca rana ». Din cele spuse de el nu au lipsit însă declarații liniștitoare și ademenitoare, cînd a îndemnat la discuții bilaterale : « De unde știți că dl. Molotov ar pune chestiunea Basarabiei în totalitatea ei ? Eu cred că ați fi mirat de generozitatea (*sic* !) guvernului sovietic » sau « Dar s-ar putea să nu vi se ceară nici o concesiune teritorială. De unde știți că dl. Molotov nu s-ar mărgini să vă propună, de pildă, cedarea vreunei baze navale – ca Estoniei – menită apărării contra unei eventuale debarcări a trupelor generalului Weygand ? ».¹⁰

Ofensiva declanșată de *Wehrmacht* pe frontul de vest la 10 mai 1940 a năruit scenariul lui Stalin, întemeiat pe un război de lungă durată între țările capitaliste, cu hecatombe de luptători, care să-i epuizeze pe adversari și să deschidă drumul Armatei Roșii și al revoluției comuniste. Războiul-fulger a îngenu-

⁸ *Ibidem*, p. 295.

⁹ Guvernul britanic arătase, în toamna lui 1939, însă, la solicitarea guvernului român, că onorarea garanției în cazul unui atac sovietic depindea de atitudinea Italiei, atunci neutră, și a Turciei, în bune relații cu URSS. Practic, era o modalitate de a spune că garanția era inoperantă într-o asemenea situație. În stadiul actual al informației, nu se știe dacă Stalin era la curent, grație serviciului sovietic de spionaj, cu poziția guvernului britanic.

¹⁰ *RRS*, p. 306. Nu era exclusă posibilitatea unei acțiuni militare din partea forțelor franceze de pe Teatrul de Operațiuni din Mediterana Orientală (TOMO), condus de generalul Maxime Weygand, partizanul operațiunilor periferice, în Balcani sau în Caucaz. Pentru spațiul balcanic, vezi Yannis G. Mourélos – *Fictions et réalités. La France, la Grèce et la stratégie des opérations périphériques dans le Sud-Est Européen*, Thessaloniki, Institute for Balkan Studies, 1990.

⁶ Articolul a apărut în *Kommunisticeskii Internațional*, 1939, nr. 10, pp. 36-42, dar, așa cum reiese dintr-o notă a autorului, fusese redactat pînă la 24 noiembrie 1939.

⁷ *Relațiile româno-sovietice. Documente*, vol. II, 1935-1941 (citată mai departe *RRS*), București, Editura Fundației Culturale Române, 2003, p. 283.

cheat Franța – pentru a nu mai vorbi de Belgia, Olanda și Luxemburg – în decurs de patruzeci de zile (10 mai-22 iunie 1940). Nu se știa cît va mai rezista Marea Britanie, astfel că Stalin s-a aflat în fața perspectivei de a se găsi singur în fața unui *Reich* victorios și puternic. S-a grăbit, așadar, să treacă la anexarea țărilor baltice și să rezolve « problema basarabeană ».

În ziua de 13 iunie 1940, Stalin a convocat la Kremlin o consfătuire la care au participat Molotov, mareșalul S.K. Timošenko, comisarul poporului pentru Apărare, mareșalul B.M. Șapoșnikov, șeful Statului Major General, și alți înalți comandanți militari, unde s-a discutat operațiunea ce trebuia desfășurată împotriva României dacă ea s-ar fi opus revendicărilor teritoriale sovietice.¹¹ Pe temeiul celor hotărîte la această consfătuire, Direcția Politică a Armatei Roșii a emis o directivă privind munca politică în rîndurile trupelor sovietice din regiunile militare Kiev și Odesa și acțiunile de subminare a moralului militarilor români. Directiva nu face referiri decît la Basarabia, nu și la Bucovina.¹² Întrucît, la 23 iunie, V.M. Molotov l-a informat pe ambasadorul german la Moscova, contele von der Schulenburg, că URSS va cere României să-i cedeze Basarabia și Bucovina (toată Bucovina !), este de presupus că decizia de a adăuga și Bucovina pe lângă Basarabia a fost luată între 21 și 23 iunie.

Comunicarea făcută de Molotov diplomatului german – că guvernul sovietic era hotărît să recurgă la forță dacă era necesar – a produs nervozitatea părții germane. Pentru economia de război a *Reich*-ului, livrările de petrol și cereale din România erau esențiale. Cum să duci un război al motoarelor – așa cum era războiul-fulger – fără carburant ? Un război sovieto-român putea perturba livrările de petrol din România sau afecta grav

zona petroliferă. Pe lângă acest aspect, Hitler a fost iritat de cererea sovietică privind Bucovina. *Führer*-ul înțelegea art. 3 din Protocolul adițional secret ca referindu-se strict la Basarabia și percepea revendicarea Bucovinei ca prima depășire de către Stalin a limitelor teritoriale fixate sferei de interes a URSS prin acordurile germano-sovietice din august-septembrie 1939.¹³ În răspunsul guvernului german se preciza că problema Bucovinei este « ceva nou », altfel spus, o problemă neabordată în discuțiile bilaterale anterioare. Față de poziția germană, Stalin, pentru a veni în întîmpinarea poziției germane, a restrîns revendicarea la nordul Bucovinei, decizie comunicată de Molotov lui Schulenburg la 26 iunie.¹⁴

În nota ultimativă sovietică din 26 iunie adresată României, URSS cerea « restituirea » Basarabiei și reclama nordul Bucovinei, ca fiind locuit de ucraineni, și ca o compensație – neîndestulătoare – pentru cei 22 de ani de ocupație românească a Basarabiei !

Guvernul român a avut prevederea să dea o astfel de formulare în răspunsul la cea de-a doua notă ultimativă sovietică încît să nu legalizeze din punctul de vedere al dreptului internațional raptul teritorial săvîrșit de URSS : « Guvernul român, pentru a evita gravele urmări pe care le-ar avea recurgerea la forță și deschiderea ostilităților în această parte a Europei *se vede silit* (s. n.) să primească condițiile de evacuare specificate în răspunsul sovietic. »¹⁵

La 29 iunie, tancurile sovietice au intrat în ținutul Herța,¹⁶ care nu făcea parte nici din Bucovina, nici din Basarabia, ci din Vechiul Regat, mai exact din județul Dorohoi, așadar, el nu

¹³ Pe larg, Florin Constantiniu – 1941, *Hitler, Stalin și România*, București, Editura Univers Enciclopedic, 2002, pp. 94 și urm.

¹⁴ *Ibidem*, p. 108. Ambasadorul german i-a sugerat lui Molotov că liti-giul sovieto-român ar putea fi mai ușor soluționat dacă URSS ar restitui tezaurul român trimis în Rusia în timpul primului război mondial, sugestie respinsă prompt și categoric de liderul sovietic.

¹⁵ RSS, p. 348. Vezi și comentariile lui M.D. Ereșcenko și M. Meltiu-hov în M. Meltiu-hov – op. cit., pp. 350-351.

¹⁶ Pentru ținutul Herța, vezi prof. dr. doc. Ion Gherman – *Cartea Albă a unor vechi teritorii românești condamnate la înstrăinare*, București, Editura Cerna, 1999, pp. 37-57.

¹¹ Mihail Meltiu-hov – *Osvoboditelniîi pohod Stalina. Bessarabskii vopros v sovetsko-rumînskîi otnoșeniah (1917-1949 gg.)*, Moscova, Ed. Iauza, Eksimo, 2006, pp. 285-286. Documentele acestei consfătuiri sînt și astăzi secrete.

¹² *Ibidem*, pp. 334-335. Textul integral al directivei a fost publicat de Nikolai Sidorov în *Istocnik*, 1995, nr. 3, pp. 61-68, și a făcut obiectul comunicării lui Simion Gheorghiu, *Un document militar sovietic despre România (iunie 1940)*, prezentată la sesiunea Centrului de Studii Ruse și Sovietice cu tema « Uniunea Sovietică și instrumentul ei militar : Armata Roșie » (26-27 februarie 2008).

figura în nota ultimativă sovietică din 26 iunie 1940. S-a aflat sau nu Herța pe harta însoțitoare a notei și pe care ministrul României a crezut că este mai bine să nu o ia cu el în noaptea de 26/27 iunie? (Harta luată de Gheorghe Davidescu la 29 iunie și publicată în acea zi în presa sovietică, hartă unde Herța intra în frontierele sovietice, putea fi una substituită.) Rămîne sigur faptul că militarii sovietici care au intrat la Herța, la 29 iunie, au declarat, după un incident în urma căruia au fost uciși și răniți mai mulți militari români, că « au greșit că au mers pînă la Herța ». ¹⁷

În urma instrucțiunilor primite de la București, Gheorghe Davidescu i-a semnalat lui Molotov incidentul de la Herța și a subliniat că este vorba de « un vechi teritoriu românesc aparținînd României încă înainte de războiul din 1914 ». ¹⁸ Că la Moscova existau îndoieli în privința ocupării ținutului Herța o dovedește – în opinia noastră – faptul că, la 30 iunie, Statul Major General sovietic a cerut șefului de Stat Major al Frontului de Sud, N.F. Vatutin, să transmită, pînă la orele 14, « evaluarea însemnătății raionului Herța din punct de vedere militar și economic ». ¹⁹ Răspunsul a fost că « Herța nu are o însemnătate deosebită din punct de vedere economic. Din punct de vedere militar, raionul Herța, prin dispunerea sa pe malul de sud al râului Prut, ocupă o poziție de comandă asupra raionului Novoselița (stație de cale ferată), constituie un nod de drumuri și un punct întărit. De aceea, este necesar ca raionul Herța să se afle în mîinile noastre. » ²⁰ Răspunsul lui N.F. Vatutin a pecetluit soarta ținutului Herța !

Dictatul de la Moscova (căci în capitala sovietică a avut loc un dictat similar celui care avea să se desfășoare în Viena la 30 august 1940) a smuls României Basarabia, nordul Bucovinei și ținutul Herța. S-a consumat astfel prima fază a lichidării României Mari. În memoriile sale, Ion Negoîtescu scrie cu dreptate, referindu-se la prăbușirea României Mari în iunie-septembrie 1940 : « Dacă astfel de treburi s-ar fi petrecut în urma unui

război pierdut, situația nu ar fi fost atît de groaznică. Umilința suferită avea să aibă consecințe fatale pentru sufletul nației. A nu fi luptat nici în Răsărit, nici în Apus, la momentul în care ceea ce este eroic și tragic trebuie neapărat să-și spună cuvîntul, aveam s-o plătim scump, în straturile morale, vreme de generații. » ²¹

Plătim și astăzi !

Acad. Florin Constantiniu

¹⁷ Valeriu Florin Dobrinescu – *Bătălia diplomatică pentru Basarabia, 1918-1940*, Iași, Editura Junimea, 1991, p. 249 ; RRS, p. 352, nota 1.

¹⁸ *Ibidem*, p. 355.

¹⁹ Mihail Meltiuhov – *op. cit.*, p. 393.

²⁰ *Ibidem*, p. 393.

²¹ I. Negoîtescu – *Straja dragonilor*, Cluj, Biblioteca Apostrof, 1994, pp. 194-195.

anchetă ■ arhivă ■ memorii ■ jurnal ■ scrisori ■

Duminică, 23 iunie 1940

În Cernăuți, dimineața a început pașnic. Cel mai important cotidian românesc din oraș, *Glasul Bucovinei*, publica lista elevilor Liceului « Mitropolitul Silvestru » care reușiseră la bacalaureat. Din 83 de candidați care se prezentaseră la examene, 53 erau considerați promovați. Dintre aceștia, 33 erau evrei, 14 erau români, 14 – germani și 2 – ruteni. Cifrele erau departe de a oferi vreun indiciu asupra compoziției etnice a Bucovinei. În schimb, această statistică reprezenta o oglindă fidelă a stării materiale a diverselor etnii din provincie. Întreținerea unui copil presupunea cheltuieli importante și familiile evreiești, evident, puteau să le suporte mai ușor decât altele.

Un panoramic al evenimentelor survenite în dispozitivul Armatei a 3-a și a 4-a române, desfășurate între triumghiul Zabie, de la fostul hotar cu Polonia până la Cetatea Albă, în calea unei iminente invazii sovietice – ne dezvăluie prea puține întâmplări memorabile. Din Bucovina, Centrul exterior de informații al Marelui Stat Major a comunicat Bucureștilor descoperirea unui spion sovietic trecut peste frontieră cu titlul de refugiat politic și sub numele conspirativ Iakub. Instantaneu, spionul prins în masivul păduros dintre Hotin și Cuciurul Mic a fost trimis spre cercetare Tribunalului Militar de la Cernăuți. În Chișinău, Corpului 3 Armată i-a parvenit un ordin telegrafic cifrat al Armatei a 4-a : ziua, urma să fie desfășurată pe frontieră doar o rețea de pîndari ; noaptea, avangărzile defensive trebuiau să fie completate pînă la efectivele lor normale, cu cea mai mare discreție, ostașii avînd toate armele la îndemînă, cît mai bine camuflate în zonele de rezistență.

Ora 11.00. La București, într-o atmosferă solemnă, s-a ținut un te-deum la înființarea Partidului Națiunii, derivat din fostul Front al Renașterii Naționale, ultima combinație politică a regelui Carol al II-lea. În asistență a fost remarcat Gheorghe Vîntu, subsecretar de stat la Interne, bucovinean de obîrșie.

În preambulul unui raport înaintat lui Joachim von Ribbentrop la 30 iunie 1940, Manfred von Killinger va afirma că recenta sa călătorie în România ar fi început la 23 iunie. În realitate, reprezentantul ministerului de Externe german – reiese din textul propriu-zis al dării sale de seamă – a descins la București abia la 25 iunie. În ziua de 23 iunie, Manfred von Killinger a primit aprobarea de a întreprinde acest voiaj, decis în urma unui apel al lui Mihail Moruzov, șeful Serviciului Secret de Informații român.

Ora 14.30. Trei avioane sovietice au survolat Nistrul la Dubăsari, avîntîndu-se în spațiul aerian românesc pînă la Recea. Concomitent, un alt avion inamic a lansat un obiect neidentificat în apropiere de Florești. Deși s-au întreprins cercetări minuțioase, obiectul nu a putut fi găsit.

Spre seară, Viaceslav Mihailovici Molotov, comisarul pentru Relații externe al Rusiei sovietice, l-a convocat la Kremlin pe Friedrich Werner von der Schulenburg, ministrul Germaniei la Moscova, și i-a comunicat că soluționarea problemei Basarabiei nu mai îngăduia nici o amîinare. Drept temei al deciziei guvernului sovietic a fost invocat faptul că românii nu au întreprins nimic pentru rezolvarea litigiului în chestiune, cu toate că, de la declarația făcută de el în ultimele zile ale lui martie în fața Sovietului Suprem, trecuse destul timp. Acum trebuia să se întîmple ceva. Ca și pînă atunci, guvernul sovietic ar fi optat pentru o soluție pașnică, dar era decis să întrebuinteze forța în cazul în care guvernul român ar fi refuzat o înțelegere. Demersul sovietic avea în vedere și Bucovina, despre care Molotov a pretins că avea populație ucraineană. Ministrul Germaniei nu și-a ascuns surprinderea. În urmă cu cîțiva ani, von der Schulenburg reprezentase interesele Berlinului la București și nu ar fi fost exclus ca declarația intempestivă a rușilor să-i fi atins și o coardă sentimentală. În politică prevaleară însă chestiunile practice. La data aceea, România îi livra Germaniei mari cantități de materii prime, importante deopotrivă în plan militar și civil, și orice dificultate din politica ei externă s-ar fi repercutat asupra traficului de mărfuri, vital

pentru *Reich*. În consecință, ministrul Berlinului și-a exprimat doleanța ca sovieticii să-și rezerve în continuare drepturile asupra Basarabiei – drepturi necontestate de germani –, dar să se abțină de la a da ei înșiși impulsul pentru tranșarea disputei. De asemenea, von der Schulenburg l-a asigurat pe Molotov că va raporta imediat la Berlin comunicarea primită și l-a rugat să nu facă vreun pas decisiv înainte ca autoritatea germană să-i fixeze atitudinea față de intențiile Kremlinului. Aparent conciliant, Molotov a promis că va aduce la cunoștința guvernului sovietic dorința interlocutorului său și a repetat insistent că problema era deosebit de urgentă. Guvernul sovietic spera ca Germania să nu-i incomodeze acțiunea și aștepta chiar un sprijin de la Berlin. În ceea ce o privea, Moscova era gata să facă totul pentru a proteja interesele germane în România. Von der Schulenburg a raportat întrevvedereea sa cu Molotov prin telegrama nr. 1 205, la ora 21.26, solicitînd instrucțiuni urgente. În încheierea mesajului, și-a permis să atragă atenția asupra numeroșilor etnici germani din teritoriile revendicate de ruși a căror soartă ar fi trebuit să preocupe Berlinul într-un fel oarecare. Telegrama transmisă de ministrul Germaniei sub nr. 1 205 a fost recepționată la Berlin la ora 23.20. Răspunsul ministrului de Externe al *Reich*-ului a întîrziat peste 42 de ore. Molotov s-a arătat a fi mult mai prompt decît își putea închipui von der Schulenburg. La numai cîteva ore după întrevvedereea lor, șeful diplomației Kremlinului i-a transmis un mesaj prin care îl aviza că Moscova va aștepta un răspuns al Berlinului pînă la 25 iunie 1940 inclusiv. Prin telegrama nr. 1 208, la ora 11.57, ministrul Germaniei a transmis la Berlin termenul stabilit de sovietici.

anchetă • arhivă • memorii • jurnal • scrisori

Luni,
24 iunie 1940

Imediat după miezul-noptii, la Berceni, lângă București, s-a înregistrat o puternică explozie a pulberii depozitate în contraescarpele fortului dezarmat. Pentru a evita răspîndirea unor zvonuri care ar fi creat panică, organele de anchetă ale armatei, sosite la fața locului, au respins ipoteza unui sabotaj și au preferat să constate că pulberea a explodat prin autoaprindere. Instabilă, pulberea depozitată în fortul Berceni provenea din muniția rămasă din primul război mondial.

O revistă a presei bucureștene de dimineață nu ne dezvăluie fapte excepționale : marșul oficial al noului Partid al Națiunii urma să fie *Pe-al nostru steag e scris unire*, compus de Ciprian Porumbescu în veacul trecut – evident însă nu pentru a servi drept reclamă sonoră unei formațiuni politice falimentare din naștere ; sediul Partidului Națiunii se preconizase a fi la Palatul Sturdza din Piața Victoriei ; membrii lui se vor numi *ostași* ai partidului ; evreii nu se vor putea înscrie în Partidul Națiunii. La Budapesta, ziarul *Virradat* a reprodus și comentat cu o mare satisfacție un avertisment al cotidianului *Il Messaggero* : « Puterile Axei nu vor trece cu vederea justele pretenții ale Ungariei și Bulgariei. » Bineînțeles, era vorba despre « justele » pretenții teritoriale la adresa românilor, apreciau italienii.

Diverse. În primele ore ale dimineții, printr-o telegramă expediată în Italia, ministrul Propagandei din București i-a pus în vedere pictorului decorator Mac Constantinescu să lichideze standul românesc din cadrul Expoziției Triennale de la Milano. Între orele 9.00 și 10.00, fiul lui Carol al II-lea, Mihai, voievod de Alba Iulia, împreună cu colegii săi de liceu din clasa specială care funcționa în incinta Palatului Regal, a trecut prima fază a examenului de bacalaureat : lucrarea scrisă la limba română. La Marele Stat Major s-a decis o redistribuire a zonelor defensive ale celor două armate desfășurate pe frontiera cu Rusia sovietică. Astfel, Divizia 4 Cavalerie trebuia să treacă

din subordinea Armatei a 3-a în aceea a Armatei a 4-a. Survenind prea tîrziu, ordinul nu a mai putut fi executat. Un avion sovietic a survolat stația de cale ferată Ștefănești la ora 10.25, iar zona de la nord, Orășeni, la ora 10.50.

Răspunsul Berlinului la telegrama nr. 1 205 a ministrului Germaniei în Rusia sovietică a întîrziat din cauze obiective. Însuși Hitler s-a arătat surprins de caracterul intempestiv al demersului Moscovei și i-a cerut ministrului de Externe explicațiile de rigoare. Metodele diplomatice ale lui Joachim von Ribbentrop au fost puse la grea încercare. Din tot ce s-a întîmplat în această zi în *Reich* putem deduce cu certitudine că *Führer*-ul nu era informat despre toate consecințele posibile ale tratatului încheiat cu sovieticii la 23 august 1939. În mod normal, von Ribbentrop ar fi trebuit să se declare depășit de evenimente și să-și depună demisia. Lucrurile s-au desfășurat însă altfel. În primul rînd, șeful diplomației germane l-a însărcinat pe secretarul de stat Weizsäcker să studieze implicațiile în perspectivă ale demersului Moscovei. Apoi, venind în întîmpinarea nedumeririi lui Hitler, întru totul justificată, ministrul de Externe al *Reich*-ului a alcătuit o notă explicativă – aceasta era însă penibilă din toate punctele de vedere. După o prezentare succintă a faimosului protocol adițional secret al tratatului de la Moscova, fostul comis-voiajor de produse viticole și-a dezvăluit integral neghiobia: « După cîte îmi amintesc – se străduia von Ribbentrop să îndulcească pilula amară înghițită de *Führer* –, faptele s-au întîmplat după cum urmează: în timpul delimitării sferelor reciproce de interes din Europa Răsăriteană, atunci cînd s-a menționat Sud-Estul european, sovieticii și-au exprimat interesul lor pentru Basarabia. Cu această ocazie, am declarat oral dezinteresul nostru față de chestiunea basarabeană. Însă, avînd în vedere faptul că relațiile germano-sovietice erau încă vagi, nu am formulat într-un mod explicit, în scris, recunoașterea revendicării rusești, de teama unor indiscreții posibile. Am căutat prin protocol o formulare mai generală, astfel încît, atunci cînd s-a discutat situația Europei sud-estice, am declarat în modul cel mai general că Germania este dezinteresată din punct de vedere politic în aceste regiuni, adică în Sud-

Estul european. » Altfel spus, von Ribbentrop încerca să-l tragă pe sfoară pe Hitler, abătîndu-i atenția în continuare asupra altui aspect al chestiunii: « În schimb – s-a eschivat ministrul de Externe de la a ataca fondul problemei –, am accentuat interesul economic german din aceste teritorii, în conformitate cu instrucțiunile *Führer*-ului și, după cîte îmi amintesc, în conformitate cu o directivă specială a *Führer*-ului, primită înaintea plecării mele la Moscova. » Tîrziu, după ani și ani, o notă a redacției engleze care a publicat documentele emise sau recepționate pe Wilhelmstrasse observa că directiva specială invocată de von Ribbentrop, prin care Hitler l-ar fi autorizat « să declare dezinteresul Germaniei față de teritoriul sud-estic al Europei, chiar pînă la Istanbul și Strîmtori, dacă era necesar » nu s-a găsit în arhivele capturate de Aliați. Probabil, această directivă inexistentă a fost inventată de ministrul de Externe al *Reich*-ului ajuns la ananghie. La rîndul său, Wilhelm Fabricius i-a mărturisit istoricului Andreas Hillgruber în 1952 că șeful diplomației Berlinului acorda cu certitudine o altă semnificație decît sovieticii noțiunilor vehiculate în august 1939 la Moscova. O diplomație care se întemeia pe propoziții de genul « după cîte îmi amintesc... » și un diplomat care accepta transcrierea pe hîrtie a unor afirmații verbale nefavorabile intereselor țării sale își vedeau deopotrivă și pe deplin falimentul. Totuși, Hitler n-a protestat. De altfel, nu mai era nimic de făcut. « Problema aceasta din urmă [a Istanbulului și a Strîmtorilor Mării Negre – *n. n.*] nu a fost abordată », a precizat von Ribbentrop la sfîrșitul notei explicative. Consolat că nu a pierdut tot ce putea pierde prin lipsa de prevedere a ministrului său de Externe, Hitler nu a fost capabil să aibă o reacție pe măsura împrejurărilor. La acea dată, Germania nu mai era dispusă să-și respecte chiar toate angajamentele asumate față de ruși. Deși precara calificare a lui von Ribbentrop era evidentă, o respingere a pretențiilor Moscovei nu mai era posibilă. În acest moment s-a tranșat la nivelul forțelor prezente în Europa acelui timp destinul Basarabiei și al Bucovinei de Nord.

Ora 11.55. Preț de o jumătate de minut, un puternic cutremur a fost înregistrat la Chișinău și Ungheni. Populația a cu-

noscut momente de panică. Un raport informativ asupra stării de spirit din Batalionul de Săpători al Corpului 11 Armată, întocmit de locotenent-colonelul Constantin Hagiopol și maiorul Ion Petrițoi, a pus în evidență ultimele zvonuri din zona Orhei-Bălți : rușii ar efectua transporturi de trupe în Bulgaria și în Iugoslavia ; între România și Ungaria s-ar fi încheiat un tratat de neagresiune pe zece ani ; Rusia sovietică i-ar fi dat României un ultimatum pentru a părăsi Basarabia. Numai ultimul s-a dovedit a fi aproape de adevăr. În drum spre Ankara, Radu Crutzescu, împreună cu soția, a făcut o escală la Istanbul. Noul ministru al României în Turcia urma să-l înlocuiască în post pe abilul și experimentatul diplomat Vasile Stoica. Pe hîrtie, Antanta balcanică mai exista, iar în misiunea lui Radu Crutzescu apăruseră unele speranțe. În locul lui Mihail Miloteanu, rechemat în centrul ministerului de Interne, Alexandru Pretorian a fost detașat la Galați în funcția de secretar general al ținutului Dunărea de Jos. Nici nu-și închipuia că înaintea lui se deschidea o săptămîna de neliniște și nesomn. Chestorul poliției din Iași, Ion Vlasie, și șeful Poliției de Siguranță, Enache Horeangă, au întocmit obișnuita dare de seamă lunară cu privire la diversele mișcări subversive din localitate și din județ : « În general, în cursul lunii iunie, starea de spirit a populației – preciza raportul lor, excesiv de optimist – s-a menținut ca și în trecut, cu o evidentă destindere în ultimul timp, datorită încetării războiului dintre Germania și Franța, și deci a îndepărtării pericolului de pe continent. » Din relatarea lor se înțelegea că obiectivele activității clandestine a comuniștilor continuau să se plaseze alături de orice realitate politică a națiunii : manifestele răspîndite de Comitetul regional din Moldova al tineretului comunist conțineau « atacuri împotriva guvernului, pe motiv că pregătește intens intrarea României în război ».

Ora 17.00. Prin telegrama nr. 1 213, Friedrich Werner von der Schulenburg a comunicat ministrului de Externe al Reich-ului o precizare suplimentară în chestiunea convorbirii sale cu Molotov : « După încheierea conversației noastre de ieri în legătură cu Basarabia, Molotov, cu o deosebită complicitate, a dezvoltat comunicatul TASS din 22 iunie, față de

care mi-am exprimat aprecierea. Am dedus din redactarea comunicatului că Stalin însuși era autorul lui. Respingerea numeroaselor zvonuri [aflate] în circulație privind divergențele dintre Germania și URSS în legătură cu concentrările de trupe, privite în asociere cu operațiunile Uniunii Sovietice în regiunea Mării Baltice, precum și clarificarea univocă a relațiilor germano-sovietice trebuie să fie în avantajul nostru în această conjunctură. Scopul de perspectivă al comunicatului, de întărire a solidarității germano-sovietice în pregătirea soluționării problemei Basarabiei, este pe deplin limpede. » Telegrama nr. 1 213, transmisă de ministrul german la Moscova, a parvenit la Berlin la ora 20.45.

Ora 18.49. Postul de radio Moscova a anunțat normalizarea relațiilor dintre Rusia sovietică și Iugoslavia. Milan Gavrilović a fost numit ministru al Iugoslaviei la Moscova, iar Viktor Plotnikov, fost ministru al Sovietelor în Norvegia, a fost transferat la Belgrad. Pînă la această dată, Iugoslavia era singura țară din Antanta balcanică lipsită de legături diplomatice cu marea putere din Răsărit. Într-o carte dedicată raporturilor româno-germane din epocă, Andreas Hillgruber va considera acest act printre acțiunile pregătitoare ale Moscovei în vederea invadării Basarabiei și Bucovinei de Nord.

Ora 20.45. Moment solemn la biserica bucureșteană Zlătari. De azi, în acest locaș, între orele 19.00 și 20.00, se vor oficia în fiecare zi slujbe pentru pace.

Conștiincios, Weizsäcker i-a expediat lui von Ribbentrop la Baumschule numele codificat al cartierului de campanie al ministerului de Externe german – printr-o telegramă în clar, și rezultatul studiului său asupra intențiilor Moscovei. Secretarul de stat considera că lucrul cel mai important în momentul dat era angajarea urgentă a unor convorbiri directe între Moscova și București, chiar înainte de abordarea propriu-zisă a chestiunii la ordinea zilei. Probabil că și rușii erau dispuși să rezolve pe cale pașnică diferendul lor cu românii. La Moscova, von der Schulenburg trebuia să-l avizeze pe Molotov că procedura

protejării populației germane din teritoriile disputate va fi asemănătoare cu aceea aplicată în Polonia răsăriteană. Rusia sovietică știa că Germania aproba principial transferul autorității în Basarabia, dar pretențiile ei asupra Bucovinei, pînă în prezent, nu au fost cunoscute. Înainte de toate, Moscova trebuia să aibă în vedere interesul Germaniei pentru păstrarea liniștii în Balcani. Din acest interes decurgeau și consecințe asupra procedurii de transfer, germanii trebuind să-i determine pe sovietici să accepte tratative cu România. Dacă Molotov a declarat că preferă o soluție pacifică, Berlinul ar fi trebuit să-i asigure pe sovietici că românii erau pregătiți pentru negocieri și chiar să-i determine pe români să numească în acest scop un diplomat înzestrat cu depline puteri. Totuși, asupra rezolvării reale a diferendului, aprecia secretarul de stat, Germania nu-și putea asuma responsabilități nici față de Rusia sovietică și nici față de România. La Berlin nu se știa cum vor evolua lucrurile. Orice surpriză era posibilă. Față de afirmația lui Molotov cum că Rusia sovietică va face tot ce-i va sta în putință spre a proteja interesele Germaniei în România, Berlinul ar fi trebuit să precizeze anumite deziderate : orice trecere a trupelor sovietice peste Prut și Dunăre ar amenința regiunea petroliferă, vitală pentru Germania ; chiar în cazul unui conflict armat, rușii vor trebui să se abțină de la orice atac aerian sau terestru asupra acestei regiuni ; în sfîrșit, era de dorit ca sovieticii să promită, în general, menajarea intereselor și drepturilor germane în România, precum și protecția populației germane din teritoriile afectate de transferul autorității, în conformitate cu proceduri care se vor stabili ulterior.

Românii erau la curent cu intensele mișcări de trupe sovietice de la frontierele lor – informații în acest sens au parvenit la Berlin chiar în ziua în curs. Cu regret, Weizsäcker constata că, în ciuda sfaturilor Germaniei, formulate începînd din decembrie 1939, guvernul român nu realiza gravitatea situației și chiar era înclinat să se bazeze pe un ajutor parțial al *Reich*-ului împotriva Moscovei. În consecință, românii trebuiau sfătuiți să stabilească anumite contacte cu rușii chiar astăzi pentru rezolvarea pacifică a diferendului. Atunci, cu certitudine, Ungaria și Bulgaria nu-și vor impune prin forță propriile revendicări.

Este totuși necesar ca Germania, manifestînd bunăvoință față de revendicările lor, să avertizeze urgent Budapesta și Sofia să nu se angajeze în ostilități împotriva românilor, indiferent de evoluția diferendului dintre aceștia și ruși. În mod special, Csáky István, ministrul de Externe ungar, trebuia ajutat să-și reamintească promisiunea făcută lui Galeazzo Ciano la Veneția, în prima săptămîină din ianuarie trecut. Desigur, nu mai era timp pentru consultări detaliate între Berlin și Roma. Dar italienii trebuiau să fie înștiințați despre demersurile germane la Moscova, București, Budapesta și Sofia, și rugați să procedeze în mod similar.

Diverse. O rupere de nori în județul Buzău a afectat comunicațiile feroviare. Trenurile dinspre Basarabia și Bucovina de Nord au sosit la București cu o întîrziere de aproape 12 ore. În Bucovina, la punctul de comandă din Ciudei al Diviziei 7 Infanterie, s-a ordonat amorsarea tuturor dispozitivelor de distrugere dintre frontieră și pozițiile înaintate ale Detașamentului de Siguranță Lăpușna. În noaptea dinspre 24 spre 25 iunie s-au înregistrat intense deplasări de trupe sovietice între Kutuy și Sniatin. Ore întregi, liniștea a fost răvășită de zgomot greu de motoare.

anchetă ■ cehi ■ memorii ■ jurnal ■ scrisori ■

**Marți,
25 iunie 1940**

Pe întreaga lungime a frontului apărât de Corpul 3 Armată avînd comandamentul la Chișinău, continuau lucrările de fortificații și se perfectau dispozitivele defensive. Inspecțiile se țineau lanț. În zorii zilei, generalul Ion Rașcu, comandantul Diviziei 21 Infanterie, a introdus în avangarda trupelor sale, la Farladani, Escadronul 21 Cavalerie. Apoi a inspectat pozițiile Regimentului 24 Infanterie de pe Valea Galandirului. Situația din teren nu l-a mulțumit întru totul și i-a convocat pe toți ofițerii Batalioanelor 2 și 3, în frunte cu colonelul Vladimir Chirovici, la Balmaz, la ora 22.30. Destinată să interzică inamicului direcțiile Cernăuți-Dumbrava Roșie-Cerepcăuți și Ostrița-Codrul Cosminului-Oprișeni, Divizia 8 Infanterie se pregătea și ea pentru defensivă, « fără gînd de retragere ». Un an întreg, marea unitate concentrase în sector cantități importante de material de război, iar comandantul ei, generalul Constantin Buniș, ca și șeful de Stat Major, locotenent-colonelul Petre Cristescu, priveau cu încredere viitorul, în ciuda deselor incursiuni ale aviației sovietice în spațiul aerian românesc. Cheia dispozitivului militar din zonă era orașul Cernăuți, al treilea din țară ca număr de locuitori și de departe cel mai elegant și mai cultivat. La Cernăuți se afla și garnizoana din timp de pace a Diviziei 8 Infanterie, dar toți ofițerii știau că pe străzile capitalei bucovinene, indiferent de evoluția evenimentelor, nu se vor purta nici un fel de ostilități, tocmai pentru a o feri de distrugeri. În consecință, Regimentele 8 Vînători, 3 Grăniceri și 29 Infanterie, 12 și 17 Artilerie erau gata să pregătească lupta departe de periferiile ei. În 25 iunie, nici o altă localitate din România nu era mai săracă în trupe decît Cernăuții. Nu a fost ușor pentru ofițeri să părăsească aceste locuri cu femei frumoase, ca în toate orașele în care își amestecă sîngele mai multe etnii, cu restaurante și cafenele civilizate, cu străzi și parcuri de o frumusețe neobișnuită. Cum este lesne de înțeles, toți blestemau anul acela nenorocit și perspectiva lui sumbră. Cu toate acestea, un anume ofițer dorea să asiste cît mai curînd la deznodămîntul eveni-

mentelor : locotenentul în rezervă dr Gustav Deligdisch, medic în Regimentul 8 Vînători, odrasla patronilor marii Fabrici de Tricotaje « Hercules » din oraș. Fiind om avut, perspectiva unei ocupații sovietice ar fi trebuit să-l îngrijoreze. Dimpotrivă, îl amuza.

Diverse. Prin nota informativă nr. 13 329, Secția a 2-a din Marele Stat Major a avertizat eșaloanele superioare ale armatei că « agresiunea sovietică împotriva României este din ce în ce mai probabilă ». Toate informațiile parvenite din Răsărit impuneau această concluzie. În ultimele zile, activitatea aeriană a rușilor la frontierele țării luase aspectul unei veritabile agresiuni. Intrarea trupelor în dispozitivele de luptă nu mai putea fi întârziată. Între orele 9.00 și 10.00, Mihai, voievodul de Alba Iulia, și colegii săi de liceu au trecut a doua etapă a examenului de bacalaureat : lucrarea scrisă la matematică. Cu o cursă specială a companiei Lufthansa a sosit la București diplomatul german Manfred von Killinger. « Am aflat – constata acesta în raportul înaintat lui von Ribbentrop în ultima zi a lunii – că în România domnește o puternică tensiune din cauza violării continue a frontierei de către ruși, în special a frontierei cu Basarabia. Au avut loc câteva zboruri peste frontieră, iar pe teritoriul sovietic, dincolo de hotar, patrulează sute de tancuri. » După o scurtă consultare cu Wilhelm Fabricius, Manfred von Killinger a plecat la întâlnirea cu Mihail Moruzov. La Cernăuți, avocatul Jean Negură, secretarul Societății pentru Cultură și Literatură din Bucovina, aștepta vizita unui medic militar din Regimentul 8 Vînători. La începutul lui iunie trecuse printr-o criză severă de apendicită ; fusese nevoit să se opereze, însă, pe cînd se afla în convalescență, primise ordin de concentrare. A informat telegrafic autoritățile militare despre starea precară a sănătății sale, iar regimentul din care făcea parte, dislocat atunci la Cosmin, l-a anunțat că-i va trimite un medic la domiciliu ca să constate necesitatea unei eventuale amînări a termenului de prezentare sub arme. Într-adevăr, în jurul orei 10.30, avocatul a fost vizitat de medicul locotenent Gustav Deligdisch, care i-a acordat două luni de concediu. În zilele următoare, Jean Negură spera să-și reia activitatea la societate,

unde era mai mult ca oricînd nevoie de el. Renumitul așezămînt de cultură bucovinean tocmai se muta în noul lui sediu, proiectat de arhitectul bucureștean Horia Creangă.

Ora 10.00. Din New York, agenția Reuter a retransmis un comunicat al Societății Naționale Americane de Radio : pe Nistru sînt în curs de desfășurare ciocniri între trupele românești și cele sovietice.

Diverse. În sala tronului din Palatul Regal de la București, Carol al II-lea a fost felicitat de guvern cu prilejul înființării Partidului Națiunii. « Lozinca noastră națională : un rege, o țară, un popor – a spus în discursul său prim-ministrul Gheorghe Tătărescu – își găsește astăzi totala întruchipare. » La prefec-tura din Rădăuți s-a desfășurat un consiliu de ordine publică, dar în centrul atenției a stat, de fapt, o realitate asupra căreia poliția și jandarmeria nu aveau nici un fel de putere : ploile nesfîrșite au devenit stîmjenitoare pentru agricultură. Printre altele, în ultima săptămîna s-a semnalat o stare de îngrijorare crescîndă în mediile evreiești ale populației. După ceremonia de la Palat, Ion Gigurtu, ministrul de Externe al României, a purtat o conversație cu Wilhelm Fabricius. După război, Alexandru Cretzianu pretindea că aceasta ar fi fost împrejurarea în care s-a clarificat complet între ce limite Germania era dispusă să sprijine România. Războiul cu Anglia – a observat ministrul Berlinului – se va încheia foarte repede, și Rusia sovietică, știind încotro evoluau evenimentele militare, va căuta să-și rezolve rapid chestiunile teritoriale restante. Germania nu dorea război cu Rusia sovietică, acționînd de conivență cu Moscova, cum s-a văzut și în cazul statelor baltice. Ion Gigurtu a declarat că România era decisă să-și apere frontierele. Wilhelm Fabricius a replicat că era preferabil ca România să evite necesitatea de a se apăra prin propriile ei puteri. Singura soluție pentru români era o înțelegere cu sovieticii, chiar dacă s-ar fi realizat prin sacrificii teritoriale dureroase. Într-o adunare cu public, convocată la Cercul Militar de la București, dr Ion Costinescu a fost reales președinte al Societății Naționale de Cruce Roșie. Nici el nu-și închipuia ce calvar îl așteaptă. Activitatea aeriană sovie-

tică deasupra teritoriului țării a depășit previziunile cele mai sumbre. Numai Bucovina a fost survolată de 23 de aparate, cele mai multe dintre ele avîntîndu-se pînă la Cernăuți. Prima încălcare a graniței s-a semnalat la ora 12.08, cînd 15 bombardiere rusești au zburat dinspre Bănila spre Vășcăuți, șase dintre ele stăruind în spațiul aerian românesc pînă la epuizarea rezervei de carburanți. Corpul 11 Armată a ordonat tuturor unităților din subordine să ia măsuri active împotriva activității de spionaj. Înainte de toate se preconiza întocmirea unor programe speciale pentru întărirea moralului trupei, programe orientate cu precădere împotriva propagandei comuniste.

Ora 12.15. Trei avioane sovietice au trecut frontiera dinspre Sniatin și alte trei dinspre Serafince, zburînd la mare altitudine și întîlnindu-se deasupra orașului Cernăuți. La ora 12.35, alte trei avioane de vînătoare sovietice au zburat spre Cozmeni, la 3 000 m altitudine.

În sudul Basarabiei, Comandamentul Corpului de Cavalerie a preconizat o tactică de apărare activă, ordonînd recunoașteri aeriene dincolo de Nistru, pe o adîncime de 10 km. Au fost alertate echipajele din subordine de pe terenurile de aviație de la Chișinău și Cetatea Albă. La sol, inspecțiile se țineau lanț și aici. Comandantul Diviziei 3 Cavalerie, generalul Constantin Pantazi, a străbătut toată zona de apărare a Regimentului 35 Infanterie. Nu și-a exprimat nemulțumiri notabile. Turneul său prin tranșeele săpate pe malul Nistrului s-a încheiat cu o masă festivă la popota ofițerilor din Slobozia Gănesii. Primul pahar în onoarea generalului a fost ridicat la ora 13.00.

Convorbirea lui Manfred von Killinger cu șeful Serviciului Secret de Informații român a durat peste patru ore. « Deși mi-am dat seama că dorea să-mi vorbească numai despre relațiile cu sovieticii – nota diplomatul german –, am ascultat cu răbdare declarațiile sale despre noul Partid al Națiunii. Apoi, Mihail Moruzov m-a consultat asupra unor chestiuni diverse, de pildă, asupra problemei evreilor, asupra soluțiilor de aplanare a conflictelor de muncă, asupra planurilor de organizare a gărzii

partidului etc. » Manfred von Killinger a observat că nu putea comenta decît foarte succint problemele puse în discuție și l-a sfătuit pe Mihail Moruzov să invite mai mulți experți din Germania. Interlocutorul său a acceptat această idee. « În timpul convorbirii – consemna în continuare diplomatul german – a primit un raport în care se relata că cinci avioane sovietice au trecut frontiera pînă la Cernăuți, înaintînd vreo 50 km în interiorul țării. Atunci am abordat raporturile cu rușii. Desigur, mi-au fost expuse vechile argumente, deja cunoscute, utilizate ori de cîte ori survine în discuție conflictul româno-rus. Astfel, interlocutorul mi-a spus că România rămîne neutră și că neutralitatea ei lucrează în favoarea Germaniei : românii vor continua să le furnizeze cît mai mult petrol etc. Nu puteți – m-a întrebat Mihail Moruzov direct – să-i determinați pe ruși să-și schimbe proiectele ? Românii nu ar fi îngrijorați în privința Ungariei și a Bulgariei. Totuși, ce vor face aceste țări dacă rușii îi atacă pe români ? Eu nu i-am putut răspunde decît că germanii nu le pot impune nici o pretenție rușilor, care, în actualul război, le-au protejat spatele ; noi nu putem să exprimăm decît anumite dorințe în raporturile cu ei. Un ajutor acordat nemijlocit de germani României împotriva Rusiei sovietice nu se putea concepe. Germanii încă au un adversar important și nu doresc deloc să-și descopere spatele și să renunțe la protecția de ariergardă a rușilor de dragul României. » În rezumatul românesc al aceleiași întrevederi, posibila atitudine a Germaniei în cazul unui atac sovietic la frontiera cu Basarabia a fost prezentată mult mai succint : « Într-o asemenea eventualitate, Germania nu va putea face nimic altceva decît să expună unele deziderate față de Rusia sovietică – o acțiune militară în Est este pentru moment imposibilă, armata germană trebuind să termine războiul împotriva Angliei. » Spre sfîrșitul întrevederii, Mihail Moruzov l-a întrebat pe interlocutorul său dacă era sau nu era cazul să se opună cu armele unui iminent atac rus. « I-am răspuns – a raportat Manfred von Killinger – că ar fi mai bine dacă s-ar începe negocieri și dacă cererile probabile ale rușilor ar fi satisfăcute de partea română. Datorită importanței Estului european ca regiune economică – petrol, mine-reuri, grîu etc. –, germanii nu au nici un interes să încurajeze

extinderea războiului în Balcani. » În încheierea conversației, diplomatul german l-a întrebat pe Mihail Moruzov dacă poate avea o întrevedere și cu Ernest Urdăreanu, ministrul Curtii Regale, care, ca reprezentant al Palatului, ar fi putut fi interesat să-i asculte părerile. « O asemenea întâlnire – preciza Manfred von Killinger către von Ribbentrop – era de dorit, cu atât mai mult cu cît românii păreau decizi să reziste armat rușilor. » În loc de răspuns, Mihail Moruzov a părăsit timp de cîteva minute încăperea și, revenind, l-a întrebat pe diplomatul german dacă nu dorea să aibă o întrevedere cu regele României. Audiența a fost fixată pentru joi, 27 iunie 1940, ora 17.00. Bineînțeles, Manfred von Killinger putea să se întâlnească oricînd și cu ministrul Curtii Regale.

Ora 13.14. O formație de avioane sovietice a fost observată zburînd între Sniatin și Zaluze. Cinci dintre ele au violat frontiera, pătrunzînd pînă la 4-5 km în interiorul teritoriului românesc, între Vășcăuți și Bărbești. În același timp, în direcția Orășeni-Sniatin s-au auzit rafale de armament automat. Întîi s-a crezut că împușcăturile au fost declanșate de ruși. Dar cele patru avioane au glisat fulgerător pe o aripă și s-au retras în viteză dincolo de hotar. Fără ordin, ignorînd restricțiile în vigoare, o secție de artilerie antiaeriană le întîmpinase cu foc. Tracasați de frecvențele incursiuni ale inamicului, ostașii români începuseră să-și piardă răbdarea. Alte patru avioane sovietice au zburat de la Zalescic spre Cernăuți la ora 13.25. De la Cernăuți, cele cinci avioane rusești au virat către Sadagura. Deasupra podului peste Prut, unul dintre acele avioane s-a desprins din formație. A pierdut înălțime și a largat pe cîmpul din apropiere – conform unui raport al jandarmeriei locale – două pachete. În realitate, erau două bucăți frumoase de fuselaj. Zgomotul intens al motoarelor de avion i-a împiedicat pe jandarmi să audă bubuitul sacadat al artileriei antiaeriene din suburbiile Cernăuților, care a deschis și ea focul. Momentul a fost surprins și de un martor civil. « Pe sub cerul senin al unei însorite amieze cernăuțene – scria la un an și ceva de la evenimente actorul Pepe Georgescu – se ivi un avion străin. Razele soarelui argintau aparatul în înălțime și evidențiau insigne URSS

de pe aripile avionului. Avionul se roti de cîteva ori deasupra orașului, pe urmă, coborîndu-se mai jos, se îndreptă spre Sadagura. La Prut îl întîmpină o salvă zadarnică de mitralieră. Zgomotul motorului se auzea tot mai încet, pînă se stinse cu totul. Numai în urechile populației cernăuțene rămase un ecou pustiu și parcă o teamă de explozii și incendii. Trecătorii se uitau spre cer, așteptînd alte avioane. » Se pare, totuși, că rafala auzită de Pepe Georgescu nu fusese zadarnică. La ora 13.25, alte patru avioane sovietice au zburat de la Zalescic spre Cernăuți. La ora 14.15, agenția Hanas a făcut cunoscut că în cercurile diplomatice românești de la Londra s-au dezmințit rumorile referitoare la o invazie sovietică în Basarabia și la ciocniri angajate pe Nistru. Mediile britanice autorizate au declarat că nu dețin nici o informație privitoare la evenimentele de la frontiera româno-sovietică.

Ora 18.00. În sfîrșit, a fost expediat la Moscova răspunsul ministrului de Externe german la telegrama nr. 1 205 a lui von der Schulenburg. Sub numărul 1 074, mesajul s-a transmis telefonic, ceea ce însemna că germanii erau la curent cu ritmul în care urmau să se precipite întîmplările. « Vă rog să-l căutați pe dl Molotov – i-a comunicat von Ribbentrop ambasadei germane din capitala Rusiei sovietice – și să-i comunicați următoarele : 1. Germania se conformează acordurilor de la Moscova. De aceea, nu este interesată de problema Basarabiei. În acest teritoriu locuiesc aproximativ 100 000 de germani. Germania este în mod natural interesată de soarta acestor germani și așteaptă ca viitorul lor să fie asigurat. Guvernul Reich-ului își rezervă dreptul de a face anumite propuneri guvernului sovietic la timpul potrivit, privind problema repatrierii acestor germani, la fel cum s-a procedat în cazul repatrierii germanilor din Volinia. Pretențiile guvernului sovietic asupra Bucovinei reprezintă un element nou. Bucovina a fost o provincie a Coroanei austriece și este dens populată cu germani. Germania este, de asemenea, deosebit de interesată de soarta acestor germani ; 2. În restul României, Germania are interese economice foarte importante. Aceste interese au în vedere cîmpurile petrolifere și terenurile agricole. De aceea, așa cum am informat în repetate rînduri

guvernul sovietic, Germania este interesată în prevenirea transformării acestei arii geografice în teatru de război ; 3. Prin urmare, deși simpatizează total cu ideea reglementării problemei Basarabiei, guvernul *Reich*-ului este de părere că Uniunea Sovietică ar trebui să acționeze în spiritul acordurilor de la Moscova și să facă totul pentru a ajunge cu guvernul român la o soluție pașnică a problemei Basarabiei. În ceea ce îl privește, în spiritul acordurilor de la Moscova, guvernul *Reich*-ului va fi gata să sfătuiască România, dacă acest lucru este necesar, să ajungă la o reglementare pașnică a problemei Basarabiei, în acord cu punctul de vedere sovietic. Vă rog să prezentați încă o dată și în mod clar dlui Molotov marele nostru interes pentru ca România să nu devină un teatru de război. Așa cum stau lucrurile, sîntem de părere că o reglementare pașnică, în conformitate cu vederile Rusiei, este perfect realizabilă, cu condiția ca problema să fie tratată cum trebuie. Am fi recunoscători guvernului sovietic dacă ne-ar comunica ideile sale asupra tratării viitoare a problemei. »

Diverse. Două avioane sovietice au traversat frontiera deasupra satului Comarovo. Zburau foarte jos, iar căpitanul George Magherescu, șeful Biroului 2 al Diviziei 2 Cavalerie, aflat în împrejurimi, a constatat că erau tipuri vechi, perimate din punct de vedere tehnic. Seara, toate podurile din sectorul Diviziei 34 Infanterie, menită să apere Storojinețul, erau minate, avînd dispozitivele de distrugere amorțate. Armamentul mării unități era în întregime nou și regimentele din componența ei aveau efective complete. Și aici funcționa ideea de apărare pe baza a două grupări tactice, cu două detașamente înaintate de siguranță : Hlinița și Berhomet, cantonate la Orășeni și Oșehlib, la miazănoapte de Prut. Trupele trebuiau să bareze invazia inamicului pe direcția Sniatin-Storojineț-Frătăuții Vechi, pe linia pădurilor, menținînd ferm dealurile Pietros, Humăria și Dubova. La ora 18.15, încă un avion sovietic s-a avîntat în profunzimea spațiului aerian românesc, de data aceasta la Vadul Rașcov.

La București, Gheorghe Tătărescu l-a convocat pe Wilhelm Fabricius și l-a întrebat dacă demersul guvernului român din

28 mai a. c. privind statornicirea unor relații mai strînse între București și Berlin a avut vreun ecou în *Reich*. Răspunsul lui Fabricius a fost negativ. Românii trebuiau să înțeleagă adevărul că von Ribbentrop, aflat în acel moment la cartierul general al *Führer*-ului, era preocupat de problemele importante ale tranșării conflictului din Apus. Ca și în trecutul mai apropiat sau mai îndepărtat, Germania dorea ca în Sud-Estul european să domnească liniștea. Ministrul Germaniei la București nu avea nici un motiv să presupună că sovieticii vor lansa un atac împotriva românilor și l-a întrebat pe prim-ministrul român dacă a angajat tratative cu Moscova asupra pretențiilor ei teritoriale. Răspunsul lui Tătărescu a fost negativ. Din relatările interlocutorului său, Fabricius a înțeles că Anatol Iosifovici Lavrentiev, numit la 14 iunie ministru al Rusiei sovietice în România, va fi primit joi sau poate vineri de rege. Tătărescu presupunea că atunci se va antama o discuție mai aplicată asupra chestiunilor aflate în litigiu. Însă, dacă Lavrentiev va pretinde pur și simplu Basarabia sau alt teritoriu al țării, a avertizat prim-ministrul român, Carol al II-lea nu va ceda, fiind decis să reziste, chiar și în plan militar. În consecință, dacă Rusia își propunea să ocupe baze militare în România, cum a procedat și în țările baltice, era bine ca germanii să știe cu ce rezultat se va solda tentativa ei. La fel, dacă Rusia sovietică i-ar propune României un pact de ajutor mutual, cererea ei ar întâmpina opoziția întregii opinii publice românești și, mai ales, a cercurilor naționaliste. În schimb, guvernul român ar fi dispus să discute cu Moscova un pact de neagresiune și prietenie. Fabricius s-a îndoit că sovieticii se vor mulțumi cu atît. În discursul său de la sfîrșitul lui martie, Molotov evocase în mod clar pretențiile Rusiei asupra teritoriului Basarabiei. Tătărescu a replicat : Basarabia avea trei milioane de locuitori, din care două milioane erau români, 80 000 de germani, mulți evrei, cîteva mii de ucraineni și foarte puțini ruși curați. Cu alte cuvinte, ceea ce cerea Moscova însemna predarea a două milioane de români în brațele bolșevismului, fără a mai vorbi despre celelalte pericole insinuate în spațiul danubian prin prezența sovieticilor la răsărit de Nistru. Românii erau înclinați mai degrabă spre un schimb echitabil de populație. Însă Tătărescu și-a avertizat interlocutorul că nu-l

autoriza să facă o declarație oficială în acest sens. Fabricius și-a exprimat ferm opinia că ruși nu ar fi dispuși la această soluție, satisfăcătoare în optica sa. Apoi, Tătărescu a fost întrebat direct dacă guvernul român le-a propus o asemenea soluție sovieticilor. După un moment de șovăială, Tătărescu a răspuns : « Nu ».

De la cartierul său de campanie, Joachim von Ribbentrop i-a transmis lui Wilhelm Fabricius textul raportului telegrafic nr. 1 205 al ministrului Germaniei la Moscova, precum și răspunsul ministerului de Externe german la demersul sovietic cu privire la Basarabia și Bucovina. « Acest schimb de telegrame – mesajul emis de la Baumschule – vi-l comunic exclusiv pentru informarea dumneavoastră personală și strict secretă. Dacă veți fi întrebat în această problemă, vă rog să vă comportați receptiv și să raportați. » De asemenea, rezumate ale telegramelor nr. 1 205 de la Moscova și nr. 1 074 de la Baumschule au fost telegrafiate la Roma, lui Mackensen. Ministrului german din capitala Italiei i s-a indicat să-l întrebe pe Ciano « dacă și el a fost informat de ruși în sensul menționat mai sus, iar dacă a fost informat, ce poziție intenționa să adopte guvernul Italiei ».

Ora 19.45. Dincolo de Nistru, mișcările de trupe sovietice continuau, mai ales în sectorul Criuleni și în fața buclei fluviului de la Grigoriopol. Acolo, piesele de artilerie inamice erau instalate de-a dreptul pe mal. Noaptea, se auzeau dinspre răsărit zgomote de motoare și de convoaie de căruțe în mers. Incursiunile aviației sovietice peste fluviu se desfășurau zilnic. Începînd cu ora 19.45, inamicul a instalat în poziție, în intrîndul de la Delacheu, la sud de Grigoriopol, șase tunuri grele. Simultan, din 28 de autocamioane a debarcat un batalion care s-a adăpostit în spatele crestei Delacheului rus, în timp ce efective de valoarea unui escadron – cam 120 de ostași călări – intrau în Grigoriopol. Faptele au fost raportate Armatei a 4-a. Înainte de miezul nopții, Corpul 4 Aero a primit dispoziția să execute în zori o misiune de recunoaștere, cu două echipaje versate.

Ora 20.30. Postul de radio Sofia a afirmat că la București au fost dezmințite informațiile care au semnalat incidente militare pe Nistru.

Ora 21.00. Friedrich Werner von der Schulenburg a fost primit în audiență de Molotov. Demnitarul sovietic și-a exprimat mulțumirea atît pentru înțelegerea arătată de *Reich* față de pretențiile Moscovei, cît și pentru bunăvoința de a sprijini efectiv guvernul sovietic întru satisfacerea revendicărilor lui. Cu același prilej, Molotov a repetat insistent că Rusia sovietică dorea o reglementare pașnică a litigiului cu românii, dar chestiunea era deosebit de urgentă și nu suferea nici o amîinare. Din proprie inițiativă, von der Schulenburg i-a explicat interlocutorului său că, în cazul în care Moscova ar fi fost dispusă să renunțe la Bucovina – care nu aparținuse niciodată Rusiei țariste –, o posibilă înțelegere cu românii ar fi fost înlesnită considerabil. Molotov i-a răspuns că Bucovina era ultimul teritoriu care-i lipsea unei Ucraine unificate. Aceasta era cauza pentru care sovieticii doreau să tranșeze chestiunea bucovineană simultan cu aceea a Basarabiei. Nu începe nici o îndoială că ipocrizia lui Molotov era pur și simplu monumentală. Ceva mai tîrziu, aproape de sfîrșitul celui de-al doilea război mondial, sovieticii au realizat – cu stupoare ? – că Ucrainei îi mai lipseau și teritoriile răsăritene ale Cehoslovaciei, însușite între timp de Ungaria. Deci Bucovina nu era chiar ultimul petec de pămînt din lume ce-i lipsea Ucrainei. Cu toate acestea, la 25 iunie 1940, Molotov nu a exclus posibilitatea ca Moscova să renunțe la Bucovina în cadrul unor negocieri cu românii. Un singur lucru nu i-a divulgat Molotov : nu avea nici o intenție să poarte tratative cu Bucureștii... Și ministrul Germaniei s-a lăsat indus în eroare. Cu un minim efort, întreaga Bucovină ar fi fost salvată. În continuare, Molotov a declarat că dorințele *Reich*-ului cu privire la populația germană din teritoriile revendicate de la români puteau fi împlinite exact cum au fost împlinite în Polonia răsăriteană. De asemenea, Moscova va trata cu o deosebită considerație interesele economice germane din România. Apoi, demnitarul sovietic a promis să expună punctul de vedere german guvernului său, urmînd să-și informeze interlocutorul cît mai curînd posibil asupra atitudinii Moscovei.

Pînă în prezent – a precizat Molotov – chestiunea nu a fost expusă în mod explicit nici ministrului român de la Moscova, nici guvernului de la București. În ceea ce îl privea, guvernul sovietic își urmărea numai propriile interese, fără a-i încuraja pe unguri și pe bulgari să revendice părți din teritoriul român.

De aproape o săptămîină, prin toate comandamentele superioare ale armatei circula sinteza informativă intitulată « Considerații politico-strategice privind situația României după capitularea Franței ». Textul ei nu era dintre cele ce inspiră optimism. Pînă în seara acestei zile, predicțiile Secției a II-a din Marele Stat Major au devenit cunoscute tuturor comandanților corpurilor de armată din Răsărit și din Nord. Iată integral acest document :

*« Marele Stat Major, Secția a II-a
Biroul 1 Informații, nr. 12 975/B, 19 iunie 1940
Primit pe Frontul de Est la 25 iunie 1940*

*Considerații politico-strategice privind situația României
după capitularea Franței*

Capitularea Franței marchează un mare succes pentru armatele germane, dar nu aduce după sine imediat o limpezire a situației internaționale. Anglia a luat hotărîrea de a continua războiul și singură face mari eforturi pentru a atrage Rusia de partea sa, eventual, a o atrage chiar în război în contra Germaniei. Eforturi similare sînt făcute și asupra Statelor Unite ale Americii. Încercările ce se fac asupra Rusiei corespund astăzi oarecum și cu interesele Rusiei, care își dă seama că, mai devreme sau mai tîrziu, Germania se va îndrepta și asupra ei, pentru a desființa comunismul și a pune mîna pe bogățiile Ucrainei, mult mai numeroase și, mai ales, mult mai aproape decît fostele sale colonii sau alte colonii aparținînd Aliaților și de care ar putea, de asemenea, să dispună în scurtă vreme. Aceasta este interpretarea ce trebuie dată operațiunilor sovietice din zilele trecute prin ocuparea țărilor baltice : ele repre-

zintă poziții favorabile pentru a face față unui atac german în Marea Baltică sau care ar porni din aceste țări baltice. În acest sens trebuie interpretată și politica sovietică față de Finlanda, pe care nu este exclus să o atace din nou, la un moment potrivit. Aceeași necesitate strategică ar putea îndreptăți Rusia sovietică să-și îndrepte atențiunea asupra României, propunîndu-și să respingă pe românii din Basarabia și Bucovina și, eventual, să ducă frontul pe Carpații Orientali. Această intențiune trebuie întrevăzută ca foarte posibilă, dacă se vor hotărî să atace România cu maximul de forțe disponibile (45-50 divizii infanterie, plus 12 divizii cavalerie, plus 15 divizii motomecanizate, plus 20 brigăzi de aviație). Șansele unui asemenea război cresc pentru sovietici cu cît acest război va fi dezlănțuit mai repede, în perioada cît durează ocuparea și dezarmarea Franței, și deci cît timp forțele germane nu vor fi disponibile pentru a putea amenința sau chiar intra în acțiune contra URSS. Această ipoteză apare și mai probabilă dacă luăm în considerare și eventualitatea că Germania ar fi acceptat Rusiei, cu ocazia războiului germano-polon, și ca preț al acestei țări de rupere de politica Aliaților, să ocupe țările baltice și chiar Basarabia și nordul Bucovinei (această ipoteză nu trebuie exclusă).

Acum, deși un război ruso-român nu ar conveni Germaniei, Rusia ar putea să nu mai țină cont de părerile actuale germane și să se prevaleze de asentimentul dat altădată, și deci să treacă la atac, fără a mai anunța Germania.

Concluziile ce se desprind din această scurtă analiză sînt de două feluri și se pot sintetiza astfel :

– de ordin militar

1. Trupele noastre de pe Frontul de Nord și Est să fie gata oricînd pentru a face față acestei eventualități : prin măsurile luate de noi, trebuie să se desprindă clar pentru sovietici hotărîrea noastră fermă că ne vom bate dacă vom fi atacați.

2. Marea majoritate a disponibilităților noastre să se îndrepte spre acea frontieră, singura amenințată la această dată.

– de ordin politic

1. Să se ceară oficial sprijinul militar al Germaniei în eventualitatea în care sovieticii ar ataca România ; această chestiune trebuie pregătită imediat.
2. Să se organizeze, sub auspicii germane, un nou front defensiv contra șovieticilor, constituit din Turcia, Bulgaria, România și Ungaria.
3. Dacă realizarea acestei alianțe militare nu este posibilă în timp util sau nu este oportună, să se obțină în prealabil din partea Ungariei și Bulgariei asigurarea că nu vor ataca România, în cazul în care va fi angajată într-un război cu sovieticii. Această asigurare să fie garantată de Germania.

Nu s-ar spune că serviciile de informații ale armatei române nu vedeau limpede situația țării.

Ora 21.00. Pe de altă parte, avînd în vedere agresivitatea accentuată a rușilor, Biroul 1 din Secția a II-a a emis cu anticipație Buletinul informativ nr. 9 – nu la 30, ci la 25 iunie. Pentru generalul Ion Ilcuș, ministrul Apărării naționale, relația organică dintre cele două documente a fost evidentă. Nu întîmplător, la ora 21.00, rezoluția lui menționa : « La 26 iunie, odată cu revărsarea zorilor, patrule ale aviației de recunoaștere vor controla toate punctele interesante ale frontierei de nord și de răsărit, fără a o trece. Scop : a controla la inamic eventuale începuturi de activitate sau stadiul pregătirii lor. În noaptea din spre 26 spre 27 iunie, în scop de exercițiu, detașamente care acționează chiar pe frontieră vor lua dispozitivul de luptă... » În orele următoare, rezoluția a devenit ordin.

Galeazzo Ciano l-a primit pe ministrul Germaniei la Roma. Desigur, convorbirea s-a purtat asupra conflictului iminent dintre români și sovietici. « Ciano – a remarcat Mackensen – mi-a spus că el nu are nici o informație directă cu privire la intențiile rușilor. De la prima convorbire pe care a avut-o cu Molotov, Rosso, ministrul Italiei la Moscova, nu a lăsat impresia că o acțiune imediată este iminentă. Ciano a ascultat cu aten-

ție tot ce i-am spus despre convorbirea Molotov-Schulenburg din 23 iunie și despre instrucțiunile trimise lui Schulenburg. A declarat că nu vede nici un impediment ca italienii să sugereze rușilor că opiniază pentru o soluție pacifică și să-și ofere serviciile pentru a exercita o anumită influență asupra Bucureștilor, în cazul în care lucrul acesta este dorit de noi sau de ruși. Îi va vorbi Ducei în acest sens mîine dimineață și consideră că poate fi sigur de consimțămîntul acestuia. Îi va propune ca ambasadorul rus de la Roma să fie rugat să vină la Palatul Chigi și să i se spună că Italia împărtășește fără rezerve opinia germană. În sfîrșit, Ciano a cerut un rezumat al convorbirii dintre Molotov și Schulenburg și al instrucțiunilor trimise acestuia din urmă, care să poată fi folosit în raportul destinat Ducei. Acest raport va fi înaintat Ducei imediat. » Mackensen i-a satisfăcut dorința.

Ora 22.30. La convocarea de la Balmaz, generalul Ion Rașcu a venit însoțit de șeful Biroului Operații. A insistat asupra greșelilor constatate la lucrările de fortificații și a ordonat returnări destinate să permită armamentului automat să tragă mult mai util. Întîlnirea s-a prelungit pînă după miezul-noptii.

anchetă ■ arhivă ■ memorii ■ jurnal ■ scrisori ■

**Miercuri,
26 iunie 1940**

Trecuse de miezul-noptii. Începea o nouă zi și nimeni nu putea să-și închipuie ce va aduce. Cu toate acestea, în satele înșirate de la Ceremuș pînă la limanul Nistrului, nu i s-a întîmplat nimănui să nu doarmă doar dintr-o astfel de pricină. Îndecobște, în toate aceste sate, somnul nu se lipea de oameni decît în toiul petrecerilor și la priveghi. Însă vremea adevărată a nunților încă nu se dezlănțuise. În schimb, ca să secere și să-i rețină pe oameni la căpățîiul unui aproape, moartea nu aștepta un timp sau un anotimp anume. La Serbicieni urma să fie înmormîntat copilul Anton Clighiu, de numai doi ani. Se încesase într-un pîrîu pe al cărui maluri se jucase împreună cu alți copii. Cînd a căzut în apă și nu a mai reapărut, de teamă, copiii au făcut legămînt să tacă și au fugit pe la casele lor. A fost găsit abia în ajun, după o zi și o noapte de căutare înfrigurată, vecină cu disperarea. Părinții erau datori să-l îngroape repede, căci era foarte cald. La Grebena, în județul Hotin, era privegheat peste noapte bunul sătean Ion Siranjinicov. Cînd venea din Briceni cu căruța, i se speriaseră caii, iar el se aruncase îndrăzneț înaintea lor; se împleticise o singură dată, lipsit de noroc, și caii trecuseră peste el cu căruța cu tot. Acolo murise, în praful de pe ulița satului Grimăncăuți, nu din copită, cum se crezuse la început, caii ferind mai tot ce e viu, ci lovit într-o tîmplă de roata greoaie a harabalei. Nici Simion Eremit din Rucșiu, de vreo 60 de ani, nu murise de moarte bună. Alunecase de pe o punte în apa pîrîului Negru, fiind oleacă băut. Însă moarte ca a lui Ștefan Axinte Sfeț, de la Securenii, chiar nu se vedea prea des. L-a pîndit un Vasile Andrei Gorobei, cu două zile în urmă, și l-a ucis cu mai multe lovituri de cuțit. Numai cei care-l știau de aproape puteau să cunoască și pricina. Nici cu Teodor Sandu nu s-ar fi încheiat șirul înmormîntărilor de a doua zi. Ieri, în zori, revenind de la Cernăuți, unde plecase cu treburi obișnuite în viața unui plugar, Ion Zoborocu, din Ocna, își găsise nevasta prăbușită peste leagănul ultimei lor odrasle. Copilul, de numai zece luni, era mort. Femeia, bolnavă de mult de epilepsie, era

doar ușor amețită, nu înțelegea ce se întîmplase, și Ion Zoboroc, om cu suflet bun și milos față de greșeala aproapelui, nici în noaptea aceasta de veghe întretăiată cu lacrimi nu îndrăznea să-i spună soției ce săvîrșise, nenorocita, în lipsa lui. La Lipcani, pe malul de răsărit al Prutului, la lumină șovăitoare de felinar, era căutat între timp cadavrul lui Neculai Fluture, luat de ape cu două zile în urmă. Și în casa acestuia, în loc să miroasă a fin proaspăt cosit, ca în toate casele țărănești, mirosea a tîmîie.

Ora 0.10. Mackensen a telegrafiat la Berlin rezultatele convorbirii cu Ciano privind pretențiile rușilor asupra Basarabiei și Bucovinei de Nord. La ora 10.25 au încetat ostilitățile terestre din teatrul de război al Europei de Vest. Practic, Franța era înfrîntă și scoasă din luptă.

Militarii pot avea presimțiri? La o asemenea întrebare, cînd este vorba despre ostașii din linia întîi, se poate răspunde afirmativ. Veghea asupra dușmanului ascute temeinic simțurile și orice schimbare în bezna din față are semne prevestitoare. În schimb, retrase în spatele frontului, chiar dacă n-au presimțiri, marile comandamente dispun de rapoarte informative sintetice, capabile să sprijine puterea de anticipație. Dar nu mai mult. Pe temeiul unor date ale căror semnificații nu mai pot fi eludate, imediat după miezul-noptii, Marele Stat Major de la București a confirmat Grupului de Armate I ordinul de a efectua în zori zboruri de recunoaștere pe toată lungimea Nistrului, fără trecerea frontierei. Tot atunci, generalul Florea Țenescu a comunicat personal Armatelor a 3-a și a 4-a să intre imediat în dispozitivul de apărare, cu toate trupele prevăzute în planurile de operațiuni. Dispoziția nu a fost prea limpede formulată, iar generalul Nicolae Ciupercă, comandantul Armatei a 4-a, a cerut lămuriri prin rețeaua telegrafică Hugues: prin « imediat » trebuie înțeles două-trei ore? Sau imediat pur și simplu? Pe loc, Florea Țenescu a confirmat prima interpretare și a avizat totodată comandamentele de la Roman, Bacău și Tecuci că însuși ministrul Apărării a ordonat deplasarea spre est a tancurilor, a artileriei grele și a unităților de pontonieri-fluvii din subordi-

nea nemijlocită a Marelui Cartier General. Cu alte cuvinte, ostilitățile erau considerate la București iminente.

Ora 0.50. Wilhelm Fabricius a raportat telegrafic Berlinului conținutul conversației purtate cu Tătărescu. Alături de rezumatul conversațiilor cu prim-ministrul român, ministrul Germaniei la București a inserat în mesaj și observațiile lui personale: « Primul ministru este foarte îngrijorat. Am impresia că românii târăgănează angajarea unor convorbiri cu sovieticii, sperînd într-o victorie rapidă a Reich-ului. Ei cred că interesul Germaniei pentru cooperarea economică în spațiul danubian și pentru pacea din Sud-Estul european este atît de mare, încît, odată încheiate ostilitățile din Apus, nu ar fi exclus să ne intereseze înlăturarea din Balcani a sovieticilor. »

De cîteva zile, după primul an absolvit la Liceul Militar de la Chișinău, Pavel Popescu se întorsese acasă, la Cetatea Albă, într-o vacanță de două luni. Deși trecuse de miezul-noptii, nu putea să adoarmă, vrăjit de o feerie de care nu se mai putea scutura. Seara se plimbăse cu o prietenă prin Budachi. Printre gardurile din salcîm, aleile așternute cu milioane de cochilii de scoici din limanul Nistrului scînteiau sidefii în lumina lunii, întocmai ca promisiunea unui păcat. Nici acum, după cîteva ceasuri, peisajul acela ciudat, neobișnuit pe alte meleaguri, nu se ștergea din privirile lui întoarse spre întuneric.

Ora 0.59. Ministrul Germaniei la Moscova a raportat telegrafic Berlinului ultima lui conversație cu Molotov. Din păcate, mesajul lui von der Schulenburg a fost receptat în Reich cu o întîrziere de aproape 12 ore. La ora 1.00, Berlinul a recepționat telegrama transmisă de Mackensen de la Roma, un mesaj mult mai puțin important decît cel din capitala Rusiei sovietice.

Retransmis din Bacău, ordinul Marelui Stat Major a ajuns la Comandamentul Corpului 3 Armată din Chișinău. Ambiguitatea recomandării de amăgire a trupeii cu un exercițiu defensiv ordinar nu i s-a părut generalului Vasile Atanasiu un model de seriozitate. Prima lui grijă a fost să dispună verificarea atentă

a încărcăturilor destinate să arunce în aer podurile de pe direcțiile probabile ale unei viitoare invazii rusești. Astfel, pionierii Diviziilor 33, 15, 21 și 31 Infanterie au fost cei dinții care au intrat în alertă, angajîndu-se apoi, sub comanda colonelului Vasile Diaconu, șeful Geniului din Comandamentul Corpului de Armată, în exerciții de amorsare a distrugerilor din linia a doua. Numai Divizia 21 Infanterie a fost nevoită – avînd în vedere distanța dintre comandamentele trupei și frontul probabil – să-și amîne intrarea în dispozitiv cu peste 12 ore, pentru a evita marșurile în plină zi. În rest, în sectoarele Corpurilor 3 și 11 Armată, pregătirea pentru transpunerea în practică a ordinului Marelui Stat Major a decurs fără poticniri. Un ordin suplimentar al generalului Socrat Mardare, șeful de Stat Major al Comandamentului din Bacău, le-a impus ofițerilor și ostașilor păstrarea secretului operațiunilor în desfășurare.

Pe adolescentul Constantin Marmeliuc, trezit brusc într-un pat străin, îl năpădise sentimentul ciudat că rămăsese singur pe lume. Se născuse la Liteni-Moară, unde-și avea și părinții, iar din 1937 era elev la Școala de Arte și Meserii din Cernăuți. Unchiul său, profesorul universitar Dimitrie Marmeliuc, om de vază în urbe, se oferise să-l găzduiască în casa lui, dar băiatul preferase să locuiască la Căminul de Ucenici « Ioan N. Nistor », acolo unde avea toată bruma de lucruri care însemnau ceva pentru el. Din aprilie lucra la tipografia *Glasul Bucovinei*, dar aseară îl doborîse o durere atroce în pîntece. Ajuns la spital, a aflat că va fi operat. Atît își mai amintea. Era conștient că i se umblase în carne, dar nu știa de ce fusese operat și încerca să se adune din ameteala de după anestezie. Nu știa nici în ce spital se afla. Nu-l durea nimic, dar se cuibărise în el o neliniște de care nu mai scăpa.

Ora 4.00. Ultimul mesaj al lui Wilhelm Fabricius a fost recepționat la Berlin.

Ora 4.30. Echipajele Escadrilei 3 Recunoaștere și-au luat zborul pe rutele ordonate. Înainte de decolare survenise însă un fapt care merită să fie consemnat. Comandamentul Aero al Gru-

pului de Armate a avertizat Bucureștii că, în zori, ceața din Valea Nistrului limita, de regulă, considerabil vizibilitatea. În plus, mișcările constatate în imediata vecinătate a fluviului puteau să nu fie concludente. Cu alte cuvinte, s-a cerut permisiunea survolării teritoriului, iar această permisiune, după constatările de rigoare, s-a acordat. Cu o singură restricție, care era, de fapt, condiția impusă de o prudență elementară : adîncimea survolului să nu depășească limita peste care întoarcerea aparatelor putea fi periclitată. Echipajul compus din pilotul adjutant Vasile Dănceanu, locotenentul aviator Pavel Ionescu și mitraliorul Nicolae Vais a decolat de pe aerodromul din Chișinău la ora 4.30, a luat înălțime prin două tururi de pistă strînse, ca să evite survolul orașului, și s-a îndreptat spre Dubăsari și Grigoriopol. Nu a ezitat să pătrundă în spațiul aerian inamic pînă la limita celor 10 km pentru care primise dezlegare de la comandantul de escadrilă. A fost atacat de antiaeriana sovietică tocmai cînd se angaja în virajul de întoarcere, deasupra satului Karantin. Avionul a fost lovit de un glonte în profundor, apoi rafalele unei mitraliere i-au străpuns bordul de atac al ampenajului drept. Celelalte echipaje au fost scutite de incidente. Însumate și confruntate, rapoartele lor conturau o situație întrucîtva echivocă. În zona est-Criuleni, de la Tiraspol și Grigoriopol pînă la Pavlovca, s-au observat o intensă circulație de mijloace auto, precum și coloane lungi de căruțe în mers către frontieră. La liziera pădurilor, erau camuflate cu plase și crengi alte și alte autocamioane. Din loc în loc apăreau și elemente blindate, mascate sub prelate în culori apropiate de cele ale cîmpului. În zare se vedeau nori de praf, a căror conformație trăda alte trupe desfășurate de-a lungul șoselelor. Mai aproape, urcau spre cer fumul bucătăriilor de campanie. S-a precizat și sursa exactă a zgomotului de motoare care se auzise în noaptea trecută de la Grigoriopol și Delacheul rus : în fața satului Ciuburciu, de la Tiraspol pînă la Grebiechi, mișcarea de trupe angaja coloane compacte, formate numai din infanterie motorizată. La sud-est, situația nu era mai liniștitoare. Patru bacuri noi apăruseră între Troikoc și Gradenița, și o duzină de barcazuri erau ancorate pe canalul tăiat la 2 km sud-vest de Putrino. În zona insulei Carolina, sovieticii instalaseră o baterie de tu-

nuri grele. În momentul în care echipajul de recunoaştere survola limanul, un hidroavion sovietic tocmai se ridica în văzduh, paralel cu ţarmul răsăritean, dinspre Ovidiopol către Maiaki. Însă, lucru ciudat, în intrîndul de la Speia şi Teliţa, ruşii angajaseră febrile lucrări de fortificaţii, prin nimic previzibile în urmă cu cîteva zile. Nu părea să fie vorba de un truc. În fotografiile dezvoltate s-au observat forme pregnant circulare, cu turele în creştet. Era absurd ca sovieticii să se teamă de un atac al românilor. De asemenea, era greu de înţeles de ce o trupă pregătită de ofensivă îşi întărea cu atîta minuţie liniile de plecare – şi nu cu fortificaţii improvizate, ci cu cazemate menite să dăinuie. În schimb, echipajele plecate pe direcţiile Stara Uşiţa şi Soroca s-au întors la bază cu rapoarte identice : « Nu s-a observat nimic, fiind complet linişte. » Trebuia să li se acorde încredere de vreme ce erau formate numai din ofiţeri. O jumătate de oră mai tîrziu, echipajul angajat pe direcţia Periebicovoi-Kociorova a remarcat la sol agitaţia unei trupe de pontonieri şi un început de activitate pe terenul de aviaţie din Sniatin. A venit apoi raportul unui alt echipaj, care a evoluat circular pe ruta Lespezi-Vîrful Stog-Kutin-Colomeea-Sniatin şi din nou Lespezi : doar avioane camuflate pe aerodromul din Colomeea. Totuşi, sentimentul tulbure că lumina lăptoasă a zorilor ascundea încă multe necunoscute nu putea fi reprimat cu una-cu două. Acest sentiment persista şi pe Nistru, şi în nordul Bucovinei, şi la Roman, la Comandamentul Armatei a 3-a, şi la Bucureşti, la Marele Stat Major. Desfăşurările ulterioare nu au întîrziat să-i confirme temeinicia. Imediat după întoarcerea avioanelor din recunoaştere, incursiunile avioanelor sovietice peste frontieră au reînceput. La ora 5.30, un trimotor evolua deasupra Zastavnei, iar un alt aparat inamic se angaja pe itinerarul Orăşeni-Cernăuţi. La ora 5.35 a apărut un bombardier în spaţiul aerian al Cozmenilor. La ora 5.45, acelaşi aparat a fost văzut zburînd de la Ştefăneşti către Orăşeni.

În lumea aceasta amestecată şi cîteodată nebună, mai existau totuşi şi bucurii dintre cele simple şi sănătoase. În zorii zilei, pentru prima dată de cînd sosise la Balotina, tînărul George Cunesco, licenţiat în teologie, nu a sărit din pat cînd s-a deştep-

tat. De data aceasta, a întîrziat să se ridice din aşternut, cu mult peste ceasul la care obişnuiesc să se scoale ţăranii, ca şi cei ce se trag din fibra lor. Se gîndea la viaţa lui de pînă atunci şi la ce ar fi putut deveni ea dacă nu s-ar fi împlinit cum se împlinise. Se născuse la Susleni, în judeţul Orhei. Cînd nici nu mergea în picioare, tatăl îi pierise în vîlmăşagul revoluţiei ruse. Ar fi putut să rămînă pe drumuri, dar nu s-a întîmplat aşa. Mamă-sa, Iulia, îl luase cu ea, ca şi pe sora sa, Clava, la un frate din Balotina, aici, în judeţul Bălţi, şi îşi găsisese apoi alte rosturi, recăsătorindu-se. George a rămas în grija unchiului său şi a soţiei acestuia, Ana, care au sîrşit prin a-l adopta. Astfel, din Mihail, numele i s-a schimbat în Cunesco. Ieşind din adolescenţă, n-a vrut să încalce voia închipuită a noilor săi părinţi şi nu a găsit ceva mai bun de făcut decît să păşească pe urmele tatălui său. Acesta era preotul Balotinei, iar George, docil, s-a înscris la Facultatea de Teologie din Chişinău. La 17 iunie trecuse examenul de licenţă, programat în acest an cu o lună mai devreme decît de obicei. Era, cum s-ar spune, un om făcut. Însă, în sinea sa, nu se vedea împăcat cu destinul obişnuit de preot, cu parohia, cu preoteasa şi celelalte. Se simţea în stare de misiuni mai înalte, mai potrivite cu sufletul său agitat. La facultate, devenise un apropiat al profesorului Gala Galaction şi cu sprijinul lui debutase în publicistică. Din acel moment, a văzut o mulţime de drumuri care i se deschideau în viaţă. Dintr-o dată, bineînţeles, nu ar fi putut avea acces la o situaţie care i-ar fi suris. Dar putea să-şi croiască o pîrtie spre ea pas cu pas. Ca şi ieri, a răsfoit pe îndelete un ziar dintre cele aduse de la Chişinău. Din ele aflase despre existenţa unor catedre de religie libere la liceele din Roman, Galaţi, Ismail şi Bălţi. La fel, începînd de la 1 octombrie 1940, erau libere catedrele similare de la Bolgrad, Orhei şi Cetatea Albă. În timp ce recitea anunţurile din pagina mototolită a ziarului vechi de vreo trei săptămîni, i s-a perindat iar prin faţa ochilor un viitor care putea fi atins cu mîna şi iar s-a înfrigurat de o bucurie dintre cele simple şi sănătoase. Ce l-ar fi putut împiedica să ocupe una din acele catedre ? Doar o invazie rusească... Cînd se aflase că facultăţile şi liceele vor intra în vacanţă mai devreme decît în alţi ani, s-a vorbit mai mult ca oricînd despre o astfel de perspectivă. Iar un preot din

Chişinău chiar i-a spus : « Dacă vor veni, vor veni înainte de secerişul grîului, ca să nu le scape nimic... » În clipa în care şi-a amintit cuvintele preotului, George Cunesco, ridicat într-o rînă, a privit cîmpul prin fereastra camerei sale din Balotina. Grîul era deja copt. Putea fi secerat.

În lumina zorilor, ogoarele din Basarabia şi Bucovina nu arătau nici mai bine, nici mai rău ca în alţi ani. Abundenţa neobişnuită a precipitaţiilor din acest prag de vară nu-i îngrijora cine ştie ce pe săteni. Paguba din culturile neîubitoare de umezeală se compensa cu avîntul altor culturi. Aşa era de cînd lumea. Aşa trebuia să se întîmple şi în acest an. Pe alocuri, în lanurile de grîu pătrunsese rugina. Deocamdată se recolta rapiţa. În sud, mai ales în Bugeac, pe suprafeţele mai bine văzute de soare, începuse şi strînsul orzului. Pe dealuri se stropeau şi se prăseau viile. Pe pantele bătute mai tare de ploii nu se dăduse cu piatră acră şi unele vii fuseseră lovite de perfida mană. Din cauza ploilor, tot acum se cosea şi se strîngeau lucerna, trifoiul şi finul.

În zori, se încheiase şi scurta permisie a locotenentului în rezervă Constantin Popescu, profesor de franceză la Liceul « Aron Pumnul » din Cernăuţi, concentrat de o săptămîină pe frontieră. Sosise acasă pentru cîteva ore, să-şi vadă fiica născută în lipsa sa, iar la amiază trebuia să fie din nou la Hotin, faţă în faţă cu ruşii cuprinşi de o nervozitate crescîndă. În timp ce treceau pragul porţii, tînăra sa soţie plîngea. La despărţire i-a spus că Cernăuţii nu vor fi bombardaţi – nu a găsit alte cuvinte s-o liniştească. În planurile de operaţiuni militare, capitala Bucovinei era declarată oraş deschis. Prostită şi nedumerită, Maria Popescu s-a oprit din plîns. De fapt, altceva o îngrijora. O îngrijora soarta soţului ei, nu soarta oraşului.

În Cernăuţi, dimineaţa începea pentru unii mereu cu necazuri, pentru alţii, cu bucurii şi pentru toţi, cu speranţe. În urmă cu cîteva zile, doi funcţionari şi un lucrător cumpăraseră împreună un sfert de loz la colectura Oehlgieser şi Horowitz. Şi avuseseră noroc. Încă de aseară se ştia că « investiţia » lor, lozul

matcă nr. 44 761, cîştigase un milion de lei, iar fericiţii cîştigători, după o noapte de chef năprasnic, se pregăteau să-şi împartă milionul. Ca de obicei, nu li se ştia numele. Nu de alta, dar de ce să rişte o vizită la orele mici ale nopţii ? Alţii îşi aranjau bucuriile din proprie iniţiativă, asemenea profesorului Constantin Zoppa. Se hotărîse să dăruiască Muzeului de Istorie o colecţie de antichităţi formată din silexuri, vase dacice şi arme medievale, în total vreo 80 de piese, iar ceremonia donaţiei trebuia să aibă loc astăzi. Profesorul şi-a început dimineaţa probîndu-şi ţinuta de gală.

După noaptea care abia se încheiase, unii se resemnaseră să creadă că erau lipsiţi de noroc. După primul cîntat al cocoşilor, la Tărăşeni se petrecuse o încăierare de pomină între soţii Dumitru şi Elena Spătaru. Snopită în bătaie, femeia fugise de pumnii bărbatului şi căutase, cu lacrimi în ochi, adăpost la fraatele ei, Ion Prelepiciuc, şi la soţia acestuia, Domnica. Neînduplecat, Dumitru Spătaru năvălise în casa cumnatului ca să-şi readucă nevasta acasă, dar au sărit toţi pe el şi l-au năruit într-o baltă de sînge. A fost transportat cu Salvarea la spitalul din Cernăuţi şi spre dimineaţă abia începuse să-şi vină în fire. Pe un alt pat din acelaşi spital, după o noapte de insomnie, spera să aţipească măcar cîteva clipe George Rotică, preşedintele Sindicatului Ziariştilor din Bucovina. Fusesse operat cu cîteva zile în urmă, dar intervenţia nu reuşise. Urma să fie iarăşi operat astăzi sau mîine. Nu i se prevedea o soartă prea bună.

Cu adevărat pecetluită părea numai soarta ultimei serii de condamnaţi ai Tribunalului Militar de la Cernăuţi. Nu-şi închipuiau că în ziua următoare vor redeveni oameni liberi, iar acea dimineaţă privită printre zăbrele nu-i putea încînta. Numai în ajun, preşedintele completului de judecată, colonelul George Cristescu, asistat de căpitani Lupescu şi Munteanu, distribuise următoarele pedepse, mai mult sau mai puţin aspre : pentru tîlhărie, Vasile Pohomaci şi Gavril Ungureanu din Marginea, ca şi Traian Torec din Lencăuţi, trebuiau să ispăşescă doi ani şi jumătate de închisoare, iar complicile lor, Ion Bălan, tot din Marginea, primise un an mai puţin ; pentru automutilare şi mită,

soldatul George Ganceriuc avea de ispășit doar un an ; trei luni încasase și Toma Mustață după ce evadase din penitenciarul de la Suceava, unde trebuia să se întoarcă pentru a ispăși o altă pedeapsă ; cîte o lună sau două aveau de pățimit Mihai Hleuca din Cernăuți, Petre Henelovschi din Cîmpulung, Nicolae Cuciureanu din Vicovul de Sus și Afanasie Ghelici din Toporăuți pentru diverse contravenții privind Legea zonelor militare. Din celulele lor, cerul acestui trist început de vară se vedea apăsător, greu, plin de nori de ploaie.

În sanatoriul de la Bugaz, pictorița Lucia Dem. Bălăcescu s-a trezit mai devreme ca de obicei, cu gîndul să termine desenele pentru iconostasul amenajat în incinta acestui stabiliment medical reputat în întreaga țară. Era bolnavă de tuberculoză osoasă și numai aici izbutea să-și aline oarecum suferințele, tratîndu-se și lucrînd. În iarna trecută se prăpădise și maică-sa, așa că nu avea motive serioase să dorească să se întoarcă la București. Spera să rămînă la Bugaz pînă spre toamnă. Directorul sanatoriului medical, Atanasie Ionaș, un oltean de la Vînju Mare, plecase în capitală cu treburi de administrație. În absența lui, Lucia Dem. Bălăcescu a încercat să-l consulte asupra schițelor pe medicul Nicolae Martinovici. Acesta a apreciat talentul artistei cu toată deferența și admirația, însă era foarte limpede că nu se putea scoate de la el nici un sfat. Neliniștit, interlocutorul artistei se făcea numai c-o ascultă, iar atunci cînd se uita la ea, era ca și cum ar fi privit printr-un geam.

În ciuda vremii posace, capitala Bucovinei era în acest început de vară un oraș curat, reavăn. De sîmbătă, municipalitatea decretase o săptămîină a curățeniei, iar asemenea inițiative, la Cernăuți, unde educația austriacă lăsase ceva urme, nu erau niciodată luate peste picior, ca la București sau în alte orașe din Vechiul Regat. Exista o legătură între această acțiune și perspectiva unui eveniment întîmpinat de autorități cu preparative intense : la 23 iunie, la ora 10.00, fusese planificată în localitate o ședință a Consiliului de Miniștri sub președinția lui Tătărescu, o ședință destinată rezolvării unor probleme locale și regionale care țineau de guvern. La gară, prim-ministrul urma să fie în-

tîmpinat doar de reprezentanții Rezidenței Regale, în condiții de deplină securitate. Apoi s-ar fi oficiat un te-deum în catedrala orașului. Ședința Consiliului de Miniștri s-ar fi încheiat la ora 18.00 în sala de festivități a Rezidenței Regale, dar a fost amînată pentru a doua zi, cu rectificări obligatorii ale programului. Luni, de asemenea, guvernul nu a apărut la Cernăuți și reuniunea a fost iar amînată pentru o altă zi, încă neprecizată. În consecință, George Flondor, rezidentul regal al ținutului Suceava, și-a putut stabili pentru astăzi un program mai substanțial de activitate. La ora 7.30 a plecat într-o inspecție administrativă în județul Hotin, însoțit de colonelul Brăescu, comandantul Jandarmeriei, de directorul Bidnei de la Rezidență și de Măruntu, șeful propriului cabinet. Prima escală a făcut-o la Toporăuți. Era încă pe teritoriul județului Cernăuți.

Ora 9.00. Între orele 9.00 și 10.00, voievodul Mihai și colegii săi de liceu au trecut prin a treia etapă a examenului de bacalaureat : lucrarea scrisă la limba franceză. La Roma, Galeazzo Ciano i-a raportat Ducei conținutul convorbirii sale cu Mackensen și sugestiile pe care i le făcuse ministrului german din Italia. Într-adevăr, Mussolini a primit fără nici o rezervă inițiativele ministrului său de Externe. *Monitorul Oficial* de astăzi a dat de înțeles că înscrierea în Partidul Națiunii reprezenta un veritabil chilipir : cererile nu se timbrau cu 9 lei, ca orice act oficial, ci numai cu timbrul de 1 leu, în beneficiul aviației. Marele cotidian *Curentul* a publicat pe prima pagină un desen al lui A. Dragoș intitulat *Vine pacea* : un tanc încălecat de un înger venea spre cititor tractat de un mele. Alte desene ale aceluiași înzestrat caricaturist își aveau șarmul lor. Pe un vapor care se îndepărta de coastele continentului, un englez perora : « Adio, Europa... Noi ți-am adus focul... Acum mergem să aducem pompierii din America... » Apoi, A. Dragoș închipuia și o scenă la ordinea zilei din familia unui industriaș. Ea, entuziasă : « În curînd o să avem pace... » El, posomorît : « Vai, ce nenorocire, tocmai acum, cînd am deschis și fabrica de gaze asfixiante... » Alte ziare de dimineată din Capitală au publicat o listă destul de lungă a fraudatorilor contribuției de 2 % pentru înzestrarea armatei și fortificarea frontierelor țării. Prin-

tre ei se numărau comercianții M. Brestecico din Bălți, Str. Berthelot nr. 65, Berl Haber din Cernăuți, Str. Sf. Treime nr. 9, și frații Schneider și Meltzer din același oraș, Str. I.C. Brătianu nr. 8. Cercetările ministerului de Finanțe continuau.

La sediul Legiunii de Străjeri din Cernăuți, pe Str. Delavrancea nr. 4, au început înscrierile pentru tabăra de vacanță din Brodina. Primii părinți au fost întâmpinați chiar de comandantul Legiunii, profesorul Grigore Rațiu, care s-a străduit să pară cît de cît optimist. Rușii nu revendică Bucovina, ci Basarabia, i-a asigurat el pe cei mai îngrijorați, și la Brodina va fi liniște în orice împrejurări.

Ora 9.27. Un post radiotelegrafic neidentificat a transmis în limba germană o informație din București: Ion Mihalache, numit consilier regal la 17 aprilie a. c., a demisionat. Era primul consilier al lui Carol al II-lea dispus să renunțe la demnitate din proprie inițiativă. Și ultimul. Paradoxal, știrea se răspîndise pe calea undelor înainte de a-i parveni regelui însuși.

În Bălți, mai mulți indivizi suspecti au prezentat spre avizare autorităților adevărîte pentru procurarea de cartușe de revolver și pulbere pentru arme de vînătoare. Procurorul Stănescu a constatat că documentele, deși purtau antetul poliției locale, erau false. A dispus distrugerea lor și reținerea celor ce încercaseră să se folosească de ele.

Ora 9.35. Agenția Stefani a anunțat că ministrul de Externe bulgar s-a întreținut cordial cu ministrul Italiei la Sofia. O delegație economică germană a fost primită la București de ministrul Agriculturii și Domeniilor, Gheorghe Ionescu-Șișești.

Ora 11.25. Agenția Transocean a anunțat că mari cantități de aur francez, imbarcate la bordul crucișătorului *Valenciennes*, au ajuns în SUA. Cu alte cuvinte, după ce și-a înstrăinat și tezaurul, Franța nu mai avea nici o însemnătate în raportul de forțe din spațiul european. Posturile de radio România și

București au transmis cotele apelor Dunării și bara de la Sulina. Navigația pe fluviu se desfășura în mod normal. La ora 12.25, Berlinul a recepționat, în sfîrșit, telegrama ministrului Germaniei la Moscova despre convorbirea suplimentară purtată cu Molotov în ajun. La ora 13.45, o coloană motomecanizată, sosind din adîncimea teritoriului inamic, s-a împărțit între satele Giurov și Popielnic, la hotarul cu Bucovina. La ora 15.00, postul de radio România a transmis o conferință a președintelui Blocului Gerației Naționaliste de la 1922, dr. Ion Simionescu. Era unul din semnele destinderii survenite între Mișcarea Legionară și suveran.

În pofida absenței sale – plecase cu unele treburi la București pentru cîteva zile, în urma lui George Flondor –, mașinăria rezidenței regale nu s-a oprit.

Într-o sală, s-a întrunit Comisia ținută pentru înfrînarea speculei, formată din colonelul Cantemir, ajutorul primarului, Ștefan Brăileanu, secretarul general al primăriei, inginerul Boccanea, inspector industrial, colonelul Giorman, comandantul Gărzilor Naționale ale ținutului, Andrei Țintă, reprezentantul Camerei de Comerț, și Pavel Săhleanu, secretarul comisiei. Nu au hotărît foarte multe. Au fixat prețul untului la 100 de lei kilogramul și al untdelemnului brut la 48 de lei litrul. Au mai discutat și diverse aspecte legate de aprovizionare, stînjinită și aceasta de specula care bîntuia țara. În schimb, mult mai eficientă a fost ședința Comisiei ținutale de judecată pentru sancționarea speculei ilicite, reunită pentru prima dată la Cernăuți. Președintele ei era Dimitrie Galeș, în mod obișnuit prim președinte al tribunalului. L-au asistat în această dimineată juristul Victor Bodnărescu și comerciantul Alexie Drafta. A plouat cu amenzi de la 500 la 5 500 de lei. Pe banca acuzaților se aflau, printre alții, Riesel Koppel, negustor de manufactură din Mihăileni, Sașa Scolnic, patronul unei galanterii din Lipcani, și Alter Weiner, băcan din Brodina.

Galeazzo Ciano l-a informat telefonic pe Mackensen: Ducele își exprimase acordul cu privire la inițiativa sa de a asigura Moscova că italienii nu se opuneau pretențiilor ei teritoriale.

Ministrul de Externe al Italiei preconiza să-l invite imediat pe ministrul sovietic la Palatul Chigi pentru a-i cere să informeze Kremlinul că Roma împărtășea opinia germană cu privire la rezolvarea litigiului dintre ruși și români și concura la acțiunea germană. Prompt, Mackensen a transmis mesajul lui Ciano la Wilhelmstrasse.

La Rădășeni, copilul Vasile Miron a ieșit cu vitele la păscut, ca în toate diminețile de cînd era în vacanță. Dar, de data aceasta, izlazul comunal își schimbase cu totul înfățișarea. Într-o margine, cîțiva ostași descărcau niște corturi dintr-un autocamion militar și de la un capăt la altul al pajiștii iarba alba sub dîre prelungi de var. În cazul izbucnirii ostilităților cu Rusia sovietică, aici urmau să se replieze avioanele din Cernăuți. Nedumerirea lui Vasile Miron s-a risipit foarte tîrziu, abia cînd copilul de atunci a ajuns directorul filialei din Suceava a Arhivelor Statului.

Dimineata, Carol al II-lea l-a primit în audiență pe generalul Ion Ilcuș, ministrul Apărării Naționale, care i-a solicitat aprobări pentru o sumă de achiziții curente privind înzestrarea oștirii. Apoi, suveranul s-a întreținut și cu Mircea Cancicov. Șirul demnitarilor care s-au perindat prin Palatul Regal s-a încheiat cu prim-ministrul. « A fost, pare-se, aseară – a notat Carol al II-lea în jurnalul său intim – o panică la Marele Stat Major, care se așteaptă cît mai curînd la un atac din partea sovietelor. El [Gheorghe Tătărescu – *n. n.*] îmi expune un întreg program de reforme sociale, cu care sînt în principiu de acord. Pe urmă îmi vorbește din nou de necesitatea de a face o remaniere ministerială. » Practic, prim-ministrul i-a promis suveranului un nou guvern, « în care să intre și elemente naționaliste », în speță, cîțiva membri proeminenți ai Mișcării Legionare. « Proiectul este frumos – a apreciat regele –, dar tare mi-e teamă că gardiștii nu-l vor primi. » Altă problemă cu care s-a confruntat Carol al II-lea în dimineața aceleiași zile a fost demisia lui Ion Mihalache. Asupra acestei chestiuni delicate în contextul politicii interne a țării, jurnalul său intim nu conține decît două cuvinte : « Am acceptat. »

Comandantul Legiunii de Jandarmi din Brașov, locotenent-colonelul S. Bărnăuțiu, și-a încheiat raportul lunar despre starea de spirit a populației județului. Unele paragrafe ale dării de seamă prezentau realitățile zilei mult prea roz. La Feldioara, dr. Muller l-ar fi asigurat pe șeful jandarmeriei locale că « României nu-i va declara nimeni război, căci aceasta nu o va permite Germania, iar în cazul cînd Rusia o va ataca, regele Carol al II-lea va cere protecția Germaniei ». Conform opiniei acestui membru marcant al comunității săsești din Țara Bîrsei, « Germania veghează ca Dunărea să nu poată ajunge sub controlul Rusiei, întrucît ar jena comunicațiile germane pe acest fluviu. Pactul cu Rusia s-a făcut de către Germania și, după ce se va termina războiul, Germania își va pune în aplicare planul ei referitor la Ucraina ». Ungaria ar fi suspectată la Berlin de ignominie și *Reich*-ul nu va admite niciodată revendicările ei teritoriale. Atmosfera din Germania ar fi fost, în general, favorabilă României. Într-o scrisoare trimisă din Berlin la Brașov, Serviciul de Cenzură a Corespondenței descoperise următoarea apreciere : « Neliniștea și nesiguranța României este mai grea decît un război. »

Soția prim-ministrului i-a telefonat prințesei Martha Bibescu la Mogoșoaia, rugînd-o s-o invite la masa de prînz pe soția lui Wilhelm Fabricius, precum și o delegație de doamne din *Reich*, interesate de calitatea asistenței sociale din România. Încă din primul război mondial, prințesa era membră de onoare a Societății de Cruce Roșie. Acum, Martha Bibescu s-a decis să joace un rol amuzant : la întîlnirea cu delegația de doamne din *Reich*, o va face pe franțuzita care nu înțelege limba germană...

Ora 11.30. La punctul de comandă al Diviziei 7 Infanterie a fost întocmit un raport care inventaria evenimentele dimineții. Între orele 5.00 și 7.00, patrulele grănicerești observaseră trupe sovietice de infanterie și cavalerie deplasîndu-se de la Kutys spre Sniatin. La ora 7.30, un avion trimotor biplan inamic a survolat Vijnița, îndreptîndu-se către Berhomet. Interdicția de a deschide focul fiind în vigoare, aparatul și-a continuat nestînjinit zborul. La ora 8.10, doi ofițeri sovietici au înaintat pînă

la mijlocul podului dintre Kutu și Vijnîța, construit peste Ceremuș, și au studiat îndelung liziera localității de pe teritoriul român. La ora 11.30 s-au auzit bubuituri de tun dinspre Sniatin și, în același timp, pe șoseaua de dincolo de Ceremuș înainta o coloană de care de luptă. Lumea începuse să se obișnuiască cu gîndul că totul era posibil. Ideea primejdiei se instala și ea în ostași picătură cu picătură. Totuși, o stare de panică în sector era foarte puțin probabilă.

Ministrul Curții Regale, Ernest Urdăreanu, a întreținut o conversație profund consternantă cu Manfred von Killinger. Aparent, diplomatul german ar fi fost trimis de von Ribbentrop să inspecteze legațiile *Reich*-ului din Balcani și, în trecere prin București, să răspundă apelului lui Mihail Moruzov. În realitate, s-a vădit că misiunea sa reală consta în a oferi, eventual, o mîna de ajutor lui Wilhelm Fabricius în cazul în care românii trebuiau supuși la presiuni ca să accepte pretențiile rușilor. Manfred von Killinger a declarat că Berlinul nu putea întreprinde nimic spre a apăra România de agresivitatea rusească. În privința revendicărilor similare ale ungarilor și bulgarilor s-a exprimat ambiguu și alunecos. Românii erau sfătuiți să se înțeleagă într-un fel sau altul cu Rusia sovietică, cedînd la nevoie o fișie de teritoriu, pe care o vor recupera mai tîrziu. Observația reprezentantului *Reich*-ului merită a fi reținută cu atît mai mult cu cît a fost consemnată documentar. Era pentru prima dată cînd un diplomat german lăsa să se întrevadă posibilitatea înfrînării în perspectivă a setei sovietice de pămînt străin. Tot efortul Germaniei, a spus Manfred von Killinger în finalul discuției, se consuma în războiul cu Marea Britanie. Raportul ulterior al diplomatului german a rezumat sec întîlnirea cu ministrul Curții Regale : « Convorbirea cu Urdăreanu a avut același conținut ca și cea cu Mihail Moruzov. Numai că în cazul convorbirii cu Urdăreanu am accentuat inutilitatea și, mai ales, lipsa de speranță a unei bătălii cu sovieticii. »

Ora 13.00. La Vatra Dornei, în sectorul brigăzilor mixte de munte, ordinul efectiv de intrare în dispozitivele defensive a ajuns la ora 13.00. Peste încă un ceas, Corpul 10 Armată a co-

municat Diviziilor 7, 34 și 8 Infanterie, Grupului 3 Grăniceri și celor zece detașamente de siguranță din Bucovina dispoziții detaliate, deduse din ordinul general : să intre în poziții în cel mai desăvîrșit secret, avizînd trupele că ar fi fost vorba despre o aplicație curentă ; dispozitivele vor fi camuflate cu grijă și ostașii vor dispune de muniție și hrană pentru a fi în orice moment gata de operațiuni. La fel, mișcarea urma să se efectueze în noaptea dinspre 26 spre 27 iunie. Totul funcționa aparent fără cusur. Nici nu era încă ora bilanțului.

Din limita nordică a sectorului apărut de Corpul de Cavalerie, Divizia 12 Infanterie a raportat că toate distrugerile din prima linie a frontului erau amorțite. În același timp, s-a distribuit muniție nouă subunităților Regimentului 35 Infanterie, desfășurate pe Nistru.

Ora 15.00. Între punctul de comandă al Diviziei 2 Cavalerie și Cartierul Armatei a 3-a din Roman nu exista nici un intermediar. Cu toate acestea, cavaleriștii generalului Mihail Racoviță, desfășurați, în Basarabia de Nord, între Comarovo și Sauca, au primit ordinul de intrare în dispozitivele defensive abia la ora 15.00.

La Moscova a avut loc o nouă întrevedere între ministrul Germaniei și Molotov. « Pe baza discuției pe care a avut-o cu mine ieri – consemna von der Schulenburg –, guvernul sovietic a hotărît să-și limiteze pretențiile asupra Bucovinei de Nord, inclusiv asupra orașului Cernăuți. Linia de demarcație ar trebui să unească punctul cel mai sudic al Ucrainei de Vest cu muntele Kniatiasa, la est de Suceava, trecînd apoi prin nord-est de Herța, spre Prut, unde Rusia sovietică va obține o legătură feroviară directă din Basarabia, prin Cernăuți, pînă la Lemberg. » Șeful diplomației sovietice spera ca Germania să sprijine această modestă pretenție a Moscovei. Din nou, din proprie inițiativă, von der Schulenburg, la curent cu rădăcinile adînci ale conflictului româno-sovietic încă din anii cînd reprezentase Germania la București, a observat că o înțelegere cu guvernul român ar putea fi înlesnită în cazul în care guver-

nul sovietic ar restitui Bucureștilor rezerva de aur a Băncii Naționale a României, transferată în custodia Rusiei țariste în timpul primului război mondial. Răspunsul lui Molotov a fost negativ : nici nu ar fi fost cazul să se invoce o asemenea problemă, întrucît România ar fi exploatat un timp destul de îndelungat Basarabia. Guvernul sovietic, implicit, considera tezaurul românesc o indemnizație care i se cuvenea. În ceea ce privea abordarea ulterioară a conflictului cu românii, Molotov a prezentat următoarea desfășurare calendaristică : în următoarele cîteva zile, ministrul român de la Moscova ar fi fost avizat asupra pretențiilor Moscovei. În același timp, rușii sperau că Berlinul va sfătui de urgență guvernul român să le accepte cererile. Altfel, un război între Rusia și România va fi de-a dreptul inevitabil. « Cînd îi vor fi prezentate doleanțele rușilor ministrului român de la Moscova ? » a întrebat von der Schulenburg. Molotov s-a eschivat de la un răspuns exact și a promis că evenimentul în cauză va fi comunicat imediat Legației germane. În încheiere, șeful diplomației sovietice a ținut să evoce o obstrucție imaginară a autorităților românești față de noul ministru al Moscovei la București. Lui A.I. Lavrentiev încă nu i-ar fi dat posibilitatea de a-și prezenta scrisorile de acreditare, cu toate că timpul uzual ar fi expirat. Dintr-o însemnare a lui von der Schulenburg din 21 septembrie 1940 se înțelege că Molotov, cu prilejul întrevederii de la Moscova, ar fi produs o informație deosebit de interesantă pentru români : renunțarea Moscovei la Bucovina de Sud era temporară. În telegrama transmisă astăzi Berlinului, ministrul Germaniei nu a consemnat acest... amănunt.

Ora 16.20. Ordinul de intrare în dispozitivele defensive a ajuns, în sfîrșit, și la punctul de comandă al Diviziei 7 Infanterie. Toți ofițerii, fără excepție, trebuiau să se afle la posturi. Simularea unui exercițiu curent ar fi fost menită să evite momente de panică.

Însoțit de mareșalul Curții Regale, Constantin Flondor, Carol al II-lea a vizitat complexul de expoziții Luna Bucureștilor. La standul rezervat *Bibliei*, suveranul a fost întîmpinat de

părintele Gala Galaction, unul dintre traducătorii recente ediții a *Cărții Sfinte*, tipărită pe spezele Fundației Regale pentru Literatură și Artă.

Ora 20.40. Wilhelm Fabricius a raportat telegrafic Berlinului conversația purtată cu Ion Gigurtu.

După plecarea lui Ernest Urdăreanu, suveranul a rămas singur. « Duduia », adică Elena Lupescu, era invitată la Mihail Ghelmegeanu, la o partidă de cărți. Carol al II-lea și-a petrecut restul serii ajutîndu-l pe Mihai să-și încheie micul discurs pe care urma să-l rostească a doua zi, după examenul de bacalaureat.

Ora 21.00. Postul de radio Chișinău a transmis un concert de seară. În program, César Franck.

Cînd s-a lăsat întunericul, poliția din Rădăuți a început să efectueze descinderi sistematice la toți comuniștii și legionarii din localitate. Etnicii germani care-și afișaseră o simpatie prea zgomotoasă pentru regimul lui Adolf Hitler erau supravegheați cu discreție.

Dirigintele oficiului poștal din Storojineț, Teodor Iliuț, se afla la București, găzduit de o prietenă care urma să-i devină soție. Fusesse convocat la Direcție cu treburi foarte urgente și a doua zi trebuia să se întoarcă la post. Nu prea se simțea în apele lui. Din iunie 1939 avea în subordine toate cele 22 de sucursale poștale de pe teritoriul județului. Nu demult terminase studiile comerciale și își luase licența, așa cum pretindea postul lui. Nu exista o filială a Băncii Naționale la Storojineț și trebuia să expedieze banii la București cu trenul seară de seară. Niciodată nu i se imputase o neregulă și, cu toate acestea, azi, din senin, fusese amenințat că, dacă își va trimite lucrurile în țară, cum au făcut și alți angloaiți din Basarabia și Bucovina, creînd panică printre subalterni, va fi sancționat. Toate lucrurile lui Teodor Iliuț încăpeau într-un geamantan. Bunul slujbaş al Poștei Române încerca să adoarmă și nu izbu-

tea. Îl frământau o mulțime de gînduri. Avea o soră la Cernăuți, Maria, căsătorită cu un profesor al Liceului « Aron Pumnul ». I se născuse o fată cînd soțul ei se afla sub arme. Dacă izbucnea un necaz, cum putea s-o ajute? Zvonurile despre o invazie iminentă a rușilor nu erau noi. Sub apăsarea lor, Teodor Iliuț pregătise mai multe lăzi în care se gîndea să evacueze documentele poștei. Dar se va ajunge cu adevărat pînă acolo? În ciuda vremurilor atît de tulburi, casierul oficiului din Storojineț, Dionisie Tomiuc, își construia cu nădejde o casă nouă, și Teodor Iliuț, mai în glumă, mai în serios, îl tachina: « Nu băga banii în ziduri... trebuie să fim pregătiți pentru orice nenorocire. » De fiecare dată, speriat, casierul îi reproșa: « Dumneata știi ceva și nu vrei să-mi spui... » Dar Teodor Iliuț nu știa mai nimic. Știa doar că între Storojineț și Ciudei se construiau cazemate.

Seara, locotenentul în rezervă Vasile Manisali a plecat cu un tren personal de la Cernăuți spre Bălți. Era concentrat în regimentul de cavalerie comandat de colonelul Radu Korne, desfășurat atunci în nordul Basarabiei, și scurta permisie acordată de comandantul divizionului său se sfîrșise. Grăbindu-se să ajungă la podul de la Atachi pentru a-și regăsi escadronul, nu își închipuia că despărțirea de părinți va fi foarte lungă și, în parte, definitivă. Nu și-a mai revăzut niciodată tatăl. Cu maică-sa s-a reîntîlnit abia peste 16 ani.

În vara lui 1940, Colomeea nu mai era de mult un oraș adormit, de graniță. Locuitorii erau jumătate țigoveți și jumătate contrabandiști, abili în a scoate bani din nimic, dar mai cu seamă speculau diferențele dintre prețul tutunului și al mătăsii de o parte și de alta a frontierei dintre Polonia și România. Afacerile, nicidecum dintre cele fabuloase după invazia sovietică în Galiția, stagnară brusc. Trenurile expres și accelerate dintre București și Varșovia încetaseră să mai circule. Un capitol întreg de istorie se încheiase. Un anume fel al oamenilor de a se îngădui între ei nu mai era posibil. Orașul era invadat de trupe, de furgoane și de mașini militare, dar și de civili dubioși, care, fără să fie ostași, tot militărește se comportau, rechiziționînd tot ce se putea rechiziționa și răspîndind doar neliniște.

Locuitorii începeau să învețe un alt alfabet al civilizației, mai întîi obișnuindu-se cu supunerea, apoi cu discordii mai mari sau mai mici ivite între ei fără vreun motiv, totul sfîrșind cu o teamă atroce a fiecăruia de a se destăinui celuilalt. Colomeea intrase sub regim bolșevic. În 14 iunie 1940, în oraș și în împrejurimi, într-un spațiu și pînă atunci saturat de trupe, mai sosise un corp de cavalerie sovietic care-și avea la Proskurov garnizoana de pace. Cu două armate desfășurate numai pe granița Bucovinei și Basarabiei de Nord, de la triumghiul Zabie pînă la Moghilău, grupul hipomecanizat rus își completase dispozitivul operativ. De la Gura Putilei la Sniatin, Corpurile de Armată 13, 8 și 15 alcătuiau Armata a 12-a, iar de la Sniatin la Horodeuca se pregăteau pentru ofensivă Corpurile de Armată 17, 49 și 36, constituind Armata a 6-a. Cu unitățile răspîndite în spațiile dintre ele, Corpurile de Cavalerie 4 și 2, comandate de general-locotenentii Rebușev și, respectiv, Kostenko, abia își struneau avîntul. Însă calea tuturor, cel puțin deocamdată, nu era încă liberă. Cu toate acestea, în zilele următoare s-a creat o situație paradoxală: cînd au avut cale liberă, nici cavaleria din avangardă a generalului Boldin, nici elementele blindate comandate de generalul Lobanov, printr-o ironie a sorții, nu au ajuns atît de departe ca umilul caporal Grigori Krinin, simplu furrier în cel mai important comandament din sector. În seara zilei de 26 iunie, la Cartierul General al Grupului Sovietic Hipomecanizat de la Colomeea s-a instalat la început o rumoare surdă, apoi o agitație laborioasă. Mai întîi s-a întreprins un retuș al subordonărilor: grupul corpurilor de cavalerie și-a pierdut relativa independență, trecînd în subordinea Armatei a 12-a, comandată de general-locotenentul Cervicinikov. Totodată, s-a constituit și Statul Major al noii articulații de trupe, aflată pe direcția principală a viitorului efort ofensiv. Autorul real al acestui ordin a fost maiorul Kasterov, șeful Direcției de Operațiuni. În jurul orei 21.00, documentul în speță a fost multiplicat în 16 exemplare, sub nr. 001...

Ziarul *Raza* din Chișinău, publicație de luptă creștină editată de preotul Vasile Țepordei, se imprima la tipografia eparhială. Sergiu Roșca a terminat corectura destul de tîrziu și n-a

avut timp să mai treacă pe la redacția de pe Strada Ștefan cel Mare. Nu știa ce se mai întîmplase în lume și se grăbea să ajungă acasă. Într-adevăr, soția s-a grăbit să-i spună ultima noutate auzită la radio : episcopul de Bălți, Tit Simedrea, urma să se așeze în scaunul de mitropolit de la Cernăuți. Cu toate că era și el preot, Sergiu Roșca și-a privit cu exasperare consoarta, mormăind niște vorbe foarte neortodoxe. Altfceva îl interesa. Dar pentru știrile politice, Antonina nu avea niciodată urechi...

Ora 22.00. George Flondor putea socoti că a avut o zi bună. La Colineăuți l-a întîmpinat o delegație de nivel a autorităților din Hotin, și anume colonelul Berescu, prefectul, Potlog, directorul Camerei Agricole, și Mălai, un pretor de mare ispravă. Au inspectat împreună primăria și școlile din comună. În continuare, itinerarul lor a cuprins localitățile Malinți și Clișcăuți, pepiniera din Stăuceni, satul Vădicina, grădina din Șirăuți, comuna Chelmenți, cu satele Nelipăuți, Briceni și Roșoșani. A revenit la Cernăuți la ora 22.00, deplin satisfăcut de călătorie și, ca de obicei, a aruncat o privire peste lista de evenimente, ultima lui corvoadă din zi. Era vorba despre fapte obișnuite : profesorii și studenții universității s-au înscris în Partidul Națiunii și, în numele lor, rectorul Ioan I. Nistor i-a expediat suveranului o telegramă omagială, plină de entuziasm ; spitalul de boli contagioase semnală șase cazuri de scarlatină în Camena ; au mai fost arestați Vasile Șandru din Caliceanca pentru furt de haine de la vecina sa, Pelaghia Haniuc, și tînărul Gustav Schatt, pentru scandal și ultraj public ; în sfîrșit, tînăra Ida Marder, după o ceartă în familie, a vrut să se sinucidă cu... spirt și se îmbătase atît de tare, că ajunsese să spargă și geamurile de la spital. Fleacuri. Toate erau fleacuri. Și telegrama rectorului, și scarlatina din Camena, și beția lui Gustav Schatt... Fleac era și o întîmplare care se petrecea chiar atunci și care nu a mai apărut niciodată pe o listă de evenimente a Rezidenței Regale : în parcul Arboreasa, un gardian prea zelos i-a surprins pe Moritz Brenner și pe Ana Ostafi atentînd cu vigoare la bunele moravuri ale orașului Cernăuți...

Atmosfera din cadrul Legației române din Moscova era, ca de obicei, sumbră. Poate numai consilierul Mihai Mitilineu avea motive să fie mai vesel. La începutul lui august urma să fie rechemat în Centrala Ministerului Afacerilor străine de la București. În rest, nici unul din subalternii lui Gheorghe Davidescu nu avea moralul prea ridicat. Tratamentul la care erau supuși de sovietici, mai ales în ultimele două-trei săptămîni, nu îngăduia o stare de spirit din cale-afară de optimistă. Pendula bătuse de mult ora 21.30 și ministrul român nu-și părăsise biroul din legație. Din motive de înțeles, nu scotea niciodată documentele diplomatice din decorul lor cotidian. Și mai avea mult de lucru. În intimitatea apartamentului propriu, își îngăduia să răsfoiască presa franceză, engleză, germană sau italiană, procurată datorită unor relații statornicite în cercurile diplomatice din capitala Rusiei sovietice. Îndeobște, exemplarele din *Times*, *Daily Mail*, *L'Action française*, *Deutsche Allgemeine Zeitung*, *Völkischer Beobachter* sau *Il Messaggero* îi parveneau în stări deplorabile : mototolite, intens subliniate și uneori cu articole decupate din pagini. Apoi, îi parveneau și foarte tîrziu – de regulă, la o săptămîină sau zece zile de la data consumării evenimentelor. Nimic nu este mai vechi decît un ziar de alaltăieri, iar pe temeiul presei de care putea să dispună la Moscova, nu s-ar fi hazardat la nici o anticipație. Cînd i s-a comunicat că era convocat la ministrul sovietic al Afacerilor străine, a închis încet un exemplar relativ intact al numărului de Paște al revistei *L'Illustration*, vechi de două luni și ceva, dar ajuns în mîinile sale abia cu o oră în urmă. N-a rezistat tentației de a închide și ochii preț de cîteva clipe. O asemenea convocare, în împrejurările date, nu prevestea nimic bun. Intuia că înaintea lui și a țării sale, începînd de la ora 22.00, miercuri, 26 iunie 1940, se va întinde o mare nenorocire, ceea ce s-a și întîmplat. La întîlnirea cu Molotov era pregătit s-o înfrunte, să nu se prăbușească sub lovitură. În asemenea împrejurări, precizările de ordinul minutelor nu mai au importanță. Cert este că în jurul orei 22.00, cu o voce egală, în căutarea unei fermități care să se potrivească momentului, Molotov i-a citit ministrului României la Moscova următorul ultimatum brutal : « În anul 1918, folosindu-se de slăbiciunea militară a Rusiei, Ro-

mânia a desfăcut de la Uniunea Sovietică (Rusia) o parte din teritoriul ei, Basarabia, încălcînd prin aceasta unitatea seculară a Basarabiei, populată în principal cu ucraineni, cu Republica Sovietică Ucraineană. Uniunea Sovietică nu s-a împăcat niciodată cu faptul luării cu forța a Basarabiei, ceea ce guvernul sovietic a declarat nu o dată și deschis în fața întregii lumi. Acum, cînd slăbiciunea militară a URSS este de domeniul trecutului, iar situațiunea internațională care s-a creat cere rezolvarea rapidă a chestiunilor moștenite din trecut, pentru a pune în sfîrșit bazele unei păci solide între țări, URSS consideră necesar și oportun ca, în interesele restabilirii adevărului, să pășească împreună cu România la rezolvarea imediată a chestiunii înapoierii Basarabiei Uniunii Sovietice.

Guvernul sovietic consideră că chestiunea întoarcerii Basarabiei este legată în mod organic de chestiunea transmiterii către URSS a acelei părți a Bucovinei a cărei populațiune este legată în marea sa majoritate cu Ucraina sovietică prin comunitatea soartei istorice, cît și prin comunitatea de limbă și compozițiune națională. Un astfel de act ar fi cu atît mai just, cu cît transmiterea părții de nord a Bucovinei către URSS ar putea reprezenta, este drept că numai într-o măsură neînsemnată, un mijloc de despăgubire a acelei mari pierderi pricinuite URSS-ului și populației Basarabiei prin dominațiunea de 20 de ani a României în Basarabia. Guvernul URSS propune guvernului regal al României : 1. Să înapoieze cu orice preț Uniunii Sovietice Basarabia ; să transmită Uniunii Sovietice partea de nord a Bucovinei, cu frontierele potrivit cu harta alăturată ; 2. Guvernul sovietic își exprimă speranța că guvernul român va primi propunerile de față ale URSS și aceasta va da posibilitatea de a se rezolva pe cale pașnică conflictul prelungit dintre URSS și România. Guvernul sovietic așteaptă răspunsul guvernului regal al României în decursul zilei de 27 iunie. » Aproape toate afirmațiile din acest ultimatum erau în contradicție cu adevărul. Era absurd să se vorbească despre o unitate seculară a Basarabiei cu Ucraina sovietică, de vreme ce Basarabia era parte integrantă din principatul Moldovei cu mult înainte ca teritoriul Ucrainei să fi atins, prin expansiune, hotarul Nistrului. Populația de naționalitate ucraineană din Basarabia reprezenta

o certă minoritate. Niciodată n-a existat o comunitate de soartă între Ucraina și Bucovina, în cuprinderea căreia, de asemenea, populația ucraineană era în minoritate. Iar cît de trainică a fost pacea statornicită prin astfel de rapturi s-a vădit mai curînd decît s-ar fi așteptat chiar și Molotov. Numai faptul că Rusia sovietică revendicase permanent Basarabia era o realitate de necontestat. Cînd a încheiat lectura sinistrului document, Molotov i-a înmînat ministrului României și o hartă a zonelor disputate, prin care noua frontieră impusă de Rusia sovietică era trasată cu un creion nu prea ascuțit. Linia groasă acoperea din spațiul real al Bucovinei de Nord kilometri întregi. În clipa aceea, era inutil să se discute detalii care nu se puteau limpezi decît pe teren. Gheorghe Davidescu a mai avut răgaz să afirme că gestul guvernului de la Moscova era profund nedrept și istoria îl va judeca. Înainte de a-și concedia interlocutorul, Molotov a mai apucat să murmure, dintr-odată îngîndurat : « Da, istoria va judeca... » Dar, în acel moment tragic, altceva era important. Teoretic, răgazul acordat prin demersul lui Molotov măsura numai 26 de ore. Practic, din aceste 26 de ore trebuiau scăzute minutele lungi și grele ale confruntării dintre Davidescu și Molotov, durata întoarcerii ministrului român la legăție, clipele de stupoare ale personalului din subordinea sa cînd avea să i se comunice situația și timpul necesar cifrării și transmiterii notei ultimative, durata operațiunii inverse de la ministerul Afacerilor străine din București, generatoare și ea de stupoare, consternare sau panică, și multiplicării ca atare a documentului pentru toate autoritățile implicate. În sfîrșit, la toate trebuia adăugat și timpul necesar comunicării cu ministerul Afacerilor străine, cu președintele Consiliului de Miniștri, cu regele. După un calcul sumar, cu excluderea neprevăzutului, ultimatumul sovietic nu putea ajunge în mîinile și sub privirile lui Carol al II-lea înainte de ora 3.00, 27 iunie 1940.

Tot ora 22.00. Momentul exact al emiterii ordinului de operații pentru invazia Basarabiei și nordului Bucovinei a coincis cu momentul cînd Molotov a înmînat ministrului român de la Moscova brutalul ultimatum : ora 22.00. Exemplarul capturat

de serviciile de informații ale armatei române era identic cu celelalte 15 copii care au circulat prin comandamentele sovietice din sector :

Seria G, strict secret. Deosebit de important. Exemplarul nr. 9.

*Ordin de operațiuni nr. 00
Statul Major al Grupului Hipomecanizat*

*Colomeea, 26 iunie 1940, ora 22.00
Harta 200 000, ediția 1932*

1. Armata română, conform informațiilor de care dispunem, are în direcția Cernăuți pînă la șapte divizii de infanterii, o brigadă de vînători de munte, o divizie de cavalerie. Din ele, în sectorul Vijnîța-Berhomet-Hliboca-Voloca se găsesc două divizii (7 și 8) la sud de Siret, iar în sectorul Cernăuți-Storogineț-Prut pînă la patru-cinci divizii de infanterie (Corpurile de Armată 7 și 8).

Pe malurile ocupate ale râurilor Nistru, Prut și Siret se continuă lucrări de organizare a terenului.

Rezervele operative cele mai apropiate se găsesc probabil în regiunea Rădăuți-Suceava-Botoșani-Dorohoi.

2. Armata a 2-a fiind în sectorul de efort, la Popelniki, Sniatin și Serafince, va înainta în direcția generală Cernăuți-Iași, va rupe dispozitivul inamicului în zona Cernohuzi-Orîșeni-Serafince și va asigura pătrunderea Grupului Hipomecanizat în această ruptură, spre Storogineț și Mihalcea.

La sfîrșitul zilei de 30 iunie se va găsi pe linia Satu Mare-Vițcani-Dersca-Gărbăuți-Pomîrla-Cămenești-Cășla Salieva.

3. Grupul Hipomecanizat (Corpurile 2 și 4 Cavalerie, Divizia Motorizată de Vînători 91, Brigăzile Blindate 5 și 23, un batalion din Brigada 24 Blindată, 26 tancuri din Brigada 26 Blindată și Brigada 38 Blindată, 29 de tancuri din Brigada 10 Blindată) va intra la ora 4.00 în ruptura făcută între Storogineț și Mihalcea și, avînd gruparea principală la flancul drept, va da lovitura în direcția generală Dorohoi.

La sfîrșitul zilei va stăpîni sectorul Dorohoi-Darabani-Tureatca, avînd în vedere ca în dimineața zilei următoare să reia operațiunile în direcția Botoșani.

Începutul intrării în pungă, la ora 4.00 și semnalul transmis prin radio 88627.

a) Divizia Mecanizată de Vînători 81, împreună cu Brigada 23 Blindată, va intra în pungă în sectorul Storogineț, exclusiv Luchi, va da lovitura în direcția Hliboca-Vîrful Cîmpului, va distruge inamicul care rezistă, nedîndu-i posibilitatea de a se replia spre apus. Va asigura acțiunea Grupului Hipomecanizat din partea rîului Siret.

La sfîrșitul zilei va stăpîni regiunea Vîrful Cîmpului-Horlince-Călinești. Printr-o acțiune puternică de tancuri, va cuceri și stăpîni trecerile peste rîul Siret, lîngă orașul Siret.

Va avea în vedere pentru ziua următoare operațiuni în direcția Satul Nou.

Limita din dreapta – rîul Siret ; limita din stînga, exclusiv Pojniev, Vilaucea, exclusiv Costești, exclusiv Voloca, exclusiv Dersca, Văculești.

b) Corpul 4 Cavalerie, cu un batalion din Brigada 24 Blindată și 29 de tancuri din Brigada 10 Blindată, va intra în pungă în sectorul Storogineț, exclusiv Luchi, exploatînd lovitura, în urma Diviziei de Vînători Motorizate 91, stăpînind la sfîrșitul zilei :

– cu forțele principale ale Corpului de Cavalerie, sectorul Buhai-Gordești și Dersca-Vlădeni ;

– cu Brigada Blindată, sectorul Prelipcenii-Crasna-Dorohoi. Se vor avea în vedere operațiunile preconizate pentru ziua următoare în direcția generală Botoșani.

Limita din stînga : exclusiv Pojniev, Vilaucea, exclusiv Costești, exclusiv Voloca, exclusiv Pomîrla, Corlățeni.

c) Corpul 2 Cavalerie, împreună cu un batalion din Brigada 5 Blindată și 26 tancuri din Brigada 38 Blindată va intra în pungă în sectorul Luchi, exclusiv Cernăuți, și va da lovitura principală cu flancul stîng în direcția Herța.

La sfîrșitul zilei vor stăpîni regiunile :

– Brigada Blindată – Dărăbani ;

– Corpul 2 Cavalerie – Pomîrla, Lişna, Fundul Herţei, Poiana.

Printr-o puternică acţiune de tancuri, va cuceri trecerile peste râul Prut la Rădăuţi şi Copălău-Suliţa.

Va avea în vedere, în ziua următoare, operaţiunile în direcţia generală Vorniceni, Borzeşti, Vinători.

Limita din stînga – râul Prut.

d) Brigada 26 Blindată – rezerva Corpului Hipomecanizat va urma Corpul 4 Cavalerie pe direcţia de marş Dracineţ-Storjineţ-Hliboca şi, spre sfîrşitul zilei, se va grupa în regiunea Rogojeşti-Pîrîul Negru-Mihăileni.

Forţele militare aeriene ale Armatei a 12-a, în conformitate cu ordinul armatei, vor îndeplini următoarele misiuni :

a) Vor neutraliza planul de foc, forţa vie şi artileria inamicului în regiunea Skuterovo, Brezniţa. Înălţimile de la est de Vilauea, Zamoştea Vorboveţ, înălţimile de la nord de Voloca, înălţimile de la sud de Călineşti şi concentrările de trupe din regiunile Berhomet, Storjineţ, Hliboca, Voloca, Cernăuţi, Căbeşti.

b) Vor colabora cu unităţile terestre în cîmpul de bătălie.

c) Vor neutraliza aviaţia inamică pe aerodrom, în regiunile Storjineţ, Cernăuţi, Hotîn, Siret, Dorohoi, Rădăuţi, Solca, Suceava, Fălticeni.

d) Nu vor permite apropierea rezervelor inamicului din direcţiile Vicov, Rădăuţi de Sus, Dorohoi.

e) Vor acoperi Grupul Hipomecanizat în timpul mişcării pentru a reveni la situaţia iniţială în vederea intrării în pungă şi în timpul pătrunderii în pungă.

f) Vor împiedica dirijarea trupelor inamice prin distrugerea legăturilor telefonice şi telegrafice şi prin atacuri asupra statelor majore.

g) Vor acoperi trecerile peste râul Ceremuş.

Punctul de comandă al Grupului Hipomecanizat : în timpul marşului, pe axul Giurov, Costeşti, Cuciurul Mare, Stăneşti ; spre sfîrşitul zilei, la Dersca.

Legăturile cu statele majore ale unităţilor : prin radio, aviaţie, curieri.

Rapoartele asupra trecerii liniilor succesive : prin semnale radio, după cifrul anexat.

Rapoartele asupra luptei, situaţiei şi dispozitivului trupei : conform tabelului de radiosemnale nr. 1 şi prin curieri.

Orele prezentării rapoartelor : cele operative şi de informare – la orele 5.00, 10.00 şi 22.00 ; cele privitoare la rezerve şi diverse – la ora 16.00.

5. Staţie de aprovizionare : gara Colomeea.

După îndeplinirea misiunilor, în regiunile de regrupare se vor completa toate rezervele de orice fel şi se va executa revizia completă a tuturor maşinilor de luptă şi de transport.

Ordinul de operaţiuni nr. 001 – destinat să fie transpus în practică la 28 iunie 1940 în cazul în care România nu ar fi acceptat ultimatumul sovietic – a fost semnat de comandantul Armatei a 12-a şi al Grupului Hipomecanizat, general-locotenentul Cervicinikov, de comisarul de divizie şi membru al sovietului militar Hukumuk şi de şeful de Stat Major al Grupului Hipomecanizat, general-maiorul Boldin. Ultima semnătură aparţinea autorului efectiv al documentului, şeful Secţiei Operaţiuni, maiorul Kasterov.

După acest moment solemn, menit să pecetluiască detaliile militare ale dezmembrării teritoriale a României, pînă la miezul-noptii, maiorul Kasterov a completat ordinul cu încă două anexe. Prima menţiona semnalele radio repartizate statelor majore ale corpurilor de cavalerie şi Diviziei Motomecanizate de Vinători 81, de la forţarea Ceremuşului pînă la sfîrşitul primei zile de luptă, în relaţia cu receptorul central al Grupului Hipomecanizat. Trecerea succesivă a liniilor prevăzute în ordinul de operaţiuni urma să fie comunicată Cartierului General prin lansarea în eter a unor anumite cifre de cod : 122 pentru linia Văscăuţi-Lucovăt ; 133 pentru linia Dubovăt-Coban-Păuca ; 144 pentru linia Cernăuţi-Voloca-Hliboca ; 155 pentru linia Răzeşti-Mogoneşti-Stîrcea şi, în sfîrşit, 166 pentru aliniamentul final al primei zile de ofensivă.

A doua anexă fixa zonele de repliere ale unităţilor blindate la sfîrşitul primei zile de ostilităţi : Brigada 23 Blindată, la Storjineţ ; Brigada 24 Blindată, la Voloca ; Brigăzile 5 şi 10

Blindate, la Cernăuți ; iar Brigăzile 26 și 39 Blindate, la Dracineț. De fapt, relativa lor independență de acțiune lua sfîrșit chiar în seara primei zile de luptă, cînd reintrau efectiv sub ordinele corpurilor de cavalerie.

Doar indicativele, codurile și cheile duble pentru legăturile cu și dintre statele majore angajate în teren erau cunoscute de patru zile, adică din seara zilei de 22 iunie 1940, fiind distribuite operatorilor radio sub semnătura generalului-maior Boldin și a comisarului de Stat Major Novikov. Indicativul Statului Major al Grupului Hipomecanizat era 000. Apoi 222, 444 și 666 erau indicativele repartizate Corpurilor 2 și 4 Cavalerie și, respectiv, Diviziei Motomecanizate de vînători 81. Infanteria, infanteria motorizată, cavaleria și blindatele se disimulau sub cifrele de cod 88021, 88051, 88061 și, respectiv 88081. În comunicațiile generale, cifra 88091 semnifica inamicul, iar cifrele 88161, 88171, 88181 indicau tăria unităților angajate : batalion, regiment, divizie. Tot în cod cifric era condensată o sumă restrînsă de fraze utilizate curent în comunicațiile militare. Formulele : « mișcare înainte pe direcția... », « retragere pe direcția... », « regiunea... minată », « cercetați regiunea... », « duc lupte în regiunea... », « nu mai pot înainta și sînt atacat de aviație în regiunea... » se traduceau prin cifrele 88351, 88481, 88271, 88841, 88301, 88421 și, respectiv, 88501. Timpul comunicărilor urma să fie indicat prin grupe de patru cifre : 2200 însemna ora 22.00. În orice comunicare, semnalele se repetau de trei ori.

Era foarte limpede că ordinul de operațiuni nr. 001 viza și obiective situate dincolo de hotarele teritoriilor revendicate de ruși. Nu începe vreo îndoială că, pentru sovietici, miza declanșării ostilităților – așa cum intuiseră și serviciile de informații ale armatei române – o reprezenta întreaga Moldovă.

Ora 22.15. Postul de radio Chișinău și-a încetat emisiunea cu un program de cîntece care au făcut ocolul lumii. Ultima piesă transmisă : *Cîntecul toreadorului* din opera *Carmen* de Bizet, în interpretarea lui Michael Bohnen.

Ora 22.20. Agenția de presă Stefani a transmis textul convenției de armistițiu dintre Italia și Franța. În jurnalul său intim, Galeazzo Ciano a notat că poziția Italiei, în ceea ce privește pretențiile rușilor asupra Basarabiei și Bucovinei, era similară cu aceea a Germaniei. La Mogoșoaia, prințesa Martha Bibescu a oferit un dineu în loggia mare a palatului, sub clar de lună. Printre invitați erau Sanda Zamfirescu, George Duca, George Assan, George și Constantin Brîncoveanu. Apoi amfitrioana s-a întreținut cu o prietenă din protipendada bucureșteană, Sanda Tătărescu, seara încheindu-se cu discuții lipsite de importanță. Din jurnalul intim al prințesei se înțelege că după cină ar fi primit un mesaj telefonic de la arhitectul George Cantacuzino. Atunci ar fi aflat despre ultimatumul impus de sovietici românilor. În realitate, și această însemnare din jurnalul prințesei, ca și altele, de mai tîrziu, au fost « aranjate » post-factum, spre propria-i flatare. Martha Bibescu dorea să apară în posteritate profund ancorată în evenimentele timpului. Dar alerta creată de telegrama transmisă din Moscova de Gheorghe Davidescu s-a dezvăluit cu mult după miezul-noptii, iar cei ce au recepționat tulburătoarea comunicare nu se grăbeau s-o divulge unui arhitect. Miercuri seara, Martha Bibescu nu avea de unde să știe că va fi convocat Senatul și că prietenul ei, Constantin Argetoianu, va ajunge ministru de Externe al României. Pînă la ora 23.10, postul de radio România a transmis cîntece interpretate de Rosita Serrano și Bing Crosby.

anchetă ■ arhivă ■ memorii ■ jurnal ■ scrisori ■

Joi, 27 iunie 1940, și noaptea de 27 spre 28 iunie 1940

Imediat după miezul-noptii, înainte de a trimite paginile la calandru, secretarii generali de redacție ai marilor cotidiene bucureștene mai aveau două griji : mai întâi, să mai răsfoiască o dată buletinele zilnice ale ministerului Propagandei naționale pentru a se încredința că nu au omis să insereze în ziar vreo știre cît de cît importantă, apoi să preia telefonic de la Institutul Meteorologic datele despre timpul probabil din ziua care sta să înceapă. În redacția ziarului *Universul*, deși oficia pentru prima dată o asemenea ceremonie în locul unui prieten bolnav, Alexandru Ioanițescu nu a făcut nici o excepție de la această regulă. După ora 2.00, a parcurs atent buletinul de știri din întreaga lume. Cele mai multe erau difuzate de Centrul de radioascul-tare al statului. Îl primise cu numai două ore în urmă – cerneala multiplicatorului de tip Gestettner încă nu se uscase. Era ca și cum ar fi ținut în mînă un șpalt. De regulă, buletinul distribuia informațiile captate între orele 12.00 și 20.30. La 26x iunie 1940, agenția Stefani își informase abonații despre o înțelegere recentă survenită între guvernele român și german : pînă la 1 iu-lie, 3 500 dintre polonezii care se refugiaseră în România în toamna trecută urmau să se întoarcă la casele lor. Bineînțeles, dacă ei înșiși ar fi dorit acest lucru.

După prima transmitere a comunicatului oficial la posturile de radio, ca în toate clipele de cumpănă din istoria regatului, bucureștenii începuseră să se adune în Piața Palatului Regal. Ce aștepta mulțimea aceea, înghesuită pînă la refuz în fața unor ferestre sumbre ? Mulți voiau doar să trăiască momentul, să participe într-un fel sau altul la îngrijorarea întregii națiuni. Printre ei se afla și tînărul avocat Ștefan Mamulea, care și-a amintit atunci cuvintele rostite de Gheorghe Tătărescu într-un discurs de la Cluj : « Ori toți într-o țară, ori toți într-un mor-mînt ! » Prin forța împrejurărilor, prim-ministrul avea azi alte păreri. Mai tîrziu, Grigore Gafencu va nota în însemnările sale că războiul României împotriva Rusiei sovietice de fapt în seara

aceea a început. Dar seara aceea se încheiase și mulțimea din Piața Palatului Regal a început să se risipească. Începea o nouă zi, prima zi a războiului încă nedeclarat între România și marele imperiu răsăritean.

Jurnalul de operațiuni al Marelui Stat Major nu puneă preț pe detalii. Nici în vremuri de pace și nici în timpuri excepționale. Nu o dată, paragrafele lui aride erau capabile să inducă în eroare și cele mai iscoditoare conștiințe. De pildă, în paginile zilei de vineri, 28 iunie 1940, nici o frază și nici un cuvînt nu trădau dimensiunile adevărate ale tragediei declanșate și consumate în nordul și estul țării. Ele debutau, de altfel, cu informații care nu prezentau nici un interes în împrejurările date : ca de obicei, Școala Superioară de Război își încheiase activitatea din anul de studii 1939-1940 ; curînd urma să fie avansată o nouă promoție de ofițeri. În rest, ar fi fost de aflat că Secția I a organizat repatrierea ostașilor originari din Basarabia și Bucovina de Nord, lămurind și situația personalului activ provenind din aceleași teritorii abandonate care prefera să opteze pentru cetățenia română. De asemenea, s-au întreprins studii preliminare pentru eliminarea evreilor din toate eșaloanele armatei. Și s-a căzut de acord asupra organigramei și modalităților de recrutare a unei viitoare companii de parașutiști. Examinîndu-se diverse ipoteze asupra intențiilor viitoare ale sovieticilor, Secția a III-a a revăzut înzestrarea artileristică a lucrărilor de fortificații de la vest de Prut, convenind asupra unor ponderi marcate ale armamentului anticar. Iar Secția a IV-a a preconizat măsuri urgente pentru redotarea materială a trupelor după inerentele pierderi ce aveau să fie suportate pe parcursul retragerii din spațiul dintre Nistru și Prut. Din acest ultim punct de vedere, la sfîrșitul zilei, pierderile enumerate păreau a fi minime și nu priveau în nici un caz efectivele și materialul de război. Practic, dacă ar fi să credem pe cuvînt Jurnalul de Operațiuni al Marelui Stat Major, armata nu a pierdut la 28 iunie 1940 decît codul cifrat Rebadî, ediția a II-a, cifrul model A-1038, criptograful MP 1939, broșura cu indicațiile de apel ale diviziilor de infanterie și codul cifrat al șefului stației radio. Adevărul, bineînțeles, se va dovedi a fi fost altul.

Într-o casă din Buicani – periferie a Chișinăului –, lumina a rămas aprinsă și după miezul fierbinte al nopții. Una dintre celulele comuniste destinate să declanșeze dezordine în oraș, peste numai cîteva ore, în momentul în care armata și autoritățile românești s-ar fi angajat în retragerea la vest de Prut, era întrunită în consiliu de taină. În fruntea ei se afla un anume Korotkov. Un personaj cu biografie interesantă, asemănătoare întru totul biografiilor extremiștilor comuniști care împînzeau Europa aceluia timp. Era născut la Soroca și părăsise România în tinerețe, alăturîndu-se emigrației ruse din Belgia. În timpul studiilor făcute la Liège, intrase în relații strînse cu Partidul Comunist Belgian și redactase în limba rusă publicația *Basarabia oprimată*. Nu se știe ce studii urmărea, pentru că în 1925 era simplu lucrător metalurgist la un laminor belgian. În același an s-a înscris în Partidul Comunist Bolșevic și a fost recrutat de serviciile de diversiune și spionaj ale Kominternului. Ulterior s-a întors în România, unde a fost curînd arestat pentru propagarea ideilor comuniste în rîndurile armatei. Acum era un om liber. Liber să provoace cu sînge rece incidente care ar fi furnizat trupelor ruse pretextul optim de a-și continua înaintarea preconizată și dincolo de hotarele teritoriilor revendicate de Moscova.

Ora 0.20. Lipsit de alte informații credibile, postul de radio Atena a transmis în eter o telegramă semnată de un corespondent al agenției Transocean din Moscova : cercurile oficiale sovietice ar fi păstrat o mare rezervă asupra evenimentelor în desfășurare, ele fiind foarte curioase în privința răspunsului așteptat de la guvernul român. Acesta, dispus să primească o delegație militară sovietică la București, ar fi insistat pentru obținerea unei amînări a termenului evacuării fixat prin ultimatumul rus.

Consternat, George I. Duca nota în jurnalul său intim : « Prin urmare, cedăm, căci nu avem ce face, amenințați din trei părți cum sîntem, fără ajutor de la nimeni, cu un Occident în descompunere, cu Balcanii indiferenți și cu Germania ce ne sfătuiește să cîștigăm timp prin negocieri. Chiar dacă ne-am supăra,

rezultatul ar fi același mai curînd sau mai tîrziu. În plus, cu o țară complet ruinată. O situație, desigur, umilitoare, cînd avem exemplul tragic – dar eroic – al Finlandei în fața ochilor, dar în lumea nebună de azi, bunul-simț poate da rezultate mai mulțumitoare ca vitejia... În orice caz, vîd trecînd orele ce vor fi poate ultimele de pace pentru noi, și aceasta cu o liniște deplină, căci sînt pregătît pentru orice eventualitate... » Începuse o nouă zi și diplomatul a consemnat în caietul său intim una din succintele lui confidențe : « Vineri, 28 iunie 1940... »

Seara lui Erdmannsdorf, ministrul Germaniei la Budapesta, a fost lungă, istovitoare și s-a încheiat tîrziu, după miezul-noptii. Întîi, Csáky István l-a invitat într-o anticameră a cabinetului lui Teleki Pál, unde Consiliul de Miniștri se afla în sesiune. În prezența acestuia, retras din consiliu, Csáky István i-a declarat ministrului *Reich*-ului că, în cazul în care România va accepta revizuirea frontierelor sale în favoarea unui alt stat vecin, refuzînd în același timp să discute justele pretenții teritoriale ale Budapestei, consecințele vor fi întru totul imprevizibile. O asemenea discriminare la adresa Ungariei nu se poate concepe. Totodată, Erdmannsdorf știa că miniștrii Ungariei de la Berlin și Roma au primit deja instrucțiuni să susțină acest punct de vedere. În urmă cu cîteva luni, Joachim von Ribbentrop l-ar fi implorat pe Csáky István ca țara sa să aștepte îndeplinirea doleanțelor ei pînă după război, evitînd totodată să încheie un tratat de prietenie cu România. Un sfat identic i-a parvenit de la Galeazzo Ciano în ianuarie trecut, cu prilejul conferinței de la Veneția. În condițiile de atunci, Csáky ar fi promis că Ungaria nu va ataca România din spate, exceptînd următoarele trei situații : 1. România va face concesii teritoriale altor vecini, nu și Ungariei ; 2. Minoritatea maghiară din România va fi persecutată nedrept ; adică, în cazul în care contingente procentuale ale populației maghiare din România vor fi trimise pe frontul unor eventuale ostilități cu Rusia sovietică ; 3. Dacă va continua fortificarea frontierelor românești din Ardeal și dacă satele românești din această provincie vor continua să fie dislocate și transferate în Vechiul Regat. România încă nu cedase nimănui teritorii și eventualitatea unor ostilități cu rușii era încă impro-

tabilă. La fel, chestiunea privind dislocarea și transferarea satelor ungurești era o minciună flagrantă. Nici un sat ungurese nu fusese clintit din vatra lui veche și o asemenea idee nici măcar nu trecuse prin mintea cuiva. Dar, în vârtejul evenimentelor, cine mai sta să aleagă adevărul de neadevăr ? Printre multe minciuni, Csáky István a avansat și afirmația lipsită de orice temei că autoritățile românești le-ar fi distribuit românilor din Ardeal 27 000 de carabine și alte tipuri de armament. Cu alte cuvinte, ungurii din provincie ar fi fost în pericol să cadă pradă oricînd unor represalii în masă... În sfîrșit, ministrul de Externe ungar a trecut la fondul problemei, la tîrgul propus Berlinului. « Nu am cooperat cu o putere străină – s-a dezvinovățit inutil Csáky István – contra românilor. » În aprilie, într-o discuție cu Ciano, ca emisar al Budapestei, ar fi cerut Transilvania întreagă, dar acum ar fi fost dispus să mai reducă întrucîtva din pretenții, dacă românii s-ar fi arătat înțelegători. Însă, yizibil, România nu era dispusă la negocieri, iar în aceste împrejurări – « În cazul în care România va ceda teritorii întinse altor vecini, chiar și teritorii care nu au fost în trecut ale Rusiei și, pe de altă parte, refuză tratative sincere cu Ungaria » – autoritățile de la Budapesta nu mai erau în măsură să răspundă de consecințe. Evenimentele puteau să alunece în orice clipă spre imprevizibil. Dincolo de agitația de suprafață, Csáky István a manifestat totuși o prudență elementară și i-a adresat ministrului Germaniei o sumă de întrebări. Să stăm în expectativă ? a întrebat ministrul de Externe ungar. Da, a răspuns Erdmannsdorf, asigurîndu-și în același timp interlocutorul că va solicita imediat instrucțiuni amănunțite Berlinului. Germania este dispusă să ne acorde vreun sprijin ? a mai întrebat Csáky István, de data aceasta ceva mai umil. De fapt, Ungaria nu pretindea foarte mult : numai o fișie din nord-estul Ardealului – era vorba, în total, cam de un milion de locuitori. Mai mult, Budapesta nu își dorea, căci se temea, să se întîlnească și să se confrunte pe linia Carpaților cu spectrul amenințării sovietice. Apoi Csáky István i-a adresat interlocutorului său o ultimă întrebare : ce va face Germania dacă în Transilvania izbucnește o revoltă a populației maghiare, iar Ungaria va fi nevoită să intervină cu armele ? Erdmannsdorf nu era atît de naiv încît să nu înțeleagă că o revoltă în Transilvania

nu se putea concepe decît ca urmare a incitărilor Budapestei și nu se putea declanșa decît cu armament strecurat în România pe căi ilicite. În consecință, cu o gravitate de rău augur, i-a avertizat pe Teleki Pál și pe Csáky István să stea liniștiți. I-a întrebat apoi direct și destul de brutal dacă au întreprins vreo măsură necugetată în eventualitatea scontată. « Ca răspuns la întrebarea mea – a consemnat Erdmannsdorf în telegrama trimisă Berlinului –, ambii miniștri au spus că pînă în momentul de față nu s-a luat nici o măsură militară adițională. Este însă posibil ca șeful Marelui Stat Major să solicite permisiunea de a întreprinde o sumă de mișcări de simplă prevedere, cu scopul de a împiedica ocuparea Bucovinei de Nord de către sovietici. » Practic, la ora aceea, Ungaria dispunea de un corp de armată în nord-estul propriului teritoriu, răpit din patrimoniul teritorial al fostei Cehoslovacii, însă acesta era desfășurat destul de departe de frontieră.

Probabil, lui Erdmannsdorf i s-a părut că n-a auzit bine. Era sublim ca Ungaria să apere cu arma în mînă un teritoriu al României... Dar, evident, declarația demnitarilor unguri – și atunci, și în posteritate – nu era și nu este prețioasă ca probă a unei fanfaronade de joasă speță. În schimb, ea își are valoarea ei, ca dovadă a temerii ungarilor de a ajunge în fața faptului împlinit al unei frontiere comune cu Rusia sovietică, mai extinsă decît aceea existentă atunci. Oarecum lămurit, Erdmannsdorf a dat de înțeles că discuția se prelungise peste ceea ce era necesar. Într-adevăr, trecuse de mult miezul-noptii cînd, efectiv concediați de ministrul Germaniei, Teleki Pál și Csáky István au plecat să-l întâlnească pe regentul Horthy Miklós. Acesta convocase Consiliul Apărării Naționale în crucea nopții ca să dezbată consecințele unui eventual conflict armat între ruși și români. Înainte de despărțire, Erdmannsdorf le-a atras încă o dată atenția să mențină calmul la frontiera cu România. În ceea ce îl privea, știind cu cine discută, era oarecum liniștit. De altfel, era asigurat că și ministrul Italiei la Budapesta avea să întreprindă măsuri similare pe lîngă guvernul ungar. Vizibil destins, Erdmannsdorf s-a întors la legăție, unde a început să redacteze telegrama destinată Berlinului despre discuția avută cu cei doi demnitari de la Budapesta. Înainte de a încheia, a fost încă o

dată sunat de Csáky István. În urma convorbirii suplimentare cu ministrul de Externe ungar, telegrama lui Erdmannsdorf a căpătat un post-scriptum : « Csáky tocmai mi-a spus că în reuniunea Consiliului Apărării Naționale s-a decis doar mobilizarea batalioanelor de grăniceri începînd cu data de 29 iunie a. c. și aducerea lor în apropierea hotarelor. I-am spus – a precizat ministrul Germaniei – că măsura ar putea genera conflicte de frontieră. » În minutele următoare, telegrama nr. 398 a fost cifrată și expediată lui Joachim von Ribbentrop la Baumschule.

Pînă seara, Pan Halippa a continuat să-și sune prietenii la telefon. De fapt, Ungaria nu pretindea foarte mult, însă pulsul adevărat al acelor ore teribile nu putea fi simțit prin cutia de ebonită din locuința sa din Str. Nicolae Iorga nr. 15. Cînd și cînd, ieșea în grabă din casă, fără să se depărteze prea mult, și încerca să înțeleagă ce se întîmplă în Chișinău, aruncînd priviri repezi și intrigate în jur. Apoi, din nou se instala lîngă telefon și iar își suna prietenii. « Le-am atras atenția – s-a confesat el mai tîrziu – că vecinii mei militari și-au expediat tot calabalicul din casă și fac pregătiri de plecare și a familiilor. Și prefectul, și rezidentul mi-au repetat însă că nu știu nimic și că mă vor anunța dacă vor primi vreo înștiințare din București. » Pînă la miezul-noptii, această clipă febril așteptată n-a venit. Într-adevăr, nici rezidentul regal al ținutului și cu atît mai puțin prefectul județului Lăpușna nu erau încă în măsură să comunice noutăți. Într-un tîrziu, Pan Halippa a decis să-și conducă familia la gară, unde iar i s-a părut că vede numai militari grăbiți să-și expedieze averea și nevestele peste Prut. Se înșela, nu se înșela – nu mai are nici o importanță. Pe drumul înapoi spre casă, fostul membru al Sfatului Țării s-a oprit la Imprimeriile Statului, pe Str. Regele Carol I, la numărul 11. Avea sub teascuri o carte de versuri, *Pămîntul nădejdlor mele*, dedicată tărînimii basarabene. « Tipografia, la ora aceea, șapte și ceva (de fapt, era mult mai tîrziu) – a mai notat Pan Halippa –, era închisă și directorul lipsea de la locuință. Mi-am spus în gînd că voi putea să-mi văd lucrarea a doua zi de dimineată și m-am dus în Bulvardul Alexandru cel Bun, unde se făcea promenada cea mare, ca să adun informații din mijlocul vieții. Chișinăul făcea

impresia unui furnicar stîrnit de o mîină necugetată și nemiloasă. Autobuze și căruțe încărcate cu mobile și bagaje, ca în zilele premergătoare Sfîntului Dumitru, întîlneau pe toate străzile. Se începea bejenia spontană și neorînduită, care duce la rezultatul contrar celui urmărit : prea puțin se salvează din ceea ce dorim, iar învîlmășeala care se produce sporește circulația zvonurilor și oprește circulația normală a vieții și a gîndului bun și sănătos. » Însuși Pan Halippa, prin felul în care s-a comportat în acea noapte, s-a oprit din « circulația normală a vieții », sporind circulația zvonurilor. În rest, însemnările sale tîrzii, ca și alte mărturii ale martorilor oculari, tentînd un sinopsis al acelei zile de 27 iunie 1940, oscilau între iluzie și realitate : « În amurg, străzile Chișinăului s-au umplut de huruitul tunurilor și al nesfîrșitelor convoaie militare. » Întors lîngă telefon, mulțumindu-se cu zgomotele care-i parveneau prin fereastră, Pan Halippa credea că armata română părăsea Basarabia. Dacă ar fi renunțat să se informeze în « mijlocul vieții », mîrginindu-se numai să-i asculte tumultul, ar fi înțeles mai devreme sau mai tîrziu că unitățile de infanterie și artilerie traversau la ora aceea Chișinăul spre Nistru. Dar cu asta, seara lui Pan Halippa nu s-a încheiat. « La radio – a mai notat el – s-a anunțat că Sovietele ne-au făcut cereri ultimative să părăsim Basarabia și că la Palatul Regal din București Consiliul de Coroană discută situația creată. S-a produs o consternare ale cărei proporții am început să le bănuiesc după neîntreruptele chemări la telefon și sonerii la ușă ; prieteni, cunoscuți și necunoscuți mă întrebau dacă am auzit comunicatul de la radio și ce-i de făcut. Le răspundeam că trebuie să stăruim pe lîngă rezidența regală să se facă un plan de evacuare spre a ne putea salva agoniseala unei vieți de muncă și de economie. Aflasem că rezidentul regal [ii] convocase pe toți șefii autorităților și pe parlamentari ca să discute cu ei măsurile de luat. După ce prietenul meu din București m-a sunat a doua oară, pe la ora 23.00, și m-a întrebat dacă i-am expediat băiatul, probozindu-mă că n-am plecat și eu, am înțeles că evacuarea se va face fulgerător, căci rușii nu înțelegeau să dea decît patru zile pentru părăsirea întregii provincii. » La urma urmelor, cazul lui Pan Halippa nu este decît un exemplu tipic de paralizie a voinței înaintea unor evenimente excepțio-

nale. Mereu lîngă telefon, înțelegea cîte ceva din toată năruirea din jurul lui, însă nu acționa, aștepta să fie invitat la acțiune și chiar acum, după miezul-noptii, continua să-i vină din altă parte ceea ce trebuia să facă el însuși. Dintre cei ce nu concepeau să rămînă sub ocupație rusească, cei mai mulți, oameni de rînd îndeobște, nu aveau de salvat decît o viață mai mult sau mai puțin amărită, dar meritînd a fi trăită. Nefiind om de rînd, Pan Halippa ar fi avut de salvat mult mai mult, însă, paralizat lîngă telefon, a sfîrșit și el prin a-și salva numai viața. Și nimic mai mult. Deci trecuse de miezul-noptii și fostul membru al Sfatului Țării tot nu izbutea să se smulgă din nemișcare : « Am sunat din nou la rezidența regală și am întrebat dacă se discuta planul de evacuare a Chișinăului, cu instituțiile lui, și dacă nu s-ar putea să fiu încadrat în acest plan și eu, cu arhivele instituțiilor pe care le-am condus tot timpul : Universitatea Populară, Universitatea Muncitorească, Comitetul pentru Ajutorarea Românilor Transnistreni, Comitetul pentru Ridicarea Monumentului Unirii, arhive care înglobează și o bibliotecă istorică de documentație din toate domeniile vieții. Mi s-a răspuns că nu e vorba de nici o evacuare, ci se va discuta de mijloacele de luptă și rezistență. Nu mai înțelegeam nimic. » Cu certitudine, Grigore Cazaciu se plictisise de apelurile succesive ale lui Pan Halippa și s-a gîndit să-i neutralizeze într-un fel sau altul puterea de a propaga defetismul. Într-adevăr, numai prin telefon nu se putea înțelege nimic. Închis în casă, agățat de o cutie de ebonită neagră, cu huruitul convoaielor militare rătăcindu-i auzul surescitat, Pan Halippa își închipuia că armata părăsea Basarabia. În realitate, unitățile militare care traversau Chișinăul nu se îndreptau spre Prut, ci spre Nistru, ca să intre în pozițiile de rezistență. Pentru a-și da seama de asta, Pan Halippa nu trebuia decît să iasă din casă și să vadă încotro mărșăluiau trupele. Se pare că nu a ieșit. Nici bunurile spirituale evocate în însemnările sale tîrzii nu se puteau salva telefonic. Și s-a salvat numai Pan Halippa.

Nu ar fi exclus ca remanierea guvernamentală întreprinsă la București imediat după miezul-noptii să fi fost determinată de credința mai veche a Regelui Carol al II-lea că orice criză

politică poate fi depășită printr-o abilă și rapidă redistribuire sau rotire a portofoliilor ministeriale. Pe această iluzie au dormit și mai dorm încă, numai întrucîtva liniștiți, o mulțime de dictatori. Cu privire la acest moment, survenit în prima oră a zilei de 28 iunie 1940, nici jurnalul intim al suveranului nu ne oferă repere deosebit de substanțiale. « Au fost mari discuții cu Horia Sima ca să intre în guvern – a notat regele –, dar n-a voit, și Urdăreanu s-a luptat cu el pînă ce a primit și, la 2.00, el și cu dr. Simionescu de la Generația 22 au depus jurămîntul ca subsecretari. » Atît și nimic mai mult. Încît, înainte de o prealabilă examinare a unor fapte și a mărturiilor care le consemnează, nu ne putem pronunța. Anterior momentului efectiv al remanierii echipei guvernamentale s-a petrecut un episod semnificativ pentru starea emoțională care-i bîntuia pe protagoniștii aceluia timp. Deși personal încă nu-l onorase cu semnătura lui, Carol al II-lea i-a înmînat lui Gheorghe Tătărescu spre contrasemnare decretul de mobilizare a armatei, care, efectiv, se și declanșase. « Și-a oferit spada pentru a apăra în fruntea armatei pămîntul strămoșesc. » Rece, prim-ministrul l-a consiliat să lase guvernului latitudinea « să ia răspunderea jertfei ce țara era nevoită să facă ». Carol al II-lea a insistat și este de presupus că nu a făcut-o din simplă grandomanie sau numai pentru a salva aparențele. Andreas Hillgruber a produs o eroare atunci cînd a afirmat pripit că, mobilizînd armata, ar fi dorit să demonstreze opiniei publice că orice activitate politică românească începea și se încheia cu el. În primul rînd am probat-o, de altfel, documentar –, mobilizarea armatei a fost propusă de Ernest Urdăreanu, în nefericita repriză secundă a Consiliului de Coroană. În al doilea rînd, chiar în primele ore ale zilei de 28 iunie 1940, șefii armatei aveau dezlegare să procedeze tacit la mobilizarea efectivelor de război, fără decret. Confuzia era totală. Revăzînd astăzi lucrurile, este cît se poate de clar că prudența lui Gheorghe Tătărescu a salvat România. Mai desprindem însă o certitudine : Carol al II-lea, împotriva credinței lui Victor Iamandi și a altor români care au traversat epoca, dorea să se bată. Și nu numai pentru a salva prestigiul unei domnii ajunse la o scadență inevitabilă. Chiar dacă luăm în calcul întregul teatru european al evenimentelor, Carol al II-lea

vedea mai departe decît cei din jur. Dar s-a întîmplat ceea ce se întîmplă îndeobște în amurgul dictatorilor : îndepărtîndu-i din anturaj, rînd pe rînd, pe oamenii de opinie, curaj și acțiune, acum, ajuns la ananghie, suveranul constata cu stupeoare că nu mai avea pe cine conta, că temeritatea sa interioară nu găsea nici un punct de sprijin în jur. Asta, cînd privim lucrurile din spațele lui și peste umărul lui. Gheorghe Tătărescu, de acord cu regele Carol al II-lea, convenise la remanierea guvernului, destinată mai ales să-l elibereze pe Ion Gigurtu de un portofoliu ministerial prin care era legat de o echipă silită să accepte cu umilință ultimatumul rus. Cu alte cuvinte, Gheorghe Tătărescu accepta cu seninătate să se sacrifice. În viziunea suveranului, Ion Gigurtu era un om pentru viitor, iar reputația sa, cel puțin la nivelul opiniei publice, trebuia menajată. În consecință, Constantin Argetoianu, care pledase pentru evitarea bruscării raporturilor cu Rusia sovietică, a devenit ministru de Externe al țării. De asemenea, accepta și el sacrificiul reputației sale politice, fiind și acesta un fel de a fi patriot în momente de mare răspîntie... Cooptarea lui Horia Sima în guvernul remaniat avea menirea de a le dovedi germanilor că o conciliere a monarhului cu Garda de Fier nu era imposibilă. Însă germanii, deși nu s-au exprimat ca atare, încă nu puteau avea deplină încredere într-un guvern dominat de o majoritate profund implicată în răirirea rîndurilor Legiunii. Gheorghe Tătărescu nu le stîrnea neîncredere ca șef al guvernului în care cei ce acceptaseră lichidarea lui Corneliu Zelea Codreanu mai aveau o pondere însemnată, ci ca fost ministru al României în Franța. Era socotit a fi omul Parisului, ceea ce nu se putea ierta, chiar dacă la ora aceea Parisul era ocupat. Toate calculele de această natură urmau să se limpezească într-un viitor mai mult decît apropiat. Deocamdată, imediat după miezul-noptii, au prestat cuvenitul jurămînt de credință doar Gheorghe Tătărescu și Constantin Argetoianu. Ceilalți miniștri cooptați în guvernul remaniat au traversat această ceremonie abia la ora 14.00...

Ora 0.40. Agenția Stefani și-a informat abonații despre unele poziții oficiale și contacte diplomatice inerente în timpul și împrejurările date. Printre altele : « Guvernul bulgar, după

ce a luat cunoștință de cererile adresate de Rusia sovietică României, s-a pus în legătură cu guvernele de la Roma și Berlin. Pentru mîine dimineată, se anunță la Sofia o întrunire a Consiliului de Miniștri, consacrată exclusiv analizării noii situații din bazinul dunărean, cu referințe speciale la interesele naționale ale Bulgariei. »

În confidențele sale, încredințate lui Andreas Hillgruber la șapte ani și ceva de la încheierea ostilităților în Europa, mai exact, la 8 octombrie 1952, Wilhelm Fabricius a menționat că, imediat după încheierea Consiliului de Coroană din 27 iunie 1940, Carol al II-lea l-a convocat pentru a-i spune că era nevoit să cedeze în fața presiunii rusești. Dar ar fi dorit ca Germania, după transferul teritoriilor disputate, să garanteze frontierele restrînse ale României și să trimită la București cît mai curînd o misiune militară de antrenament și instrucție. Pe loc, Wilhelm Fabricius ar fi transmis doleanțele suveranului român la Berlin, iar răspunsul guvernului german n-ar fi întîrziat : în prealabil, România trebuia să satisfacă cererile de revizuire a frontierelor ei avansate de Ungaria și Bulgaria. Documentar, o întrevvedere între Carol al II-lea și ministrul Germaniei la București, în consecința imediată a Consiliului de Coroană, nu se probează, dar nici n-o putem exclude. Oricum, ea nu se putea produce decît după remanierea guvernului. Nu ar fi exclus ca, în împrejurările descrise de Wilhelm Fabricius, suveranul să-i fi cerut și o mediere a Berlinului pentru o cedare a Basarabiei și Bucovinei de Nord în etape cît de cît rezonabile. Avînd în vedere interesele populației germane din provinciile aflate în discuție, *Reich*-ul s-a angajat în medierea solicitată. Moscova a acceptat propunerile Berlinului, însă nu a respectat calendarul convenit de comun acord. Asupra acestui punct, confesiunile fostului ministru al Germaniei la București sînt categorice : pe parcursul înaintării lor, trupele ruse au devansat sistematic trupele românești în retragere, capturînd importante cantități de material de război și bunuri de natură civilă. Dar în noaptea dinspre 27 spre 28 iunie 1940, această realitate nu era decît o perspectivă dintre cele mai sumbre.

Ora 0.50. S-au transmis informații succinte despre recențele atitudini adoptate la București. La ora 22.30, la sfîrșitul întrunirii Consiliului de Coroană, nu a fost făcut public nici un comunicat. Se știa cu certitudine că răspunsul guvernului român a parvenit Comisariatului sovietic pentru Afaceri externe la ora 23.30, după părerea generală. Acest răspuns era favorabil cererilor formulate de Molotov : era așteptată o decizie sovietică...

Seara, pînă la cumpăna nopții, a fost una dintre cele mai agitate și în familia avocatului Jean Negură. În drum spre casă, tînărul secretar pentru cultură și literatură din Bucovina a realizat, disperat, că uitase în biroul său un document dintre cele mai importante : al doilea exemplar al protocolului Pizzeli, încheiat între comisia militară a austrieșilor și pîrgarii din Cernăuți în urmă cu un veac și jumătate, cînd orașul a intrat sub stăpînire habsburgică. Îi venea pur și simplu să plîngă, însă, cînd întinericul se lăsase peste oraș, trebuia să fie atent la altfel de lucruri. Între timp, tatăl său încercase o sumă de bunuri ale Patriarhiei și le expediasse în faptul serii către Suceava. Mai tîrziu a aflat că numai o parte din acest prim transport ajunsese la destinație. Al doilea camion fusese interceptat de armată, fiind descărcat și apoi reîncărcat cu bunurile personale ale unor ofițeri ale căror familii nu mai puteau ajunge în gara din Cernăuți. Acum, cînd trecuse de mult miezul-nopții, după ce puținele bagaje fuseseră pregătite de drum, familia Negură trebuia să se sfătuiască și să plănuiască viitorul ei imediat. Tatăl a decis să rămână pe loc, spre a salva ceea ce mai era de salvat din bunurile Mitropoliei în cazul în care autocamioanele trimise către Suceava ar mai fi putut să revină la Cernăuți. Mama, Eugenia, și fiul său urmau să plece cu primul tren pe care l-ar fi aflat în gară spre Vatra Dornei. Soția lui Jean îi putea găzdui fără nici o constrîngere a liniștii și spațiului lor de munteni așezați cumsecade. Apoi, acestea fiind hotărîte, s-ar fi convenit să și doarmă, ca să fie teferi și limpezi la minte în zori. Însă nici Eugenia, nici fiul ei nu izbuteau să pună geană pe geană. Îndurerați, au trebuit să constate că trăiau cea mai albă noapte a vieții lor.

Ora 1.10. De data aceasta, corespondentul și-a asumat relatarea evenimentelor survenite în confruntarea dintre ruși și români. Agenția germană de presă Transocean, prin corespondentul ei de la București, anunța că în seara anterioară, la obișnuita conferință de presă de joi, ministrul român al Propagandei le încredințase ziariștilor autohtoni și străini textul integral al comunicatului emis de mareșalul Curții Regale, transmis simultan și de posturile de radio și girat de opt consilieri regali, optsprezece membri ai Cabinetului, precum și de șeful Marelui Stat Major. Încheind lectura comunicatului, ministrul Propagandei a adăugat : « Națiunea e strînsă în jurul regelui și are o încredere totală în rege și în guvern. » Din pricina cursului precipitat al evenimentelor, orice comunicare prin fir cu străinătatea fusese întreruptă la București timp de o oră. Bineînțeles, demnitarul român nu a precizat că măsura fusese determinată de un posibil boicot al evenimentelor de către sovietici. Pentru a nu le oferi vreun pretext apt să împiedice să parvină răspunsul românesc la Moscova, autoritățile române eliberaseră toate rețelele telefonice și telegrafice ale țării cu străinătatea. Pînă la ora aceea, și-a asigurat ministrul Propagandei interlocutorii neliniștiți, în România domnea un calm absolut. În afară de un comunicat oficial, ziarele de vineri, recte de azi, vor publica un apel către populație, care va fi îndemnată să-și mențină tonusul sufletească și încrederea în guvern.

La Chișinău, mai tuturor bejenarilor care, în drumul lor spre gară, au dat călare colțul Străzii Alexandru cel Bun li s-a întipărit în memorie o scenă ciudată. Un bătrîn obosit și orb, aproape prăbușit pe caterinca sa jerpelită, îi rotea disperat și sîrguincios manivela, acompaniindu-și vocea tăgănată și răgușită cu ritmul unui vals de pe vremuri :

*Deschide, deschide fereastra,
Apari în balconul cu flori,
Mai albă ca florile albe,
Mai blondă ca blondele zori...*

Totul părea neverosimil pînă la absurditate. Sute de oameni se frecau de bătrîn și de caterincă, dar acesta continua, cu o îndirjire aproape neomenească, să cînte întruna aceeași strofă, ca un patefon defect :

*Deschide, deschide fereastra,
Apari în balconul cu flori,
Mai albă ca florile albe,
Mai blondă ca blondele zori...*

Scena a fost văzută de avocatul Toma Rațiu pe cînd încerca să ajungă la gară cu o parte din mobilă. De asemenea, i-a atras atenția lui Alexandru Velcinski, care n-ar prea fi vrut să părăsească orașul, dar se temea pentru trecutul lui legionar. Și-au amintit mai tîrziu de ea Constantin Alexandrescu și Gheorghe Ioncu. Sau profesorul Chiril Ștefănescu. Și, într-adevăr, aveau ce să-și amintească. Scena era pitorească. Sîrguința absurdă a moșneagului orb, ca toate întîmplările stranie, avea o explicație dintre cele mai simple. Bătrînul cu caterinca, de altfel cunoscut tuturor locuitorilor din oraș, se cam afumase în amiaza zilei trecute și adormise adînc în cotlonul în care se retrăgea de obicei către seară. Îl trezise din somn vacarmul în continuă creștere și, luat prin surprindere, a crezut că somnul îl cotropise mai mult decît trebuia și că lumea trăia deja în plină amiază. Cum să înțeleagă un orb că o asemenea vînturare de oameni se putea întîmpla într-o noapte, imediat după miezul ei ?

Un ceas și ceva după ora 0.00, albă a fost și noaptea Anei Verenca. Era născută în Roșă, chiar acolo unde au surprins-o evenimentele, iar soțul ei, Vasile Verenca, originar din Stîncea, altă suburbie a Cernăuților, administrator la Liceul « Aron Pumnul », se afla în acel moment concentrat la Suceava. Singură, disperată, Ana căuta în propriul ei suflet resursele unui curaj ancestral. Să plece sau să rămînă ? Jur-împrejurul ei, copiii, străini de nebunia acelei nopți de coșmar, dormeau fără griji. Nici n-ar fi putut înțelege ceva : Maria se născuse în '32, iar Ion în '36. Să-i trezească, să nu-i trezească ? Pînă la urmă, recăpătîndu-și luciditatea, și-a făcut o socoteală cum își fac numai oamenii

care trăiesc cu picioarele pe pămînt, o socoteală sănătoasă și tărăneasă : aici, în Roșă, unde văzuse lumina zilei, avea tot ce-i trebuia. Avea o vacă, avea un purcel și vreo două duzini de găini. Cu o asemenea avuție, se putea confrunta și cu o sinistrală calamitate. Putea să-l aștepte pe Vasile Verenca zece, douăzeci sau o sută de ani. Și nu a mai crezut de cuviință să-și trezească odraslele. Dimpotrivă, împăcată cu sine, hotărîrea fiind luată, ea însăși a adormit ca un lemn, replindu-se parcă pe un alt tărîm, departe, cît mai departe de lumea dezlănțuită.

Întors la Comandamentul Regimentului 8 Vînători de la Adîncata, medicul Octavian Lupu l-a găsit pe colonelul Demetrian plîngînd. Nu din lășitate, ci de durere, deși nu primise nici un ordin lămuritor. Era convins că Bucovina de Nord, inclusiv Cernăuții, putea fi de pe acum catalogată la capitolul pierderi. Îi prăbușise moralul și un necaz personal. Se căsătorise în urmă cu cîțiva ani cu fiica lui Ion Popescu, medic primar la spitalul de obstetrică din oraș și, neinspirat, își abandonase soția îngrijorată în mijlocul unei case în care nici un bagaj nu era strîns. Cu orice preț, trebuia să se întoarcă la Cernăuți. Cînd subalternul său i-a povestit împrejurările în care își expediase soția la București și episodul dramatic traversat în Piața Unirii, colonelul a murmurat cu o voce abia auzită : « Te felicit, ai fost ceva mai înțelept decît mine... » Pînă la ora aceea, regimentul înregistrase o singură defecțiune : dispariția locotenentului medic Gustav Deligdisch. Legal, încă nu putea fi socotit dezertor : « Și nici nu cred că va fi declarat vreo dată... », a mai șoptit colonelul, preocupat întruna de soarta soției sale rămasă la Cernăuți. Cu gîndul că va mai putea să recupereze cîte ceva, Octavian Lupu s-a oferit să-l însoțească, împreună cu cîțiva ostași. Colonelul i-a replicat însă că ar fi hazardat să părăsească regimentul fără aprobări superioare, într-o clipă atît de grea, aventurîndu-se într-o situație despre evoluția căreia nu știa mai nimic. Nici centrul de transmisiuni al comandamentului său încă nu era instalat. « Dacă ai putea să afli cîte ceva despre ce se petrece la Cernăuți – a mai spus colonelul Demetrian –, ți-aș fi profund recunoscător dacă faci să-mi parvină... Este o rugămintă, nu este un ordin... »

Într-un tîrziu, de la primăria din Adîncata, Octavian Lupu a reușit să obțină la telefon policlinica municipală. Ceva se întimpla în incinta ei, pentru că vocea care i-a răspuns era din cale-afară de ezitantă. Mizînd pe un efect psihologic, verificat și în alte împrejurări, Octavian Lupu a ridicat hotărît tonul. În cîteva clipe l-a avut la capătul firului pe medicul Grigore Tăbăcaru și lucrurile s-au mai lămurit cît de cît. În drum spre gară, Grigore Tăbăcaru avusese nefericita idee de a face o escală la policlinică, împreună cu întreaga familie. După ce a intrat în stabiliment, personalul ucrainean a zăvorît toate ușile și nimeni n-a mai avut înghăduința să-l părăsească. Intrigat, Octavian Lupu a observat că în policlinică, după știința sa, lucrau numai cîțiva ucraineni. « Sînt puțini, a șoptit Grigore Tăbăcaru în telefon, dar sînt înarmați... » Apoi legătura s-a întrerupt brusc. Cînd căpitanul medic i-a relatat, emoționat, faptele, colonelul Demetrian a pălit vizibil. Totuși, nu se putea obișnui cu ideea că-și pierduse soția din propria-i nesăbuită și a trimis curînd spre Cernăuți o mașină cu doi gradați. Peste numai un sfert de ceas, aceștia s-au întors la comandament : șoseaua era blocată de o masă compactă de refugiați în căruțe, pe biciclete, pe jos sau trăgînd după ei cărucioare improvizate, înaintînd într-o liniște sumbră spre sud...

Ora 1.15. Postul radiotelegrafic din Caracas, Venezuela, a transmis o corespondență din București, prompt interceptată de serviciile de resort românești. Nu s-ar putea spune că în textul ei nu gesta o sămîntă viguroasă de adevăr. « ... Cercurile germane – menționa telegrama de presă, referindu-se la ecourile stîrnite de ultimatumul rus – sînt nemulțumite. Cercurile britanice sînt însă foarte satisfăcute, căci ocuparea Constanței de către ruși, împreună cu terminalele principalului *pipeline* din România, va face Germania să depindă de Rusia din punctul de vedere al aprovizionării cu carburanți. » Cel puțin parțial, atitudinea enigmatică a britanicilor își dezvăluia perspectiva.

Sosit prea tîrziu la președinția Consiliului de Miniștri, Ion Gigurtu a aflat despre remanierea guvernului după ce aceasta se săvîrșise. Nu regreta că nu mai era ministru de Externe al

țării, iar gestul lui Gheorghe Tătărescu de a-l trage deoparte și de a-i explica în detalii rațiunea deciziei regale i s-a părut superfluu. Cu același prilej, după ce a prizat starea de spirit a interlocutorului său, prim-ministrul a lăsat conversația să alunece abia simțit pe un făgaș mai puțin stînjitor : îngîndurat, și-a exprimat temerea că răspunsul trimis ministrului român de la Moscova, încrucișîndu-se cu o eventuală nouă notă sovietică, putea fi considerat de autoritățile de la Kremlin ca insuficient. Pentru ruși, ar fi fost un pretext excelent de a se angaja în ostilități. Ion Gigurtu a admis că o asemenea temere, după cum mergeau lucrurile, era întru totul întemeiată. Nici unul, nici celălalt nu își imaginau la ora aceea că, prin replica ce deja îi parvenise lui Davidescu, soarta teritoriilor disputate era tranșată și ceea ce urma nu era decît o simplă formalitate. Ar fi fost de dorit – a observat Tătărescu, flatîndu-l pe interlocutor cu atenția sa – ca George Davidescu să dispună de o notă suplimentară, mai explicit concesivă, de care să uzeze în momentul în care Molotov ar fi respins răspunsul românilor. Odată cu această notă suplimentară, ministrului român de la Moscova trebuiau să i se transmită și instrucțiunile necesare în privința utilizării ei. Apoi, pe loc, fără a mai aștepta opinia lui Ion Gigurtu, prim-ministrul i-a dictat unui stenograf documentul preconizat – de fapt, o explicare netedă a cererilor rusești. Bineînțeles, nota nu putea fi telegrafiată Legației române din capitala Rusiei sovietice fără aprobarea monarhului.

Ora 1.30. Postul de radio Roma a transmis în limba spaniolă o telegramă din Moscova : Agenția TASS ar fi dezmințit categoric informațiile potrivit cărora Rusia sovietică ar fi cerut României portul Constanța și controlul asupra Gurilor Dunării. Implicit, cîteva speranțe britanice se prăbușeau. Simultan, agenția Stefani a transmis o telegramă din Belgrad : « Față de noua situație din sectorul balcano-dunărean, creată prin cererea adresată de Rusia sovietică României, dl Tvetkovici, președintele Consiliului de Miniștri, care astăzi a fost oaspetele banului Croației la Zagreb, s-a întors imediat, pe calea aerului, la Belgrad, unde a avut întrevederi cu miniștrii de Externe și de Război. »

Sergiu Roșca se înșelase crezînd că trenul în care se urcase, împreună cu Antonina, a plecat, în sfîrșit, către Iași. Mecanicul a manevrat numai șirul prelung de vagoane ca să-l tragă la un alt peron. Erau în personalul 7062, care a pornit înspre capitala Moldovei cu aproape un ceas mai devreme de ora înscrisă în mersul trenurilor, cu mult înainte de 2.00. Pînă atunci, au rămas în compartiment, din ce în ce mai înghesuiți. Treptat, într-o tăcere sinistă, vagoanele au fost invadate de o mulțime deznădăjduită și mută, alcătuită parcă din umbre și din fantome. Din cîți erau în compartiment și din cîți s-au perindat pe coridoarele trenului, Sergiu Roșca a identificat foarte puțini cunoscuți. Nici nu era de mirare. Majoritatea locuitorilor Basarabiei au început să afle cîte ceva despre calamitatea care-i păștea abia în dimineata acelei zile. Și foarte mulți dintre ei au dormit liniștiți. Acum, Sergiu Roșca își mai amintește că printre pasagerii acelui tren supraaglomerat se aflau ziaristul Petre Olaru, corespondentul din România al ziarului *România*, poetesa Elisaveta Șisco, cunoscută sub pseudonimul Lotis Dolenga, avocații Anibal Gheorghiu și Marius Chintescu, Vasile Turchin, diaconul bisericii « Înălțarea Domnului », Nicolae Rotaru din Biroul de Propagandă al Ținutului Nistru, Ludmila Cherti, o văduvă pe care o cunoscuse la o agapă de la Mănăstirea Hîrjauca, și alții, ale căror nume și chipuri i-au fugit din memorie. Abia cînd trenul s-a pus în mișcare, mulțimea de bejenari, neobișnuit de tăcută pînă atunci, a început să vocifereze, să plîngă, să se jelească.

Ora 1.35. Postul de radio Londra a reluat o corespondență din București a agenției Associated Press : « Cercurile autorizate din România cred că regele va accepta pretențiile rușilor spre a-și putea concentra atenția asupra situației din Transilvania. La Roma s-a anunțat oficial că Italia nu a fost prevenită de Rusia sovietică asupra ultimatumului pe care preconiza să-l adreseze românilor. La Berlin, știrea despre demersul sovietic nu a produs vreo surpriză, deoarece Germania îl aștepta, știind că situația teritorială a Europei rezultată din războiul trecut va fi răsturnată mai devreme sau mai tîrziu. » La aceeași oră, pe lungimea de undă de 19.36 m, postul radiotelegrafic din New

York a transmis o corespondență din Ankara : « O escadră a flotei turcești a trecut prin Bosfor în apele Mării Negre... » Știrea despre ultimatumul rus adresat României a produs aici un deosebit interes. Turcia se temea de o mișcare generală a Rusiei avînd drept finalitate un ultimatum similar referitor la Strîmtori.

În jurul orei 3.00 a fost convocat la Palatul Regal și Alexandru Cretzianu, secretarul general al ministerului Afacerilor străine. Practic, momentul unei decizii sosise. În cabinetul lui Carol al II-lea se mai aflau Gheorghe Tătărescu, Constantin Argetoianu și Ernest Urdăreanu, un anturaj nepermis de restrîns pentru o situație atît de apăsătoare și decisivă. Emoționat, cu lacrimi în ochi, regele aprindea țigară de la țigară, aruncîndu-le numai după cîteva fumuri. Gheorghe Tătărescu a citit cu voce tărăgănată nota suplimentară dictată în fața lui Ion Gigurtu, Constantin Argetoianu a murmurat ceva cu privire la tonul ei prea supus. Carol al II-lea a fost în continuare nehotărît : « În fața unei voințe totalitare mult mai puternică – a observat mai tîrziu Alexandru Cretzianu –, nu mai era capabil să ia o decizie. » În acele secunde dramatice, flegmatic ca totdeauna, Constantin Argetoianu a încercat să urnească discuția din punctul mort. « Majestate – a spus noul șef al diplomației române –, minutele sînt numărate și trebuie să conturăm împreună un punct de vedere și o poziție fermă. Astăzi, în Consiliul de Coroană, am considerat că cedarea în fața cererilor rusești este lucrul cel mai cuminte la care ne putem angaja, căci nu pot să cred că ar fi de dorit să ne măsurăm militar cu sovieticii. Dacă Majestatea Voastră, cu numai trei sferturi de ceas în urmă, a acceptat să fiu numit ministru al Afacerilor străine, am înțeles că acest gest, totodată, înseamnă o aprobare a politicii pe care am susținut-o. De fapt, există și o altă linie de conduită pe care am putea s-o urmăm : aceea susținută de profesorul Nicolae Iorga. Însă în cazul cînd linia aceasta vă convine mai mult, Majestatea Voastră ar trebui să încredințeze dlui Iorga puterea de a conduce diplomația acestei țări. Ceea ce este absolut inadmisibil este să nu optăm pentru nici o linie de conduită, nici pentru cea sugerată de mine, nici pentru cea preconizată de dl

Iorga, și de a ne trezi în război cu Rusia sovietică fără a fi ales nici o cale. Această situație ar fi o veritabilă catastrofă... » Într-un tîrziu, mai mult din resemnare decît din convingere, Carol al II-lea a admis ca nota adițională redactată de Gheorghe Tătărescu să fie trimisă la Moscova, împreună cu instrucțiunile privind utilizarea ei.

După miezul-noptii, mijloacele de transmisiuni ale armatei au continuat să trimită spre dispozitivul SW OW Nistru ordine care nu mai lăsau nici o îndoială asupra cursului ulterior al evenimentelor. La ora 2.10, cînd Diviziei 15 Infanterie i s-a ordonat să-și retragă săpătorii în linia a doua, era cît se poate de limpede că țara se afla în prag de război, ostilitățile putînd izbucni în orice clipă. Din sectorul Diviziei 8 Infanterie, cam în aceleași momente, Detașamentul Coțmani și pichetele de grăniceri raportau apropierea periculoasă a sovieticilor de frontieră, cu intenția vădită de a ataca. Dincolo de fluviu, satul Strelova era complet luminat de farurile unor camioane. Inamicul nici măcar nu se mai obosea să ia măsuri cel puțin simbolice de camuflaj. Într-un sector limitrof, la adăpostul întinericului, circa 50 de ostași sovietici trecuseră Nistrul, debarcînd pe ostrovul Orinth. La ora 23.25, o nouă rafală de dispoziții urgente a pornit de la cartierul general al Armatei a 4-a spre Corpul de Cavalerie aflat în Bugeac : Diviziilor 32 Infanterie și 3 Cavalerie le revenea misiunea de a împiedica debarcarea rușilor în zona limanului Nistrului și pe litoralul Mării Negre, legîndu-se puternic cu Divizia 12 Infanterie, la Ciuburciu. Detașamentul generalului Gheorghe Cealcîm, format din Regimentul 12 Călărași, două divizioane de cavalerie descălecată și Divizionul 1 din Regimentul 4 Artilerie Călăreață, trebuia să fie pregătit, de asemenea, să intervină în orice punct de pe litoral, de la liman pînă la lacul Sasie. Spre a-l întări, Divizia 2 Infanterie, destinată să debarce în zona Căușeni-Zaim, cu grosurile orientate către Culevcea, se apropia în viteză pe calea ferată de întregul dispozitiv al Corpului de Cavalerie, ca să-l întărească. Această mare unitate din rezerva armatei urma să ia în subordine un regiment îndelung disputat și pînă atunci, și de atunci încolo : Regimentul 35 Infanterie.

Cînd debarcarea de la Culevcea se va fi încheiat, Regimentul 78 Infanterie trecea în compunerea Diviziei 12, lui revenindu-i datoria de a realiza, la sud de Tighina, legătura puternică amintită mai sus. Aceste dispoziții nu au întîrziat să se transforme, la Bolgrad, în ordin de operațiuni. Un ordin de operațiuni care n-a mai ajuns niciodată la destinație. În tot acest timp, și Comandamentul Armatei a 3-a se deplasa în marș în cartierul operativ. La ora 1.00 plecase și al doilea eșalon al punctului de comandă spre Gura Humorului, iar la ora 4.30 era așteptat să sosească în acest pașnic orașel din nordul Moldovei însuși generalul Iosif Iacobici, comandantul armatei. Conform propriilor sale ordine, la Roman a rămas doar o permanență restrînsă, sub ordinul căpitanului Mihail Focșeneanu. La Gura Humorului, ofițerii de Stat Major se instalau în diverse încăperi amenajate în pripă la școala primară de băieți și în liceul industrial de fete. Deocamdată, nu erau îngrijorați decît de inerențele defecțiuni ale transmisiunilor. În ciuda lor, era de presupus că punctul operativ de comandă al Armatei a 3-a va începe să funcționeze aproape normal către ora 7.00. Însă « aproape normal » nu însemna chiar normal. De pildă, la ora 6.00, cînd primele unități ale Armatei a 4-a vor primi dispozițiile de retragere de pe Nistru, aici, în nordul Bucovinei, dimpotrivă, Corpul de Munte va recepta dezlegarea recunoașterii întrîndului Ceremuș în caz de ostilități. Ordinul a ajuns la Corpul de Munte atît de tîrziu, încît i-a așezat pe ostași înaintea unei iluzii : « Față de ambianța defensivă de pînă atunci – va mărturisi mai tîrziu generalul Constantin Savu –, această dezlegare a reprezentat o surpriză, însă o surpriză reconfortantă. »

De la Palatul Regal, Alexandru Cretzianu a plecat la ministerul Afacerilor străine cu nota adițională întocmită de Gheorghe Tătărescu ca să o cifreze și să o trimită la Moscova. Dar era prea tîrziu. Cînd a sosit la destinație, a aflat că tocmai sosisse de la Gheorghe Davidescu un mesaj care fusese descifrat de urgență. Molotov respinsese răspunsul guvernului de la București, socotindu-l insuficient și prea puțin explicit, cu toate că ministrul român de la Moscova îl asigurase că autoritățile de la București, de fapt, erau dispuse să satisfacă în totalitate ce-

rerile din nota ultimativă sovietică. În continuare, Molotov a rămas inflexibil și a înaintat interlocutorului său o nouă notă ultimativă : românii vor trebui să părăsească teritoriile preținse de Moscova în maximum patru zile. Noua notă menționa acest deziderat în mod expres, neîngăduind speranța vreunei concesi. În aceste condiții, desigur, nu mai avea nici un rost să fie transmisă la Moscova nota adițională redactată de primul-ministrul român. Însă, lucru ciudat, replica guvernului sovietic la răspunsul autorităților de la București nu figura în depeșa recepționată la ministerul Afacerilor străine. Următoarele două ore s-au scurs într-o așteptare dintre cele mai chinuitoare.

Ora 2.20. « ... România – și-a reluat emisiunea postul radio-telegrafic din New York – s-a înclinat în fața cererilor rusești și a transportat în Transilvania aproape două milioane de oameni pentru a preîntîmpina o încercare maghiară de a recuceri fosta provincie ungurească, încercare care este de prevăzut. Contrar unor știri precedente despre marșul trupelor roșii asupra Basarabiei și Bucovinei, se anunță că Rusia a acceptat un răgaz pînă la perfectarea formalităților de cedare. Diplomații lucrează la elaborarea documentelor de rigoare. Se așteaptă ca aceste lucrări să se încheie mîine. Ulterior, trupele sovietice vor trece frontiera. Peste noapte, capitala României este liniștită. Cenzura presei nu îngăduie să se publice încă vreun cuvînt despre ultimatumul rus sau despre faptul că regele Carol al II-lea l-a acceptat. » Toate frazele telegramelor de presă erau false pînă în pînzele albe. Printre altele, dacă americanii își închipuiau că două milioane de oameni puteau fi transferați în cîteva ore din Basarabia și Bucovina în Transilvania, era limpede că nu știau mai nimic despre ce se întîmplase în Sud-Estul european și nici despre ce ar fi putut să se întîmple...

« Am ajuns acasă la sfîrșit de iunie – nota în amintirile sale tîrzii Dumitru Gălătescu, atunci proaspăt absolvent al Liceului „Aron Pumnul“ din Cernăuți –, așa că din prima zi am plecat la cîmp, mai ales că acasă era numai fratele meu geamăn, Costică, care terminase și el Școala Normală de Învățători și își aștepta numirea în vreun sat unde era loc vacant, pentru că

în Ostrița sau în satele învecinate nu se știa a fi vreunul. Ilie, fratele mai mare, era pe zonă, la Zastavna, la fosta frontieră cu Polonia ; surorile erau măritate, așa că noi eram acum salvarea seceratului la grîu și la secară, la transportul și depozitarea grîului în studoală ; doar îmblăcitul se făcea iarna, cînd noi nu eram acasă. Tata pleca la muncă dimineața devreme, cînd trăgeau zorile, la orz, la trifoi, și mai avea și niște grîu de cosit peste Prut ; noi am mai fi dormit în studoală, pe fin, căci era liniște și aer mult, dar mama se scula și ne ruga să mergem la seceră cît este răcoare, spunîndu-ne că vom dormi după ce vom termina de secerat și de adus acasă, să nu vină vreo grindină și să trîntească tot lanul la pămînt tocmai acum, cînd este grîul copt și se scutură. Abia plecam noi la secerat dis-de-dimineață, somnoroși și căscînd, dar, ajunși în lan, ne întreceam muncind, pînă cînd venea mămuca cu mîncare, cu zeamă și pui cu smîntînă, mămăliguță caldă și o cofă de apă rece de acasă, de la noi de la fîntînă. Căci aici erau departe izvoarele și am fi pierdut multă vreme alergînd după apă. Noaptea legam snopii și făceam clăi în cruce, cum făcea și tata, care venea la noi de la cosit să ne dea o mînă de ajutor, fiindcă mama trebuia să stea acasă să îngrijească de gospodărie, de vaci, porci și păsări ; trebuia să se ocupe cineva și de aceste vietăți... » Și la fel s-au petrecut lucrurile la Ostrița, în familia tînărului absolvent de liceu Dumitru Gălătescu și în noaptea dinspre 27 spre 28 iunie 1940.

Ora 2.25. O secvență din emisiunea curentă a postului de radio New York : « Regele Boris a prezidat un Consiliu Extraordinar de Coroană în care s-a discutat situația balcanică. Cercurile oficiale din Sofia se îndoiesc că Bulgaria se va angaja într-o mișcare împotriva Dobrogei înainte de a cunoaște rezultatul acțiunii sovietice față de România. »

La Valea Prejii, județul Tighina, preotul Valeriu Popovici se pregătea să se refugieze către Galați. Avea bagajul făcut și aștepta un vecin cu căruța, care se legase sub jurămint să-l ducă pînă la gara cea mai apropiată. Pleca în bejenie doar cu cîteva lucruri și cîteva cărți. Ultima dintre ele, înainte de a o în-cuia în valiză, o cumpănise în mîini și o deschisese, ca de obi-

cei, la o pagină știută pe dinafară. Era letopisețul lui Nicolae Costin. « Era iunie, în 28 de zile, miercuri – scria cronicarul de altădată –, au făcut masă mare Pătru împărat, de au cinstit pe Dumitrașcu Vodă și pe seminția lui. Și mare banchet au făcut toată ziua aceea, iar peste noaptea aceea n-a scăpat fără pagubă mai nici un boier furat de muscali : cui pistoale, cui rafturi, cui epingele, nici boier, nici slugă... » Atunci era miercuri și acum va fi vineri... Cu toate acestea, istoria nu s-a schimbat, a oftat părintele Valeriu Popovici și a ieșit cu bagajul la poartă, în întunericul încă gros.

Ora 3.02. Un post de radio sud-american neidentificat, într-o emisiune transmisă în limba italiană, a debitat cu aplomb o minciună caracteristică acelor zile de confuzie și miopie politică internațională : « În urma ultimatumului remis de sovietici României, Majestatea Sa Regele Carol al II-lea va pleca la Roma, unde va avea o întrevedere cu ministrul italian de Externe. » După o pauză determinată de paraziți atmosferici, crainicul s-a apropiat într-o oarecare măsură de miezul lucrurilor : « Ultimatumul sovietic a fost remis României cu asentimentul germanilor, însă aceștia nu au convenit asupra teritoriului Bucovinei de Nord, ci asupra portului Constanța și a Gurilor Dunării. În urma modificărilor pretențiilor emise de ruși, situația dintre Moscova și Barklin nu este tocmai clară. » Cum se vede, mereu drumul de la o minciună la altă minciună trece printr-o jumătate de adevăr...

Vladimir Sucevean și fiul său, Adrian, au plecat la pădurea de la Toporăuți cu mult înainte de răsăritul soarelui. Noaptea era răcoroasă și liniștită. Din înalt cădeau stele. Întunericul abia începuse să se subțieze. Goală, căruța hodorogea zgomotos pe șleaul uscat și din potcoavele cailor, cînd loveau cîte o piatră, săreau scînteii albăstrii. Cu toate că treceau chiar prin inima satului, drumul era pustiu, nici o umbră nu se zărea. Mai mult decît stelele, zidurile spoite cu var iradiau o lumină mocnită. La podul de fier de peste Prut, caii și-au încetinit trapul, ei înșiși nedumeriți de zgomotul brusc întărit al propriilor lor copite. « Cine ne aude se răsuțește în somn și ne injură », a

murmurat Vladimir. Fiul nu i-a răspuns. În schimb, bezna în destrămare începuse să se anime treptat. Treceau acum printre case mici de pescari, cu tinda împinsă pînă la marginea apei, și cei ce așezaseră vîrșe așeară se vînzoleau în apele rîului să le caute de pește. Dacă s-ar fi sculat mai tîrziu, n-ar fi găsit mare lucru în capcanele întinse cu osteneală și cu speranță. Dincolo de pod, pe neașteptate, caii au șovăit și au stat. Soldații ridicaseră baricade pe șosea. Vladimir, suduind potolit, a coborît de pe capră și a condus animalele, ținîndu-le de căpăstru, în zigzag, peste capetele de șină de cale ferată bătute adînc și în șleau, și în marginea lui. Apoi s-a urcat din nou în căruță oarecum mai voios, și a dat bice cailor pe drumul neted spre Buda. Cînd primele case ale noului sat le-au apărut în fața ochilor, Adrian s-a dezmeticit din tăcere, parcă tras înapoi de un gînd, și a întrebat : « N-am văzut eu prea bine, dar nu era nici o santinelă la pod ? » — « Mai bine că nu era », i-a răspuns Vladimir. « Cine știe, poate îi trecea prin gînd să ne și oprească... » Însă băiatul nici nu-l mai asculta. Înviorat, Adrian se mira de îndrăzneala și siguranța pur animalică a cailor, netemători de întuneric, stăpîni pe toată lumea din jur. Acum, de o parte și de alta a drumului se înșirau tufe dese de mure. Surîzînd în penumbră, băiatul și-a amintit cum ieșea dintre ele în copilărie, deci nu demult, cu buzele negre și cu umerii și gîtul năpădite de zgîrieturi. Peste această amintire, caii nu mai puteau fi stăpîni. Erau cai foarte tineri. Atunci nici măcar nu existau pe lume.

Alt extras din jurnalul lui George I. Duca : « La patru dimineața s-a transmis răspunsul Moscovei : nici o negociere, ci azi, pînă la miezul-noptii, Cernăuții, Chișinăul și Cetatea Albă să fie complet evacuate, iar pînă în patru zile, întreaga Basarabie, plus un colț din județul Dorohoi. » Din rîndurile notate de fiul fostului prim-ministru al țării, adevărată era numai ora la care sosise mesajul așteptat de la Moscova, care s-a dovedit a fi, de fapt, o nouă notă ultimativă. Conținutul ei este cunoscut. Nu ne îndoiim de buna-credință a lui George I. Duca, dar și memoriile sale, ca și amintirile altor participanți la evenimente sînt grevate de aproximații jenante, explicabile în cazul unor oameni

care contemplau politica românească a timpului de pe marginea terenului pe care se exercita ea, dar inadmisibile în cazul unor persoane ținînd chiar de instituțiile care o promovau. Afirmatia că Cernăuții, Cetatea Albă și Chișinăul trebuiau evacuate pînă la miezul-noptii dinspre vineri spre sîmbătă nu are nici o acoperire în realitate. De asemenea, nota sovietică nu a avansat nici o aluzie măcar la cedarea ținutului Herța din vechiul județ Dorohoi. Furtul acestui petec nefericit de pămînt a fost un rezultat al politicii faptului împlinit, suverană într-un context internațional caracterizat prin cinism și brutalitate. Odată cu documentul recepționat de la Moscova, care i-a parvenit ministerului Afacerilor străine cu o întîrziere explicabilă, au ajuns la cunoștința guvernului român și cuvintele pe care Molotov a binevoit să le mîrșie către Davidescu : « Colegii mei, în special militarii — a spus în esență șeful diplomației Kremlinului —, sînt foarte nedumeriți și nemulțumiți de răspunsul guvernului român, care nu pare să aprecieze exact situația de la frontierele țării. » Cu alte cuvinte, pînza subțire de trupe române se afla înaintea unor forțe zdrobitoare de-a dreptul și orice încercare de rezistență ar fi fost inutilă. În încheierea întrevederii, rămăsese stabilit că autoritățile sovietice erau dispuse să aștepte noul răspuns românesc pînă la amiaza zilei de vineri. Guvernul român nu mai avea deci decît cîteva ore la dispoziție pentru a lua o decizie dintre cele mai importante pentru destinul națiunii. Noua notă rusească, deși era așteptată, a provocat o agitație de nedescris la președinția Consiliului de Miniștri. Au fost convocați imediat în conferință ofițerii superiori din conducerea ministerului Apărării și Marelui Stat Major, precum și oamenii politici proeminenți originari din Basarabia și Bucovina de Nord. Și iar au urmat momente grele și lungi de confuzie. Mai toți s-au încurcat în interminabile lamentații și retractări. Numai militarii au avut un punct de vedere explicat limpede : luînd în considerare starea comunicațiilor din regiunile afectate de ultimatum, evacuarea nu se putea efectua în termenul strîns acordat de sovietici și trebuia cu orice preț obținută prelungirea lui. Întruna flegmatic, Constantin Argetoianu s-a retras din vînzoleala inefficientă stîrnită prin convocările organizate de prim-ministru și a redactat răspun-

sul guvernului român la a doua notă ultimativă sovietică. Nu era vorba despre o recunoaștere a unor preținse drepturi rusești asupra teritoriilor disputate, ci, pur și simplu, răspunsul consemna înclinarea autorităților române înaintea unor forțe copleșitoare.

Ordinul telegrafic al Marelui Stat Major privind retragerea armatei române din Basarabia și Bucovina de Nord a intrat în istorie sub nr. 6006 – într-o istorie secretă, încă necunoscută opiniei publice. Bineînțeles, pentru că nimeni nu s-a referit pe larg de atunci la aceste evenimente. Este mai puțin important la ce oră a ajuns acest ordin la Comandamentul Grupului de Armate 1, verigă intermediară și, cert, inutilă între Comandamentul Suprem și cele două armate operative. Cartierul general al Armatei a 4-a l-a recepționat la ora 4.05 și l-a transmis imediat Diviziei 4 Cavalerie, Corpurilor de Armată 11 și 3, precum și Corpului de Cavalerie din spațiul Bugeacului, cu precizări de la sine înțelese. Din momentul declanșării amplei mișcări de retragere, Diviziile 31 și 21 Infanterie reîntrau sub comanda Corpului 3 Armată. De asemenea, reîntra sub comanda aceluiași corp și Divizia 12 Infanterie. În consecință, Diviziile 31 și 21, aflate în marș spre sud-est, trebuiau oprite și îndrumate spre Prut, pe drumurile teoretic cele mai scurte. Pe hîrtie, în lumina palidă din cartierele atent camuflate, totul părea foarte simplu. Pe teren, în noaptea aceea caldă de iunie, lucrurile s-au petrecut cu totul altfel. Simultan, generalul Nicolae Ciupercă a emis ordinul de zi nr. 84, asigurînd toți ostașii Armatei a 4-a că decizia cedării Basarabiei și Bucovinei de Nord nu atinge onoarea lor militară și recomandîndu-le să respecte cu strictețe toate ordinele încredințate. Plin de cuvinte frumoase, textul lui Nicolae Ciupercă nu a avut decît un singur cusur: deși era adresat unor efective depășind cu mult o sută de oameni, el le-a parvenit numai unor cercuri restrînse de ofițeri.

În spitalul municipal de la Cernăuți, peste noapte au mai fost internați cîțiva bolnavi și răniți, mai ales dintre cei loviți de un mare ghinion, aduși cu salvarea sau sosiți pe picioarele lor. De pildă, aseară, călătorind cu un autobuz al Societății Ra-

pid pe ruta Mihăileni-Siret-Cernăuți, Emil Waldmynn din Ștefănești a avut nenorocul să i se trîntească ușa mașinii peste o mîină cînd cursa a ajuns la Codrul Cozminului. Avea un deget complet retezat. La rîndul său, tăietorul de lemne Anton Cozmariuc, de 64 de ani, a alunecat în timp ce traversa strada Cuza Vodă, a căzut în topor și s-a tăiat adînc și urît la șold. Iar Catrina Lăcustă a călcat neatentă pe o margine de trotuar de pe Strada Pitei, fracturîndu-și piciorul drept. Mai grav era cazul Domnicăi Wagner, de 29 de ani, din suburbia Poiana Roșă nr. 597. Au găsit-o niște vecini, aproape de miezul nopții în casa părinților ei plecați din oraș zbătîndu-se între viață și moarte. Băuse lizol. O adusese la disperare mizeria. Anton Cozmariuc a fost internat în același salon în care se afla și tînărul ucenic Constantin Marmeliuc, recent operat de apendicită.

Practic, Corpul 3 Armată nu avea nevoie de precizările so-site de la Bacău, pentru că Ordinul nr. 6006 i-a parvenit tot atunci cînd l-a primit și Armata a 4-a. Într-adevăr, conținutul său era dramatic: guvernul hotărîse cedarea Basarabiei și ducerea rezistenței, în caz de necesitate, pe Prut; în ziua în curs, sovieticii vor intra în Cernăuți, Chișinău și Cetatea Albă, ceea ce însemna paralizarea de la bun început a trei noduri feroviare dintre cele mai importante (forțele de invazie nu puteau intra în capitala Basarabiei fără a ocupa și Tighina); pînă la ora 19.00, cele trei orașe urmau să fie complet evacuate de trupe, stabilimente și depozite militare, precum și de toate elementele aviației civile, aflate atunci sub comandament militar; fără nici un amestec din partea militarilor, ele urmau să fie predate sovieticilor de către primari începînd cu ora 20.00; nu trebuia executată nici o distrugere. Intrînd în legătură cu comandamentul sovietic din fața lor, toate corpurile de armată și fiecare divizie în parte vor regla ritmul evacuării astfel încît să nu se producă întîlniri între trupele românești și cele ale inamicului. Trenurile de evacuare din Cernăuți trebuiau să fie îndrumate spre Piatra Neamț și Bacău, cele din Chișinău, spre spațiul dintre Vaslui și Bîrlad, iar cele dinspre Cetatea Albă, spre Galați și Brăila. « Acest ordin – mărturisea maiorul Nicolae Ciobanu, șeful Biroului 1 din Statul Major al Corpului 3 Ar-

mată – a căzut între noi ca un trăsnet. Nu eram pregătiți pentru această eventualitate și pentru rezistență... » Este însă cert că nu surpriza a provocat haosul din orele și zilele următoare, ci nerăbdarea sovieticilor de a acapara un pămînt străin. Prima consecință a grabei de crabi hămesiți cu care invadatorii voiau să pună stăpînire pe pămîntul rîvnit a constituit-o imposibilitatea eșaloanelor superioare ale armatei române de a întocmi un plan de ansamblu și perfect articulat al retragerii. Această operațiune ar fi cerut un anume răgaz, pe care Moscova nu era dispusă să-l ofere autorităților de la București. Așa s-a făcut că indicațiile operative au ajuns la trupe în mod fracționat, prin ordine parțiale și, uneori, într-o succesiune dintre cele mai derutante și contradictorii. Comandanții de corpuri și de divizii abia izbuteau să transmită o dispoziție trupelor din subordine, cînd alte dispoziții invadau cartierele în mișcare. Nu o dată, din cauza stării precare a comunicațiilor dintr-un teritoriu profund răvășit de panică, ordine emise mai tîrziu au ajuns la unități mai devreme decît ordine anterioare, care abia se aflau pe drum. Însă pînă la ora 6.00 această stare de lucruri încă nu s-a făcut simțită și prima grijă a generalului Vasile Atanasiu a fost să-i expedieze la Chișinău pe toți ofițerii disponibili din cartierul său general pentru a organiza evacuarea rapidă a sediilor și depozitelor Corpului 3 Armată din incinta orașului. Începînd cu ora 4.30, s-a îndreptat spre noua lui datorie, cu toate mijloacele de transport aflate la îndemînă, între mulți alții. Locotenent-coloneii Vasile Nicolau și Ion Dumitru, comandanții Grupărilor de Serviciu 1 și 2, apoi maiorul Octav Dumitriu, locotenent-colonelul Alexandru Mandrea și locotenent-colonelul Emanoil Savopol erau, respectiv, șefii Serviciilor de Armament și Muniții, de Intendență și pretorale. După ora 5.00 au plecat spre Chișinău și medicii colonei Stan Timoianu și Victor Sava, șefii Serviciilor Sanitare și Veterinare, urmați la scurt timp de șeful Biroului 4 din Statul Major al corpului, căpitanul Emil Popovici. A fost nevoit să se supună unui ordin similar pînă și bietul șef al Serviciului Poștal al corpului de armată, Gheorghe Savinescu. Nu era militar –, era un angajat civil amărît, asimilat la soldă în gradul de căpitan. Cînd a încercat să deschidă gura, i s-a răspuns cu asprime : « Măcar în ceasul

al doisprezecelea încearcă să te ridici la demnitatea și la sîngele rece al unui adevărat ofițer român... » În momentul acela, totuși, încă nu era ceasul al doisprezecelea : era abia 5.45...

La fel ca spitalul municipal, și închisoarea din Cernăuți și-a deschis porțile în noaptea aceea de cîteva ori. Spre dimineață, după interogatorii sumare, cîteva răufăcători au fost aduși pe rînd în sumbra instituție din Piața Ghica Vodă nr. 6. Unul din ei, cînd a fost arestat, era înarmat cu un revolver militar. Modul de operare nu era inedit sau din cale-afară de original, însă mulți naivi i-au căzut victimă. Îndeobște, spărgătorii sunau la uși sub pretextul că sînt salariați ai uzinei electrice, veniți să noteze contorul. Apoi îi sechestrău pe toți cei surprinși în casă, îi maltratau ca să-i înspăimînte, după care jefuiau toate obiectele de valoare. Preferau îndeobște banii lichizi și bijuteriile, dar și delicatesele și băuturile fine. Aveau la activ vreo cincisprezece descinderi de aceeași natură și două atacuri armate. În luna mai o jefuiseră pe Maria Bogdan, domiciliată pe Str. Munteniei nr. 40. Pe comerciantul Mihai Popovici îl atacaseră seara, pe stradă, nu departe de locuința sa de pe Strada Ogorului. Au mai spart și cîteva magazine de coloniale, din care au subtilizat cantități importante de sardele și vin. Li se înfundase aseară, aproape de miezul-noptii, după ce pătrunseseră prin efracție la Blime Lerner, pe Str. Mărășești nr. 36 A, fiind ei cam băuți și distrați, ca oamenii cărora pînă atunci le-a mers foarte bine. După ce au sechestrat-o pe proprietară, au făcut imprudența să lase ușa apartamentului deschisă. O vecină a Blimei Lerner, îngrijorată de zvonurile care circulau prin oraș, a văzut lumina aprinsă, s-a gîndit să o viziteze, la ora aceea nepotrivită, și i-a surprins pe hoți în acțiune. A înțeles imediat despre ce era vorba, a fugit, panicată, în stradă și a alertat o patrulă a poliției municipale. În cîteva minute, Blime Lerner a fost dezlegată de toate curelele cu care bandiții o imobilizaseră într-un fotoliu, iar spărgătorii au fost arestați, în timp ce încercau să părăsescă apartamentul. Banda era formată din patru inși : Emil Forgaci, Leopold Jitariuc, Adolf Mayer și Ioan Buhun. Cum se vede, au fost reprezentate în ea nu numai majoritatea, ci mai toate minoritățile etnice din Cernăuți...

Ora 4.10. « Este sigur că Germania avea cunoștință de pretențiile Rusiei față de România și le-a îngăduit – a remarcat agenția Reuter într-unul din momentele ei de maximă pertinență, ceea ce nu înseamnă că le-a și aprobat. Mai probabil este că Rusia a profitat de preocupările Germaniei în Vest. De vreme ce pretențiile Rusiei au fost acceptate la București, nu este sigur că garanțiile acordate românilor de britanici vor începe să funcționeze instantaneu. Asupra situației din Sud-Estul european, la Londra sosesc știri contradictorii din surse diverse. De la Budapesta s-a aflat că regele Carol al II-lea ar fi acceptat ultimatumul sovietic și trupele roșii ar fi început să intre în Basarabia. Însă telegrame din București anunță că suveranul român, dimpotrivă, consultă Germania asupra atitudinii de urmat. În orice caz, acțiunea sovietică putea fi de mult prevăzută. Era previzibil de multă vreme că Uniunea Sovietică se va angaja în operațiunea de la frontierele sale meridionale de îndată ce se va ivi un prilej. Printre altele, mișcările militare și politice semnalate după semnarea pactului germano-sovietic au pus limpede în evidență scopul întăririi poziției strategice a sovietelor la frontiera occidentală în vederea conflictului cu Germania, care este inevitabil... »

Nimeni din familia lui n-a dormit peste noapte. Abia spre 4.00 dimineța. După ce a ieșit de mai multe ori în oraș, preotul Vasile Țepordei a reușit să găsească o birjă, plătind-o cu 200 de lei, un preț de-a dreptul exorbitant pentru valoarea de atunci a monedei. Împreună cu soția sa, Lidia, și cu fiul lor, Valentin, a ajuns la gară aproape de ora 5.00. Străzile orașului erau animate ca niciodată. La intersecții, armata instalase posturi de mitraliere și armele ostașilor luceau stins în lumina pîcloasă a zorilor. Mai întîi l-a văzut la gară pe locțiitorul mitropolitului, Efrem Enăchescu, înconjurat de o trenă de preoți îngrijorați. Apoi, curios ca un gazetar ce era, părintele Țepordei s-a amestecat într-un cîrd de femei gălăgioase ca niște gîște, mai toate neveste de ofițeri sau intelectuali concentrați, în speranța că ar putea afla vești de ultimă oră. Una dintre ele venise la gară din suburbia Buicani cu felinarul în mîină, luminîndu-și calea prin bezna unei nopți încă nerisipite. Era disperată : din iarnă

și pînă-n primăvară își construise o casă pe Strada Ferdinand, într-o zonă centrală, își adusese mobilier de la București și în ziua următoare, de Sfinții Petru și Pavel, ar fi trebuit s-o sfințească, după cuviință. Însă, iată, s-a văzut nevoită să renunțe la ea. Nici o noapte măcar nu dormise sub acoperișul acela nou, sub care zidurile mai miroseau a tencuială proaspătă și a var. Părintele Țepordei s-a întors la familia sa. Deși îl impresionase, povestea femeii nu era în măsură să-i astîmpere setea de noutăți. De acum, soția sa, Lidia, nu mai era singură. În jurul ei, gata să plece spre București cu același tren, se aflau numeroși cunoscuți și prieteni : profesoarele Elena Apostol, Agnesa Schidu și Elena Matei, Victor Mateevici, fratele poetului care scrisese la o răscruce teribilă a Basarabiei celebrul poem *Limba noastră*, Vasile Harea, fost membru al Sfatului Țării, care se gîndea să se oprească la Iași, alții și alții. S-au urcat împreună în vagoanele trenului personal 7070, fără dificultăți, chiar atunci cînd garnitura a tras la peron. Mai aveau de așteptat totuși preț de un ceas și ceva...

La Bolgrad, ordinul Marelui Stat Major nr. 6006 a parvenit cu o întîrziere de o jumătate de oră, adică după 4.30, pe căi ocolite, prin telexul Corpului 3 Armată și sub semnătura generalului Vasile Atanasiu. Cetatea Albă trebuia evacuată de autoritățile civile și militare pînă în seara zilei în curs, cu toate trenurile care puteau fi formate. Tot ce nu era important din arhive trebuia ars. Formațiunile care nu mai aveau loc în trenuri urmau să se retragă în grabă spre Prut prin marșuri de zi și de noapte. Pentru trupele sovietice destinate să ocupe Cetatea Albă se prevedea crearea unui culoar de-a lungul Nistrului și pe malul apusean al limanului. Abia la ora 9.30 zguduitoră comunicare a fost confirmată și de un telex al Marelui Stat Major, care preciza în plus termenul evacuării celui mai răsăritean oraș al țării : ora 19.00. La fel, s-a specificat că localitatea va fi predată sovieticilor de către primarul în funcție, fără nici un amestec din partea armatei. De asemenea, nu trebuiau să se exercite în sector nici un fel de distrugerii. Firește, și aici ordinul a produs o adîncă stupefacție, însă cursa contracronometru declanșată în momentul recepționării lui nu i-a lăsat nimănui

timp nici măcar pentru a se indigna. Primele mesaje au pornit spre punctul de comandă al Diviziei 3 Cavalerie, comandată de generalul Constantin Pantazi. Înainte de orice, trebuiau evacuate depozitele de muniție. Apoi alimentele cu volum redus și de calitate. Lemnele și furajele rămîneau pe loc. Pregătindu-se ca să fie gata imediat de mișcare, Divizia 3 Cavalerie trebuia să-l anunțe urgent pe generalul Gheorghe Cealic să aplice planul de evacuare « Tudor », aflat într-un seif al Centrului de Recrutare din Cetatea Albă. Ceea ce era un nonsens – numai lectura planului în discuție pretindea vreo trei-patru ceasuri bune. În schimb, generalul Mitrănescu, șeful altei grupe din sector, i-a transmis dispoziția de a rămîne pe loc pînă la noi ordine. Dar starea defectuoasă a comunicațiilor telefonice și telegrafice între comandamente care în clipa aceea se aflau în mișcare spre Nistru și-a spus și de data asta cuvîntul. Abia la ora 10.15, Divizia 3 Cavalerie a cunoscut și condițiile reale ale evacuării : ruta generală a replierii va fi Olănești-Arcis-Bolgrad ; pe Nistru și pe liman vor rămîne numai elemente ușoare de cavalerie, care se vor retrage începînd cu ora 4.00 din dimineața zilei următoare ; pînă la amiaza zilei de 29 iunie 1940, toate trupele marii unități urmau să se afle la vest de linia Sălcuța-Volintiri-lacul Alibei. Însuși corpul de cavalerie, în a cărui subordine nemijlocită se afla și generalul Constantin Pantazi, trebuia să-și aducă punctul înaintat de comandă de la Tarutino la Bolgrad pînă la ora 22.00, lăsînd în urmă o permanentă alcătuită din numai cîțiva ofițeri și ostași. În tot acest timp, toate ordinele urgente și dispozițiile de ultimă oră au fost retransmise unităților dispersate prin punctul de comandă al Diviziei 32 Infanterie din Bolgrad. Înainte de toate, Armata a 4-a a dispus retragerea Corpului de Cavalerie de la Oancea și Giurgiuilești și regruparea lui în zona Pechea-Galați-Independența. Pe parcursul întregii zile de 29 iunie, punctul de comandă al corpului trebuia să funcționeze la Bolgrad, de unde urma să se deplaseze către Galați, însă numai ca urmare a unui ordin expres. Abia după asta i s-au transmis generalului Constantin Atanasescu și liniile succesive ale retragerii, cu recomandarea să se păstreze o atitudine ireproșabilă în raporturile cu populația germană din zonă. Toate trupele trebuiau retrase pe jos, prin marșuri forțate,

cu excepția unităților și subunităților din cadrul grupării de la Talmaz, care se îmbarcau în trenuri. Materialul rulant al căilor ferate se evacua în totalitate spre vest. Pe fiecare direcție de retragere, coloanele vor avea în ariergardă comisii speciale, destinate să mențină un contact permanent cu sovieticii pentru a tranșa situațiile conflictuale, inevitabile în împrejurările date. Prin forța lucrurilor, în primul eșalon al retragerii s-a aflat Regimentul 35 Infanterie. Într-un anume fel, a avut noroc : deși șeful de Stat Major al Diviziei 12 Infanterie i-a comunicat telefonic abia la ora 8.00 ordinul de evacuare, regimentul a știut de la început itinerarul retragerii către Prut, asupra căruia nu s-a mai revenit. Era vorba despre traseul Slobozia Gănesii-Frumușica Nouă-Cleașiza-Berezina-Volintiri-Tarutino-Malul Mic-Malul Mare-Ceadîrlunga Moscovei-Cahul, care era nu numai dificil, ci și foarte lung. Prima etapă a marșului, de la Slobozia Gănesii la Volintiri, trebuia parcursă în întregime în această nefericită zi de vineri, 28 iunie 1940.

Din dispoziția lui Gheorghe Tătărescu, Alexandru Cretzianu l-a convocat pe Wilhelm Fabricius și i-a comunicat conținutul celei de-a doua note sovietice. Totodată, ministrul Germaniei a fost înștiințat că guvernul român era nevoit să cedeze în fața forței, și nu într-un context juridic legal, și a rugat să se comunice la Berlin dorința autorităților de la București ca factorii responsabili ai *Reich*-ului să intervină la Moscova pentru a se obține o prelungire a perioadei de evacuare cu încă două sau patru zile. Pentru români, faptul reprezenta o problemă esențială. O altă chestiune abordată de Alexandru Cretzianu a fost aceea a orașului Cernăuți. Ar fi fost de dorit ca această localitate, în care, de altfel, trăiau numeroși germani, să rămînă sub autoritatea românilor. Bineînțeles, a precizat Alexandru Cretzianu, prezentarea acestor deziderate nu modifica principial acceptarea fără condiții a pretențiilor teritoriale ale Moscovei. Guvernul român aștepta un răspuns pînă la ora 12.00. Wilhelm Fabricius și-a asigurat interlocutorul că va transmite imediat la Berlin doleanțele exprimate la București.

Documentele cercetate de noi nu menționează ora exactă la care ordinul nr. 6006 al Marelui Stat Major a fost recepționat la Comandamentul Corpului 1 Armată. Ancorarea lor în context ne îngăduie să admitem că acest moment a survenit imediat după ora 4.30. Cînd avangărzile de la frontieră au raportat mișcări vii ale trupelor inamice, Detașamentul de Siguranță Cernăuți, împreună cu companiile de cercetare ale Regimentelor 3 Grăniceri și 29 Infanterie, a primit ordin să se repleze către Mihalcea. Simultan, Batalionul 1 din ultimul regiment citat trebuia să se retragă pe linia Cuciurul Mare-Voloca-Ceahor, acoperind-o spre nord, iar bateria de artilerie a Detașamentului Cernăuți, chiar în Cuciurul Mare, spre a susține infanteria, la nevoie, cu foc. Dimineața devreme, însuși generalul Iosif Iacobici a sosit la punctul de comandă al Direcției de Fortificații a Armatei a 3-a, la Rădăuți, unde a fost convocat și comandantul Corpului 8 Armată. Atunci s-au stabilit modalitățile de a oferi un sprijin mai eficient Diviziei 34 Infanterie, plasată nefericit în condițiile răsturnării totale a situației, mai ales pentru evacuarea trupelor din regiunea Ropcea, iar Divizia 7 Infanterie a fost alertată printr-un ordin pregătitor să fie gata să-și transporte minele anticar la intersecția șoselelor care debușau în Budeniț dinspre Bănila și Dăvideni. De asemenea, s-a decis retransarea Diviziei 25 Infanterie dinpre Rădăuți spre nord-est de Gura Humorului, pentru a se elibera cît de cît de trupe spațiul în care urma să se repleze întregul Corp 10 Armată. Această ultimă mișcare trebuia întreprinsă abia în cursul nopții dinspre 28 spre 29 iunie 1940.

După întrevvedere cu Alexandru Cretzianu, Wilhelm Fabricius s-a întreținut cîteva clipe cu noul ministru de Externe al țării, Constantin Argetoianu. Practic, a fost primul lor contact, pe parcursul căruia demnitarul român nu s-a sfiit să rostească pe șleau cîteva adevăruri dintre cele mai fruste. În esență, intervenția sa a avut următorul conținut : sau el era imbecil și nu mai putea să înțeleagă ce se petrece în Europa, sau Germania nu-și cunoștea interesele, diplomația ei fiind condusă de niște oameni iresponsabili. Mai mult, convins că Wilhelm Fabricius – mai mult din pudoare, dacă nu din alte rațiuni – nu va transmite

un asemenea afront la *Auswärtiges Amt*, a fost de părere că noua alternativă era mai plauzibilă decît prima. Vizibil jenat, Wilhelm Fabricius a spus că nenorocirea de astăzi a României trebuia așezată în relație directă cu garanțiile Franței și Angliei, care au produs o impresie dintre cele mai nefavorabile la Berlin. Dacă România s-ar fi plasat la timp sub protecția Germaniei, tragedia acelor zile ar fi evitată. Ministrul de Externe român a primit replica nesigură a ministrului Germaniei la București cu un scepticism nedisimulat : « Ca prieten al *Reich*-ului – a mai spus Constantin Argetoianu –, regret că mi se cîntă, printr-un om pentru care nutresc o deosebită considerație, același răsuflat și anost. » Altfel spus, adevărul rostit de Argetoianu rămînea în picioare : politica *Reich*-ului era condusă iresponsabil...

Și Sergiu Roșca a fost în noaptea aceea victima iluziei care l-a indus în eroare pe Pan Halippa : privind prin fereastra vagonului trupele care mărșăluiau înspre Nistru, a fost convins că armata se retrăgea înspre Prut. Totuși, abia la ora aceea se formulau dispozițiile care urmau să le întoarcă din drum. Sub impresia acestei iluzii a descins Sergiu Roșca pe peronul gării din Iași, între orele 4.30 și 5.00, după o călătorie banală. În jurul lor, totul era pașnic și calm, însă sub aparențe mocnea o mare neliniște. Ea a sporit ceas cu ceas, adăugîndu-i-se și neliniștea adusă de primele valuri de refugiați de la Chișinău. Și uneori se exprima prin dezabuzare. De pildă, chiar pe peronul gării din capitala Moldovei un soldat român, evident cherche-lit, perora înaintea tuturor celor ce aveau timp să-l asculte : « Basarabia ? Bine că s-a cedat... Pentru ce ne trebuie Basarabia ? Ca să avem mereu necazuri cu roșii ? » Din gară, Antonina și Sergiu Roșca au plecat spre centrul orașului, apoi spre Copou, cu gîndul să întîlnească un prieten mai vechi, Cicerone Iordăchescu, fost director al Internatului Teologic din Chișinău. N-au avut nevoie de sprijinul lui ca să găsească un adăpost. Nimeni din Iași nu dormea și au reușit să închirieze o cameră chiar înainte de a ajunge la Mitropolie. După ce s-au instalat, cu puținele lucruri aflate asupra lor, s-au odihnit un ceas-două și au pornit apoi după vești.

Ora 5.00. Postul de radio Londra, promovînd obstinat o politică de provocare și de diseminare a știrilor false, a transmis o sumă de informații « de ultimă oră » din București : rușii ar fi intrat deja în Basarabia și Bucovina de Nord, și unități navale sovietice ar fi pătruns în porturi neprecizate din acvatoriul Mării Negre ; ministrul Germaniei la București ar fi plecat la Viena pentru a-și consulta superiorii ; Rusia păstra o tăcere totală asupra ultimatumului dat României. Mai toate informațiile erau false și este de presupus că la Londra se știa foarte bine cine și de ce le lansa în eter.

În Dispozitivul de Apărare Antiaeriană Chișinău, tînărul adjutant Ștefan Airinei, împreună cu camarazii săi, trăia aceleași momente de încordare ale țării întregi. « Mijeau zorii zilei – a notat peste ani și ani în niște pagini răzlete de jurnal intim –, cînd auzirăm zbîrnîitul telefonului. Răspunse comandantul bateriei. Înțelegeam că stă de vorbă cu regimentul. Convorbirea ținu puțin. Roșu la față și emoționat, vădit mulțumit, ne comunică : „Sigur că vom lupta, sînt doi ani de cînd stăm degeaba aici. Ni s-a ordonat să scoatem tunurile din poziție, să ne înolonăm și să fim gata de marș. Vom pleca imediat ce vom primi ordinul...” S-au dat ordine precise fiecăruia despre ce are de făcut în următoarele ore. Ofițerii și subofițerii care aveau familiile în zonă au fost nevoiți să le îndrume spre lași cu primul tren, dacă se putea, chiar în cursul acelei dimineți. Mie mi-a revenit sarcina de a păzi telefonul. Era ultima instalație care urma să fie strînsă. Priveam prin ușa bordeiului febrilitatea din spațiul bateriei de tragere și dădeam note în gînd manevrelor de împachetare a tunurilor și a celorlalte instalații de apărare antiaeriană... » Dacă nu s-ar fi lăsat dus de entuziasmul găunos al bateriei sale, Ștefan Airinei ar fi înțeles că ordinul de împachetare a tunurilor din poziție era de rău augur.

Ora 5.05. În limba engleză, postul de radio Roma a comunicat că la Sofia au fost dezmințite zvonurile despre o posibilă invazie sovietică în Bulgaria trecînd prin teritoriul românesc.

La Crasna Ilschi, în județul Storojineț, bunul țaran George Iosdopel a fost trezit din somn de lovituri repetate în fereastra dinspre uliță a casei pe care o moștenise de la părinți. S-a ridicat anevoie în capul oaselor, apoi în picioare, a văzut o umbră care se agita la fereastră, n-a băgat-o în seamă și s-a retras către ușă, împingîndu-i în lături zăvorul. Prin tindă a ajuns la poarta din drum și s-a trezit piept în piept cu un subofițer scurt și rumen la față, de teapa celor ce nu plesnesc doar de sănătate, ci și de o îngîmfare care răbufnește din ei mai ales atunci cînd nu se cuvine. « Din clipa aceasta ești mobilizat... cu căruță cu tot. Te îmbraci și te prezinți imediat la primar, ca să dai o mîna de ajutor la evacuarea arhivelor de la Crasna Ilschi și de la Crasna Putnei... » Apoi subofițerul s-a mistuit în lumina neclară a dimineții. Poate nu-i zîmbise cînește, poate nu-i vorbise chiar mîrîit, poate avea de răspîndit în dimineața aceea o sută sau două de hîrtii cu același preț, și George Iosdopel, din clipa cînd nu l-a mai avut pe subofițer în ochi, nu i-a mai purtat nici o pică. A simțit numai că i se taie picioarele și s-a lăsat într-o rină pe pragul porții. Deci asta era... Nu avusesese o viață prea fericită, și dacă asta este parte din fericire, n-avusesese noroc să facă dintr-o fecioară femeie. Reîntors din primul mare război cam totnatic, se însurase prin '22 cu Elisabeta, o văduvă care avea atunci trei copii. Și i-a mai turnat încă patru : Anisia, Ana, Varvara și Ștefan, care aveau acum între 12 și 18 ani. Ciudat, deși realizase din primul moment nenorocirea care avea să-i lovească pe toți, nu s-a gîndit la odraslele lui. S-a gîndit la băiatul mai vîrstnic al Elisabetei, la George Macrin, aflat atunci la Hotin și mai primejdut decît toți. Va scăpa sau nu va scăpa ? Îngrijorat, a trezit-o din somn pe Elisabeta. Poate numai atunci a înțeles că, de fapt, o iubea.

Ora 5.10. Din Sofia, agenția Reuter a transmis o telegramă care nu putea fi primită decît cu ușurare la București : într-un comentariu despre negocierile dintre ruși și români, inexistente de fapt, corespondentul ziarului *Times* din capitala bulgară, trăgîndu-și informațiile din izvor oficial, a afirmat că Bulgaria nu era tentată să profite de cursul evenimentelor și nu va acționa militar. În sprijinul afirmației era invocată și o declarație

recentă a ministrului de Externe Popoff, conform căreia Bulgaria nu ar intenționa să agraveze prin acte de violență poziția dificilă a unui vecin.

La întretăierea șoselei cu calea ferată, pîlcuri de săteni din Rarancea se îndreptau către piețele din Cernăuți cu lapte și cu brînzeturi, cu zarzavaturi și flori țărănești în culori vesele. « Cînd mai dorm și cînd mai lucrează ? » a întrebat Vladimir aproape șoptit. Nici de data asta Adrian n-a răspuns. Cînd au ajuns pe creasta dealului Mahala, se întrezăreau zorile : o linie subțire, lăptoasă, departe, spre Nistru. Parcă nu deasupra luminii crescînde și nu sub ea, alte și alte pîlcuri de săteni se îndreptau către Cernăuți. Înaintea trapului liniștit al cailor, zarea se limpezea tot mai mult. Neatent la partea ei vie, Adrian Sucevean se bucura de priveliște. Toate se mistuiseră într-o margine nevăzută : în lume nu mai existau decît el și zorile, perindîndu-se printre două borduri de lanuri date în pîrg. Și nici nu și-au dat seama cînd au ajuns la Rarancea. Cele mai multe dintre casele satului erau acoperite cu paie. Numai foștii emigranți întorși din Canada le acoperiseră cu șindrilă sau tinichea. Același amestec putea fi văzut și la Toporăuți, la Revna sau la Cernaucă. Dincolo de Rarancea au ieșit iar în cîmp. Între timp, soarele răsărise de peste deal, aprinzînd de o parte și de alta a drumului un foc nesfîrșit, reavăn și rece. Apoi s-au perindat și prin Toporăuți și, în sfîrșit, au trecut peste pragul porții de umbră a codrului cu același nume.

De loc din Vulcănești, județul Cahul, nici cîntărețul bisericesc Andrei Palii nu izbutea să pună în noaptea aceea geană pe geană. Lumina sălcie a zorilor l-a prins treaz în picioare, la Centrul de Recrutare al județului Someș, unde ajunsese ca urmare a unui ordin de concentrare. Lăsase la Vulcănești o soție și trei copii. Știa că soarta Basarabiei se pecetluia în acele clipe îngrozitoare. I se îngăduise să se întoarcă acasă pentru a-i salva pe ai săi și, cu toate acestea, nu se putea urni din loc. Pe de o parte, înțelegea că ar fi ajuns prea tîrziu. Pe de altă parte, se afla mai demult la cuțite cu comuniștii, minoritari în comună, și era convins că aceștia îl așteptau. Îi cunoștea îndeaproape și

știa de ce sînt în stare. În disperarea de care era năpădit, n-a avut nimic altceva de făcut decît să se lase în nădejdea că nevastă-sa va avea gîndul bun s-o pornească împreună cu odraslele către Prut, spre țara rămasă liberă. Apoi, neajungîndu-i această nădejde, s-a dat în mîinile plînsului. Nu era cea mai bună soluție, dar s-a simțit alinat.

Ora 5.45. Acesta era ceasul : acum a fost largat din avion, deasupra cartierului operativ al Corpului 3 Armată, al treilea ordin care i-a parvenit generalului Vasile Atanasiu după ora 4.00. Era emis de Armata a 4-a sub nr. 32 561 și reprezenta, evident, un ordin transformat al Marelui Stat Major. Conform acestei dispoziții de ultim moment, evacuarea Basarabiei urma să se încheie în patru zile, pînă la 2 iulie 1940, ora 12.00. În 29 iunie, la amiază, trupele trebuiau să se afle la vest de linia Lipnic-Mandic-Căinari Vechi-Florești-Valea Răutului pînă la Orhei, în suburbiile vestice ale Chișinăului-Cărbuna-Iacul Alibei-pîrîul Valea Seacă-Berezina-rîul Cogîlnic și Tatar Bunar. La 1 iulie, pe linia Zagaicani-Fălești-Cornești-Vărzărești-Sărata Galbenă-Comrat-Valea Ialpug. Iar la 2 iulie, ora 12.00, după 22 de ani, frontiera de stat dintre România și imperiul sovietic redevenea rîul Prut pînă la confluența cu Dunărea, apoi fluviul însuși și Brațul Chilia pînă la vărsarea în mare. Pe parcursul acestei retrageri dramatice, Corpul 3 Armată trebuia să coordoneze marșul spre vest al Diviziilor 33, 15, 12 și 31 Infanterie, precum și al tuturor elementelor lui neîndivizionate, începînd cu regimentele de grăniceri și terminînd cu serviciile proprii.

« Se face ziuă – nota intelectualul basarabean N.I. Litinschi, aflat atunci la Cetatea Albă, departe de casa sa –, o știu, hotărîrea e luată, e ziua cînd se cer calm și nervi încordați pînă la nebunie. » Numele omului nu trebuie să ne inducă în eroare. Nu era slav. Străbunii bunicii sale, Zamfira, au fost așezați în vechime de domnii Moldovei jur-împrejur de Minceni, în județul Orhei. Adevăratul lor nume era Dumbravă. Domnia îi înzestraseră cu 50 de fâlcii de pămînt, ca și pe alți țărani dintre cei deprinși să mînuiască armele, cu o singură obligație : să

păzească pămîntul Orheiului de invaziile răsăritene. Dumbravă devenise Litinschi, cum uneori se întîmplă, prin puţinătatea descendenţilor de sex bărbătesc şi prin încuscări. O singură clipă, în această dimineată neliniştită, lui N.I. Litinschi i-a fost totuşi jenă că purta nume slav. Apoi, ca om superior ce era, şi-a revenit din rătăcirea lipsită de noimă. Nu era o ruşine să te tragi dintr-o viţă slavă, după cum nu era o ruşine să fii latin, anglo-saxon sau mongol. În schimb, era o ruşine să crezi că seminţia, şi așa numeroasă, a slavilor s-ar putea întări cotorpind pămînturile altor etnii. O asemenea credinţă, într-adevăr, nu putea fi decît ruşinoasă în veacul nostru şi nu este de crezut că putea fi nutrită de oameni întregi la minte. Dar dacă Eminescu avea dreptate ? s-a mai întreat N.I. Litinschi, oarecum tulburat. În urmă cu peste o jumătate de veac, marele poet al românilor, Mihai Eminescu, afirmase că slavii erau incapabili de cuceriri asupra profunzimilor spiritului uman şi, din deznădejdea acestei infirmităţi, se resemnau să cucerească teritorii cît mai întinse. Dacă Eminescu avea dreptate ? Iată o întrebare de care N.I. Litinschi nu s-a desprins decît sub presiunea evenimentului imediat. Alte întrebări, ceva mai terestre, erau mult mai însemnate atunci şi aşteptau un răspuns urgent. « ... Situaţia îmi este bine cunoscută – a consemnat, în continuare, N.I. Litinschi frământările sale din dimineata acelei zile –, şi totuşi, îmi lipseşte raţionamentul : oare va veni la gară autobuzul cel mare ? Va veni cel mic ? Plouă mărunţ... Dar dacă nu vine autobuzul ? Nevasta ştia ce s-a întîmplat ? E gata ? Cred că n-a dormit... » Cu toate aceste întrebări în memorie, s-a smuls dintr-o nemişcare care nu-i folosea la nimic : « Ajung la gară..., aspect neobişnuit, pînă la plecare mai erau trei ceasuri ; stau fără rost, neobservat ; caut să înţeleg ; nu e aspectul obişnuit al unei gări deprinse cu zilnice plecări şi venituri ; lumea e serioasă, tăcută, cu buzele încleştate. Nu e o fugă, văzusem evacuări din Lemberg, Varşovia, Odesa, nimic asemănător... Lent, gînditor se aşază lumea în vagoane... Nici o învîlmăşeală, nici o grabă... »

anchetă ■ arhivă ■ memorii ■ jurnal ■ scrisori ■

Vineri,
28 iunie 1940,
începînd din zori

În zorii zilei de vineri, 28 iunie 1940, Divizia 33 Infanterie se afla în pozițiile de rezistență de pe Răut și Nistru, și din zona Cula, între Moruzeni și Coșernița. Spre sud, Divizia 15 Infanterie investise cu trupe dispozitivul dintre Gura Bîcului și Coșernița, iar Divizia 12 Infanterie apăra sectorul dintre Gura Bîcului și Talmaz. Mișcarea lor înapoi trebuia dirijată de o asemenea manieră încît coloanele în marș să nu se intersecteze cu coloanele Diviziilor 31 și 21, care în acel moment se deplasau spre sud-est și, la rîndul lor, trebuiau abătute spre vest. De fapt, directiva Armatei a 4-a conținea suficiente elemente ale unui ordin operativ, iar Statul Major al Corpului 3 armată nu a mai pierdut timpul improvizînd variante riscante și s-a bazat doar pe logica hărților. În consecință, Diviziei 33 i s-a ordonat să se retragă pe axul Strășeni-Vorniceni-Nisporeni-Nemțeni-Albița. Trebuia s-o urmeze cît se putea de strîns Divizia 15, care tocmai se replia din tranșeele de pe Nistru. Firesc, Divizia 21, de asemenea în mișcare, se abătea pe axul Sălcuța-Cimișlia-Fălciu, utilizînd la trecerea peste Prut, în caz de nevoie, și podul mai șubred de la Leova. Iar Diviziei 12 i s-a rezervat direcția Căușani-Românești-Comrat-Fălciu cu posibilitatea de a-și îndruma anumite trupe și elemente prin două treceri suplimentare, fie pe la Oancea, fie pe la Leova, în funcție de timp și de împrejurări. Toate marile unități mențineau sub comanda lor și detașamentele de săpători, iar Divizia 33 Infanterie, în plus, își subordona și grupurile de recunoaștere care asiguraseră pînă în ajun acoperirea ușoară a dispozitivului defensiv de pe Nistru. Era un calcul al hîrtiei boțite a hărților așezate pe genunchi sau pe mese improvizate, dar era singurul posibil și rezonabil. Faptul că ulterior logica hărților nu a coincis întru totul cu logica realității de pe teren s-a datorat doar unor întîmplări care, la ora aceea, cînd dimineața deplină abia se instala între Nistru și Prut, nu erau previzibile încă. Între altele, se pare că ordinul de operațiuni emis de Corpul 3 Armată cu cîte-

va minute înainte de ora 6.00 este primul document militar românesc al acelei zile sfișietoare care stipula o dispoziție expresă, impusă de prevedere : comandanții tuturor regimentelor vor dispune retragerea munițiilor distribuite soldaților basarabeni...

La Chișinău, Pan Halippa continua să-și macine nervii într-o stare de paralizie inexplicabilă pentru un om de acțiune. A mărturisit-o, de fapt, mai tîrziu : « Am stat pînă în zorii zilei de 28 iunie lîngă telefon, răspunzînd tuturor care mă întrebau ce era de făcut. Mi-au sunat și la ușa cîțiva prieteni și, de cîte ori mă duceam să deschid, vedeam cum se expediază bagaje în camioane mari. » De asemenea, continua să persiste în iluzia la care ne-am referit : « De la un timp, hurduitul străzilor Chișinăului, din cauza plecării tunurilor și tancurilor, a umplut tot văzduhul. » La ora aceea însă, o mulțime de unități militare încă se mai mișcau spre Nistru. În rest, amintirile lui ne dezvăluie un om dus de val, indecis și lipsit de inițiativă : « Eu nu puteam însă întreprinde nimic, neavînd nici un cuvînt de ordine și neavînd nici lăzi pregătite pentru împachetarea cărților. Pe la ora trei noaptea, am adormit lîngă telefon, în fotoliul meu larg și comod, și m-am trezit buimac pe la ora șase din cauza unui sunet deznădăjduit și lung la ușa. M-am dus să deschid. Era cunoscutul scriitor basarabean, bătrînul Gheorghe Madan, care a venit să vadă dacă am plecat. În fugă, mi-a spus că nu-i vreme de pierdut și că ar fugi și el, dar n-are bani de drum. I-am dat mai mult poate decît se aștepta el și a plecat cu blesteme grele și neobișnuite pentru un bătrîn blînd și obosit de viață. Blestema pe cei care aruncau pămîntul natal al Basarabiei în noul infern al suferinței. » Nici atunci Pan Halippa nu s-a smuls din paralizie și din fotoliul lui prea comod, ci s-a lăsat mai departe dus de val : « Tot atunci – a mărturisit ulterior – a venit un nepot al meu, funcționar la rezidența regală, să mă anunțe, în numele rezidentului, să plec imediat, căci se formează de acum bande care vor încerca să împiedice plecarea foștilor fruntași politici basarabeni. » Ce era de făcut ? s-a mai întrebat Pan Halippa la o oră cînd s-ar fi convenit să fi înțeles de mult pe ce lume trăia și ce era de făcut.

Trenul personal 7070 a plecat din gara din Chişinău la ora 6.00, cum de altfel era prevăzut în mersul oficial aflat în vigoare. Cînd garnitura s-a pus în mişcare, în compartimentul în care se găsea şi părintele Vasile Țepordei, inginerul de căi ferate Dumitraşcu, de fel din Ovidiopol, a izbucnit într-un plîns isteric şi a strigat : « Este a doua oară cînd duşmanii creştinătăţii, bolşevicii, mă dezrădăcinează şi mă alungă pe drumul bejeniei... » Era unul dintre românii transnistreni, mulţi la număr, care împînziseră Basarabia după revoluţia rusească, pentru a trăi cît se putea de departe de prigoanele dezlănţuite pe locurile baştinei lor, alături de cei de un sînge cu ei. În 1918 fugise din Ovidiopol. Acum fugea şi din Chişinău. Ultimul chip de pe peronul rămas în urmă care a stăruit pe retina părintelui Țepordei a fost acela al şefului gării, Simionescu, un bătrîn înalt, prezentabil, distins, care s-a şi mistuit în vîltoarea acelor evenimente. « Nu ne vine a crede că toate aceste lucruri au avut loc în timp şi în spaţiu », scria mai tîrziu părintele Țepordei în gazeta *Raza*, renăscută la Bucureşti în august 1940. Nu numai transnistreanul Dumitraşcu plîngea, ci toţi călătorii din trenul 7070. Nedumeriţi, copiii îi întrebau pe părinţi ce se întîmplă şi de ce curgeau lacrimile în valuri. Trei minute mai tîrziu, şirul lung de vagoane s-a prelins pe lingă Biserica Mazarachi, bătrîna ctitorie a domnitorului Vasile Lupu, şi plînsetele s-au întetit. Părintele paroh Păduraru, rămas să-i înfrunte cu crucea în mînă pe invadatori, ieşise în odăjdii de sărbătoare în umbra vechii zidiri, cu faţa, de asemenea, scăldată în lacrimi, spre a-i binecuvînta pe bejenarii din tren. Curînd s-au ivit în privirile tuturor pietrăriile Ghidighiciului şi Chişinăul a dispărut după siluetele lor albicioase. În gările de popas, lumea de pe peroane nu ştia ce să facă : să urce sau să lase trenul să treacă ? La rîndul lor, călătorii din tren coborau cu iuţeală pe terasamente şi reveneau în compartiment sau pe culoare cu bulgări de pămînt, cu smocuri de iarbă, cu flori. Fiecare dorea să rămînă cu o ultimă amintire din Basarabia, cît mai consistentă şi vie.

În jurul orei 6.00, conform promisiunii făcute lui Alexandru Cretzianu, Wilhelm Fabricius a transmis la Berlin doleanţele minime ale guvernului de la Bucureşti privind destinul oraşu-

lui Cernăuţi şi prelungirea termenului evacuării. În încheierea mesajului său, ministrul Germaniei a precizat : « ... Acceptînd condiţiile severe ale Rusiei sovietice, guvernul român se bazează pe sfatul conducătorilor *Reich*-ului, ceea ce dovedeşte că vrea să urmeze calea unei strînse colaborări cu noi şi în viitor. În favoarea acestui fapt pledează şi componenţa noului Cabinet... »

« Vestea dureroasă a venit pe neaşteptate şi atît de fulgerător – mărturisea mai tîrziu ziaristul Elefterie Negel – încît nimeni n-a putut să-şi păstreze calmul şi sîngele rece. » La ora 6.00, corespondentul din Chişinău al ziarului *Universul* se afla la comandamentul Corpului 3 Armată. A fost printre primii locuitori de rînd ai oraşului care a aflat că trupele sovietice vor intra chiar în ziua aceea în capitala Basarabiei. I s-a comunicat mai întîi un termen greşit : ora 10.00. Panica de care a fost cuprins gazetarul era perfect explicabilă. În realitate, ruşii urmau să intre în Chişinău la 14.00 după ora Moscovei, deci la 13.00 ora locală. Însă răgazul de cîteva ceasuri, important pentru un om năpădit de o spaimă firească, nu mai are vreo importanţă din perspectiva istoriei.

Ora 6.30. Nu este de neînteles faptul că multe state majore de toate tipurile nu au putut alerta într-un timp util totalitatea unităţilor şi subunităţilor din subordine pentru a le comunica noul curs al evenimentelor. Şi nu întîmplător mulţi ofiţeri şi ostaşi continuau neabătut să execute dispoziţii primite încă din faptul serii trecute. De pildă, echipajul format din sergentul pilot Dumitru Preoteasa şi locotenentul observator Silviu Zerman primise ordinul să întreprindă un zbor de conlucrare în zona de la sud de Bulboca şi de Tighina. Şi au decolat ca şi cum nimic nu s-ar fi întîmplat pentru că nici nu aveau cum să ştie ceva. După turul obişnuit deasupra aerodromului militar Chişinău, în cîteva minute au ajuns în zona indicată de ordinul din ajun şi au observat sub aripi o coloană românească în retragere de pe Nistru. Curiozitatea l-a îndemnat pe pilot să reducă altitudinea pentru a putea identifica trupa. A coborît pînă la 150-200 de m. Spre surprinderea sa, o mitralieră antiaeriană,

mînuită cu dexteritate de ostaşii coloanei, instalată pe platforma unui autocamion, a lovit aparatul în trei puncte distincte, provocînd nişte găuri de toată frumuseţea în fuselaj şi în profundor. Abia atunci au înţeles – şi bunul sergent Dumitru Preoteasa, şi locotenentul legat în scaunul din faţa lui – că se întîmpla ceva cu totul şi cu totul deosebit. Redresînd aparatul, sergentul l-a scos din bătaia unui tir atît de periculos.

După noaptea aceea albă, avocatul Jean Negură şi-a luat rămas-bun de la tată şi a plecat, împreună cu mama sa, Eugenia, spre gara din Cernăuţi. Nu aveau decît o valiză nu prea voluminoasă, rufărie de schimb şi cîte un pardesiu. Ajunşi pe peron, l-au zărit de departe pe profesorul Constantin Spulber, iar avocatul s-a apropiat de el şi l-a salutat. Era un tip închis şi sever, măsliniu la faţă, pe jumătate încăruntit şi, spre surprinderea fostului său student, plîngea reţinut. Nu era bucovinean, dar era român. Deznădăjduit, cînd l-a văzut pe Jean Negură, a făcut doar cu mîna un semn de lehamite şi n-a avut puterea să articuleze vreun cuvînt. Cînd garnitura prelungă a rapidului 52, « Ştefan cel Mare », a tras la peron, au urcat împreună într-un compartiment, în tăcere şi fără dificultăţi, deşi aglomeraţia era foarte mare, cum nu se mai văzuse în gara din Cernăuţi. În ciuda dezastrului, oamenii încă mai păreau să aibă resurse de politeţe şi încă se mai purtau prevenitor cu semenii lor. Au plecat spre sud la ora 7.30 şi au ajuns la Dărmăneşti la 8.15. Aici au coborît din tren pentru a prinde legătura spre Vatra Dornei.

Într-adevăr, diviziile de pe Nistru începuseră să se mişte înspre apus, întîi repliindu-şi avangărzile de pe linia de rezistenţă, apoi regroupîndu-şi grosurile în coloane prelungi, parcă fără sfîrşit. La cartierul Diviziei 15 Infanterie, primul ordin privind cedarea Basarabiei şi a Bucovinei de Nord a sosit la ora 6.25 prin telegraful Hugues. Nu purta nici un număr, dar trecea în revistă toate dispoziţiile de-acum cunoscute : Chişinăul va fi evacuat pînă în seara zilei în curs ; prin Tighina, ruşilor li se va asigura un culoar de trecere spre oraş ; nu se va executa nici o distrugere de arhive publice, se va împacheta ce se va putea, iar restul urma să rămînă pe loc ; trupele se vor replia spre apus

de Prut prin marşuri terestre, fără a se trage vreun foc de armă. La ora 7.00, ordinul a fost confirmat de însuşi generalul Marin C. Popescu, comandantul diviziei, printr-un mesaj telefonic transmis de la permanenta Corpului 3 Armată. În plus, acest mesaj conţinea şi o veste nu tocmai veselă : corpul avea nevoie de toate autocamioanele marii unităţi. Drept urmare, evacuarea muniţiilor acumulate în primele linii devenea o problemă dintre cele mai complicate. Pînă la ora 7.30, ordinul a fost transmis de locotenent-colonelul Constantin Ştefănescu grupărilor tactice, însoţit de dispoziţii pe care numai divizia era în măsură să le emită : hrana caldă se imbarcă pe roate, avanposturile se retrag pe jos. Şi apoi, aceeaşi recomandare, care va reveni de acum înainte ca un leitmotiv în mai toate comunicările : « ... Dacă ruşii încearcă să treacă Nistrul, nu se va trage nici un foc de armă... » Dar defectiunile transmisiunilor şi-au spus cuvîntul şi în acest sector încă din primele ore ale dimineţii. Cu gruparea din aripa sudică nu se mai putea comunica altfel decît prin ordine scrise, transmise prin curieri. Anumite dispoziţii de importanţă deosebită nu se puteau încredinţa unor legături precare şi două dintre operaţiunile care ar fi trebuit să-i revină în mod obişnuit grupării tactice de la sud au fost pînă la urmă încredinţate unor ofiţeri de la cartierul diviziei. Sublocotenentul Teodor Dumitriu a fost trimis să descarce dispozitivele de distrugere ale podurilor de cale ferată de la Revaca şi Calfa, iar sublocotenentul Petre Raicu a dezamorsat încărcăturile explozive din tunelul Țipola şi din gara Bălţaţi. Şi așa mai departe, într-un ritm care i-a dus pe mulţi ofiţeri cu specialităţi dificile în pragul epuizării. În timp ce coloanele se formau pe șosele şi avangărzile lor, în lumina tulbure a dimineţii, se angajau în marş spre apus, dispoziţiile suplimentare emise de Corpul 3 Armată se succedau în ritm vertiginos. La ora 8.45 s-a decis să li se transmită soldaţilor un cuvînt de ordine fără echi-voc : ne ducem să rezistăm pe o altă poziţie. Apoi s-a sistat dezlegarea din ajun privind tirul asupra avioanelor inamice. La ora 10.00, cînd transmisiunile au început iar să pîlpîie, s-au aflat şi liniile succesive ale retragerii. Cu acest prilej, diverse comandamente au fost blocate în toate legăturile lor pentru a afla ceea ce, de fapt, ştiau : Divizia 15 Infanterie urma Divizia 31

pe axul Singera-Ialoveni-Hâncești-Albița. Infanteria trebuia să se deplaseze paralel cu drumul de piatră, iar pe șosea se încolona tot ceea ce însemna greutate. Totodată, marea unitate era inutil anunțată că șoseaua dintre Tighina și Chișinău, după ora 17.00, va fi ocupată de coloane sovietice. Dar numai la ora 12.00 i se va transmite acestei mari unități și ordinul efectiv de mișcare spre Prut. La nord, spre aceeași trecere, prin Strășeni, Vorniceni și Nisporeni, pornise în marș Divizia 33 Infanterie. În sud, Divizia 21 Infanterie, prin Sălcuța, Cimișlia și Fălciu, iar Divizia 12, prin Căușani, Românești, Comrat, Fălciu. Pînă la ora 20.00, menționa un alt ordin de operațiuni întru totul ne-realist. Diviziile 15 și 12 Infanterie ar fi trebuit să mențină pe Nistru numai elemente ușoare de cavalerie, cu indicația de a se abține de la orice conflict. În spatele ostașilor din coloanele care ținteau Prutul urma să se așeze cît material puteau duce. Iar ostașii basarabeni, conform unei dispoziții generalizate de-acum pe întreaga armată, urmau să parcurgă traseele replierii încadrați permanent, fără cartușe.

Ora 6.45. Pe lungimile de undă de 1 875 și, respectiv, 346,5 metri, posturile de radio România și București și-au început emisiunea printr-un radiojurnal în care comunicatul din ajun al Casei Regale a fost reluat fără comentarii. De asemenea, a fost menționată în buletinul de știri și remanierea guvernului, efectuată în cursul nopții.

La ora 7.00, la comandamentul Corpului 3 Armată din Chișinău, panica lui Elefterie Negel s-a atenuat oarecum, cînd i s-a spus că trupele sovietice vor intra în capitala Basarabiei nu la ora 10.00, ci la ora 14.00. « În oraș – nota corespondentul ziarului *Universul*, grăbit de-acum să ajungă acasă și să-și evacueze familia – nu se mai putea găsi cu ușurință nici un mijloc de transport la gară, la o depărtare de 4 km de centru. Coloane de refugiați, fiecare cu cîte o legătură în mînă, mame purtînd copii în brațe și tîrînd pe alții, ochi împăienjeniți de lacrimi, pași grăbiți, cu o singură țintă : gara. Sufletele zdrobite, cu o singură dorință : salvarea vieții... În grădina publică și-au făcut apariția bandele teroriste. Nucleele comuniste au intrat să înfigă steaguri roșii. Comandamentul militar desfășoară patru-

lele pentru a pune pe goană pe cei care, înarmați, opresc automobilele și, mai ales, trăsurile, smulgînd bagajele și poșetele din mîinile femeilor. Cuiburile locale de comuniști, în întregime alcătuite din oameni dezabuzăți, au ocupat în chip de spectatori centrele și colțurile străzilor, gata spre a da semnalul începerii devastărilor și executării fruntașilor români, care nu vor mai avea timpul să părăsească orașul, în momentul intrării trupelor sovietice. În fața redacției noastre, pe Strada Ștefan cel Mare, un grup de comuniști, arhicunoscuți din atîtea procese răsunătoare, mă așteaptă să ies din casă. Unul dintre ei mi-a făcut cînstea să înfigă sub firma *Universului* o cîrpă roșie... » Din ce în ce mai îngrijorat, Elefterie Negel s-a decis să solicite telefonic protecția armatei. Altfel nu-și putea imagina că s-ar putea desprinde dintr-un haos în continuă creștere.

« Astfel am secerat noi și am strîns cam tot ce era de strîns – a mai consemnat Dimitrie Gălătescu din Ostrița – și ne pregăteam de Sînpetru, cînd la Cernăuți avea loc tîrgul anual, cu tot felul de bazaconii, cu scrîncioabe și măscări de tot felul ; iar-marocu’, cum îi spuneau țărani, se ținea în fosta Piață Austria, unde nu încăpeai de tot felul de mărfuri și hoți, unde de-a lungul unei săptămîni, cît ținea tîrgul, se întîmplau cele mai năstrușnice lucruri, încît aveam de ce rîde după tîrg o lună întreagă. Însă în ziua de 28 iunie 1940, cu o zi înainte de deschiderea iarmarocului de Sînpetru, Cecilia, soția fratelui Gheorghe, care era concentrat, fiind la noi de cîteva zile, a dorit dintr-o dată să meargă la Cernăuți, să facă niște cumpărături și să pună o scrisoare la poștă pentru fratele nostru și soțul ei. A plecat cu fratele meu, Costică, după ce au înhămat la căruță doi cai. Au pus în căruță și cîte ceva de vînzare, ca să poată și cumpăra. Slavă Domnului, ne trebuiau destule : și zahăr, și sare, și orez, și multe altele... » Cecilia și Costică au plecat spre tîrgul din Cernăuți în primul ceas al dimineții depline, dar n-au apucat să ajungă unde plănuiseră.

Titus Cristureanu, atașatul comercial al Legației române din Moscova, s-a întors în camera sa din hotelul Național aproape spre zorii zilei, frînt de oboseală și prăbușit sufletește. Nu se știa

Încotro vor evolua lucrurile și, preventiv, Gheorghe Davidescu decisese incinerarea arhivelor din localul de pe Șoseaua Leningradskoe. Acum, distrugerea documentelor din legatie era un fapt împlinit. Ca de obicei, întors la hotel, a găsit ușa camerei sale deschisă. Încă din ziua în care își preluase postul, îndemnat de Mitiță Constantinescu, socotise că ar fi fost inutil s-o închidă, de vreme ce GRU avea dubluri pentru toate cheile hotelului moscovit rezervat prin excelență diplomaților din așa-zisa lume capitalistă. A fost un prilej să-și rememoreze cîteva episoade semnificative ale misiunii sale la Moscova. Era om de stînga, publicase pînă atunci studii de economie politică răsunătoare împotriva imperialismelor de tip nazist și fascist, și chiar suportase confruntări dintre cele mai dure cu Poliția română din cauza unor imprudențe ale lui Emil Bodnăraș, a cărui amintire n-o evoca prea tandru. În februarie 1939, primit într-o audiență de Anastas Mikoian, îi spusese deschis : « Economic, ne-ați abandonat în totalitate germanilor. Faceți ceva ca să ne scoateți din dependența față de *Reich*... » Amabil, dar reticent, interlocutorul l-a întrebat : « Regele dumneavoastră, Carol al II-lea, împărtășește aceeași opinie ? » Încurcat, Titus Cristureanu a formulat un răspuns circumstanțial. La fel de amabil, însă dur în subtext, Anastas Mikoian i-a răspuns că probleme de o asemenea importanță nu se discutau pe scările de serviciu. Cu alte cuvinte, demnitarul sovietic aprecia elanul și buna-credință a atașatului comercial român de la Moscova, dar postul său era prea insignifiant pentru a se angaja, fără nici un mandat, în convorbiri economice de anvergură, cu rezonanțe în sfera politică a relațiilor reciproce. În consecință, audiența se încheiase în coadă de pește. În rest, viața la Moscova era monotonă și searbădă. Dimineata, fix la ora 7.00, un chelner din restaurantul hotelului îi servea un mic dejun copios. Ceremonia se consuma la o masă dintr-un spațiu cu o destinație anume, identic la toate etajele. Spațiul cu pricina se afla în grija și sub supravegherea unei *ploșciadce*, adică a unei femei de serviciu. Femeia de la etajul lui Titus Cristureanu era o mare cititoare de ziare. După reacțiile ei, locatarii de la etajul acela al hotelului Național erau la curent, înainte de a deschide ei înșiși ziaarele, cu schimbările de temperatură ale vieții politice din capitala Rusiei sovietice.

În urmă cu cîtva timp, avînd ziarul proaspăt în mînă, în vreme ce diplomatul român își lua micul dejun, *ploșciadca* a lăsat să-i scape o exclamație de rău augur : Maxim Litvinov fusese înlocuit cu Viaceslav Mihailovici Molotov-Skriabin, pe numele lui adevărat. Pentru inițiați, era limpede că politica externă sovietică, după o perioadă de abilă escamotare a obiectivelor ei perene, pășea pe calea durtății. Acum, toate pluteau în apele unui trecut tulbure și fără repere. În fața datelor noi ale realității, nici o amintire nu putea alina durerile inimii. Ce putea fi în sufletul lui Anatolie Goian, funcționar al Legatiei române din Moscova, basarabean de origine, căsătorit nu demult cu o cetățeană sovietică, la care se pare că și ținea ? se gîndea diplomatul la un ceas de cumpănă. O furtună teribilă bîntuia și sufletul lui Titus Cristureanu, bucovinean autentic, violent dezamăgit de politica externă a unei țări în al cărei regim social investise încredere. A adormit îmbrăcat, tîrziu, către dimineață. Iar la ora 7.00, cînd chelnerul care-i aducea micul dejun a bătut la ușa, încă dormea. Omul hotelului a înțeles că ceva era în neregulă și a trecut pragul fără să mai aștepte încuviințarea. L-a zgîlțit cu atenție pe diplomatul român și l-a ajutat să-și vină în fire. Apoi, cu o voce îndurerată și cu ochii în lacrimi, i-a spus : « Iartă-mă, domnule... Nouă, rușilor simpli, nu ne trebuie pămîntul altor națiuni... Avem pămînt cît cuprinde zarea, de la Nistru pînă la Oceanul Pacific... Nu oameni ca mine sînt vinovați pentru ceea ce se întîmplă la hotarele răsăritene ale României... Iartă-ne și nu uita ce ți-am spus... »

În Basarabia, exodul declanșat înainte de miezul nopții continua. Din Baimaclia, județul Tighina, și-a început bejenia spre Prut părintele Dimitrie Harnaj, unul dintre cei mai vestiți prisăcari ai provinciei. A sîrșit prin a se stabili la Mihăiești, în județul Vîlcea. Desigur, în aceste împrejurări, nu totdeauna se pleca pur și simplu. Pe Valea Căbăeștilor, în județul Lăpușna, în dimineata aceleiași zile, satul Buda era pustiu. Străini de ceea ce se întîmpla în lume, sătenii plecaseră de cu noapte la muncile cîmpului, încălziiți și de nădejdea că anul se arăta a fi unul bogat. Vestea cea rea i-a ajuns după revărsatul zorilor, pe cînd erau aplecați asupra pămîntului lor. « Țăranii sosiți în grabă de

pe ogoarele speranțelor de viață – și-a memorat Vasile I. Chicu momentele premergătoare refugiului său către Prut – purtau pe chipurile crispate de groază semnul celei mai sfișietoare înfrîngeri. » Pentru cei ce ocupau o funcție cît de cît însemnată nu mai era actual decît eroismul unei decizii : plec sau rămîn. « Sătenilor însă nu le era îngăduită alternativa », mai nota bejenarul, fiind desemnați prin destin să dovedească viitorimii că pămîntul de sub picioarele lor era românesc. Înainte de a pleca, Vasile I. Chicu s-a trezit înconjurat de frați, de surori, de străini. I-a îmbrățișat pe toți pe pragul casei părinților și s-a dus. În urma lui, cineva a început să tragă clopotele bisericii și asta a fost ultima amintire a lui Vasile I. Chicu din satul natal : un sunet prelung de clopot spărgîndu-se în pieptul dealului Țurcănești... Din Bolgrad, au pornit în refugiu colonelul pensionar Cristea Lămotescu și soția sa, Coca. Din alte orașe și sate s-au dezrădăcinat alții și alții. În întregul spațiu meridional al Basarabiei, prin ploile violente din toiu verii, înaintau spre Galați turme compacte de oi caracul. Îndeobște bogați, stăpînii lor știau că nu vor avea viață cu bolșevicii.

Alt extras din amintirile adjutantului Ștefan Airinei, destinat atunci să asigure permanența transmisiunilor telefonice ale unei baterii de tunuri antiaeriene Vickers din zona strategică Chișinău : « Zbîrnîie telefonul. „Alo... Da, aici bateria Vickers.“ „Primește o notă telefonică“, mă invită glasul de dincolo. „Sînt gata. Ascult și scriu...“ „Cu onoare vi se face cunoscut că, din ordinul Marelui Stat Major, se ordonă imediata evacuare a Basarabiei și Bucovinei de Nord. Operațiunea va decurge în cea mai perfectă ordine, fiind categoric interzis uzul armelor. Vinovații vor fi aspru pedepsiți, conform codului justiției militare. Bateria Vickers va fi prezentă la baza Regimentului 2 Artilerie Antiaeriană din Iași, la 30 iunie curent, ora 16.00, unde va primi noi dispoziții. De executarea acestui ordin rămîneți direct răspunzători...“ Scriam cu mîna tremurîndă și cu ochii împăienjenți de lacrimi. Nici ceilalți ofițeri și subofițeri convocați în grabă de comandantul bateriei nu s-au arătat mai „englezi“ cînd au aflat conținutul notei telefonice. „Vom organiza împreună – ne-a spus comandantul bateriei, vizibil prăbușit

din punct de vedere moral – fuga ordonată de Marele Stat Major. Gîndiți-vă la reacțiile posibile ale soldaților basarabeni. Pînă la noi ordine, ei sînt ostașii noștri. Fiecare dintre ei, gîndesc, trebuie să decidă singur dacă rămîne aici sau trece Prutul împreună cu noi. Pe fiecare mașină vor fi reținute trei-patru arme, fără cartușe ; cei ce le vor primi vor fi instruiți să le țină în așa fel încît, mai ales în timpul trecerii prin Chișinău, să se vadă că sînt gata oricînd să tragă. Ordon să fiți cu ochii în patru și să respectați întocmai dispozițiile Marelui Stat Major...“ Evacuarea familiilor, probabil – a mai notat Ștefan Airinei –, va dura pînă seara. În orele următoare, cei ce mergeau spre și veneau de la gara din Chișinău spuneau că în oraș este agitație mare și că străzile sînt pline de oameni, ca la o manifestație, că autoritățile trăiesc momente de panică și că mulți locuitori din oraș și din sate se pregătesc de bejenie. În aceste condiții, comandantul a hotărît punerea în marș a coloanei de mașini ale bateriei cît mai curînd posibil... Simțeam aproape fizic durerea ce-mi rupea inima. Ce moment istoric trăiam... Cei din 1812, cînd Basarabia fusese răpită întîi și întîi, la fel l-au simțit ? Cum ți-a fost sufletul, străbunică a mamei, răzășoaică Negură, cînd ai lăsat cele cîteva sute de ani de pază a hotarelor de la Soroca și te-ai văzut în bejenie în propria ta țară ?... »

Cînd nici o speranță nu i-a mai putut reține, cei mai mulți țărani din Crasna Ilșchi au pornit în refugiu spre Ilișești. Neîndoelnic, această localitate din județul Storojineț s-a depopulat mai cumplit decît oricare alta din ținuturile cedate. Din restul comunelor Basarabiei și Bucovinei de Nord s-au refugiat mai ales funcționari ai statului și foarte mulți preoți. Din Visoca Sorociei a plecat în exod spre Galați părintele Mihail Ciobanu. Din Heciu-Vechi, dinspre părțile Bălților, s-a tras peste Prut părintele Nicolae Polișciuc. Din Giurgiulești Cahulului, de asemenea spre Galați a trecut Dunărea preotul Petre Sofroneanu. Din Ciobaclia s-a refugiat în Moldova și preotul Nicolae Mihnevici. Spaima l-a pus în mișcare atît de repede, încît a lăsat de izbeliște doi copii aflați întîmplător atunci la niște rude dintr-o vecinătate la care nu mai putea ajunge. În schimb, la Colonita, în județul Lăpușna, preotul Vladimir Sorokovschi nu s-a urnit

din sat înainte de a fi sigur că lăsa în urma sa socoteli curate. Mai întîi, a pus în mîna episcopului Vasile Ababei toată averea bisericii : vreo 8 000 de lei și vreo 3 kg de lumînări. Abia după asta s-a îndreptat și el spre Galați, unde avea niște neamuri.

La Belgrad, vînzătorii de ziare strigau din toate puterile titlurile noii ediții a cotidianului *Vreme*. Unul dintre cele mai importante articole ale publicației lua în discuție litigiul dintre români și sovietici. « ... Cu toate că 60 la sută din populația Basarabiei este formată din moldoveni, considerați de România drept parte integrantă a poporului ei, și numai 20 la sută sînt slavi – aprecia editorialistul –, totuși, nici un guvern român nu a putut reglementa chestiunea basarabeană în cele două decenii în care Rusia sovietică a protestat întruna și vehement împotriva uzurpării drepturilor ei. În moldoveni, Rusia sovietică vede o populație deosebită de cea a românilor, care ar fi fost cîștigată pentru ideea rusească încă de pe vremea țarismului, utilizînd limba rusă în toate împrejurările. » Cu alte cuvinte, în unele capitale ale Antantei balcanice, ambiguitatea începuse să fie la ea acasă.

Toate măsurile preliminare ale evacuării au fost luate pînă la ora 10.00. Anterior, în spațiul bucovinean s-au consumat două întîmplări semnificative. Mai întîi, imediat după ora 8.00, toate mijloacele mecanizate de locomoție ale diviziilor corpului de armată din zonă au fost îndrumate spre Cernăuți pentru evacuarea celor douăsprezece vagoane de grîu de la manutanța garnizoanei orașului. Bineînțeles, din teritoriul cedat trebuiau salvate valori mult mai importante, iar unui străin poate să i se pară ciudat faptul că, într-o țară plină de grîne, primul gînd al oricui tot spre grîu se îndreaptă. Doar un anume resort psihologic mai poate motiva asemenea lucruri : nimic nu întărește mai mult speranța în ziua de mîine decît un hambar încărcat cu cereale. Nu este însă mai puțin adevărat că, în încercarea înverșunată de a salva subzistența armatei din Cernăuți s-a pierdut un timp prețios. Și s-a pierdut pentru totdeauna. Apoi, tot în primele ore ale dimineții de vineri au început să se însinueze în dispozițiile militare semnele dintîi ale unui defetism gratuit

și periculos. Anticipîndu-se cursul evenimentelor, s-a hotărît ca, în cazul în care inamicul o va sili să cedeze Codrul Cozminului, Divizia 8 Infanterie, abandonîndu-și pozițiile, să se retragă prin Mihăileni spre Dorohoi, la dispoziția Corpului 8 Armată. Pre-dicția în speță, ca și modul de a imagina o reacție la o eventualitate încă incertă au zămislit în conștiințe o întrebare firească : de fapt, pînă unde se întindeau pretențiile teritoriale sovietice ? Evident, autoritățile încă nu erau în măsură să ofere un răspuns la o asemenea întrebare. Nu întîmplător, tot atunci Grupul 1 Armate a cerut Marelui Stat Major de la București precizări într-o chestiune esențială pentru sute de mii de ofițeri, subofițeri și ostași : pînă pe ce linie anume se retrage Armata a 3-a în Bucovina de Nord ? Răspunsul la întrebare întîrzia nefiresc...

Întîi și întîi, la ora 7.27, Divizia 34 Infanterie din Bucovina a știut cu exactitate ce avea de făcut. Avangarda ei – formată din Detașamentul Berhomet, cu Escadronul 34 Cavalerie, Compania 77 Cercetare și grănicerii din sector – s-a retras pînă la ora 10.00 la sud de Prut, unde a intrat sub ordinele Detașamentului Hlinața, de fapt, egal ca tărie. De atunci și pînă la ora 15.00, conform unui raport al căpitanului Constantin Chiriță, s-au mai repliat peste Prut doar cîteva subunități rătăcite și ostași izolați. În același interval, a început și retragerea trupelor din coridorul pretins de sovietici pentru a pătrunde spre Cernăuți dinspre Colomeea și Sniatin. La ora 7.30 a primit și Divizia 8 Infanterie ordinul de retragere efectivă spre Prut, valabil în primul rînd pentru Detașamentul Coțmani, format din Escadronul 8 Cavalerie și Grupul 58 Recunoaștere. În spatele lui, la ora 10.30, Zastavna a fost ocupată de ruși, care au trecut frontiera cu mult înainte de ora anunțată în comunicatele oficiale și în notele ultimative adresate românilor de Viaceslav Mihailovici Molotov. În sectorul Diviziei 7 Infanterie, la fel, avangărzile grosurilor sovietice au început să se agite cu o vizibilă nerăbdare încă din zorii zilei. După ora 5.00 fuseseră observate trupe de infanterie și cavalerie mișcîndu-se energic dinspre Vidirov către Kniaje. Acum, în jurul orei 7.30, elemente subțiri de infanterie sovietică s-au apropiat cu îndrăzneală de Ceremuș, abia camuflîndu-se în lunca nu prea deasă a rîului. La ora 7.50, cînd Cor-

pul 19 Armată va comunica la comandamentele subalterne limitele culoarului din care se vor retrage trupele Diviziilor 34 și 8 Infanterie, atitudinea pe care trebuiau s-o aibă într-un viitor apropiat nu era încă limpede. Pînă la noi ordine, trupele din afara culoarului indicat aproximativ pe hărți trebuiau să rămînă pe loc, în dispozitivele lor inițiale. În consecință, Detașamentul de Siguranță Bărbesți, aflat sub comanda maiorului Nicolae Ramadan, a fost avertizat să nu intre în alertă la mișcările de la nord de Hlînița, amice sau inamice. Dar comunicarea aceasta, dincolo de faptul că s-a dovedit fatală ulterior pentru mulți ofițeri și ostași, nu a izbutit să risipească neliniștea trupelor. După ora 8.00, neliniștea lor se va transforma treptat în crispă, apoi în panică. Deocamdată, coloane sovietice compacte de infanterie, urmate de tancuri, înaintau pe șoseaua dintre Zaluțe și Zavale. La trecerea lor prin această ultimă localitate, avangărzile ruse incendiau fără nici un motiv vizibil casele băștinașilor și stogurile de paie întîlnite în cale. Curînd se va angaja pe același traseu o coloană inamică de artilerie, flancată strîns de motocicliști.

Tîrziu, foarte tîrziu, în primele minute după ora 7.30, după ce a comunicat ministerului Afacerilor străine liniile succesive de repliere, Marele Stat Major a transmis și Armatei a 4-a ordinul nr. 6008/C, care izbutea, în sfîrșit, să contureze un plan de ansamblu, articulat cît de cît, al retragerii trupelor românești din cea mai mare parte a Basarabiei. Era vorba despre teritoriul cuprins între limita estică a sectorului stăpînit de Divizia 2 Cavalerie și Marea Neagră. În conformitate cu acest plan, Corpul 11 Armată, cu Diviziile 26 și 27 Infanterie, trebuia să treacă Prutul pe la Țuțora și Ungheni. Corpul 3 Armată, cum de altfel se mai comunicase o dată, se retrăgea prin Albița, cu Diviziile 15 și 33 Infanterie, și prin Fălciu și Leova, cu Diviziile 21 și 12 Infanterie. Corpul de Cavalerie își replia în sudul Moldovei, pe la Galați și Oancea, Diviziile 32 Infanterie și 3 Cavalerie. S-a reiterat insistent ca, pînă la ora 20.00, Diviziile 15 și 12 Infanterie, ca și Divizia 3 Cavalerie, să mențină pe Nistru o pînză subțire de elemente ușoare, călări sau autopurtate, capabile să se retragă în cea mai mare viteză, pentru a

ajunge grosurile din urmă. Totul părea perfect și simplu de pus în practică. Însă graba își spunea implacabil cuvîntul și o sumă de mari unități și elemente neîndivizionate erau ignorate de mesajele ce se încrucișau cu febrilitate pe firele rețelei telefonice și telegrafice a armatei. Nici traseul liniilor de retragere care urmau să fie atinse a doua zi, sîmbătă, la ora 12.00, nu era tocmai limpede. Cît de cît se vor lămuri lucrurile la ora 9.30, cînd colonelul Socrat Mardare, șeful de Stat Major al Armatei a 4-a, îl va contacta telefonic pe colonelul Paul Leonida din Marele Stat Major. Cu acest prilej, se va decide și soarta Diviziei 4 Cavalerie : ea se va replia în Moldova pe la Sculeni și prin alte puncte de trecere de la nord de Sculeni. Detașamentul va trece Prutul pe la Ungheni. Iar Divizia 31 Infanterie, o piesă importantă în dispozitivul Corpului 3 Armată, pe la Albița. De la început, și un profan putea înțelege că podul din vecinătatea imediată a Hușilor va fi extrem de solicitat...

După eforturi vecine cu disperarea, la ora 7.45, Elefterie Negel a izbutit să obțină legătura telefonică cu autoritățile militare de la Chișinău. În însemnările sale tîrzii, corespondentul ziarului *Universul* afirma că ar fi vorbit chiar cu generalul Vasile Atanasiu, dar era greu de crezut că acesta avea timp în acele momente să consoleze orice suflet speriat din oraș. Probabil, ziaristul a vorbit cu un ofițer oarecare din Comandamentul Corpului 3 Armată. « Îi comunic situația și perspectivele unui sfîrșit mișelesc al vieții copiilor mei —, s-a confesat Elefterie Negel. În mai puțin de zece minute, 12 soldați înarmați, sub comanda unui sergent, ocupă trotuarul din fața redacției. Înlocuiesc cîrpa roșie cu stindardul țării. Comuniștii, în fața țevilor întinse, dispar, pentru a pătrunde în curte, de astă dată prin spatele casei. Este momentul cel mai critic. » Dar sergentul l-a asigurat că va menține casa sub pază pînă cînd ultimul membru al familiei sale se va afla în afara oricărui pericol. Cu un automobil al armatei și cu un ordin scris către comandamentul militar feroviar să i se înlesnească evacuarea, Elefterie Negel a început să-și transporte soția, copiii și lucrurile strict necesare spre gară. În timp ce automobilul s-a pus în mișcare, angajîndu-se în prima navetă, corespondentul ziarului *Univer-*

sul a fost sunat de doctorul Ipolit Derevici. « Comunistul care de curînd părăsise Doftana – a mai mărturisit ulterior ziaristul – îmi comunică la telefon că nu trebuie să uit că în 1924, pe vremea revoltei din Tatar Bunar, comitetul „tovarășilor“ m-a condamnat la moarte. Nu te vom spînzura, vom fi generoși, îți vom smulge cîte o unghie în fiecare zi, pe rînd, cu cleștele... Într-adevăr, generozitate comunistă... – ar fi exclamat ziaristul, după ce a închis telefonul. Niciodată nu mi-am închipuit-o altfel... » Cele 20 de minute scurse pînă la întoarcerea automobilului de la gară i s-au părut lui Elefterie Negel un veritabil calvar.

Student la vremea aceea, Alexandru Chiriac a fost surprins de evenimente la Vorniceni, la 36 km de Chișinău, unde copilărise, și unde tatăl său, Mihail, era medicul-șef al unui sanatoriu de tuberculoși cu o reputație dintre cele mai bune în Basarabia. Încă din ajun se pregătise să plece în capitala provinciei pentru a rezolva o chestiune care n-avea vreo legătură cu nebunia care se declanșase în jur : tocmai sfîrșise anul întîi la Politehnica de la Iași, unde avea cîteva restanțe, iar acum, ca să poată amîna în continuare îndeplinirea stagiului militar, trebuia să plătească o taxă banală și să prezinte chitanța la centrul de recrutare. N-ar fi vrut să întîrzie și să se vadă concentrat prin surprindere. Ascultase de cu seară comunicatul și a decis totuși să plece la Chișinău, unde familia sa agonisise o casă și unde putea rămîne. Orice s-ar fi întîmplat, s-a gîndit, trebuia să li se acorde românilor un răgaz pentru evacuare. A plecat de la sanatoriu înainte de ora 7.00, ca să ajungă în gara din Bîcovăț la 7.50, cînd acceleratul 705 făcea o scurtă oprire înainte de a ajunge la destinație. Mama, Claudia, și fratele, Orest, l-au condus pînă la șosea. A sosit punctual în stație, dar, spre nedumerirea sa, Tiron, șeful gării, i-a spus că spre Chișinău nu mai circula nici un tren. A stat cît a stat pe peronul pustiu, pînă cînd s-a convins că Tiron nu mințea. A văzut și cîteva garnituri militare care au trecut încărcate spre Iași fără să mai oprească la Bîcovăț și, într-un tîrziu, a ieșit din nou la șosea. A plecat spre Chișinău agățat de un autocamion militar.

Revista presei bucureștene în dimineața zilei cînd realitatea României Mari urma să se destrame ca o oglindă scăpată din mîini, redevenind ceea ce fusese preț de cîteva veacuri – o simplă speranță – nu ne prezintă fapte prea importante. Asupra celui mai important subiect de pe agenda momentului se păstra o tăcere desăvîrșită. Dar multe dintre foile vînturate de vînzătorii de ziare în aerul dimineții, în absența textelor explicite, aveau mult subtext. De exemplu, *Neamul românesc* nr. 139 etala în prima lui pagină un citat dintr-un articol relativ recent al lui Nicolae Iorga : « Europa liberă – își asigura istoricul cititorii – înseamnă o Europă sprijinită pe state naționale libere. Libertatea lor trebuie deci respectată și apărută. Iar apărarea nu se poate concepe, în cel mai nobil sens englez al cuvîntului, decît atunci cînd li se respectă dreptul și nu li se ia în batjocură însăși ființa lor morală. » Vorbe deosebit de frumoase, însă aruncate într-un pustiu sufletesc la fel de adînc și în răsărit, și în asfințit, septentrionul și miazăziua românilor nemaiaivînd nici o greutate politică internațională și nici un cuvînt...

La urma urmelor, Pan Halippa a înțeles că un metronom nevăzut, aflat undeva, dincolo de puterea de percepție a oamenilor, bătea ceasul al doisprezecelea. « Pierdusem atîta vreme în așteptarea unui cuvînt de ordine și, mai ales, de ajutor... Nu l-am căpătat – și-a dezvăluit el mai tîrziu peripețiile din această dimineață nenorocită –, și acum nu-mi rămînea decît să adun cîteva cămăși și o haină în bagajul de mînă și să plec, sărac și osîndit, să-mi petrec restul vieții într-o pîrbegie printre frați de același sînge, dar fără cărțile mele dragi, fără tablourile și obiectele mele de artă pe care le-au adunat, cu atîta dragoste și atîtea jertfe materiale, nevastă-mea și cumnată-mea... Din ajun comandasem două-trei lăzi, dar nu mi-au sosit decît în momentul cînd plecam cu puținul bagaj adunat într-un geamantan și două-trei pleduri. Cărutașul, pe care l-am găsit cu mare greutate, mi-a cerut 300 de lei ca să mă ducă cu bruma aceasta de avere la gară și n-a vrut să se urcească din loc pînă cînd nu i-am pus banii în palmă. La ieșirea din casă, am îmbrățișat pe cei cîțiva poeți și scriitori care veniseră să mă vadă și să mă petreacă. Am plecat la gară sub cîrîitul zgomotos al stăncuțelor

de pe acoperişurile caselor şi croncănitul grav al ciorilor. Le invidiam şi pe unele, şi pe altele că puteau rămîne fără nici o teamă în cuiburile lor din coşurile caselor şi din copacii înalţi ai grădinilor. Eu însă eram nevoit să lepăd casa în care trăisem 27 de ani, unde redactasem ziarele şi revistele *Cuvînt moldovenesc* şi *Viaţa Basarabiei*, şi unde s-au pus la cale atîtea acte în legătură cu mişcarea naţională din Basarabia... »

Dimineata, în rezerva ei din sanatoriul de la Bugaz, pictoriţa Lucia Dem. Bălăcescu, abia trezită dintr-un somn bîntuit de coşmaruri, încerca să-şi obișnuiască ochii cu lumina puternică din ferestrele fără storuri. Pe neaşteptate, a năvălit în încăperea una dintre cele mai umile surori de caritate ale stabilimentului, anume Tassia. Era palidă. « Să nu mă spuneţi, doamnă, a şoptit, dar să ştiţi că fugе toată lumea. Basarabia e dată ruşilor... » Lucia Dem. Bălăcescu, deşi se simţea încă amorţită, s-a ridicat vioaie din pat. De pe culoarele sanatoriului se auzeau glasuri precipitate şi uşi trîntite cu violenţă. Neliniştită, pictoriţa s-a oprit înaintea unei oglinzi şi a început să se pieptene în viteză. Curînd, după o bătaie timidă în uşă, a intrat în rezerva ei şi medicul Nicolae Martinovici, locţiitorul directorului, care plecase în urmă cu două zile la Bucureşti. Avea o febrilitate ciudată în glas cînd a rugat-o pe pictoriţă să rămîna pe loc pînă cînd se va primi un ordin formal de evacuare. Nedumerită, Lucia Dem. Bălăcescu i-a replicat în franceză : « *Les événements sont graves, docteur, et tout le monde a filé...* » Era o evidenţă pe care Nicolae Martinovici nu o putea contesta. Au plecat – a murmurat medicul, în evidenţă cădere de tonus nervos – şi nu i-au spus nimic... Curios, pictoriţa a înţeles imediat că defecţiunea unei părţi apreciable a personalului subaltern al sanatoriului de la Bugaz o înfrătea cu acest medic năîng, stabilea între ea şi el o solidaritate aparte, greu de explicat în cuvinte. Stîîjenit, Nicolae Martinovici s-a retras din rezervă, pretextînd că era dator să îmbărbăteze şi alţi internaţi. Ieşind pe coridor, Lucia Dem. Bălăcescu s-a trezit înconjurată de surorile care încă nu dăduseră bir cu fugiţii. Erau toate speriate şi surescitate şi întrebau în neştire, în cor : ce-i de făcut ? Pictoriţa s-a străduit mai întîi s-o liniştească pe infirmiera Raţiu,

o femeie mignonă şi vizibil intrată în panică. Revenind alături de micul grup de femei, Nicolae Martinovici le-a sfătuit inutil să nu se lase copleşite de disperare. Înaintea oricui, un asemenea sfat i s-ar fi potrivit sieşi. Apoi de uşa rezervei Luciei Dem. Bălăcescu s-a apropiat contabilul stabilimentului. « A sosit o telegramă fulger din partea directorului – le-a spus acesta femeilor –, cu ordin să-şi strîngă toată lumea lucrurile, că vine să ne ia... » Dacă Atanasie Ionaş era în drum spre Bugaz, înseamnă că, într-adevăr, nu existau motive de spaimă adevărată şi în toate femeile s-a instalat o stare de uşurare binevenită. Din acest moment, pictoriţa a început să-şi împacheteze obiectele personale, în primul rînd cărţile, asistată un timp nu numai de Tassia, ci şi de Ana Mihailovna, o altă infirmieră, pe al cărei chip se citea foarte limpede că spera să-i rămîna ceva. Preocupată de activitatea căreia i se dedicase, pictoriţa a crezut că s-ar fi convenit să le adreseze celor două femei o sumă de sfaturi. Şi, cu o voce dintre cele mai calme, a început să le dăscălească. De la o vreme, şi-a dat seama că vorbea cu pereţii. În tăcere, Tassia şi Ana Mihailovna părăsiseră rezerva artei. Cînd s-a privit în oglindă, Lucia Dem. Bălăcescu s-a mirat de paloarea sa. Atît de pierdută nu se simţise în întreaga ei existenţă.

Ora 8.15. « Primele ştiri despre ultimatumul adresat României de URSS – a anunţat postul de radio britanic Daventry – au sosit la Londra prin Roma şi Berlin. » Situaţia la Bucureşti era caracterizată drept calmă. « După Consiliul de Coroană – a continuat crainicul –, s-a dat un comunicat reprezentanţilor presei străine prin care se declară că guvernul român a cerut guvernului sovietic să precizeze data şi locul unde se vor întîlni delegaţiile celor două ţări, pentru a negocia. Guvernul român aşteaptă încă răspunsul guvernului sovietic. » După o scurtă pauză, buletinul de ştiri, considerabil depăşit de evenimente, a mai consemnat : « Presa britanică apreciază că, după ce s-a întărit în Nord, prin ocuparea ţărilor baltice, URSS caută să-şi întărească poziţiile şi în Sud. »

Ultimii membri ai familiei lui Elefterie Negel s-au urcat în automobilul întors pe Strada Ştefan cel Mare. « Închid casa în

care am lăsat tot rodul muncii de 21 de ani – scria corespondentul ziarului *Universul*. Salutăm drapelul, soldații iau arma pentru onor. Toate ferestrele sînt deschise. Mulți privesc fără suflet acest moment înălțător, cel mai înălțător pînă azi în viața copiilor mei. Șase soldați și sergentul iau loc pe scările automobilului... » Apoi au plecat spre gară.

Ora 8.25. Telegrama transmisă de Wilhelm Fabricius către Reich la ora 6.00 a fost recepționată la ministerul de Externe german.

Pe Valea Ichelului, Andrei Tutilă și-a început dimineța prin a-i bate o telegramă lui Grigore Artemovici, stăpînul moșiei pe care o administra. Avînd în vedere zvonurile care umpluseră lumea, arendașul credea că ar fi fost foarte bine să ajungă fiecare pe un drum cît mai scurt pînă la București. Pe Suzana, nepoata lui Grigore, Andrei ar fi dorit s-o trimită la Chișinău, ca să plece mai departe cu trenul, împreună cu unchiul ei. A fost o telegramă care n-a mai primit răspuns. Era destul de ciudată situația, alianța aceasta dintre un moșier și un arendaș, care se cunoscuseră încă de tineri, în timpul serviciului militar. Pe vremea aceea, Grigore Artemovici era la fel de distrat ca și astăzi și, cu toate că erau de aceeași vîrstă, Andrei s-a purtat cu stăpînul său așa cum s-ar fi purtat cu un fiu. După armată, orfan de ambii părinți, Andrei a acceptat invitația lui Grigore Artemovici de a-l vizita la moșie vreo două sau trei săptămîni și nu-și explica nici acum de ce a rămas alături de fostul său camarad de arme aproape două decenii. I-a fost un administrator bun, l-a scăpat de toate datoriile contractate nesăbuit și a scos din puținul pămînt al lui Grigore Artemovici cam tot ce se putea scoate. Dar nu-l dezvățase pe proprietar de felul lui de a fi, cam lasă-mă să te las, și acum, în această dimineță neliniștită, se gîndea îngrijorat că prietenul și stăpînul său, prin propriile lui puteri, nu se va descurca prin vînzoleala din Chișinău. S-ar fi repezit cu automobilul să-l scoată din vîlmășeală și să-l ducă pînă la Prut, pe el și pe această Suzană, despre care Grigore pretindea că i-ar fi fost nepoată și pe care, de fapt, o adunase de pe un maidan și aproape o înfiase, lăsînd-o în

grija vrednicului Andrei. Dar Andrei se temea. Știa că armata, în împrejurări ca acestea, rechiziționa orice mașină întîlnită în cale. Și aștepta să-i vină un răspuns care n-a mai venit.

Dimineța se așezase de mult pe pămînt cînd Vladimir Sucevean a oprit căruța în fața casei pădurarului Timotei, pierdută printre copaci ca o umbră. A sărit de pe capră și a dat să bată în poartă cu coada lucioasă a biciului, dar toată amorteala din jur s-a înviorat brusc. Din curte a sărit spre ei un dulău, însă bătrînul nu s-a sinchisit de hămăitul lui zgomotos și a trecut îndrăzneț peste pragul porții, ca la el acasă. Cantonul silvic părea pustiu. Cîinele a dat înapoi, fără să stea din lătrat. Într-un tîrziu, cînd animalul a dat semn că obosise, s-a ivit și Timotei de după un colț, șovăind. « Bună dimineța, Nuia... », i-a strigat Vladimir, amintindu-și cum îl porecleau toți sătenii pe pădurar în șapte sate de jur-împrejur. Blajin, Timotei obișnuia să-i amenințe pe hoții de vreascuri cu o nuia. Azi așa, mîine tot așa, pînă cînd unul, mai hîtru, i-a prins slăbiciunea și i-a legat-o pentru totdeauna de gît. În lumea țăranilor, mai ușor scapi de rîie decît de o poreclă care se și potrivește. Cîinele nu mai lătra. « Mai trăiești, Timotei ? », a întrebat Vladimir, vesel. « Trăiesc », a bodogănit pădurarul, întunecat. « Dacă ai tras nădejde să dai aici de un praznic, n-ai nimerit-o... » Totul devenea de acum foarte limpede. Cînd a dat să se apropie de căruța oprită în poartă, se vedea că Timotei abia se mai ținea pe picioare. Chiar și cîinele îl privea într-o ciudat, dintr-o parte, așa cum privesc îndeobște cîinii spre o pasăre nemaivăzută. Pădurarul era beat butuc, ceea ce nu era de mirare. Șapte sate în jur îi știau meteahna. « Ai ascultat radioul ? », a mai apucat Timotei să îndruge, cu o disperare vădită în ochi, ca și cum ar fi vrut să spună că nu era beat degeaba, dar Vladimir i-a întors leneș spatele și pădurarul a rămas cu vorba agățată în vînt. N-a mai zis nimic și a dat din mîini a lehamite. Ca toți țăranii din vecinătatea pădurii Toporăuților, Vladimir Sucevean știa socoteala cu Timotei. Avea sub capra căruței o sticlă cu rachiou vechi, arzător – spera să se aleagă din rachiul acela cu cîteva lemne în plus – și i-a întins-o scurt pădurarului, împreună cu biletul semnat de primar. Surprins, Nuia s-a dezmeticit din le-

hamite, chiar părea dintr-o dată vesel, și l-a tras pe bătrîn spre lemnele stivuite sub poala pădurii, la îndemînă : metri steri de tăiat în trei, nu mai mult, care duduiau în sobă la vreme de iarnă. Străin de tîrgul încheiat sub ochii lui, Andrei Sucevean a pătruns în pădure prin altă poartă.

« Starea de suflet în care mă găsesc azi de dimineață – nota regele Carol al II-lea în jurnalul său intim – este de nedescris, nu mă simt om, parcă s-a rupt ceva în mine, a dispărut Eul. Tocmai la 20 de zile după ce-mi ajunsesem apogeul a zece ani de muncă, cu rezultate ce au fost, și acum prăbușirea, este ceva ce nu poți suporta. Îmi este rușine de mine însumi, nu îndrăznesc să privesc pe cineva în față, totul mi se pare un așa coșmar, un lucru pe care nici un cuvînt omenesc nu-l poate descrie. » În această stare de spirit, în sfîrșit, suveranul a semnat Înalțul Decret Regal pentru mobilizarea armatei, în redactarea care urmează :

Carol II

*Prin grația lui Dumnezeu și voința națională
Rege al României*

*Asupra raportului ministrului nostru secretar de stat, la
departamentul Apărării naționale,*

Am decretat și decretăm :

Art. 1. – Întreaga armată de uscat, aer și marină se va mobiliza.

*Art. 2. – Prima zi de mobilizare va începe la ora 24.00, în
noaptea de 28-29 iunie 1940.*

*Art. 3 și cel din urmă. – Președintele nostru de Consiliu, ca
și ministrul secretar de stat la departamentul Apărării naționale
și ad-interim la departamentul Aerului și Marinei sînt în-
sărcinați cu executarea decretului de față.*

Dat în București la 27 iunie 1940

Înalțul Decret Regal avea numărul 2 135 și era semnat de Carol al II-lea, Gheorghe Tătărescu și generalul de corp de armată Ion Ilcuș. Numai spre a se justifica anumite măsuri militare în curs, documentul a fost antedatat.

Ora 8.30. Postul de radio Roma, într-o emisiune în limba engleză, a transmis o informație care-i parvenise din București : « Dl Fabricius, ministrul Germaniei, a plecat spre Viena, unde se va întîlni cu dl ministru von Ribbentrop, ministrul de Externe al Reich-ului... » Știrea era complet falsă.

Doi ofițeri superiori sovietici din capitala Ucrainei aveau responsabilități decisive în declanșarea și finalizarea invaziei militare sovietice în Basarabia, Bucovina de Nord și ținutul Herța : Simeon Konstantinovici Timoșenko și Nichita Sergheevici Hrușciiov. În acel moment, viitorul conducător al Uniunii Sovietice îl venera pe generalul despre care nu se poate spune că a avut un noroc din cale-afară în războiul ce avea să se declanșeze un an mai tîrziu. « L-am admirat pe Timoșenko – va scrie Hrușciiov în memoriile sale apărute în Occident – mai ales atunci cînd am lucrat alături de el în districtul militar Kiev, el fiind comandant, și eu, membru al Consiliului Militar. Era un om de treabă și un bun soldat. Am avut ocazia să-l cunosc mai bine cînd am eliberat Basarabia de sub ocupația românească, în 1940. Am luat o parte activă la operație, consecința a tratatului nostru cu germanii și a dorinței noastre de a ne recîștiga drepturile istorice, care au fost violate de monarhia română după Revoluția din Octombrie. În acest moment, Timoșenko a devenit comisar al poporului pentru Apărare... ». Peste numai cîteva ore, acest om cumsecade, secondat de admiratorul său, urma să se apuce de treabă.

În mai puțin de un sfert de ceas, mulțumită escortei asigurate de militari, Elefterie Negel a ajuns pe peronul gării din Chișinău. « Rapidul pentru București, format din 30 de vagoane – și-a depănat ziaristul amintirile mai tîrziu – este sub presiune și arhiplin, de la scări pînă la acoperiș. Cîteva mii de oameni vor să pătrundă cu orice preț în el. Este ceva îngrozitor. Mamele își îndcășă copiii pe ferestre. Altele îi strigă disperate pe cei rătăciți. Bărbații care se tăvălesc pe jos cu brațele și picioarele fracturate, cu fața însîngerată în lupta pentru un loc salvator... Zvonul că trupele sovietice vor intra la ora 10.00 dimineața, adică peste o oră, persistă, cu toate asigurările au-

torităților că această intrare nu se va produce decît la ora 2.00 după-amiază. Nimeni nu vrea să creadă și toți vor să scape cu viață, să părăsească orașul cu primul tren. Acei care au reușit să transporte bagaje mai multe renunță la ele. Rămîn deasupra baloturilor doar cîinii care și-au urmat stăpînii nechemati de nimeni. În toiul acestei disperări, casa mai vinde bilete și tichete pentru rapid. N-am putut înțelege acest lucru și nu-l pot înțelege nici acum. Pe linia a doua, o altă garnitură de tren personal, pentru Galați, cu multe vagoane goale... Nimeni nu vrea să plece cu acest tren, pe o distanță prea mare pînă la Prut, de frica unei eventuale capturări a lui de trupele sovietice, mai ales că Tighina se și ocupase la ora aceea, înainte de termenul comunicat de comandamentul rusesc. Nu-mi rămîne decît să plec cu acest tren, dacă vreau să nu-mi văd copiii sfîlciți în picioare sau pierduți prin lume... » Resemnat, împreună cu membrii familiei sale, Elefterie Negel a rămas pe peron. Și nu a regretat lipsa de curaj și voință de a se urca în rapidul Unirea. Temerile sale că personalul pentru Galați nu va ajunge la destinație nu s-au adeverit. La ora aceea, împotriva credinței sale, Tighina nu era încă ocupată.

Din Cubureștii de Jos, înțelegînd că nu mai exista vreo scăpare, a pornit-o spre Galați preotul Teodor Gîrbea. Din Drăgușenii Vechi, în aceeași direcție s-a așternut la drum și preotul Vasile Sevazuchi. Își păstorise sătenii timp de trei decenii și jumătate și tocmai se cuvenea să iasă la pensie. Tot spre Galați s-a îndreptat cu speranță preotul Nicanor Chipier. La Chișinău, după o noapte albă, de cumpănă, a pornit-o spre gară și preotul Ion Erhan din Ismail. Pînă către amiază, a trecut Dunărea o cohortă întreagă de fețe bisericești : părinții Petre Erhan și Vasile Constantinov, consilieri referenți la Sfînta Episcopie, preotul Alexandru Calais, șef de birou la același așezămînt, secretarul eparhial Ion Belodanu, ieromonahii Pahomie Bore, Mihail Drăguțeanu și Anatolie Ioiu, ierodiatonul George Bragă, preotul Alexandru Terna, parohul Bisericii Sf. Dumitru, Simion Babuș, diaconul aceleiași catedrale. Din Cerbina Mare, județul Hotin, preotul Gheorghe Duca s-a grăbit să ajungă la Dorohoi.

Însă Galațiul, lucru ciudat, chiar din clipa în care acest teribil exod se dezlănțuise, continua să-i atragă pe cei mai mulți slujitori întru Domnul. Într-acolo s-au îndreptat și David Protase din Cărpinei, Lăpușna, Ion Antonovici din Călinești, Bălți, Zamfir Carp din Ialpușeni, Tighina și Teodor Armașu din Căbălteni, Bălți, de felul lui din Detreanca, Hotin. Bătrînii, cei mai mulți, erau speriați îndeobște de faptul că imperiul sub care trăiseră în tinerețe, și a cărui putere de împilare a omului o cunoșteau, de data aceasta se ridica împotriva Crucii. Însă nu toți slujitorii altarelor Basarabiei se puteau angaja cu aceeași seninătate în tragica bejenie a acestei răscruci de istorie, pe mulți i-a ținut în loc credința că aveau rădăcini în locuri și oameni, iar a se rupe de ele era ca și cum ar fi pierdut ceva din ființa lor. De pildă, în felul acesta gîndea părintele arhimandrit Gherasim Grecu, poreclit Crețu, de la sfîntul locaș mănăstiresc Chipriana. Cînd a venit el aici, cu peste o jumătate de veac înapoi, așezămîntul era condus de călugări bulgari de la Mănăstirea Zografu, de pe Muntele Athos, căreia Chipriana îi fusese cîndva închinată. Starețul de atunci era un anume Teofilact. În iunie 1912, cînd se sărbătorise un veac de la încorporarea Basarabiei în imperiul țarist și cînd Nicolae al II-lea a vizitat Chișinăul, Gherasim Grecu trăise o aventură cum nu i se mai întîmplase unei fețe bisericești niciodată. Agenții secreți ai Ohranei, la o inspecție a podurilor casei eparhiale, îl aflaseră cocoțat pe acoperiș. Și l-au descusut săptămîni încheiate, cu totul și cu totul zadarnic, pentru că nu avea ce să scoată de la el. Unde să plece acum, cînd întregul trecut îi împăienjenea parcă mințile ? Peste toate, era și foarte bolnav. Mănăstirea Chipriana, ca și marea majoritate a satelor Basarabiei, nu avea telefon. Despre invazia rusă, arhimandritul Gherasim Grecu a aflat prea tîrziu. Și cînd a aflat, a căzut la pat și nu s-a mai ridicat în viață.

Primul tren către Românești, personalul 8142, a plecat spre Cetatea Albă la ora 8.45. În vagoanele lui, printre alți refugiați, s-au evacuat avocații Emanuel Mănescu și Alexandru Rotta. Primul, de pe Strada Belicovici nr. 9, și al doilea, de pe Strada Regina Maria nr. 35, au ajuns la gară pe jos, deoarece toți șoferii și birjarii din urbe își ofereau serviciile numai contra unor

sume substanțiale. În același tren s-au regăsit Alexandrina Hagi, Valentin Roșca, Panaît Stamatoiu și Ion Tindeclu, Gabriela Tobescu, Nadejda Teodorescu și preotul Petre Hagi, Alexandru și Elisabeta Vasilescu, Ludmila Olănescu și mulți alții, printre care-i mai amintim pe Serafim Betcovschi, Dimitrie Nimereanu, Adrian Sîrbu și Alexandru Roșca – ultimul, salariat al ministerului Aerului și Marinei. Au fost inspirați că s-au trezit mai devreme, scutindu-și privirile și conștiința de tristul spectacol al debandadei care s-a dezlănțuit mai apoi în oraș.

Dimineata, la ora 9.00, doctorul în drept A.S. Mihailov, președintele Biroului Emigranților Naționaliști Ruși din România, a depus la mareșalul Palatului Regal din București un document care exprima solidaritatea compatrioților săi cu poporul român :

Excelență,

Am onoarea a vă ruga să binevoiți a supune Majestății Sale următoarea declarațiune :

« În numele emigrațiunii naționaliste ruse, care singură prezintă spiritul adevărat al popoarelor rusești, declar solemn că nota guvernului URSS prin care se cere cedarea Basarabiei și a Bucovinei de Nord nu corespunde absolut sentimentelor și intereselor naționaliste ale Rusiei. Cea mai sinceră și strînsă prietenie cu România creștin-ortodoxă, naționalistă și monarhistă este baza politicii internaționale a Mișcării Naționaliste Ruse, care a recunoscut și recunoaște toate drepturile politice, istorice și etnice ale regatului României asupra Basarabiei și Bucovinei. Emigranții naționaliști ruși, stabiliți de 20 de ani în România, uniți în jurul biroului lor, se pun la dispoziția necondiționată a Majestății Sale regele Carol al II-lea al României.

Trăiască Majestatea Sa regele

Trăiască dinastia română

Trăiască România Mare »

Biroul Emigranților Naționaliști Ruși din România își avea sediul pe Calea Dorobanților nr. 162. Documentul în speță a fost emis sub nr. 193.

Un martor ocular al evenimentelor derulate la Cernăuți, Ștefan Moscaliuc, își amintea că imediat după ora 9.00 s-a răspîndit prin oraș zvonul că sovieticii ar fi trecut frontiera. Cu certitudine, zvonul a fost lansat de persoane interesate, cu intenția de a înteți și mai mult starea de panică a locuitorilor. Din acel moment s-au declanșat și primele tentative de coalizare în manifestații ale tinerilor comuniști. Semeția găunoasă a comunistilor maturi s-a exprimat deocamdată de la ferestre. Cînd și cînd, din capătul îndepărtat al unor străzi mărginașe, voci încă nu prea sigure intonau *Internaționala*, cîntecul de prohod, prin excelență, al patriilor. Lașitatea celor ce mai tîrziu au devenit foarte îndrăzneți împingea deocamdată la lumina zilei doar copii și adolescenți cu cocarde roșii prinse în piept și cu flenduri de asemenea roșii în mîinile oarecum șovăielnice. Cum nimeni nu i-a urecheat și cîrpit cum se cuvenea, copiii și adolescenții aceștia ai nimănui sau ai unei ideologii – ceea ce înseamnă cam același lucru – au devenit din ce în ce mai obraznici, mai arțăgoși și mai violenți.

Puica, sora locotenentului Vasile Manisali, se căsătorise în urmă cu un an și ceva la Iași și acolo au surprins-o evenimentele. La prima oră a dimineții, s-a grăbit să ajungă la Cernăuți cu primul tren tras în gară, îngrijorată de soarta părinților rămași de izbeliște. Dar trenul nu a ajuns decît pînă la Adîncata. Pe fereastra compartimentului a văzut militari români strîngînd în viteză cablurile telefonice de campanie. A rămas în gara din Adîncata pînă cînd a trecut spre sud o garnitură supraîncărcată cu refugiați, foarte mulți agățați ca ciorchinii de mînerile ușilor de la vagoane. Printre ei, a văzut și cîțiva cunoscuți. « Nu te mai duce la Cernăuți – i-a spus un prieten vechi al familiei. Mai mult ca sigur, riști să nu-i mai găsești și să te încrucișezi cu trenul în care vor fi plecat spre Moldova. I-am văzut amestecați în mulțimea din gară... » Fără să știe dacă face bine sau rău, Puica s-a întors la Suceava, cu gîndul să-și aștepte părinții la Matilda Găină, o soră a mamei sale. De acolo, parcă printr-un miracol, a obținut legătura prin telefon cu locuința în care copilărise. Părinții ei nu erau la gară, cum i se spusese, ci acasă, bătrînul Jean Manisali fiind convins în continuare că se va acorda un

răgaz rezonabil pentru evacuarea populației civile. Înnebunită de coșmarul din trenul în care călătorise de la Adîncata către Suceava, Puica și-a implorat părinții să părăsească imediat Cernăuți, cum și cu ce vor putea. Sigur pe sine, Jean Manisali i-a spus că deține informații certe chiar de la rezidența regală. La ora 14.00, George Flondor va preda orașul sovieticilor. Cei ce vor dori să plece în România vor avea la dispoziție trei zile întregi. Apoi miracolul s-a curmat, ca și cum n-ar fi fost, legătura telefonică întrerupîndu-se brusc. Ca și fratele ei, Puica, redevenită ulterior Manisali, nu și-a mai revăzut niciodată tatăl. Iar pe maică-sa a reîntîlnit-o abia în 1956...

Într-adevăr, în gara din Cernăuți, în timp ce majoritatea benjenarilor luptau în continuare să ocupe un loc în rapidul Unirea, personalul de Galați a rămas practic cu vagoanele goale. După ce și-a urcat familia în trenul de care nu lega vreo speranță, Elefterie Negel s-a întors pe peron pentru a înregistra noutățile aduse din urbe de noile valuri de refugiați. « Din oraș vin vești numeroase – consemna ziaristul în amintirile sale. Devastările au început în partea de sus, acolo unde își au gospodăriile românii, despărțiți de celelalte cartiere prin catedrală și Biserica Sf. Ilie. Listele întocmite de organizațiile comuniste locale, cuprinzînd numele românilor basarabeni și ale celor veniți din Regat destinați arestării și suprimării, au fost împărțite de avocatul Carl Steinberg și de avocata Ella Diner, tovarășa de idei a lui Petre Constantinescu-Iași, și dînsa comunistă și recent ieșită din pușcărie. Bandele au început devastările pe Strada Ion Inculeț, unde își au gospodăriile majoritatea fruntașilor basarabeni, printre care Ion Pelivan, Gherman Pîntea și alții. De acolo au coborît și unde au știut o casă de român au pus în funcțiune tîrnăcoapele, au dat în lături ușile și au scos în stradă mobila și lucrurile de valoare. Automobilele și camioanele răzlețite au fost oprite, conducătorii au fost înlăturați, iar cei ce au opus rezistență au fost pur și simplu suprimați. Rezultatul jafurilor s-a depozitat în localurile indicate din vreme, odată cu împărțirea listelor. Prima devastare în centrul orașului a fost la marele magazin de coloniale al fraților Covalschi. Alte știri, necontrolate încă, au anunțat asasinarea unui director

de bancă și sinuciderea altuia. În această atmosferă de îngrijorare, de revoltă sufletească, personalul de Galați s-a pus în mișcare... » În timp ce rapidul Unirea a rămas la peron.

La Londra, guvernul britanic l-a recunoscut pe generalul Charles de Gaulle drept unic reprezentant al Franței libere, care nu se considera angajată de armistițiul încheiat de mareșalul Pétain cu germanii. Consemnăm acest fapt în economia reconstituirii noastre nu din considerație pentru britanici, ci din considerație pentru Charles de Gaulle. În aceste momente de un tragism incomensurabil pentru români, generalul Charles de Gaulle va fi singurul lider politic al Europei Occidentale care va emite o sentință de o extraordinară luciditate cu privire la destinul neamului românesc. Poate nu și-a dat seama de valoarea acestei sentințe, însă lucrul acesta este mai puțin important.

Gheorghe Tătărescu l-a convocat pe ministrul Ion George Vîntu și s-a oferit să-i pună la dispoziție un avion militar pentru a-și salva principalele bunuri și documente din locuința din Cernăuți. Ministrul nu era bucovinean de origine, dar se stabilise în capitala provinciei chiar din primii ani ai unirii cu patria-mamă pentru a da o mîna de ajutor reintegrării ei într-o Românie stăpîină, în sfîrșit, asupra întregului ei spațiu etnic. Fusese adoptat și agreat de locuitori. În această dimineată, deși l-a flatat, a refuzat propunerea prim-ministrului țării, socotind că se cuvea evacuate în primul rînd valorile statului. Nu se știe nici astăzi pe ce căi anume vestea despre oferta lui Tătărescu a ajuns pînă în Bucovina, unde mulți cetățeni de rînd și chiar demnitari locali l-au așteptat inutil pe Ion George Vîntu pentru a pune capăt dezordinilor și a trata o prelungire a termenului evacuării pînă în clipa în care rușii au intrat în oraș.

În jurul orei 9.00, autocamionul militar în care călătorea Alexandru Chiriac a intrat pe străzile Chișinăului, îndreptîndu-se spre Comandamentul Corpului 3 Armată. La o intersecție, tînarul student le-a mulțumit ostașilor care-l adunaseră de pe drum și a sărit din caroserie. Prin centrul cuprins de o fierbere nefirească, în cîteva minute, a ajuns pe Strada Armenească

nr. 21, la locuința familiei sale. Primul cunoscut cu care a schimbat două vorbe a fost chiriașul lor italian, Emilio Vecelli. Alexandru Chiriac i-a spus pentru ce venise la Chișinău, dar interlocutorul i-a rîs în nas : « Poate ești nebun... Nu vezi ce se întîmplă în jur ? Unde crezi că vei mai putea să plătești, în haosul pe care îl vezi, o pîrlită de taxă ? După-amiază, rușii pătrund în oraș. Ultimul tren către Iași pleacă din gară la ora 14.00. Dacă vrei să te urci în el, ne întîlnim pe peron... »

Directorul Departamentului Politic din Auswärtiges Amt, Woermann, i-a convocat pe rînd pe miniștrii Bulgariei și Ungariei în *Reich*, sub pretextul că dorea să le comunice informații de ultimă oră. În realitate, demnitarul german dorea să rectifice, într-un mod cît mai delicat, declarațiile făcute celor doi interlocutori în ajun. Nu era adevărat că Joachim von Ribbentrop l-ar fi însărcinat să le transmită plenipotențiarilor Budapestei și Sofiei dorința Germaniei ca țările lor să se comporte cu calm în legătură cu criza ruso-română. Dorința generală a *Reich*-ului de menținere a păcii în zona balcanică rezultase doar dintr-o convorbire a lui Woermann cu secretarul de stat Weizsäcker. « În realitate – a precizat abilul director politic la indicația expresă a lui Joachim von Ribbentrop –, ministrul de Externe nu a exprimat nici un punct de vedere despre aspirațiile Ungariei și Bulgariei în contextul situației create. » Draganoff și Sztójay au fost rugați, în cazul în care au raportat deja guvernelor lor conversația de ieri, « să trimită chiar astăzi un nou raport în care să corecteze declarația mea în sensul celor arătate mai sus ». Cu alte cuvinte, amatorii de pămînt românesc erau invitați aproape tranșant să-și mențină speranța intactă. Faptul că politica externă germană era în derivă devenea din nou evident. Cu același prilej, încurajat, dar timid, Draganoff i-a prezentat lui Woermann o instrucțiune abia primită de la guvernul din Sofia : sovieticii nu-i avertizaseră pe bulgari cu privire la intențiile lor față de România ; din punctul acesta de vedere, între Bulgaria și Rusia nu exista nici o înțelegere tănuită. Sofia nu dorea să acționeze decît de comun acord cu Berlinul. În acel moment, cînd turcii se întăreau cu trupe blindate la frontierele sudice ale Bulgariei, Sofia dorea totuși să cunoască mai repede

și mai exact atitudinea *Reich*-ului față de ansamblul desfășurării din Sud-Estul european. La rîndul său, Sztójay Döme, poate simțind că la mijloc era un bluff, l-a avertizat pe Woermann că Ungaria aștepta un răspuns la memorandumul înaintat ulterior.

Cînd trenul spre Galați s-a pus în mișcare, surpriza lui Elefterie Negel a fost totală. Nici el, nici alți bejenari, derutați de vacarmul din gara orașului Chișinău, nu își închipuiau că mișcarea feroviară de pe liniile de cale ferată basarabene se subordona încă mersului oficial al trenurilor. Rapidul Unirea, în jurul căruia s-au consumat atîtea energii și vociferări, a plecat spre București abia la ora 10.25. În schimb, personalul de Galați, în care puțini au investit vreo speranță, deoarece traseul lui trecea prin Tighina, punctul cel mai nevralgic al Basarabiei în ziua aceea nenorocită, s-a desprins de peron la ora 9.10. Cu toate riscurile potențiale ale acestei călătorii, Elefterie Negel nu se afla singur în tren. Curajoși, resemnați sau numai purtați de val s-au urcat în vagoanele lui Policrat Macurov, un talentat traducător din literatura franceză, germană și rusă, avocatul Hara-lambie Marchetti, fost prefect al județului Lăpușna, Spengian și Casabian, proprietarii magazinelor unite Lafayette și Kaukaz, de pe Bulevardul Alexandru cel Bun, profesorii Constantin Beladonov, Agnesa Schiotu și Eugen Emil Stihî, medicii Nicolae Constantinescu și Eugen Covalciuc-Dulgheru, contabilii Marius Tigoiu, Eugen Schidu și Ariadna Mancha și mulți, foarte mulți alții. Deși drumul nu le-a fost întrerupt, cum se temeau în momentul plecării, nu a fost nici lipsit de peripeții. Momente de emoție s-au înregistrat chiar în clipa desprinderii de peron. « Din vagoane – nota Elefterie Negel – strigătele de „Trăiască România !” și „Trăiască Basarabia românească !” se amestecă cu hohote de plîns. După tren mai aleargă doi străjeri, rătăciți de părinții lor. Străjerii poartă cocarde tricolore îndoliate. Mecanicul oprește trenul și străjerii sînt smulși în interior... » Cu asta, lanțul de clipe patetice nu s-a curmat. Conștiincios, dar uneori alături de adevăr, Elefterie Negel și-a continuat însemnările : « Înainte de a intra în prima stație după Chișinău [era vorba despre halta Revaca – n. n.], coloane groase de fum se

ridicau jertfitoare spre cer. Identificăm baia Dobromirov. Arde Biserica Mazarachi, cu trecut istoric românesc. Comuniștii au inaugurat astfel nefasta lor operă împotriva locașurilor sfinte. În vagonul de alături stă o femeie îngenucheată și rostește rugăciuni însoțite de blesteme împotriva păgînilor încălziți atîta vreme la sînul generos al neamului. Despre acest moment profund impresionant află tot trenul. Genunchii cedează singuri. Toți cădem în ei. Nimeni nu mai poate opri lacrimile. » Alături de ceilalți bejenari din trenul personal 7004, Elefterie Negel a căzut și el în genunchi și s-a lamentat spre un cer de vară înalt, senin și indiferent : « Doamne, Dumnezeu, pedepsește-i tu... Numai puterea ta poate face asemenea minuni... Numai cerul poate arunca focul peste nemernicii pîngăritori de altare... Ocrotește-ne copiii, ca să-i salvăm cu viață... Ne vei asculta oare ruga ? Iată că ne-am adus aminte de tine... Prea multă vreme te-am dat uitării... Dar sufletul copiilor noștri este neprihănit... Ei n-au nici o vină... Ocrotește-i, Doamne... » Nu ne îndoim că Dumnezeu lui Elefterie Negel a ascultat cu răbdare ruga ziaristului bejenar. Dar, în același timp, credem că nu se putea să nu fi văzut din înalțuri că nimeni nu putea avea interesul să dea foc la o baie și că nici Biserica Mazarachi nu fusese incendiată de nimeni ...

Alt extras din amintirile tîrzii ale ostrițeanului Dumitru Gălătescu : « ... Cum stam eu în pomăt, la umbra părului cel mare, de Sîntilie, și citeam o carte – tot timpul muncit de gîndul de a mă hotărî în sfîrșit unde să-mi încerc norocul la examenul de admitere la medicină, la Iași sau la Cluj ? –, deodată văd că vine mama la mine, cu totul schimbată la față, și-mi spune că Cecilia a venit de la tîrg pe jos, că pleacă imediat la Pomîrla, la părinții ei, și că pe Costică l-a luat armata română cu căruța cu tot. Au încărcat în căruța muniții și fugeau toți spre Siret, ca să scape de ruși. Cum eram eu, așa, cufundat în meditație, n-am înțeles nimic, căci, dacă ar fi fost un fulger sau un trăsnet, aș fi auzit un zgomot, aș fi văzut o lumină, dar lucrurile de necrezut ce le auzeam de la mama m-au făcut să-mi închipui că am căzut pradă visului. M-am ridicat, am făcut cîteva ocoale prin pomăt, am mușcat din perele care altădată erau atît de plăcute

și parfumate și acum păreau leșioase, fără gust, m-am întors în casă și am rugat-o pe mama să-mi povestească încă o dată acele lucruri de necrezut. În acel moment, Cecilia era gata de plecare, cu poșeta și cu un mic pachetel în mîini, și la fel mi-a spus și ea : armata română se retrage spre România, vin rușii... »

Ora 9.30. Postul de radio Roma a relansat în eter, de data asta, în limba franceză, fragmente din buletinele de știri anterioare. « După mai multe reuniuni ale Consiliului de Coroană, guvernul român a decis să accepte numirea unei delegații care să discute nota sovietică. Această decizie este interpretată ca o acceptare substanțială a cererilor URSS. Pînă ascară, Moscova însă nu a răspuns acestei hotărîri a guvernului român și a continuat să concentreze trupe la hotarele Basarabiei. În fața reprezentanților presei străine, ministrul Propagandei a dat citire aseară unui comunicat al Consiliului de Coroană. » După o scurtă pauză, crainicul a revenit în emisie : « Răspunsul României este interpretat ca favorabil cererilor sovietice. De asemenea, este de remarcat că nordul Bucovinei cuprinde un teritoriu foarte mic locuit de ucraineni... »

În cifru secret, atașatul militar român de la Budapesta a telegrafiat Marelui Stat Major de la București că nu ar fi exclus ca Ungaria să decreteze oficial mobilizarea forțelor ei armate. Deocamdată, se observă o intensificare a transporturilor militare spre Ucraina subcarpatică.

În jurul aceleiași ore, li s-a atras din nou atenția comandamentelor din Basarabia asupra culoarelor necesare accesului trupelor sovietice spre Chișinău și Cetatea Albă. Din nou a fost amintit faptul că toate trupele, cu excepția infanteriștilor de la Talmaz, vor fi retrase prin marșuri pedestre, trenurile urmînd a fi utilizate numai pentru transportul materialelor grele, al familiilor ofițerilor și subofițerilor și bolnavilor din spitalele militare. Grănicerii și jandarmii intrau automat în subordinea marilor unități din zonele lor de activitate. Și care urma să fie totuși soarta infanteriștilor de la Talmaz, practic lipsiți de orice mijloc de transport și atît de departe de mirajul salvator al rîu-

lui Prut ? Marele Stat Major a promis că va pune la dispoziție două trenuri complete. Între timp, trebuiau neutralizate definitiv toate încărcăturile explozive ale podului de peste Nistru, de la Tighina, precum și ale podurilor de cale ferată din interiorul spațiului Basarabiei. Simultan, trebuiau amorsate toate distrugerile planificate la trecerile peste Prut, în Moldova, instalîndu-se totodată servicii de ordine și de poliție la poduri. Iar la vest de Prut, în eventualitatea oricărei tentative a sovieticilor de a înainta spre Carpați sau Muntenia, organizarea rezistenței revenea Corpului 1 Armată, cu Diviziile 3 și 11 Infanterie. În acest dispozitiv trebuia să se integreze în grabă și Divizia 32 Infanterie, în retragere din spațiul Bugeacului. În sfîrșit, pentru a-i permite Armatei a 4-a să-și concentreze atenția asupra misiunilor propriu-zise din Basarabia, Corpul 1 Armată a trecut sub comanda nemijlocită a Grupului 1 Armată.

Ora 10.00. Un nou buletin de știri transmis de postul de radio britanic Daventry : la București ar fi demisionat din guvern Ion Gigurtu, prieten personal al lui Hermann Goering, precum și Ernest Urdăreanu, ministrul Cîrții Regale... « Dacă România va ceda URSS teritoriile cerute – a remarcat crainicul –, este posibil ca Ungaria să pretindă, la rîndul ei, Transilvania, iar Bulgaria, Dobrogea, Iugoslavia, membră a Antantei balcanice, nu a ridicat încă nici o pretenție teritorială față de România... » Asta i-ar mai fi lipsit României, în concepția guvernului de la Londra...

În sfîrșit, la ora 10.00, după numeroase conciliabule cu toți factorii responsabili, noul ministru de Externe al țării, Constantin Argetoianu, i-a transmis lui Gheorghe Davidescu răspunsul guvernului român la a doua notă sovietică, însoțit de indicația de a fi înmînat lui Molotov la ora 11.00. « Guvernul român, spre a evita gravele urmări pe care le-ar avea recurgerea la forță și deschiderea ostilităților în această parte a Europei – menționa fondul textului telegrafiat, redactat de Constantin Argetoianu încă din zorii zilei –, se vede silit să primească condițiile de evacuare specificate în răspunsul sovietic. Guvernul român ar dori totuși ca termenele de la punctele unu și doi să fie prelungite,

deoarece evacuarea teritoriilor ar fi foarte greu de adus la îndeplinire în patru zile, din pricina ploilor și inundațiilor care au stricat căile de comunicație. Comisiunea mixtă instituită la punctul cinci ar putea discuta și rezolva această chestiune. Numele reprezentanților români în această comisiune vor fi comunicate în cursul zilei. » Implicit, România, încolțită de dușmani și părăsită de aliați, cedînd unor forțe copleșitoare și ca urmare a unui brutal ultimatum, România nu accepta legalitatea sacrificiului ce-i era impus. În minutele imediat următoare, Constantin Argetoianu a mai expediat o telegramă, circulară, de data aceasta, tuturor celorlalte legații românești din străinătate : « După primirea răspunsului nostru la nota înmînată în ajun – menționa documentul –, dl Molotov ne-a adresat o nouă notă cu caracter de ultimatum, cerînd să evacuem în patru zile Basarabia și partea de nord a Bucovinei. Luînd în considerație comunicațiile primite atît din partea guvernului german și a guvernului italian, cît și din partea guvernelor statelor Întelegerii Balcanice, am adresat guvernului sovietic un răspuns prin care îi arătăm că guvernul României, pentru a evita gravele urmări pe care le-ar avea recurgerea la forță în această parte a Europei, se vede silit să primească condițiile de evacuare specificate în răspunsul sovietic... » Cel puțin, miniștrii români de la Berlin și Roma erau scutiți de acum înainte de orice obligație de exercitare a inițiativelor proprii, urmînd să acționeze doar ca urmare a unor indicații exprese.

Prin telegramele nr. 387 și, respectiv, nr. 519, directorul politic din ministerul de Externe german i-a avizat pe miniștrii plenipotențari ai *Reich*-ului din Ungaria și din Bulgaria despre conversațiile purtate astăzi și ieri cu Parvan Draganoff și Sztójay Döme.

Din dispoziția ministerului de Interne și a Prefecturii Poliției Capitalei, atît în București, cît și în provincie, toate spectacolele cu caracter distractiv au fost suspendate.

Unii dintre cei care au pornit-o spre gară din Chişinău în dimineaţa de vineri au avut parte de întâmplări de-a dreptul ciudate. În alte împrejurări, ar fi fost întâmplări fericite, însă, cînd o mulţime de oameni fugeau în acelaşi sens, panicaţi, s-au dovedit a fi perfect inutile şi mai mult le-au complicat şi înăspriit existenţa. De pildă, nu demult, inspectorul agricol Heliade fusese prădat în tramvai de portmoneul cu acte şi bani. Acum, în centrul oraşului, după ce ieşise cu un mic bagaj din casă şi avusese şi norocul să facă rost de o birjă, i-a recunoscut în învîlmăşeala din jur pe cei doi pungaşi care-l înghesuiseră în urmă cu cîteva zile şi ale căror fizionomii le avea în memorie. Pe loc, uitînd că avea ceva mai presant de făcut, a chemat un agent public şi i-a cerut să-i legitimeze. Speriat şi acesta de cursul evenimentelor oarecum fără rost în vacarmul acela asupra căruia nici o autoritate nu mai avea stăpînire, agentul s-a executat. Pungaşii erau Haşec Moghilinschio şi Iţic Voiman, despre care toţi comuniştii din Chişinău ştiau că aveau un cazier foarte încărcat. « Arestează-i ! » i-a spus Heliade, iar agentul, neavînd încotro, i-a declarat arestaţi. Dar ce putea face cu ei ? Unde să-i ducă ? Le-a făcut un semn scurt cu ochiul şi i-a lăsat de izbelişte. Din toate, Heliade a ieşit păgubit încă o dată. Cînd s-a întors la bagaje, a constatat că birjarul pe care-l tocmise a dispărut de mult. Nu i-a mai rămas decît să plece spre gară pe jos. Şi memoriul unui anonim, înaintat ulterior autorităţilor de la Bucureşti, semnală că în oraş, în momentele-cheie ale evacuării, nu se mai putea găsi nici un vehicul disponibil pentru nevoile populaţiei, exceptînd cîteva birje care se trafica pe sume de-a dreptul fabuloase. Asemenea lui Heliade, cei mai mulţi bejenari s-au lăsat în seama propriilor lor picioare. Şi numai aşa s-au salvat. « Am plecat pe jos spre gară din Chişinău – s-a confesat mai tîrziu şi magistratul Gheorghe Păun – cu cîteva haine în mînă, pentru că nu se mai găsea nici un mijloc de locomoţie, totul fiind luat de armată, iar tramvaiele erau supraaglomerate de biata lume care căuta să se refugieze cît mai repede. În gară, mii de oameni, cu feţele pline de disperare, femei plîngînd, cu cîte o simplă boccea în mînă. Desigur, cu lucruşoarele mai dragi luate în goană din gospodăriile lor, se îndesau pentru a prinde un loc în lungul tren ce era tras la pe-

ron. Urcat într-un vagon ce era supraplin, după aproape un ceas de lungă aşteptare, trenul s-a pus în mişcare, luînd direcţia Iaşilor. Am simţit atunci că s-a rupt ceva din sufletul meu, dar m-am stăpînit pentru a o încuraja pe biata mea soţie, care nu mai contenea cu plînsul... Stăpînirea mi-a fost zadarnică, pentru că m-a podidit şi pe mine un ropot de lacrimi... »

Ora 10.20. Un nou buletin de ştiri al postului de radio Davenport : în România s-a decretat mobilizarea generală. Atitudinea Turciei este una de aşteptare, navele ei militare patrulînd în Marea Neagră, de-a lungul coastelor naţionale.

În sectorul Detaşamentului de Siguranţă Coţmani, circulaţia spre Cernăuţi s-a întrerupt în jurul orei 10.00. Şoseaua şi calea ferată erau pustii. Cam la aceeaşi oră s-au întrerupt brusc şi legăturile telefonice cu Corpul 10 Armată şi Divizia 8 Infanterie. Unităţilor şi subunităţilor militare din zonă nu le-a mai rămas nimic de făcut decît să se descurce în funcţie de împrejurări. La ora 10.30, cînd ruşii au intrat în Zastavna, Escadronul 8 Cavalerie s-a retras spre Cuciurul Mic. La ora 12.30, cînd ruşii se vor apropia cu blindate de Luhoverca, resturile Detaşamentului de Siguranţă Coţmani se vor replia sub presiune spre podul de la Luizii-Horecea. La ora 13.00 va începe retragerea lui generală spre sud. Era imposibil să fie salvate toate materialele militare amplasate aici timp de un an încheiat şi la multe din ele s-a renunţat.

Să urmărim, în continuare, amintirile publicate de Pan Halippa la cîteva luni după exodul său obligat. « În gară – scria fostul membru al Sfatului Ţării –, numai mulţumită unui hamal pe care l-am avut de atîtea ori ascultător la conferinţele din cadrul Partidului Naţional-Ţărănesc al Universităţii Populare Moldoveneşti şi al Universităţii Muncitoreşti, am putut răzbi la casa de bagaje şi apoi într-un compartiment unde am stat înghesuite vreo zece persoane. În compartiment cu mine s-au nimerit Teodor Pădureanu, director administrativ al revistei *Viaţa Basarabiei* şi unul din harnicii ei colaboratori, şi Gheorghe Bezviconi. Cu acelaşi tren au mers atîţia alţi compatrioţi basa-

rabeni pe care i-am putut vedea doar la coborîrea în Gara de Nord din București, căci coridoarele vagoanelor erau atît de ticsite de oameni și bagaje, încît era cu neputință să te miști din loc... » Pan Halippa a plecat din Chișinău cu rapidul Unirea, la ora 10.25. Spre deosebire de Elefterie Negel, a reușit să se urce în tren.

La Zastavna, una dintre cele mai îndepărtate localități din partea cedată a Bucovinei, în absența armatei care-și repliase subunitățile, greul evacuării averilor statului a căzut pe umerii comisarului Sergie Miculi, șeful detașamentului de poliție din zonă. Era un om al locului. Se născuse în apropiere, la Orășeni, la 19 octombrie 1888, îi cunoștea pe locuitori din copilărie și cu atît mai mult a fost surprins de neașteptata și violenta ostilitate manifestată subit de ucraineni față de autoritățile românești. Nu a supraviețuit încercării decît sub scutul revolverului personal și al carabinelor subalternilor săi. Nu primise nici un ordin de evacuare, dar, de vreme ce tensiunea creștea în jur, iar rușii forțau frontiera în apropiere, a decis să acționeze din proprie inițiativă. În primul rînd, și-a expediat soția și fiica – Maria și Ritta, pe numele lor de botez – spre Cîmpulung, laolaltă cu alți refugiați, ca să nu-l mai încurce cu spaima și lamentațiile lor. Apoi a distrus toate hîrțile confidențiale și, cu puținele mijloace de transport aflate la dispoziție, a salvat mai tot ce însemna avere mobilă a statului în Zastavna. Nu a lăsat în mîinile invadatorilor decît niște timbre pentru taxele de construcții în valoare totală de 300 de lei. Adică aproape nimic. Pentru a re-întra sub scutul autorităților românești, și el, și oamenii din subordinea sa și-au croit drum cu armele și au scăpat toți, mai puțin gardianul Ion Corșmarec, capturat de sovietici.

Spre deosebire de alte mari unități, Divizia 2 Cavalerie a fost mai puțin norocoasă. Ordinul Marelui Stat Major nr. 6 100 pentru aplicarea planului « Tudor » i-a parvenit abia la ora 10.30. La ora 12.00 avea să se încheie retransmiterea dispozițiilor la toate autoritățile și efectivele militare aflate sub comanda generalului Mihail Racoviță. Înainte, spre localitățile înșirate pe frontieră, transmisiunile cartierului general al diviziei mai funcționau în-

că. Înapoi, spre interiorul țării, marea unitate nu mai dispunea decît de o legătură precară cu Marele Stat Major. Nu vom ști niciodată de ce tocmai această divizie, într-unul din mesajele transmise la București în dimineața de vineri, a ridicat o problemă aparent derizorie în împrejurările date, dar care foarte curînd s-a dovedit a fi și una dintre cele esențiale : generalul Mihail Racoviță a cerut instituirea unui control minuțios și sever la toate trecerile peste Prut, pentru a împiedica pătrunderea unor persoane indezirabile în Moldova.

Și la Ismail, în dimineața zilei de 28 iunie 1940 devenise limpede că Basarabia era pierdută. Toate speranțele celor din jurul lui Traian Filip se sprijineau pe decizia și acțiunea tatălui său, aflat în acel moment sub arme. Nimeni nu-și imagina că militarilor aflați în această situație ingrată nu li se va îngădui să-și salveze familiile. « Într-adevăr, sosind în cursul aceleiași zile – a relatat romancierul mult mai fîrziu acest episod –, el și-a dezbrăcat vestonul încă de pe scări. Lăsînd toate convorbirile la care putea fi silit, a scos alte lăzi din pod, a ales împreună cu noi sculele de primă necesitate, s-a dus în curte să caute scînduri și cuie și să închipuie diferite specii de scoabe. Nu ne spunea care-i sînt planurile, dar curînd am observat că mobilele mari se transformau în lădoaic și în interiorul lor erau introduse mărunțișurile. Așternutul urma să fie strîns în baloturi ca să poată fi ușor despachetat și folosit pe drum... » Din toate, nu putem trage decît o concluzie : în momente dramatice, fără a se lamenta inutil, fără a aștepta ceea ce nu le poate veni de niciunde, oamenii simpli se orientează mai rapid și mai sănătos decît intelectualii.

Cu certitudine, discuția purtată cu Erdmannsdorf a fost consternantă pentru Teleki Pál și Csáky István. Dar la Budapesta se mai afla un înalt demnitar german, directorul ministerial Carl Clodius, iar ministrul de Externe ungar, în dimineața zilei de vineri, s-a agățat de el întocmai ca un înecat de un pai. Cînd Csáky István l-a invitat la o discuție prietenească, Carl Clodius tocmai se pregătea să ia drumul Berlinului. Nu l-a putut refuza pe demnitarul ungar, însă i-a declarat de la început că Germa-

nia dorea să fie liniște în Sud-Estul european, în primul rînd din considerente strict economice. Cu avîntul oarecum retezat, Csáky István și-a recitat poezia atît de cunoscută tuturor diplomaților *Reich*-ului într-un mod vizibil emoționat, ca la o serbare școlară : după ce va avea loc revizuirea frontierelor României în favoarea Ungariei – a fost asigurat Carl Clodius –, Budapesta își va pune întreaga economie la dispoziția Germaniei ; de asemenea, va permite tranzitul feroviar economic german, precum și trecerea trenurilor militare germane spre guvernămîntul general al Poloniei. Apoi, ministrul de Externe al Budapestei și-a implorat interlocutorul să comunice la Berlin următoarele puncte, care merg mai departe decît declarațiile făcute lui Erdmannsdorf. Mai întîi : după revizuirea frontierelor cu România, Ungaria va fi total « dezgustată » de ideea acaparării altor teritorii străine. Un semn al acestui dezgust s-ar putea constata pe teren : « Nu numai guvernul, ci și conștiința națională ungară a ajuns în cele din urmă să accepte existența unei Slovacii independente. » În ceea ce privea Iugoslavia, Ungaria nu mai avea în vedere decît o revizuire teritorială care afecta cîțiva kilometri pătrați. În al doilea rînd, Csáky István i-a împărtășit lui Carl Clodius « ... neliniștea care s-a accentuat în legătură cu o ulterioară înaintare a rușilor. Din această cauză, el ar fi deosebit de interesat să ajungă la o înțelegere pașnică și permanentă cu România. Tot din această cauză – menționa rezumatul întocmit în aceeași zi de diplomatul german –, el s-a opus proiectelor formulate de unii militari unguri care preconizau ocuparea integrală a Transilvaniei. Dimpotrivă, el vrea să creeze încă de pe acum premisele apărării comune a liniei Carpaților, prin conlucrare româno-ungară. » Carl Clodius a trimis imediat la Berlin conspectul convorbirii sale cu Csáky István prin curier aerian. Dar căile care par pe hîrtie și logic cele mai scurte nu se dovedesc totdeauna a fi la fel și în practică. Telegrama nr. 401 a fost recepționată la ministerul de Externe german abia a doua zi, 29 iunie 1940, la ora 18.00...

Întrucît la Gura Humorului dificultățile de transmisiiuni persistau, generalul Iosif Iacobici nu a intrat în posesia ordinului general de retragere decît la ora 10.40. Pe temeiul lui, după

ce a alertat sumar toate marile unități, Armata a 3-a a întocmit directiva nr. 69 privind detaliile evacuării spre sud a Corpului de Munte și a Corpului 10 Armată. Însă ordinul telegrafic nr. 6 006 se pare că-i parvenise Corpului 10 Armată cu cel puțin cinci ceasuri mai repede decît eșalonului imediat superior. Anomalia a produs consecințe previzibile : treptat, ordinele succesive emise de corp au început să intre în contradicție cu dispozițiile întîrziate ale armatei. Altfel spus, cînd dimineata era deplină, misiunile zilei erau mult mai limpezi la eșaloanele inferioare decît la cele de vîrf, care nu au făcut decît să-și încurce cît mai îndîrjit subalternii, crezînd că-i descurecă. De asemenea, misiunile erau mult mai limpezi în avangardă decît în ariergardă. Încă de la ora 6.15, Divizia 8 Infanterie știa foarte bine că orașul Cernăuți trebuia evacuat de autorități, trupe și stabilimente militare pînă la ora 19.00, urmînd a fi predat sovieticilor de primărie sau de rezidența regală, fără nici un amestec al armatei. Și s-a procedat ca atare, metodic și ordonat. Înainte de toate, pînă la ora 9.45, au fost evacuate spre sud și spre est toate trupele aflate în momentul acela într-un culoar cu limitele precizate între timp: rîul Prut, nord Hlinița, nord-est Mihalcea, nord Ceahor, nord Luizii-Horecea, vest Jucica Nouă, vest Sadagura, sud-vest Subraneț, vest Vintileanca, vest Coțmani și vest Stănceni. Numai Detașamentul Vama a rămas în dispozitivul lui inițial pînă la noi ordine. Din Cernăuți, tot ce se afla sub autoritatea armatei se replia deocamdată la sud de pîrîul Derehlui. Apoi, într-o nouă etapă, replierea urma să se prelungească pînă la sud de Siret, unde se afla și comandamentul Diviziei 8 Infanterie. Din momentul în care s-au pus în mișcare, subunitățile din regiunea Hlinița s-au subordonat detașamentului cu același nume. Detașamentul Cernăuți a pornit în marș către sud, pînă la liziera de nord a satelor Mihalcea, Coroaia și Ceahor, compania de cercetare s-a deplasat de la Țețina la Camena, iar artileria detașamentului s-a menținut permanent în spatele ei. Tot la sud de Mihalcea, Coroaia și Ceahor trebuiau să se retragă pînă la ora 19.00 Centrul de Recrutare și Liceul Militar din Cernăuți. Bineînțeles, în măsura în care i-ar fi întîlnit pe sovietici, toți militarii aveau datoria să evite orice ciocniri cu ei. De asemenea, Corpul 10 Armată a știut înaintea Armatei a 3-a traseele liniilor

succesive ale replierii, valabile pentru trupele din nordul Basarabiei și Bucovinei. Pînă în 29 iunie, ora 12.00, se evacua teritoriul aflat la nord și la est de linia sud Cernăuți, Clișcăuți, Varticăuți, Ianăuți, Lipnic, Mandic, Gămanii Vechi, Florești și râul Răut. La 30 iunie, ora 12.00, se efectua o nouă etapă a retragerii, de data aceasta pe aliniamentul râului Prut, pînă la Lipcani, și la sud de Zagaicani, Fălești și Cornești. În sfîrșit, pînă la 2 iulie, aceeași oră, restul teritoriului Bucovinei și Basarabiei de Nord, pînă la râul Prut, trebuia evacuat în totalitate. Și aici s-a ordonat ca marșurile trupei să se efectueze pedestru. La fel, materialul rulant de cale ferată trebuia retras sistematic în spatele liniilor succesive ale evacuării.

Ora 10.50. Un post german de radio neidentificat a transmis o compilație deosebit de încîlcită a unor știri făcute publice anterior de britanici : « Privitor la problema ruso-română, postul de radio Londra spune că la București se dezmințe că ar fi vorba despre un ultimatum. Răspunsul sovietic la cererea română de a se întruni o comisie mixtă nu a sosit încă. În România, s-ar fi decretat între timp, cum pretinde o informație din București, mobilizarea generală. Aceeași sursă afirmă în continuare că ar fi vorba despre o măsură de siguranță față de Ungaria. Din Budapesta, se anunță că guvernul ungar, în această problemă, ar fi în contact cu guvernul Germaniei și cu cel al Italiei... »

Nesperat, dar elocvența maiorului din Corpul 10 Armată aflat la ananghie nu a rămas fără rezultat : sovieticii au amînat termenul ultimatumului lor local pînă la ora 11.30. Întrucît comunicarea cu Armata a 3-a încetase să funcționeze, comandantul Diviziei 7 Infanterie s-a adresat direct Secției a 3-a a Marelui Stat Major de la București, explicîndu-i situația de la Vijnîța colonelului Paul Leonida. Acesta, la rîndul său, i-a prezentat-o generalului Florea Țenescu, însă, paradoxal, șeful principalei instituții militare a țării nu i-a putut transmite diviziei mai mult decît îi comunicase colonelul Constantin Idieru. În așteptarea unui aviz al Armatei a 3-a, trebuia să li se comunice sovieticilor că ultimatumul local era în contradicție cu convenția

generală de evacuare. Prin parlamentări abile, trebuia obținută o prelungire a păsurii măcar pînă la ora 12.00. Dacă nici pînă atunci nu se obținea legătura cu Armata a 3-a, podul și orașul din spatele lui trebuiau cedate sovieticilor. Astfel, prin alte discuții cu delegația sosită la Vijnîța, s-a mai obținut un răgaz pînă la ora 12.15. Însă, între timp, în fața abatorului din oraș, spre locul numit Acostec, rușii au început să construiască un pod improvizat pînă la confluența Vijnicioarei cu Ceremușul. Iar pe șoseaua Sniatin-Zaluze-Vijnîța coloanele inamice continuau o mișcare dintre cele mai periculoase. Pînă la urmă, sovieticii nu au respectat a doua convenție locală în care s-au angajat. Trupele lor vor începe să treacă podul peste Ceremuș exact la ora 12.00. Tot atunci, a început și deplasarea punctului de comandă al Diviziei 8 Infanterie spre Cerepcăuți.

Alt extras din jurnalul intim al regelui Carol al II-a : « Dimineata, la 11.00, l-am primit pe Tătărescu. Mă simt așa de mic și de neimportant în fața acestei nenorociri ce s-a abătut asupra României. Mobilizarea, ce se hotărîse ieri, și care, în urma insistențelor lui Argetoianu și ale președintelui Consiliului, nu se făcuse, se face astăzi, după o luptă cu acesta, care nu vrea să facă nici un gest care să ațîțe URSS. Frică și lașitate, poate prudență sănătoasă, numai viitorul ne-o va arăta. Oribilă în toate acestea este graba pe care o pun sovieticii pentru ocuparea teritoriilor, grabă care periclitează evacuarea. »

La ora 11.00, conform dispoziției telegrafiate de Constantin Argetoianu, Gheorghe Davidescu i-a înaintat lui Molotov răspunsul guvernului român la a doua notă ultimativă sovietică. Pe ministrul de Externe al Moscovei nici nu părea să-l intereseze că autoritățile de la București, în subtext, nu acceptau o rațiune legală a evacuării Basarabiei și a Bucovinei de Nord. Practic, s-a comportat ca și cum ordinea, în lume, pentru cel puțin un mileniu de atunci înainte, va fi dictată de Rusia sovietică, indiferent de opiniile partenerilor sau victimelor politicii ei rapace. Implicit, sarcina lui George Davidescu a fost înlesnită considerabil. Într-adevăr, ce ar fi făcut ministrul român de la Moscova, ca să nu mai vorbim și de guvernul de la Bucu-

rești, în cazul în care Molotov l-ar fi așezat în fața unei a treia note ultimative care ar fi silit România să admită oficial și un temei legal al cedărilor teritoriale? În schimb, toate doleanțele românești din nota predată lui Molotov au fost categoric respinse, cu o mică excepție, derizorie în raport cu dramatismul acelei mari renunțări. Guvernul sovietic nu a aprobat cererea autorităților române de a se extinde limita evacuării și a rămas stabilit că trupele ruse vor trece frontiera la ora 14.00, ora Moscovei. Ritmul și detaliile ocupației cădeau, cum, de altfel, se știa, în sarcina unei comisii mixte cu sediul principal la Odesa, în care membrii sovietici erau generalii Kozlov și Boldin. Ultimul, se pare, era șeful districtului militar al marelui oraș portuar. Dacă, din motive de ordin tehnic – a admis Molotov –, va fi necesară decalarea operațiunii de ocupație cu câteva ore, cei doi militari sovietici aveau latitudinea să accepte decizii în consecință. A fost singura concesie făcută în fața insistențelor ministrului român de la Moscova. În încheierea întrevederii, Gheorghe Davidescu a declarat că va transmite imediat guvernului de la București ultimul aviz al părții sovietice.

De la Cetatea Albă, N.I. Litinschi a plecat spre casă cu personalul 8162. La pornire, trenul a avut o întârziere de un sfert de oră: nu s-a urnit din stație la ora 8.45, după mers, ci la ora 9.00. Și a ajuns la Sărata, firîndu-se prin Cantemir și Culevcea, abia la ora 11.00. Ar fi trebuit să fie acolo la 10.11... În mica piață din fața gării, N.I. Litinschi s-a urcat într-un autobuz care l-a purtat spre familia sa, printre lanuri de orz și de muștar înflorit, prin Camciș și Mihăileni, pînă la Akmanghit... În jurul orei 13.00, i-a regăsit pe ai săi în totală derută.

Prin Înaltul Decret nr. 2 195, probabil împotriva voinței lui Gheorghe Tătărescu, regele Carol al II-lea a convocat Adunarea Deputaților pentru 29 iunie 1940. Nu ar fi exclus ca suveranul să fi fost destul de precar acoperit în istorie prin discuțiile încilcite și votul oscilant din cadrul Consiliului de Coroană și să fi vrut să-și asocieze și Parlamentul la decizia luată. Prompt, prim-ministrul i-a atras atenția că a doua zi era o sărbătoare

creștină dintre cele mai importante, Sfinții Petru și Pavel, și a propus ca lucrările forului legislativ să fie amîinate pentru luni, 1 iulie, ora 16.00. Carol al II-lea a acceptat și, apatic, a mai semnat un decret.

Spre amiază, vătaful moșiei de pe valea Ichelului a sosit speriat la conac și i-a spus lui Andrei Tutilă că rușii sînt pe cale să năvălească în Basarabia, dintr-o oră în alta. S-ar fi comunicat ceva despre asta la radio, circulă fel de fel de zvonuri prin sat, însă el, personal, cu urechile lui, nu a auzit nimic oficial. « Aiureli... », a răspuns arendașul mai mult ca să alunge panica din omul din fața sa. « Să mergem la primărie, acolo vom afla cum stau lucrurile... » Satul era aproape, peste o coastă de deal, sub care curgea Ichelul. Din clipa în care au pășit pe prima lui uliță, au înțeles că totul nu mai era decît o fierbere și o agitație continuă. Adunați în grupuri, îngrijorați, tărani schimbau între ei cuvinte puține și abătute. Numai Gheorghe Scutaru, unul dintre fruntașii recunoscuți ai comunei, părea mai vesel și mai lipsit de îndoieli asupra viitorului imediat. « Lasă, măi, oameni buni – le spunea –, că o să vă sature rusul și de pămînt, și de acareturi. Vă va da pămînt și de toate pe la Amur, la dracul în praznic... O să fie bine, o să vedeți... » La primărie, telefonul încetase să funcționeze și, de altfel, nu mai avea pentru cine să sune. Autoritatea localității se dizolvase ca și cum nici n-ar fi fost. Un bătrîn pe care Andrei Tutilă nu-l mai văzuse mătura în tăcere camerele pustii. Cînd arendașul l-a întrebat ce știa, unde s-a mistuit primarul și ce urma să se întîmple, a aflat că se ordonase de undeva telefonic evacuarea și cam atît. Andrei Tutilă și-a spus atunci, dezorientat, că era bine să se sfătuiască măcar cu preotul satului, înainte de a hotărî ceva, dar, în drum spre casa acestuia, a aflat că nu numai preotul plecase spre Prut, ci și doctorul, și învățătorul, și receptorul, și șeful de post.

Reîntors din Cașlea, unde sora sa, Clava, era măritată cu un brigadier silvic, George Cunesco a început pregătirile de plecare. Balotina nu era prea departe de Prut, însă nici prea aproape, iar drumul nu se putea face decît în căruță. Și cu ce căruță?

De unde căruța, de vreme ce a lor dispăruse ? În pragul amiezii, șeful de post al satului Balotina, Atanase Nemțoiu, a intrat furtunos în curte și le-a rechiziționat hărăbaia cu cai cu tot. În situația aceea nenorocită, tînărul absolvent al Facultății de Teologie a ajuns pînă la urmă la Vasile Scripcaru, un fin al tatălui său, care nu s-a tocmit prea mult și i-a dat căruța și caii lui. Din clipa aceea, George Călinescu a fost mult mai liniștit și nu l-a mai mînat din spate vreo grabă. Acasă, maică-sa începuse să frămînte cu mare nădejde cozonacii pentru a doua zi, ziua așteptată a Sfinților Petru și Pavel. Oarecum intrigat, deși urma să devină preot, fiul a privit-o cu duioșie, nu prea convins că strădania femeii avea vreun rost. După un timp, luînd în seamă nedumerirea lui George, mama a răspuns și gîndului său nerostit : « Doar n-o să sărîm peste sărbători, așa, de dragul năvălirii rusești... »

Spre amiaza zilei de 28 iunie 1940, în ordinea militară a lucrurilor, bilanțul general al retragerii deja înregistra cîteva înfrîmări prevestitoare de mari necazuri. Podul peste Răut de la Slobozia sârise în aer prin neglijența pontonierilor zilei, în urma unui act de sabotaj întreprins tocmai de acele elemente indezirabile asupra cărora atrăsese atenția comandantul Diviziei 2 Cavalerie. Și mai îngrijorător era faptul că sabotorii puteau acționa adînc în interiorul țării : stația de cale ferată Văculești nu se mai afla pe teritoriul în curs de cedare, ci în Moldova, între Dorohoi și Leorda, pe linia marcată în mersul trenurilor cu nr. 114. Firește, s-au ordonat măsuri de securitate sporite : gărzi întărite la poduri și patrule în lungul terasamentelor drumurilor de fier afectate de evacuare.

Rapidul 72, Unirea, înainta în viteză spre Iași. « În drum – nota Pan Halippa – am admirat, și-mi ziceam în gîndul meu pornit spre reverii melancolice, poate pentru ultima dată în viața mea, frumoasa vale a Bîcului. Prin gări – grămezi mari de piatră spartă, pentru șoseaua națională dintre Chișinău și Iași, care căuta să fie terminată în anul acesta. Mii de concentrați mai lucrau la terasamente, la șosea, la dublarea drumului de fier, la înmulțirea liniilor de garaj în gări și la descărcarea materialelor

de construcție de tot felul pentru întăriturile Basarabiei la Nistru. Acest furnicar de oameni încă nu știa că Basarabia era cedată pentru a nu fi scăldată în sînge ; munca ce se depunea de acești rabotori era o dovadă că statul român n-a urmărit în Basarabia decît înzestrarea ei cu așezăminte de mare interes obștesc. Se va vedea însă dacă noii stăpîni nu vor practica iar politica de altădată a țarismului, de a lăsa Basarabia în părăsire, fără drumuri, fără spitale, fără școli și atîtea altele cîte se cer pentru propășirea unui popor... »

În speranța că vor prinde același tren, Lică Negru și Ion Țurcan, tînăr avocat cu prestigiul în ascensiune, și-au dat întîlnire în gara din Cernăuți. « ... În gară, în ziua aceea satanică... » Mai tîrziu, cînd Ion Țurcan, de felul lui din Vicovul de Sus, s-a prăpădit în războiul din Răsărit, Lică Negru și-a amintit atmosfera terifiantă a acelei zile și, mai ales, starea de spirit a bunului său prieten : « Îi părea rău după cărți, biblioteca lui, pe care nu mai spera să și-o refacă. Cred că în ochii nimănui n-am văzut cutremurîndu-se atîta durere pentru pierderea cărților ca în ochii lui Ionel Țurcanu... » Într-adevăr, gara principală din Cernăuți se transformase în imaginea perfectă a haosului. Hărmălaia era nemaipomenită. Probabil, în puține locuri de pe pămînt s-au concentrat vreodată atîta disperare și panică. Conșternat, cu nădejtile prăbușite, și George Macrin rătăcea prin marea de oameni cu gîndul că va găsi pe cineva cunoscut. A avut noroc. Primul cu care a dat piept în piept a fost însăși gazda sa din oraș, Ion Țurcan. Pe Lică Negru nu-l cunoștea. Cum toți se pregăteau să plece la București, a fost un prilej să lămurească o socoteală. Toate lucrurile lui George Macrin, nu prea multe, dar destule ca să nu se simtă un nimeni cînd le avea, erau în cămăruța pe care avocatul i-o închiriasse încă din studenție în Piața Unirii nr. 3. Precipitat, l-a întrebat ce s-a întîmplat cu hainele și cărțile sale. Jenat, Ion Țurcan i-a răspuns : « Nu credeam că mai vii... Am dăruit totul din casă, și hainele, și cărțile mele, unor oameni de rînd. Cît pot să duc cu mine la București ? Nici nu ai timp să ajungi pînă în centru și să recuperezi cîte ceva din ce te-ar interesa... Trenul pleacă... Într-o oră, o oră și jumătate, unica noastră șansă de a rămîne români

se va irosi... » Surescitat, cum de altfel și Lică Negru a scris în amintirile sale, George Macrin l-a privit drept în ochi, fără nici un resentiment. Abia după cîteva secunde istovitoare, a înțeles că avocatul plîngea. Plîngea uscat. Lacrimile păreau să se rostogolească mai mult în sinea sa agitată și mai puțin în afară, pe obrajii livizi. Socotelile fiind încheiate, toți au pus capăt oricărui regret. În minutele următoare, George Macrin a avut iar noroc, dacă noroc se putea numi : i-a apărut în față chiar Arsenie Stinghe, directorul Băncii de Nord, șeful său direct și nemijlocit. Și acesta era disperat : « E un adevărat dezastru – i-a spus. Toate lăzile în care s-au împachetat actele de valoare și banii au rămas blocate în bancă. Toți hamalii tocmiți să le aducă la gară au fugit ca șobolanii cînd arde casa... » George Macrin știa foarte bine ce preț aveau lăzile deplînsse de Arsenie Stinghe. Uitînd de propria sa pierdere, insignifiantă în raport cu pierderea instituției care-i oferise pînă în ziua aceea un rost și o pîine, i-a propus directorului Băncii de Nord să se întoarcă împreună în centrul orașului. Poate vor izbuti să salveze ceva. Arsenie Stinghe a fost de acord. Nu era un fricos, cum ar fi putut să-și închipuie cineva care nu-l cunoștea. Era numai copleșit de o neputință atroce, iar propunerea intempestivă a tînărului său subaltern a avut menirea să-l remonteze moral și să-i restituie îndrăzneala. Preț de cîteva clipe, încurcat, George Macrin a căutat un loc unde să-și pună în siguranță geamantanul de mînă. Nu avea în el decît un rînd nou de haine, puțină lenjerie, cîteva cărți și ciorna lucrării sale de doctorat în fizică, pe care urma s-o susțină în toamnă. N-a mai avut curaj să încredințeze singura sa avere avocatului Ion Țurcan, care-i purtase o dată ghinion și care, de altfel, dispăruse în învălmășeala din gară. Sala de așteptare era plină pînă la refuz cu bagaje, iar proprietarii lor tocmai începeau să le încarce în trenul tras la peron. Și-a așezat geamantanul în muntele de baloturi, socotind că va ajunge la București laolaltă cu celelalte. Alături de alte nimicuri, se afla în el și un teanc de cărți de vizită abia tipărite. Un om onest ar fi știut să găsească stăpînul. Apoi, împreună cu Arsenie Stinghe, George Macrin a plecat spre centrul orașului Cernăuți pe jos. Tramvaiele nu mai circulau de mult.

« Din furtuna personală, agravată de preparativele plecării – nota în continuare fostul adjutant Ștefan Airinei – ne-am trezit în furtuna Chișinăului. Confuzia din judecată se adîncea cu fiecare kilometru de pămînt călcat de roți și lăsat în urmă. Dimineața senină... Cînd am intrat în oraș, soarele vărsa un foc potolit și din ce în ce mai puțin pieziș peste orientul lumii. Străzile Chișinăului erau înțesate de oameni, mulți cu panglici roșii la butonieră, bărbați porniți și femei dezlănțuite, cu pumnii sus, amenințatori. Din vacarm se deslușeau și scandări : Stalin !... Stalin !... Uneori se scandau și altfel de nume, necunoscute mie. Coloana noastră a ocolit centrul. Din Str. Dabija Vodă, am făcut colțul de 90 de grade, la dreapta, pe Bulevardul Alexandru cel Bun și, apoi, alt colț în unghi drept, pe o stradă paralelă cu aceea numită Mihai Viteazul, din care, nu departe de periferiile Chișinăului, am ieșit pe șoseaua spre Huși. În Fordul din capul coloanei se afla comandantul bateriei, cu țeva unei mitraliere scoase ostentativ prin parbriz. Eu eram aproape de coada convoiului de mașini, între ostașii urcați pe bagajele dintr-un Henschel, cu patru arme ațintite spre punctele cardinale. Prin gloata ostilă, cu mîinile fluturînde, cu pumnii strînși, cu rînjete ameteite pe buze, coloana înainta încet. Mulți ne asigurau că fuga era inutilă : « Opriți-vă, curînd vin tancurile sovietice ! » Alții strigau : « Basarabeni, rămîneți la casele voastre, la ai voștri ! » Dar ostașii, cîți ar fi fost îndreptățiți să răspundă acelui apel, căzuți în muțenie, nu se cîlneau din mașini. Nu se poate, gîndeam, să nu fi înțeles, singuri și neajutați, ce tragedie se petrecea. Așa, bravi prin muțenia noastră cum arătam, am străbătut umiliți străzile botezate cu nume de voievozi iluștri, mai viteji decît noi sau, s-o spunem pe nume, mai viteji decît cei din ordinul cărora evacuum Basarabia. Și ce altceva s-ar mai putea spune ? Am suportat cu o semeție ciudată efluviile de simpatie ale celor ce ne-au condus din priviri cu ochii împăienjeniiți de lacrimi. Și tot așa am suportat și disprețul celor ce ne arătau pumnii... »

De vreme ce lucrurile erau foarte limpezi și nimeni nu le mai putea întoarce cursul, Wilhelm Fabricius s-a achitat de ultima datorie față de etnicii germani din cuprinderea teritori-

ilor invadate de ruși. A transmis consulatelor germane din Cernăuți și Galați – la Chișinău nu exista o reprezentanță germană – următoarele instrucțiuni : « Acei *Volksdeutsche* care s-au evidențiat în cadrul activității antibolșevice și au motive să creadă că numele lor se află pe listele GPU-ului sînt sfătuiți să plece imediat către Transilvania. Toți ceilalți vor rămîne la gospodăriile lor, legitimîndu-se înaintea forțelor militare sovietice ca fiind germani și intrînd cu fiecare prilej în contact cu comandanții sovietici, care le vor acorda protecția lor pînă în momentul evacuării. De asemenea, toți se vor apăra împotriva oricăror bande de jefuitori vagabonzi. Într-o asemenea eventualitate, locuitorii fermelor izolate vor fi evacuați în comunități germane compacte. Registrele parohiilor vor fi îngropate cît se poate de repede. La cererea mea, prim-ministrul le-a dat instrucțiuni prefectilor să asigure imediat și necondiționat protecția minorității germane împotriva unor acte de violență din partea românilor. În același timp, un general pe care Heyden-Rynsch îl cunoaște a dat ordin prin intermediul Marelui Stat Major și al Siguranței române ca, pe lîngă cei doi gauleiteri germani [din Basarabia și Bucovina de Nord – *n. n.*], să fie numiți doi funcționari români împuterniciți să solicite prompt măsuri de protecție acolo unde va fi cazul. » Ministrul german de la București nu știa că în teritoriile invadate situația era pe punctul de a fi definitiv scăpată de sub control și că recomandările lui nu aveau șanse prea multe să mai ajungă la destinație.

Și plecarea poetului și gazetarului Iorgu Tudor din Chișinău a rămas consemnată. Fiind însă prea împănată cu lamentații dintre cele mai siropoase, caracteristice unui timp revolut, socotim că e bine să rezumăm depozitia lui, cel puțin în parte, în cuvinte mai reci și mai bărbătești. Amintirile publicate de Iorgu Tudor rezumă mai cu seamă propriile sale stări sufletești din acea zi fatală, cînd mîhnirea atinsese proporții obștești și cînd el însuși a fost silit să se afunde în pribegie. Ciudat, vîzîndu-și soția între florile dinaintea casei, nu a mai recunoscut în imaginea ei femeia capabilă să prefacă orice petic de pămînt pe care-l călca într-o lume de basm. Nenorocirea comună macula și iluzia, și sentimentul întemeiat. La rîndul lor, vecinii se agitau fără rost,

zăpăciți, și din minut în minut îl întrebau, disperați : « Ce-i de făcut ? » Grija dinții a oricui, firește, era aceea de a salva cît mai multe din avutul agonisit în ani. Cum ? Unde ? Ce va fi ? – erau întrebări mai puțin însemnate, care nu-și puteau afla în acel moment răspunsul. Copleșitoare, nesiguranța înaintea zilei de mîine turna plumb în brațe, mișcările tuturor fiind mai încete, mai pustiite de țeluri limpezi. Invocînd o nedreptate strigătoare la cer și o silnicie fără pereche asupra unui popor mic, blajin și pașnic, rugăciunile se sleiau pe buzele arse. « Pentru a cui fericire ne întrerupeam îndeletnicirile, ne părăseam căminele și mormintele ? » se întreba Iorgu Tudor, consternat. « Fascinat de trecut, pătruns de solemnitatea clipelor de înmormîntare a iluziilor și cîntecelor ce mă leagă de copilărie și tinerețe – a mai notat condeiful lui nu prea abil, dar mînuit cu onestitate –, am coborît scările și drumul din umbra cireșilor ce duce la poartă. M-am oprit. Ceva inexplicabil m-a ținut locului înainte de a pleca... Pentru totdeauna ?... Am aruncat o privire fugară spre căsuța albă – liniștitul cuib de odihnă, de meditație și creație. Amintirile mă chemau în veranda din umbra pomilor și viței-de-vie... Plec... Spre alte staniști... » Ulterior, poetul a sublimat o clipă nefericită în cîteva strofe care nu sînt o capodoperă, dar pe care merită să le evocăm măcar ca reziduu sentimental al unor vremuri în care dezabuzarea, născută din exces de sloganuri politice, nu pervertise nici sufletele, nici caracterele oamenilor de carte :

*Rozele din fața casei mele
Melancolic fluturînd m-au petrecut :
Fii fericit, stăpîne, dincolo de Prut,
Să nu ne uiți în ceasurile grele,
Să afli mîngîiere în trecut...*

Rememorîndu-și cum i-au rămas în casa din Chișinău toate manuscrisele vicții sale de cărturar, le va regreta în bejenie :

*Mi-au rămas cîntecele, înflorite grădini,
Umbre pe morminte, lăsate de noi,
Vor fi îngîinate cu jale*

*Pentru cel ce n-o mai veni ?
Vremuri și fapte le vor pomeni ?
Ori mîini vandale
Le-ar nimici ?
Și cine-a boci ? Cine-a boci ?*

La București, ministerul de resort a transmis inspectoratelor sanitare din Moldova ordinul să înființeze urgent centre de ajutor în toate punctele de trecere peste Prut și de-a lungul liniei de demarcație asupra căreia se va cădea de acord în spațiul bucovinean. S-a recomandat, de asemenea, instituirea unor centre de triaj sanitar. În cel mai scurt timp posibil, toate ambulantele disponibile trebuiau îndrumate spre noul hotar dintre România și Rusia sovietică.

Spre dimineață, părintele Alecu Bardier adormise totuși, poate preț de un ceas, nu mai mult, și se trezise mahmur. Apoi, datoriile care i-au stat înainte l-au dezmeticit în puține clipe. Primul lui gând a fost să alerge în satul natal, foarte aproape, ca s-o convingă pe bătrîna sa mamă să plece împreună cu el. Nu i s-a împlinit, dar a încercat să-l ducă la capăt, la început inimos și cu mult curaj. Abia cînd a ieșit în șoseaua din Dinăuți i s-au tăiat brusc picioarele și avîntul i-a fost retezat. Drumul se umpluse de o forfotă omenească așa cum nu mai văzuse vreodată, de căruțe de toate felurile și de mașini. La poștă, telefonul zbîrnîia nebunește și, de la capătul firului, mereu voci răgușite de oboseală și de nesomn recitau mecanic un ordin nu tocmai clar de evacuare. Din tot vacarmul din jurul său, Alecu Bardier a înțeles doar atît : la ora 12.00 intră rușii în Cernăuți... Nu mai avea nici un ceas în față și satul lor era la o aruncătură de băț de oraș... Alb la față, a făcut cale întoarsă și ultimii săi pași pînă în pragul casei probabil că i-a alergat ca după o sperietură din anii unei copilării uitate.

La ora 11.00, rapidul Unirea a ajuns la Ungheni. Transcriem ultimele însemnări ale lui Pan Halippa în drumul său spre București : « La Ungheni, puhoiul de bejenari s-a înmulțit cu cei veniți din părțile Bălților și Sorociei. Și la Ungheni, și la Iași, și

în toate gările pînă la București am văzut sute de mii de persoane în așteptarea rudelor și prietenilor pe care-i credeau încăpuți în trenul nostru, de pe atîtea meleaguri basarabene... » La o socoteală sumară, după ce sîntem siguri că fostul membru al Sfatului Țării a trecut Prutul, putem aprecia că documentul cel mai important pe care l-a salvat Pan Halippa din infernul din Chișinău a fost un exemplar al *Vieții Basarabiei* nr. 5-6/1940, ultimul apărut în capitala ținutului răpit de sovietici. Acest număr reprezintă și azi o realitate bibliofilă din cele mai tulburătoare...

Ora 11.25. Agenția de presă Stefani a transmis o sumă de informații parvenite din București : în cursul dimineții, răspunsul sovietic la propunerea românească de a se angaja convorbiri era așteptat cu îngrijorare ; ziarele Capitalei au publicat cu litere mari comunicatul Consiliului de Coroană, însoțit de comentarii sumare, care afirmă că populația așteaptă cu calm hotărîrile suveranului.

« Nu aveam nici o posibilitate să aflu mai mult – s-a mai confesat Dimitrie Gălătescu în amintirile sale tîrzii –, în sat nu era nici un aparat de radio ; nu știam dacă la școala din centru vreun învățător avea vreo galenă, dar nici nu-mi venea a pleca undeva și nici nu-mi venea a crede nimic. Am ieșit în țarină, pe deal, să văd cerul mai aproape și, într-adevăr, pe șoseaua dinspre Cernăuți spre Moldova, care trecea peste cîmpul nostru, am zărit mașini, camioane, oameni mergînd pe jos, în birje, în căruțe, puhoi de bărbați, femei și copii, unii chiar în brațele mamelor, în vacarm și plinsete ca după mort, o coloană nesfîrșită care mărșăluia spre podul de la Ruginoasa, spre Herța și Dorohoi, spre România. Armata română, unitățile din Cernăuți și de pe zonă, se retrăgea pe cealaltă șosea, tot spre sud, prin Ceahor, Cosmin, Tereblecea și Siret, ceca ce nu se putea vedea de la noi, însă se auzea dintr-acolo un zgomot surd, înfiorător. »

Cînd la Berlin s-a aflat componența exactă a noului guvern de la București, un funcționar superior din ministerul de Externe german versat în problemele românești a alcătuit pentru

Joachim von Ribbentrop o succintă notă informativă. « Demisia ministrului filogerman Gigurtu – menționa documentul – este regretabilă. Numirea sa la 1 iunie din acest an a avut menirea să exprime întărirea colaborării României cu Germania. Noul ministru de Externe, consilier al Coroanei și președinte al Senatului, Constantin Argetoianu, născut la 3 martie 1871 și din 1914 membru al Parlamentului, a fost de șase ori ministru în diferite guverne, printre altele și ministru de Externe și, în 1919, pentru scurt timp, președintele Consiliului de Miniștri. Argetoianu este, de fapt, financiar și economist; el posedă și o moșie lângă Craiova, în Vechiul Regat. După război, a devenit cunoscut în Germania mai ales prin legăturile sale cu Dresdner Bank, care a înființat la București, cu sprijinul lui activ, un sediu bancar propriu, sub denumirea Institutului Bancar Român, al cărui președinte este Argetoianu. În afară de aceasta, noul ministru de Externe al României este în legătură cu numeroase alte instituții financiare din țară și are o influență considerabilă prin felul său de a fi energic și câteodată extrem de tranșant și brutal. Pe plan intern, Argetoianu, care a fost anterior liberal, a militat pentru întoarcerea regelui Carol al II-lea în țară. Din acest motiv, a fost nevoit să părăsească Partidul Liberal. Pe plan extern, trece drept filogerman. Vorbește curent limba germană și se spune că ar fi studiat în Germania. Ministrul Propagandei de pînă acum, Constantin C. Giurescu, numit ministru al Cultelor, este apreciat favorabil. Comandantul pe țară al tineretului, Teofil Sidorovici, numit ministru al Propagandei, este cunoscut prin relațiile sale cu conducerea tineretului din *Reich*. Consilier al Coroanei și președinte al Camerei Deputaților, Vaida-Voievod, fost și președinte al Consiliului de Miniștri, vechi conducător al țărăniștilor și antisemit, numit ministru de stat fără portofoliu, este cunoscut prin eforturile sale de sprijinire a colaborării româno-germane. În 1939 a fost la Berlin, invitat la onomastica *Führer*-ului. Apoi au fost numiți miniștri de stat fără portofoliu doi foști vechi demnitari proveniți din Partidul Liberal, care în 1918 au avut o contribuție deosebită la unirea provinciilor lor natale cu România: anume, basarabeanul Ion Inculeț și bucovineanul Ion Nistor. Aceste două numiri se explică prin perspectiva situației politice actuale. » Probabil, documentul era destinat să-l convingă pe Joachim von Rib-

bentrop că românii, remaniindu-și guvernul, nu complotau împotriva Germaniei, a cărei alianță nefastă cu Rusia sovietică nu-i încînta, deoarece era una dintre cauzele destrămării brutale a teritoriului lor.

Minutele treceau greu, dar fiecare clipă scăpată printre degete, irosită, era o clipă iremediabil pierdută... Multe asemenea clipe s-au pierdut în Bucovina de Nord, mai ales din cauza funcționării defectuoase a transmisiunilor. Divizia 7 Infanterie a izbutit să retransmită regimentelor sale dispoziția de retragere a minelor anticar la intersecția șoselelor Budeniț-Bănila și Budeniț-Dăvideni, de unde urmau să fie evacuate cu autocamioane ale armatei, abia la ora 10.45. Operațiunea urma să se încheie a doua zi la ora 8.00. De asemenea, la 29 iunie 1940, ora 6.00, grosurile diviziei înseși trebuiau să se încoloneze pe șoseaua Hilgia-Budeniț pentru a porni prin marșuri pedestre, prin Ciudei, Vicov și Marginea, către Solca. În primul eșalon, ar fi pornit spre sud cartierul general al Brigăzii 7 Infanterie, Regimentele 14 și 16 Dorobanți, Regimentul 37 Infanterie, Regimentele 8 și 1 Artilerie, Batalionul de Mitraliere Divizionar, Compania 7 Anticar, Batalionul 7 Pionieri, coloana materialelor genistice și brutăria diviziei. Peste numai cîteva ore, primul eșalon ar fi urmat din Ciudei spre Vicov de cartierul Brigăzii 7 Artilerie, Compania 7 Transmisiuni, trupa afectată punctului de comandă divizionar, coloana de ambulanțe și Compania 7 Poliție. Planul era în perfect acord cu înțelegerea acceptată de ruși, numai că sovieticii, între timp, dacă au fost vreodată dispuși s-o respecte, renunțaseră cu cinism la toți termenii ei. În zona Diviziei 34 Infanterie, Detașamentul Berhomet a trecut Prutul. Dar restul trupelor din spatele lui, în sectorul Storojineț spre Ropcea, va fi curînd depășit de coloane masive de blindate rusești, care aveau să-i taie retragerea. Comandantul Grupului de Recunoaștere Divizionar, împreună cu toți ofițerii, va fi dezarmat. La fel, va fi dezarmată și trupa, din rîndurile căreia minoritarii și evreii vor fi lăsați liberi, după ce sovieticii le vor fi predat toți caii subunității, să-i ducă pe la casele lor. Numai Compania 77 Cercetare, care va avea inspirația să evite Storojinețul, va scăpa intactă, pierzînd numai două căruțe și patru puști mitraliere.

La Cetatea Albă, tînărul elev ofițer Pavel Popescu, cu familia sa, a rămas în incertitudine pînă în jurul orei 11.00, cînd un curier de la Regimentul 35 Infanterie i-a adus dezlegarea tatălui său, colonelul Petre Popescu : « Strîngeți tot și fiți pregătiți pentru evacuare... » Din clipa aceea, în casă s-a instalat o zăpăceală cumplită. Bunica, încăpățînată ca și în ajun, a spus că nu va pleca din oraș. Belaia își iubea prea mult soțul pentru a se supune toanelor unei bătrîne a cărei viață se încheiase de mult. Chiar dacă era mama ei. Și a început să împacheteze. Sub imperiul emoției, a înghesuit în baloturi numai lucruri absolut nefolositoare. Între altele, a împachetat și o cutie de pălării. La București, cînd i-a desfăcut legăturile, a găsit în ea o pereche de șanuri de cizme. În refugiu au fost nevoiți să-și refacă întreaga gospodărie, pînă la cele mai mici obiecte imaginabile. Pînă la urmă, calvarul împachetatului inutil a luat sfîrșit. Pavel și mama sa, Vera Popescu-Belaia, au plecat în Cetatea Albă, în jurul orei 12.00, cu ceea ce ar fi trebuit să fie, în vremuri normale, trenul accelerat 806. În mod obișnuit, pleca spre București în jurul orei 11.04, dar a fost întîrziat în gară preț de un ceas și ceva, pînă cînd au fost atașate vagoanele ocupate de partea sedentară a regimentului din oraș. Totuși, au fost norocoși, în primul rînd pentru că au plecat spre gară cu un autocamion militar, sub garda armatei, și apoi, pentru că au avut și locurile asigurate. Altfel, era greu de crezut că s-ar fi descurcat. Lumpenii mahalalelor Păpușoi și Ceair ocupaseră strada și mulți dintre ei, organizați în bande din vreme, începuseră să jefuiscă temeinic gospodăriile abandonate. Și au putut opera în liniște, de vreme ce atenția mai tuturor era atrasă în altă parte. De pe Strada Mihai Viteazul pînă la gară, erau cîteva locuri din care limanul Nistrului putea fi admirat în toată splendoarea lui. Pavel Popescu își amintește că mulțimea adunată în intersecții privea intrigată apele argintii și arăta întruna cu mîinile spre cealaltă margine a luciului lor. Într-adevăr, dinspre Ovidiopol înaintau spre malul românesc, neobișnuit de lent, însă implacabil, numeroase ambarcațiuni autopropulsate și bacuri, rușii temîndu-se probabil să nu fie întîmpinați cu focuri de artilerie. Aceasta a fost ultima imagine reținută de tînărul elev ofițer Pavel Popescu din orașul abandonat. În timp ce familia

sa și alte familii de militari se îmbarcau în vagoane, orașul căzu pradă haosului. Și nici nu era de mirare că se întîmplă așa. Agentul de poliție Atanase Stamatopol a declarat ulterior că ordinul de evacuare a fost primit de autorități cu numai două sau trei ore înainte de debarcarea sovieticilor. Cu un ceas și ceva în urmă, înțelegînd încotro mergeau lucrurile și știind că mulți își vor pierde capul, șeful poliției locale a cerut dezlegare prefectului să înceapă evacuările imediat. Însă acesta, necoperit atunci de vreo telegramă, a dispus ca toate autoritățile să rămîna pe loc. Ca și în alte orașe basarabene, pe străzi s-au dezlănțuit defilări cu steaguri roșii și portrete ale lui Stalin în capul coloanelor. Ulterior, s-a zvonit că unul dintre capii agitatorilor ar fi fost Mișa Novikov, abia eliberat din Doftana, devenit mai tîrziu, de voie sau de nevoie, prin anii '50, critic și istoric literar cu idei dintre cele mai aberante despre evoluția și țelurile culturii române. Tot ce se poate, însă numele său nu apare în documentele referitoare la dezordinea din Cetatea Albă, prilejuită de invazia rusească. În schimb, este cert că sora sa, Musia Novikov, se străduia în acel răstimp să introducă *avant la lettre* ordinea bolșevică în sanatoriul de la Bugaz. Primarul urbei, Stratan, după mărturia celor ce au apucat să se refugieze, a rămas să predea orașul sovieticilor. Prețul obedienței sale la o formalitate perfect caraghioasă în împrejurările date a fost maltratarea la care a fost supus de rebeli cu mult înainte de debarcarea propriu-zisă a invadatorilor. Primăria, la rîndul ei, a fost dată focului. S-a spus că ar fi incendiat-o evreii, dar ne îngăduim să depășim o psihoză și să fim rezervați în legătură cu o asemenea acuzație. Nu este mai puțin adevărat că din documentele vremii se înțelege că unul dintre capii acțiunilor teroriste ar fi fost un anume Abraham Carolic. Un preot a văzut cum unul dintre derbedcii care luaseră strada în stăpînire a încercat să-l doboare de pe cal pe colonelul Sotir, organizatorul ultimelor evacuări din oraș. Vor fi reușit ? Nu se știe. Apoi s-a zvonit că ar fi fost asasinați protopopul Crișan Folescu, preotul Petre Siniță, șeful gării Cetatea Albă, precum și ajutorul acestuia, un anume Ojov. Apoi rebelii au încercat să oprească plecarea ultimei garnituri formate în gară, aventurîndu-se să dezarmeze un divizion de artilerie deja îmbarcat pe platforme. Ostașii au

răspuns prompt cu foc de carabine și arme automate, iar rebelii, fugind în dezordine, au cerut ajutorul sovieticilor, care tocmai intrau în oraș. Spre stupefarea lor, ofițerii sovietici au refuzat să-și amestece trupele în conflictul din gară. Ultima garnitură care a plecat din Cetatea Albă s-a desprins de peron fără a mai fi stînjinită. Celor ce încercaseră s-o oprească nu le-a mai rămas decît să-și lingă rănile, în totală nedumerire.

Ora 12.00. Agenția de presă DNB a transmis scurte știri provenite de la corespondentul ei din Moscova : între altele, în dimineața zilei în curs, presa sovietică nu a publicat nici un comunicat cu privire la stadiul unor posibile negocieri privind încorporarea de către Uniunea Sovietică a Basarabiei și a Bucovinei de Nord. Totodată, agenția Stefani a inserat în emisiunea curentă un succint reportaj al corespondentului de la Istanbul : « Știrea privind cererile adresate de Uniunea Sovietică României a produs o mare impresie în opinia publică și o marcată îngrijorare în cercurile guvernamentale. Comunicatul radiodifuzat de la București, care sugera posibilitatea tranșării pe cale diplomatică a diferendului, nu a reușit să atenueze întru totul emoția. » În Turcia, atitudinea Bulgariei era urmărită cu o deosebită atenție.

Întors la conac, Andrei Tutilă a primit din mîna Suzanei două telegrame. Una era oficială : înainte de a pleca din sat, șeful de post găsise de cuviință să-l avertizeze că de la rezidența ținutului se ordonase evacuarea și că nu avea la dispoziție decît patru zile pentru a ajunge la Prut. A doua telegramă era de la Grigore Artemovici : « Plec cu trenul de dimineață. Fă ce știi și ce poți. Vino cu Suzana și fă în așa fel ca să nu întîrziati. Vă aștept la București... » Arendașul s-a uitat cu atenție la ora și ștampila mesajului și a înțeles că nu era un răspuns la telegrama pe care el însuși o expediasse la Chișinău. Încuiat, știind cît de distrat și dezordonat era stăpînul și prietenul său, și-a spus, obidit și îngrijorat : « O să ajungă la București ca o haimana, cu nimic pe el și cu buzunarele goale... » De atunci înainte, necazurile s-au ținut lanț. Cînd a întreat de argați, Andrei Tutilă a aflat că fugiseră cu cai și cu căruțe. De asemenea, se mistuise

și mașinistul Ivan : « A închis moara – s-a plîns vîtaful – și s-a dus cîinelui... » Automobilul era stricat și fără Ivan nu-l puteau face să meargă. Și nu mai puteau conta la conac decît pe doi cai, pe bătrînul Copic și pe căluțul de călărie al vîtafului Ion. Acesta a propus să se ducă în sat, să împrumute niște cai de la oameni. « Cine ar avea curajul să-și lase caii pe mîna noastră, tocmai acum ? a surîs amărît arendașul. Am pus-o de mămăligă, asta e situația, oricum am învîrți lucrurile... » Într-un tîrziu, Andrei Tutilă s-a hotărît să plece într-o cotigă trasă de căluțul vîtafului, Copic nefiind învățat cu hamul. Ion a plecat să ungă cotiga și să arunce o măsură de orz în ieslea căluțului, dar s-a întors mult mai repede decît își închipuia arendașul : șinele cotigii cădeau de pe roți, din îndelungată nefolosință... S-ar fi cuvenit să mai fie trase o dată la fierărie, dar țiganul se mistuise și el. « Oricum, ne va prinde noaptea și o să plecați la vreme de noapte, cred eu, a mai spus vîtaful. Cel mai bine ar fi să plecați către dimineață, după cîntarea cocoșilor... » Apoi, Ion a înhamat agale căluțul la cotiga beteagă și a plecat peste Ichel, gîndind să mai tragă o dată șinele pe obezi la fierăria din sat. Dacă va avea noroc. Și gîndea că mai bine era să n-aibă noroc, deoarece cu cotiga aceea nenorocită nu se putea ajunge la Prut.

Era tot mai evident că retragerea Diviziei 7 Infanterie spre sud, dacă trupele nu vor fi conduse cu energie, se va termina într-un dezastru de mari proporții. La 12.05, după ce au trecut podul peste Ceremuș, trupele sovietice au început să ocupe Vijnița, în timp ce elementele înaintate ale Detașamentului de Siguranță român din zonă s-au retras pe prima terasă a văii. Acolo, la ora 13.00, trupele repliate au fost survolate de șase avioane inamice venind dinspre Caterineni și Vilauceu. Peste o jumătate de oră, apreciind situația drept foarte gravă, comandantul Diviziei 7 Infanterie a raportat telefonic direct Marelui Stat Major, în speță, colonelului Paul Leonida : rușii au început să înainteze cu mult înainte de ora stabilită printr-o înțelegere chiar de ei impusă... Și a cerut instrucțiuni, pentru a putea face față unei evoluții neprevăzute a evenimentelor. Bineînțeles, colonelul Leonida nu a avut decît să-l sfătuiască să întîrzie

înaîntarea sovieticilor prin obstacole, stratageme și tratative de hărțuială. Altă soluție nu era de întrevăzut. Peste încă un sfert de ceas, la ora 13.45, va fi foarte clar că înaîntarea sovieticilor nu urmărea un ax anumit, ci afecta întregul front al diviziei. Detașamentul de Siguranță Vilaucea va raporta că o mulțime de ostași și civili inamici au trecut prin Slobozia Băniliei spre Carapciu pe Ceremuș. Totuși, abia la ora 14.45, detașamentele de siguranță au fost dezlegate, în cazul în care sovieticii continuau să înaînteze, să se retragă pînă în fața pozițiilor de rezistență, pe linia avanposturilor Corpului 10 Armată. Pînă atunci, la ora 13.00, la Berhomet, cînd marșul lor de repliere încă nu începuse, vor fi survolate insistent de trei avioane sovietice. Vor întreba dacă pot să deschidă focul. Corpul 10 Armată le va interzice categoric această ripostă.

La Baumschule, ca o consecință a telegramii nr. 1 009 a lui Wilhelm Fabricius, Joachim von Ribbentrop a dispus să i se transmită imediat lui Werner Friedrich von der Schulenburg la Moscova instrucțiuni spre a solicita guvernului sovietic o prelungire rezonabilă a termenului evacuării Basarabiei și a Bucovinei de Nord. Este cert că în cadrul acestui mesaj ministrul Germaniei a fost împuternicit să încerce a-i determina pe ruși la o altă concesie: să renunțe la ocuparea orașului Cernăuți. Chestiunea transpare destul de limpede dintr-o notă întocmită ulterior de un funcționar superior din ministerul de Externe german, Rudolf Steg. Din păcate, în arhivele *Reich*-ului, capturate de Aliți la încheierea ostilităților în Europa, instrucțiunile transmise lui von der Schulenburg nu au mai fost găsite. Cel puțin așa ne asigură o notă a redacției britanice care a publicat în anii '60 documentele reprezentative ale politicii externe germane din cel de-al doilea război mondial. Nu ar fi fost exclus ca documentul în speță să fi fost extras cu intenție din corpul de acte date publicității și să avem surpriza să-l citim abia în anul 2040...

Începînd de la ora 11.00, scene memorabile s-au petrecut la Vijnîța, aceasta fiind practic prima localitate din Bucovina de Nord masiv invadată de ruși. Aici nu mai este loc pentru dubii

referitoare la cei ce au instigat la dezordine: comuniștii din urbe, împreună cu primarul Șatran, au organizat o zgomotoasă manifestație de simpatie pentru invadatori, pornind în coloane compacte spre podul peste Ceremuș. Cei din fruntea coloanelor agitau frenetic steaguri românești mutilate, din flamura cărora culorile albastru și galben fuseseră rupte. În toiul dezmațului, șeful gării și un magazioner de la calea ferată au fost împușcați. Ucrainenii erau mai reticenti atunci cînd se strigau în neștire lozinci comuniste, mai bolovănoși și mai temători în privința viitorului. În timp ce pe malul rîului Ceremuș primele elemente ale armatei sovietice erau primite cu pîine și sare, și se țineau discursuri de ceremonioasă și umilitoare supunere, alți comuniști s-au pus cu curaj înaintea unei bande dedate devastării caselor celor plecați în refugiu. Însă prea puțini scăpaseră din acel infern. Unii strigau cît îi ținea gura, cu o patimă maladivă: « A sosit și ceasul comuniștilor ! » Va fi sosit, nu va fi sosit și ceasul acesta ? Iată o întrebare la care nu se putea oferi un răspuns din Vijnîța aceluși moment. Cert este că, sub români, medicul evreu Winer, comunist și el, fusese director de sanatoriu. Sub ruși, n-a mai fost. Dar asta era o socoteală a viitorului apropiat. Deocamdată, nemulțumită de rezultatul jafului din locuințe, banda condusă de comuniști a atacat impetuos prefectura. Nenorociții de funcționari surprinși în local au fost obligați să le predea agresorilor toți banii percepției.

Sediul Băncii de Nord se afla pe Strada General Zadic nr. 2. Încercînd să ajungă în Piața Unirii, George Macrin și Arsene Stinghe s-au trezit într-o mulțime compactă de minoritari, ucraineni în special, care manifestau zgomotos împotriva autorităților românești. Cuprinși de o surescitare neghioabă, scandau toți în cor: « Jos imperialiștii români ! », « Trăiască Uniunea Sovietică ! », « Trăiască Stalin ! » Cele mai multe omagii urlate de gloată erau aduse acestui sinistru călău. Erau lozinci cu care românii care au reușit să se refugieze în țara liberă, încă din ziua aceea nenorocită, au început să se obișnuiască abia peste un deceniu. Cei rămași sub ocupație sovietică s-au deprins chiar a doua zi. Cert este că George Macrin și Arsene Stinghe nu mai puteau avansa. Pe director din nou l-au năpădit neputin-

ta și descurajarea, și chiar l-au răzbit lacrimile : « Vai de capul meu – șoptea disperat în urechea subalternului său –, am pierdut totul... » Prea puțin atent la lamentațiile șefului panicat, George Macrin căuta o ieșire din teribilul lor impas. Și a sfîrșit prin a o găsi : dacă nu puteau ajunge singuri în centrul orașului, nu le mai rămînea decît să împingă într-acolo întreaga gloată. Ceea ce a urmat poate să pară incredibil de-a dreptul pentru cine n-a trăit într-un preludiu haotic de instaurare a unui regim comunist. Cu toate că, avînd numai două secunde de asemenea experiență, se poate înțelege despre ce ar fi vorba. « Ca în multe alte momente critice din viață – ni s-a confesat George Macrin tîrziu, la 11 februarie 1984 –, am găsit soluția, dar, în acest caz, mai mult datorită complexului de împrăjurări pe care l-am putut folosi. Am putut găsi soluția și datorită faptului că niciodată în viață nu m-am supus unor dogme de comportare imuabile, ci m-am adaptat situației de fapt, uneori chiar și împotriva convingerilor mele, dacă prin aceasta știam că fac bine țării și dacă nu găseam o altă rezolvare la o dilemă... » Relatăm ceea ce a urmat –, rezemîndu-ne, de asemenea, pe narațiunea protagonistului întîmplării : « Am intrat cu Arsene Stinghe printre manifestanți – s-a spovedit în continuare George Macrin. Aceștia începuseră să se uite destul de suspect la noi, mai ales la director, bine îmbrăcat și stînjedit din cale-afară. Manifestația se mișca prea încet în raport cu teribila noastră grabă. Din timp în timp, unul striga destul de leneș cite o lozincă, dar cu o voce slabă, care abia se mai auzea. În aceste împrăjurări, mon-tîndu-mă psihologic într-o stare de totală nemulțumire, am preluat cu însumi comanda manifestației. Cu o voce puternică, sacadat, am început a striga : „Trăiască Uniunea Sovietică !“ Gloata de dobitoci a răspuns cu urale puternice. Imediat mi s-a făcut loc în față și am trecut în fruntea coloanei. Din poziția aceea favorizată, tot strigînd din rărunchi : „Trăiască Stalin ! Trăiască Stalin !“, am grăbit sistematic pasul, nemernicii m-au urmat cu docilitate și în circa un sfert de ceas am ajuns în Piața Unirii. Aici, m-am ridicat curajos pe soclul monumentului lui Teodor Burcă și am cuvîntat : « Tovarăși, acum se cuvine să vă împrăștiati în liniște... În curînd, glorioasa armată roșie va intra pe străzile orașului Cernăuți... Nici un act de huliganism,

nici o dezordine !“ Gloata de dobitoci mi-a răspuns : „Să trăiți, tovarășe comisar !“ Erau numai cîteva voci, dar au fost ascultate și manifestația s-a împrăștiat. »

Vineri, inocentul inspector financiar Nicolae Stroe, descins la Soroca abia cu 24 de ore în urmă, a continuat să verifice conștiincios, pe teren de data aceasta, măsura în care comercianții din urbe erau la zi cu plata impozitelor. Din primele ore ale dimineții, îl însoțea controlorul regional Dan Ilieș. Pînă la prînz, umblînd din prăvălie în prăvălie, nu au constatat nimic ieșit din comun. Apoi, atmosfera s-a cam schimbat. Treptat, au început amîndoi să remarce în rîndurile comercianților o stare de surescitare vădită. Mai ales atunci cînd au fost cercetați în ceea ce privea francarea diferitelor acte cu timbrul aviației, mulți comercianți nu s-au sfiit să le rîdă în nas. De fapt, toată lumea se afla sub tensiune, se obrăznicise sau se blegise, dar și Nicolae Stroe, ca și alți români care au traversat acele vremuri ingrate, era înclinat să-i suspecteze în primul rînd pe fiii lui Israel. Dar mai toți negustorii pe care i-au somat să le prezinte registrele, fie că erau români, fie că erau evrei, cînd soarta Basarabiei se cumpănea pe muchia tăioasă a unui cuțit invizibil, nu înțelegeau să-și irosească timpul și nervii răspunzînd politicoși la întrebările unor birocrați lunatici, parcă întru totul străini de nebunia din jur. Și ceea ce astăzi pare chiar de neînțeles, cei doi funcționari erau într-adevăr în totală necunoștință de cauză asupra cursului vijelios al evenimentelor.

Aproape de ora mesei, medicul Nicolae Martinovici a revenit în rezerva Luciei Dem. Bălăcescu. De data aceasta vorbind precipitat și incoerent, aproape s-a lansat în declarații de dragoste. Desigur, nu era ceea ce intenționa bietul medic descurajat, dar frazele, fără voia sa, scăpate de sub control, spre asemenea efecte alunecau, ridicole și atunci, și în alte împrăjurări. Interesant era faptul că pictorița, sub presiunea emoției, le recepta ca atare. « Aș fi îmbrățișat atunci și o masă – a recunoscut ea mai tîrziu – atîta nevoie aveam să nu mă simt singură, părăsită. » Nu mai avea încotro, s-a confesat medicul, și trebuia să evacueze totalitatea bolnavilor spre România, dar o fibră stag-

nantă din el făcea să treneze trecerea la acțiune. Nici nu era din cale-afară de simplu ceea ce trebuia întreprins. Într-o rezervă alăturată, alte femei din același stabiliment – trei bolnave de tuberculoză osoasă, dintre care două imobilizate în pat – habar nu aveau de ceea ce se întâmpla. Ultimul tren cu care ar fi putut pleca toți din Bugaz – și medicii, și infirmierele, și pacientele –, într-adevăr, se afla în gară, însă cei ce veneau de acolo spuneau că întregul peron ar fi fost « un morman de bagaje, nu te puteai mișca... ». De asemenea, ar fi fost o îmbulzeală îngrozitoare pe culoarele și în compartimentele trenului și nu se știa dacă va putea să ajungă măcar la Cetatea Albă. În aceste condiții, cînd panica era insistent amplificată de zvonuri contradictorii, multe bolnave au czitat să abandoneze stabilimentul și să se dea în mîna unei soarte nesigure. Apoi, cînd altcineva a început să răspîndească prin sanatoriu vestea că în gară nu ar mai fi fost nici un tren, au regretat că nu s-au decis să plece la timp. Obosită de un vacarm care nu înceta, Lucia Dem. Bălăcescu s-a retras împreună cu domnișoara Sotir într-un colț cît de cît liniștit să se sfătuiască așa cum se puteau sfătui două femei nici întregi și nici cu nervii în regulă. La toate etajele, bolnavele care în mod obișnuit n-ar fi fost în stare să umble acum alergau cu o sprinteneală de neînțeles de la un capăt la altul al coridoarelor. Multe plîngeau pe umerii altora sau retrase în fel de fel de cotloane. Altele erau disperate că nu aveau nici un fel de haine : conveniseră cu familiile lor să le primească atunci cînd se vor fi vindecat, ca să nu se impregneze cu naftalină în garderobe sanatoriului. Și cum să te aventurezi pe un drum de sute de kilometri într-un halat flenduros de spital ? Peste toate, nu se știa de unde, domnișoara Sotir aflase că rușii nu vor veni seara, cum se știuse pînă atunci, ci la ora 14.00... Deci într-un ceas, cel mult într-un ceas și jumătate... Cu toate că era o femeie cu inimă tare, scăpărătoare de un umor care bătea uneori în cinism, pictorița totuși s-a simțit părăsită treptat de curaj. Obișnuita masă de prînz ar fi trebuit să devină o diversivă și să îndepărteze gîndurile bolnavilor de la nenorocirea lor imediată. Dar meniul sărăcăcios le-a adus pe pămînt. De fapt, fiecareia i se vor servi trei sau patru cartofi, fierți probabil într-o apă nu prea curată, fără o feliuță de pîine măcar.

Bucătarul și bucătăreasa fugiseră pe la casele lor. Brutarul ucrainean se îmbătase încă din zori sau rămăsese băut din seara trecută. Din restul personalului administrativ al stabilimentului, format în majoritate din minoritari, unii afirmău că făina din magazie ar fi fost confiscată de grănicerii români în retragere și încărcată în autocamioanele lor. Nu era adevărat, dar asta avea mai puțină însemnătate. Important era numai că în tot sanatoriul nu se mai găsea nici măcar o felie de pîine. După simulacrul acela de masă, bolnavele au ieșit pe terasa dinspre liman, unde le-au încolțit alte zvonuri și alte priveliști. Porturile Galați și Constanța ar fi fost predate sovieticilor. Sub privirile lor, șefa lenjeriei improviza din cearșafuri un steag cu o cruce roșie la mijloc, cu gîndul mărturisit să-l arboreze cît mai vizibil. Iar pe țărmul limanului, brancardierul Gheorghită cobora tacticos pavilionul românesc, ridicat pînă atunci pe un stîlp înfipt pe marginea plajei. Tras de șnurul care-i potrivea altitudinea, pe măsură ce cobora, drapelul se despărțea de orice aer de măreție. « O rufă căzută de pe frînghie... », și-a spus Lucia Dem. Bălăcescu în sine ei, chinuită de nesiguranță și teamă.

« Împreună cu directorul Arsene Stinghe – ne-a depănat mai departe George Macrin incredibilă sa narațiune –, am ajuns la bancă. Aici, nici țipenie de om. Directorul mi-a arătat nouă lăzi așezate deoparte și mi-a spus : Astea sînt... În spate nu puteam duce nici una. Mijloace de transport – ia-le de unde nu-s... Nu se vedea nici o birjă măcar, parcă intraseră în pămînt. Stați aici, i-am răspuns, că mă duc pînă în piața mică, nu departe de bancă, poate găsesc vreun cărucior... În piața aceea se găseau totdeauna cărucioare pe două roți, trase cu mîna, și am avut norocul să le zăresc acolo. Cîțiva dintre proprietarii lor m-au asaltat cu întreaga lor admirație : „Să trăiți, tovarășe comisar !“ Probabil, participaseră la manifestația în care turnasem, interesat, un ferment. Iradiau fericire din toată ființa lor. Ei erau cei cărora noua orînduire, cu precădere, urma să le schimbe întreaga viață, întorcînd-o spre mai bine și spre mai mult. Și nu se cuvenea să-i dezamăgesc. „Tovarăși, le-am spus, toate bunurile capitaliștilor din Cernăuți care ne rămîn sînt proprietatea poporului. Dar noi am acceptat să-i lăsăm să evacueze unele lucruri pe

care doresc să le ia cu ei. Datoria mea e să veghez cum se face evacuarea de la Banca de Nord. Din tot ce este acolo, am îngăduit să se scoată doar nouă lădițe. Vă rog să veniți și să ne dați o mîna de ajutor. Încercăm nouă lădițe în cărucioarele voastre, le ducem la gară și am terminat cu capitaliștii, am scăpat pentru totdeauna de ei.“ Patru dintre proprietarii nenorocitelor de tărăboante s-au oferit să mă ajute pe loc și i-am condus în triumf la bancă, lămurindu-i că nu era treabă mai importantă în Cernăuți aceluia ceas al eliberării de asuprire. Arsene Stinghe, firește, mă aștepta plin de nerăbdare și a încremenit cînd i-am strigat vehement : „Vă îngădui să luați numai nouă lădițe... Tovarășii mei, pe care am să-i însoțesc, le vor duce la gară... Alegeți repede lăzile și plecați...“ La început, s-a speriat, dar apoi a înțeles jocul și mi-a arătat umilit cele nouă lădițe. Le-am încărcat pe cărucioare și le-am dus în viteză la gară, urcîndu-le într-un vagon rezervat din timp. „Cum să vă mulțumesc, tovarăși ?“, i-am întrebat apoi pe nenorociții pe care-i dusesem de nas...“ N-au prea vrut să primească, dar le-am vîrît cîte o sută de lei – bani luați de la Arsene Stinghe – în buzunarele de la piept și, la despărțire, le-am spus, cu un gest de nabab falit : „Vă mulțumesc din suflet, tovarăși ! Ne vom revedea curînd...“ Directorul Băncii de Nord era fericit de-a dreptul. Trenul a plecat în mai puțin de un sfert de ceas. »

Ora 13.00. Gheorghe Davidescu a telegrafiat la București rezultatele ultimei sale întrevederi cu Viaceslav Mihailovici Molotov. « ... Mi-a făcut cunoscut – preciza telegrama – că guvernul sovietic nu poate prelungi termenul începerii ocupației. Azi, la ora 14.00 [13.00 ora noastră – *n. n.*], trupele sovietice vor începe înaintarea lor pentru a ocupa cele trei orașe menționate în notă : Cernăuți, Chișinău și Cetatea Albă. Termenele și măsurile pentru ocuparea restului de teritoriu vor putea fi fixate de o comisiune mixtă. Dacă din motive tehnice ar reieși necesitatea unei prelungiri pentru cîteva ore, atunci delegații sovietici sînt împuterniciți să admită prelungirile necesare. Delegații sovietici sînt generalul Kozlov și generalul Boldin. Drept loc al întîlnirii, guvernul sovietic propune Odesa... » Orice nouă întîmpinare era tardivă și inutilă. Acum au

aflat autoritățile de la București în mod explicit și despre pretențiile rușilor asupra ținutului Herța. Sentimentele celor ce au recepționat și descifrat telegrama ministrului român de la Moscova au fost nu numai de umilință și consternare, ci și de certă revoltă.

Cînd N.I. Litinschi a ajuns acasă, la Akmanghit, zeci și zeci de oameni au început să se foiască în jurul autobuzului jerpelit. Întrebarea « Ce facem ? » era pe buzele tuturor. « Ce să facem ?... Plecăm », le-a răspuns tuturor și s-a grăbit să ajungă în sînul familiei sale îngrijorate, nu înainte de a se consulta și cu autoritățile din comună, avizate asupra atitudinii de urmat. Primarul, un găgăuz dintre cei ce nu-și făcuseră un ideal din nenorocirea altora, l-a asigurat că erau pregătite trei autobuze pentru cei ce doreau să se refugieze spre Prut. Și cuvîntul i-a fost cuvînt. « Trei autobuze, vechituri dărăpănate – consemna N.I. Litinschi în amintirile sale –, erau alimentate cu benzină și ulei... Plecăm... Luăm ceva, puțin de tot, să nu încărcăm mașina... Se adună mai mulți. Paisprezece ani petrecuți aici au fost trăiți fără rost. În casă – devastare... Cufărul vechi de lemn, pictat cu flori moldovenesti, din 1828, zestrea bunicii Zamfira, răzeșă din Mincenii Orheiului, s-a pustiit în mijlocul biroului. S-au scos nimicuri, dar scumpe amintiri prin tradiție, presupusa zestre a fetei... » Strîngeri de mîini... Plînsul înăbușit al femeilor care se ajutaseră pînă atunci în gospodărie. Revenit pentru ultima dată în camera sa de lucru, N.I. Litinschi a mai întîrziat cu privirea pe un portret al lui Mihail Kogălniceanu, om politic și cărturar pentru care nutrise totdeauna o admirație deosebită. Sub portret, cărțile din rafturi rămîneau pe loc, neatinse. Ispitit, a întins mîna spre o etajeră, dorind să ia în refugiu o carte a lui Petre P. Carp care-i plăcuse cîndva. Apoi a renunțat. « Nu iau nici una – și-a spus. Prea le-am iubit și prea buni tovarăși mi-au fost, ca să prefer una alteia... » Drumul pînă la autobuz l-au făcut în tăcere. Ce ar mai fi fost de vorbit ?... Alte strîngeri de mîini, alte lacrimi... « Autobuzele stau gata de plecare – a mai notat mai tîrziu. Multă lume pe trotuare, prea multă lume, dar mulțimea are, pentru mine, o singură figură. Mă uit, doresc s-o pătrund. Răutate ?... Lașitate ?... Mul-

tumire?... Supărare?... Nimic nu pot citi pe fețele celor ce ne petrec. Seriozitate și tăcere... Țărani, intelectuali, tîrgoveți, lucrători și copii urmăresc mișcarea mașinilor și peste cîteva clipe rămîn în urma noastră. Cîteva fluturări de batistă, mîini ridicate și au dispărut... Ne-am așezat să ne pregătim pentru un drum lung. Pînă la Galați aveam 170 km. Cauciucurile sînt stricate, vom avea, cu certitudine, pene... Vom merge cu greu... Nu știu cînd vom ajunge... »

Ora 13.00. Postul de radio Ankara, întemeindu-se pe o sumă de informații transmise de agenția Reuter, a afirmat că, în urma Consiliului de Coroană care a avut loc la București în seara zilei trecute, la ora 22.00, România a acceptat nota ultimativă sovietică. Ziarele turcești apărute în dimineața acestei zile comentau pe pagini întregi actele de presiune ale Rusiei sovietice împotriva României. În continuare, s-au lansat în eter o sumă de opinii aflate în circulație la Budapesta: intenția Moscovei de a ocupa Basarabia era mult mai veche; în august 1939, cu prilejul semnării pactului de neagresiune germano-sovietic, chestiunea Basarabiei a reprezentat un moment principal al discuției; cu toate acestea, evenimentele în curs lezau adînc interesele *Reich*-ului; de vreme ce România accepta toate condițiile ce-i erau impuse, Rusia sovietică ar avea temeiuri să se arate în viitor mai rezervată în relațiile cu Germania. Era mult adevăr în această presupozitie finală, dar și un sîmbure de perfidie abia sesizabil. Simultan, a fost distribuit abonaților și un buletin de știri al agenției Stefani: « În zorii zilei, trupele sovietice și-au declanșat marșul în teritoriile specificate în nota ultimativă a lui Molotov. Detașamente motorizate și de infanterie au început să ocupe Basarabia și Bucovina de Nord. Conform ordinelor primite, înainte de căderea serii, trupele sovietice urmează să ocupe orașele Cernăuți, capitala Bucovinei, și Chișinău, capitala Basarabiei, precum și orașul Cetatea Albă, situat la limanul Nistrului. După primele știri sosite din zonă, nu au avut loc incidente, trupele românești primind ordinul să se retragă fără a opune rezistență. Formațiuni complete de aviație însoțesc și protejează marșul trupelor ruse. Răspunsul guvernului rus la nota remisă aseară autorităților de la Moscova arată voința so-

vieticilor de a ocupa întîi teritoriul în litigiu și de a discuta ulterior chestiunile de detaliu... » Exceptînd numai faptul că buletinul de știri italian antedata cu cîteva ore un proces care se declanșase masiv chiar atunci, totul era în conformitate cu adevărul.

Ultimele fraze din confesiunile lui George Macrin: « După ce am terminat cu transportul și urcatul în tren al lăzilor Băncii de Nord, m-am dus să-mi iau geamantanul. N-am mai găsit nimic, toate bagajele din sala de așteptare fuseseră ridicate. Am plecat din Cernăuți, cum s-ar spune, „ciuci“, numai în hainele de pe mine și într-un tren, dar cu conștiința împăcată că mi-am făcut datoria. Cam la fel am pătît totdeauna în viață, alegîndu-mă mereu cu ponoasele, dar de conștiința datoriei nu am dus niciodată lipsă. Directorul Arsene Stinghe mi-a făcut un referat special și, cu aprobarea lui Mitiță Constantinescu, am primit o primă de merit în valoare de 6 000 de lei. Salvasem averi de zeci de milioane, dar nu mi se putea acorda mai mult... Ciorna lucrării de doctorat în fizică n-am mai putut s-o refac vreodată... »

În trenul special al lui Joachim von Ribbentrop și, evident, din dispoziția acestuia, subsecretarul de stat Gauss a telefonat ministerului de Externe de la Berlin instrucțiuni de ultimă oră destinate lui Wilhelm Fabricius. Mesajul a fost recepționat de atașatul Rudolf Steg, adjunctul consilierului cu rang ministerial Paul Schmidt. Ministrul german de la București trebuia informat că la *Baumschule* se știa cîte ceva despre intenția unor negocieri cu privire la detaliile evacuării Basarabiei și Bucovinei de Nord în cadrul unei comisii mixte româno-ruse și că ministrului german de la Moscova i s-a cerut să contacteze autoritățile sovietice de resort și să le ceară o prelungire a termenelor impuse de Molotov. În cadrul convorbirii telefonice cu Wilhelm Fabricius, chestiunea orașului Cernăuți nu trebuia nicidecum menționată. Probabil, pentru a nu trezi speranțe iluzorii la București și, de asemenea, de teamă ca mesajul să nu fie interceptat de sovietici...

Și Iorgu Tudor a plecat cu unul din ultimele trenuri din Chișinău. « Gara e mohorîtă... – a consemnat poetul momentul în amintirile sale. Muțenie... Crîmpeie de ordine... Scene tragice de despărțire, lacrimi – ale celor rămași și ale celor plecați... Totul așa cum ar fi trebuit să fie. Oamenii necăjiți vin, se adună tăcuți în cete, se urcă în vagoane tot în tăcere. Trăiesc cu gîndurile, cu amintirile, cu realitatea. Încet, parcă anevoie, se mișcă vagoanele, plecăm... La bariera Tighinei, mi-am aruncat privirea spre drumul Vadului de pe malul Nistrului, unde mi-am petrecut anii de copilărie și adolescență... Acolo mi-am împreunat visurile și nădejtile cu poetul Alexie Mateevici, acolo făuream viitorul... Mahalaua Rîșcani... În cimitirul de la biserica veche se odihnesc oasele scumpei mele mame. Simt dojana ochilor blînzi : „Dragul și nefericitul meu, pleci ?” » Într-adevăr, se pare că, de la o anumită oră, cînd oamenii chiar au început să fie convinși că ceea ce li se întîmpla nu era o iluzie și cînd resemnarea s-a instalat temeinic în suflete, s-a întîmplat ceva numai aparent ciudat : mulți au depășit starea inițială de nervozitate și vacarmul din gară s-a atenuat...

Ora 13.02. Prima emisiune a postului de radio Moscova dedicată evenimentelor de pe Nistru și Ceremuș a fost menită să pună capăt tuturor speculațiilor și aproximațiilor vînturate pînă atunci în eterul tensionat al continentului european. O transcriem după stenograma Centrului de Radioascultare al Statului de la București : « Este ora 14.02, după ora Moscovei. Transmitem comunicatul agenției TASS asupra lichidării pașnice a conflictului dintre Uniunea Sovietică și România în privința Basarabiei și a Bucovinei de Nord. La 26 iunie a. c., președintele Consiliului Comisarilor Poporului, tovarășul Molotov, a predat domnului Davidescu, ministrul României la Moscova, următoarea notă... » În continuare, a fost citită prima notă sovietică adresată guvernului de la București. « La 27 iunie – a mai spus crainicul –, domnul Davidescu... [lipsă în text – *n. n.*]. La întrebarea tovarășului Molotov dacă România acceptă retrocedarea Basarabiei, precum și a regiunii de nord a Bucovinei, domnul Davidescu a spus că guvernul României este... [paraziți atmosferici – *n. n.*] ... guvernul sovietic decide.

1. În timp de patru zile, începînd de la orele 14.00 ale zilei de 28 iunie a. c., România va evacua trupele din Basarabia și din regiunea nordică a Bucovinei indicată în nota sovietică ; 2. Armata sovietică va ocupa teritoriile Basarabiei și ale regiunii din nordul Bucovinei ; 3. în ziua de 28 iunie a. c., armata sovietică va ocupa orașele Cernăuți, Chișinău și Akkerman (Cetatea Albă) ; 4. Guvernul român își va asuma întreaga răspundere pentru garantarea integrității căilor de comunicații, a șoselelor, podurilor, aerodromurilor, centralelor telefonice, telegrafului [bruiat – *n. n.*] ; 5. comisiunile mixte destinate să discute chestiunile de detaliu ce vor surveni ulterior vor fi formate din cîte doi membri de fiecare parte. Guvernul sovietic a cerut guvernului român să răspundă acestor propuneri în cel mult 12 ore, începînd din 28 iunie a. c. La orele 11.00, în ziua de 28 iunie a. c., domnul Davidescu a transmis tovarășului Molotov răspunsul guvernului român, care, în dorința de a evita consecințele unui litigiu armat, a acceptat evacuarea trupelor din Basarabia și Bucovina de Nord, conform notei sovietice. Guvernul român a cerut însă ca efectul punctelor 1 și 2 să fie prelungit, întrucît operațiunile de evacuare nu vor putea fi împlinite în timpul prevăzut, din cauza stării precare a arterelor de comunicație, afectate în urma unor inundații catastrofale. Comisia mixtă de la punctul 5 ar putea lichida... [bruiat – *n. n.*]. Numele delegaților români va fi comunicat în cursul zilei. Astfel, guvernul român a acceptat retrocedarea Basarabiei și a nordului Bucovinei. Guvernul sovietic numește ca membri în comisia mixtă pe generalul Kozlov și pe generalul Boldin. Exact la orele 14.00 – 13.00 după ora României –, armata sovietică a început trecerea Nistrului pentru a ocupa orașele Cernăuți, Chișinău și Akkerman (Cetatea Albă). »

Ora 13.15. În limba franceză, postul de radio Londra a transmis următoarele informații : « ... cu toate că sînt în curs conversații între ministrul român de Externe și ministrul sovietic la București, ocuparea teritoriilor revendicate de ruși începe azi. Postul sovietic de radio la București a precizat că nu era vorba despre un ultimatum, ci despre o cerere care va fi negociată. Agenția British United Press este în posesia unor infor-

mații conform cărora guvernul sovietic nu a informat guvernul Italiei asupra intențiilor lui față de România... » Numai ultima aserțiune era în întregime adevărată.

Mesajul primit cu un sfert de ceas în urmă de la Gheorghe Davidescu, descifrat, a fost înmînat prim-ministrului. Gheorghe Tătărescu a plecat urgent la palat, spre a-l prezenta suveranului.

Într-un târziu, în prima oră a după-amiezii, Antonina și Sergiu Roșca l-au întîlnit pe prietenul lor Cicerone Iordăchescu și l-au întrebat dacă era la curent cu mersul evenimentelor. Știa ceva, nu prea mult. Nu era clar nici acum la ce oră vor pătrunde rușii în Chișinău, iar despre termenele evacuării circulau versiuni dintre cele mai contradictorii. Cînd, în sfîrșit, au aflat că s-a căzut de acord asupra unui răgaz de patru-cinci zile, și-au amintit împreună de tot ce abandonaseră în orașul amenințat de invazie. Deși cu inima îndoită, Sergiu Roșca s-a arătat decis să se întoarcă la Chișinău, cel puțin pentru a recupera cîteva dintre manuscrisele care nu-i mai încăpuseră în bagaj : în primul rînd, studiul despre predica românească în Basarabia sub stăpînirea rusească, întocmit cu intenția de a-l susține ca teză de doctorat înaintea arhimandritului Iuliu Scriban ; apoi, o trecere în revistă a ecourilor unirii Basarabiei în presa străină, manuscris de circa 180 de pagini dactilografiate ; și chiar și teza sa de licență despre relațiile preoțimii cu lumea politică, susținută cîndva înaintea lui Nicolae Popescu-Prahova, profesor de drept bisericesc și fost decan al Facultății de Teologie din Chișinău. La fel, Cicerone Iordăchescu și-a amintit că avea în orașul abandonat un masiv manuscris referitor la istoria veche a bisericii universale. Cînd Sergiu Roșca a spus că hotărîrea sa de a se întoarce în Basarabia era luată, prietenul său i-a înmînat cu o stranie solemnitate cheile camerei sale de la etajul al doilea al căminului eparhial. Evident, soarta lumii nu depindea în acel moment de pierderea sau recuperarea manuscriselor amintite. Totul nu era decît o modalitate a oamenilor credinței de a-și regăsi eroismul lor primitiv. Ceea ce plănuia Sergiu Roșca era nebunie curată, dar o nebunie temerară din toate punctele de vedere.

Ora 13.30. Postul de radio Sofia a transmis într-un buletin de știri informații parvenite din Budapesta : « Știrea despre ultimatumul sovietic adresat României nu a provocat senzație la Budapesta, deoarece o asemenea acțiune era previzibilă după intrarea Italiei în război. Aseară, s-a întrunit Consiliul de Miniștri ungar, după încheierea căruia nu s-a făcut nici o declarație publică. Se presupune că, înainte de a se lua vreo atitudine, Ungaria va aștepta să vadă dacă acțiunea Rusiei se va limita la cererile enunțate în ultimatum și dacă ea a acționat cu asentimentul Germaniei, ceea ce, desigur, va influența hotărîrile Budapestei. » Apoi, radiodifuziunea bulgară a reprodus o afirmație din ziarul britanic *New Chronicle* : « Poziția Germaniei nu este încă limpede, însă este cert că ea avea cunoștința de acțiunea plănuită de ruși. Bineînțeles, asta nu înseamnă că Germania aprobă inițiativa Rusiei. Pur și simplu, Rusia profită de faptul că Germania este ocupată în Vest. »

Peste sanatoriul de la Bugaz coborîse o liniște nefirească. Neliniștea se retrăsese în sufletele bolnavilor, convertindu-se pe nesimțite în spaimă. Terasa, atît de căutată cîndva, era pustie. Pe de altă parte, nici una dintre femei nu îndrăznea să se retragă în rezervele mohorîte, unde fiecare ar fi rămas doar cu propriile sale coșmaruri. Rătăceau pe coridoare, se grupau în saloane, discutau între ele cu glas scăzut, parcă temîndu-se că vocea li s-ar fi auzit la sute de kilometri. Altele rătăceau pe nisipul din jurul acelei construcții ultramoderne, semănînd întrucîtva cu o navă de pasageri și neajutorată acum, întocmai ca un vapor torpilat sub linia de plutire. În pragul holului principal, Lucia Dem. Bălăcescu îl aștepta pe Gheorghită, brancardierul, care revenea de pe plajă cu pînza decolorată a drapelului tricolor. Nu ridicase un alt pavilion în creștetul stîlpului și, preț de cîteva clipe, pictorița s-a crezut într-o țară a nimănui. Cînd Gheorghită i-a întins pavilionul recuperat, Luciei Dem. Bălăcescu i s-a părut o cîrpă vulgară, ca o haină de doc spălată de cîteva ori. Și s-a sfiit să-l atingă cu mîna. Din fericire, n-a mai avut timp să se lase cuprinsă de gînduri sumbre. Un avion străin a coborît în picaj peste sanatoriu, răscolind cu vîntul elicei nisipul galben al plajei. Din carlingă, un braț rigid i-a făcut

un semn de salut. Fulgerător, avionul a virat deasupra stabilimentului și a dispărut în aburii care pluteau pe liman. Nicolae Martinovici apăruse între timp lângă pictoriță și, cînd zgometul a căzut din aer, i-a spus aproape șoptit : « Gata, sîntem ocupați... » După o noapte nedormită, medicul era tras la față, dar a găsit în sine resurse să facă ceea ce trebuia făcut. Dintr-o dată înviorat, parcă sub puterea unui calmant puternic, a condus-o pe ficcare bolnavă în parte la patul ei. Apoi, cu un glas neașteptat de ferm, a ordonat tuturor să reîntre în ritmul vieții de sanatoriu, renunțînd la emoții și la orice drog sufletesc. Un bolnav, parcă ar fi vrut el să spună, e un bolnav și nimic altceva, prin definiție scutit să participe la nebunia lumii din jur. Curînd, însoțit de una din supraveghetoarele sanatoriului, a plecat să întâmpine desantul sovietic debarcat pe țărmul limanului.

Ora 14.00. Posturile de radio România și București au transmis al doilea radiojurnal al zilei. Evenimentele din Basarabia și Bucovina de Nord nu au fost evocate. Postul de radio Moscova a transmis o versiune amplificată a emisiunii speciale lansate în eter cu un ceas în urmă. A fost relatată succint și ultima întrevvedere dintre Gheorghe Davidescu și Viaceslav Mihailovici Molotov.

Cînd a ajuns și Alexandru Chiriac la gară, ultimul tren plecase către Ungheni. Chiriașul său italian, probabil, se afla într-unul din vagoanele lui. Nu-i mergea bine, dar nu s-a lăsat învins de sentimentul de disperare care-i răvășea pe cei mai mulți dintre cei rămași pe peron. A traversat liniștit orașul și a ieșit în șoseaua spre Ialoveni și spre Huși. Abia de acum înainte a realizat dimensiunea tragediei în miezul căreia se agita : patru coloane compacte, militare și civile, înaintau paralel în aceeași direcție, într-un zgomet infernal de vociferări, motoare și roți, și chiar ființele bejenarilor, frecîndu-se una de alta, scoteau un sunet aparte, imposibil de reprodus. Nu s-a amestecat în valurile de refugiați, dar le-a însoțit vreo trei-patru kilometri, mergînd departe de ele, pe cîmp, pînă cînd l-a răpus oboseala. S-a oprit să se odihnească și a văzut că haosul de pe drum se întetcea minut cu minut. Și i s-a făcut frică : a avut impresia că, amestecîndu-se

cu bejenarii, s-ar fi aruncat imprudent într-o fîntînă adîncă, în întunericul căreia totul fierbea. Atunci a renunțat la bejenie. În masa aceea de oameni înnebuniți de deznădejde și disperare, se simțea mai părăsit și mai singur decît într-o pădure bîntuită de noapte și de primejdii. Și s-a întors la Chișinău.

Ultimii membri ai guvernului format imediat după miezul-noapții, Horia Sima și Ion Simionescu, au depus, în sfîrșit, jurămîntul datorat suveranului și prim-ministrului țării la ora 14.00, ca subsecretari de stat pe lângă departamentele Instrucțiunii naționale și, respectiv, Sănătății. Nu a fost o ceremonie din caleafară de înălțătoare. Înaltul Decret Regal care le consemna demnitățile a fost emis sub nr. 2 196.

Ca și cum nimic nu s-ar fi întîmplat, emisiunea diurnă a postului de radio Chișinău, transmisă pe lungimea de undă de 212 m, cu o putere în antenă de 20 kw și în frecvența de 1 411 khz, a început, ca de obicei, la ora 14.00, cu un concert de prînz. Din receptoarele care au captat emisiunea s-au auzit următoarele imprimări : *Bate vîntul vinerea* de Radu Stănescu ; *Sîrba de la munte*, în interpretarea orchestrei conduse de Ioniță Bădiță ; *De trei ori te ocolii*, voce Marin Matache ; *M-am jurat de mii de ori* și *Cine iubește și lasă*, voce Maria Tănase ; și, în sfîrșit, *Tot de aia m-am temut*, voce Radu Gore. Totul a decurs conform programului anunțat în presă. Cu o singură defecțiune : primul cîntec ar fi trebuit să fie ultimul. Nu ar fi fost exclus ca discurile să fi fost inversate de o tehniciană emoționată. Avea circumstanțe atenuante : era vineri, iar vîntul bătea, bătea al naibii de sălbatic...

Și la Storojineț, în absența unor ordine clare, deruta începuse să invadeze atît populația, cît și autoritățile. Înainte de prînz, primarul Dimitrie Rusu a ordonat împachetarea arhivei și a bunurilor mobile din sarcina instituției sale. Lăzile au fost expediate la gară, sub embargo : vor fi îndrumate spre București numai în urma unei dispoziții explicite de evacuare. Între orele 12.00 și 13.00, prefectul județului, Epaminonda Bocancea, a cerut legătura prin telefon cu ministerul de Interne din București. Deși în mod normal un asemenea gest îi era interzis, Teodor

Iliuț a ascultat din centrală convorbirea prefectului și a înțeles foarte bine că la capătul firului confuzia era egală. Spre surprinderea sa, în finalul convorbirii pe care directorul poștei din Storojineț o interceptase, Epaminonda Bocancea le-a spus unor intimi, în speță lui Teodor Costic, șeful Serviciului Sanitar, și lui Vasile Ghiuță, șeful Serviciilor de Asigurare Socială ale județului, că Ion Gheorghe Vîntu l-ar fi asigurat personal că va veni cu avionul în Bucovina pentru a supraveghea de la fața locului operațiunea evacuării. Prin aceștia, zvonul s-a răspîndit în oraș, dar directorul poștei nu a îndrăznit să-l contrazică pe nici unul dintre colportorii lui. S-ar fi înțeles că ascultase penibila convorbire și șeful poliției, încă tare în urbe, care avea un nume predestinat: Teleagă... Într-un târziu, Teodor Iliuț și-a luat inima în dinți și s-a prezentat la prefect. A ascultat fără să clipească minciuna pe care Epaminonda Bocancea le-o debita de-acum tuturor: anume, că Ion Gheorghe Vîntu va sosi dintr-o clipă în alta cu avionul din București. « Asta e una – a replicat directorul poștei –, dar răspunderile noastre personale sînt ale noastre, nu ale altcuiva. Domnule prefect, eu am bani pe mîna, bani ai acestui stat, peste un milion din ei numai în monedă măruntă... Nu pot spera ca un ministru subsecretar de stat să vină cu avionul din București și să mă absolve de datoria de a-i salva... În această situație, vă rog să-mi spuneți ce am de făcut... » Vizibil jenat, prefectul a încercat să-l ducă cu vorba. Ulterior, acuzat că nu a organizat în condiții optime evacuarea din Storojineț, Epaminonda Bocancea s-a sinucis. Acum, în acest început de după-amiază fierbinte, ezita și evita să discute clar. Pînă la urmă, presat de Teodor Iliuț, a renunțat la abilități verbale și s-a exprimat întrucîtva explicit: « Nu aștepta de la mine un ordin de evacuare, pentru că eu însumi nu l-am primit... Dacă vrei, retrage-te pe răspunderea dumatăle pînă la Rădăuți... Însă miine-dimineață, dacă orașul nu va fi ocupat, ești dator să fii prezent la serviciu... Nu este treaba mea să știu unde-și petrec subalternii mei noaptea... »

Pe frontiera apărută de Armata a 4-a, trupele de invazie sovietice s-au angajat în trecerea Nistrului la ora 13.00, conform cu orarul anunțat de Viaceslav Mihailovici Molotov. Primele

rapoarte asupra evenimentelor au sosit la Chișinău din sectorul Diviziei 4 Cavalerie. La Iarova și Socota, pontoane improvizate de ruși făceau naveta de la un mal la altul al fluviului, transportînd numeroase blindate și pachete compacte de infanteriști. Într-o sinteză informativă emisă în zilele următoare, generalul Ion Pleniceanu a admis că sovieticii au depășit obstacolul natural, la aceeași oră, și la Cosăuți, la Vasilecău, la Sănătuca, la Vadul Roșu și Rezina, continuînd să înainteze pe patru axe, convergente în Bălți. Numai pe direcția Iarova-Bălți, blindatele inamice erau precedate de trupe de cavalerie. Simultan, alte și alte subunități sovietice, mai mult sau mai puțin importante ca efective, au început să treacă Nistrul pe întregul lui curs, de la Moghilău la Ovidiopol. La Tighina, primul act al cedării Basarabiei s-a consumat într-o atmosferă de aparentă curtoazie. Rușii au anunțat că vor întinde podurile lor de pontoane la Gura Bîcului, Speia și Varnița și au cerut să folosească năstînjeniți, pentru trecerea trupelor, și marele pod feroviar dintre Tighina și Tiraspol. În prealabil, un ofițer superior sovietic a cerut generalului Filănescu să-i furnizeze hărți la o scară convenabilă, cu toate cîmpurile minate din zonă, solicitînd totodată ca drumul regimentelor din subordinea lui să fie deschis de subunități românești special pregătite pentru această misiune. Românii și-au retras grănicerii din culoarul pretins anterior și căpitanul de Stat Major Tătăranu a fost atașat pe lîngă amintitul general sovietic, pentru a însoți inamicul pînă la Chișinău. Însă la ora 14.30, două regimente sovietice au ocupat ferm Tighina, ceea ce nu era prevăzut în convențiile impuse de ruși, și au început să înainteze spre Chișinău, fără a mai respecta culoarul pretins anterior. Intenția lor de a paraliza cu desăvîrșire nodul feroviar din sector era evidentă. Din punctul de vedere al armatei române, nu mai era nimic de făcut. Înainte de prînz, generalul Nicolae Ciupercă îi comunicase lui Vasile Atanasiu că predarea Tighinei nu era prevăzută pentru ziua în curs. Dar adăugase prudent: « Dacă inamicul insistă, orașul va fi abandonat în totalitate și de trupele românești, și de autoritatea civilă, evitîndu-se absolut orice fel de ciocniri între noi și ruși... » Acceptarea umilinței rezultate din renunțare era un fapt de la sine înțeles. În acel moment, un singur ofițer român

de pe Nistru nu a acceptat umilința și nu s-a pliat lașității, salvînd printr-un gest disperat onoarea întregii armate. Este vorba despre căpitanul Ioan Iepure, comandantul Escadronului 4 din Regimentul 3 Călărași. Fiind în acoperire pe Nistru, la Cosăuți, în sectorul apărut de Divizia 4 Cavalerie, a fost capturat de sovietici imediat după ora 14.00, împreună cu sublocotenentul rezervist Jean Vermeulen. În grabă, o patrulă sovietică i-a trecut peste fluviu, unde au fost degradați, batjocoriți și scuipați de populația civilă, chiar în incinta cartierului inamic din sector, în prezența și cu participarea unor ofițeri superiori sovietici. Neîntrezărind o soluție în umilință, căpitanul Ioan Iepure a scos revolverul și și-a pus capăt zilelor. Povestind mai târziu întîmplarea, după ce printr-o adevărată minune a reușit să-și salveze viața și să revină în liniile românești, Jean Vermeulen plîngea în hohote. După patru decenii ni s-a confesat locotenent-colonelul George Magherescu, în vremea aceea șef al Biroului 2 Informații din Divizia 2 Cavalerie : căpitanul Ioan Iepure a fost un erou. Tot atunci, lângă Soroca, a fost capturat de sovietici și maiorul Constantin Chirculescu, comandantul Divizionului 2 din același Regiment 3 Călărași, deosebit de încercat chiar din primele ore ale invaziei sovietice în Basarabia. Probabil că a scăpat ca urmare a gestului tragic al camaradului său, care i-a impresionat pînă și pe năvălitori.

Pe măsura trecerii orelor sporeau și dificultățile Diviziei 2 Cavalerie, risipită pe un front de peste 70 de km. Se știa că retragerea de pe Nistru era iminentă, dar direcțiile replierii, ca și configurația viitorului dispozitiv defensiv al mării unități erau pentru generalul Mihail Racoviță încă necunoscute. Cît de cît, situația a început să se lămurească abia în jurul orei 14.00, cînd un avion special a aterizat pe un teren de la Edineț, cu un ordin expres pentru comandant : să găsească cu orice preț un circuit telefonic pentru a vorbi cu șeful de Stat Major al Armatei a 3-a la ora... 17.00. Deci încă trei ore irosite absolut fără nici un rost. Extrem de târziu, convorbirea va avea totuși loc și, în ciuda legăturii precare – cel puțin jumătate din mesaj nu s-a auzit –, la cartierul diviziei s-a înțeles ce trebuia întreprins. Batalionul de Infanterie Ușoară și Divizionul de Cava-

lerie Descălecată, ambele din rezervă, urmau să se retragă în viteză spre Prut, în capetele de pod de la Badragi și Braniște, pentru a proteja retragerea în Moldova a tuturor trupelor din partea aceea a Basarabiei. Coloana Brigăzii 5 Cavalerie trecea Prutul pe la Badragi, iar coloana Brigăzii 3 Cavalerie, pe la Ștefănești. Pregătirile pentru evacuare au început imediat, iar în faptul serii, după ce vor strînge dispozitivele de pe Nistru, regimentele vor începe retragerea. Deocamdată, fără a fi stînjinite de inamic.

Orhei era un oraș unde lumea – cum a mărturisit mai târziu Nicolae Catană – « trăia numai din gloria trecutului ». Dimitrie Cantemir socotise că domnitorii Moldovei ar fi avut aici o reședință de vară oarecum mai retrasă, plimbîndu-se cu luntrile, desprînși de toată zbaterea lumii pe un lac rezultat din adîncirea Răutului, cu cucoane despre care domnițele n-aveau a ști. N-avem motive să-l contrazicem. Să fi rămas de atunci în tradițiile urbei o înclinație anume către discreție ? Dintotdeauna, locuitorii au fost deosebit de zgîrciți atunci cînd erau îndemnați să le împărtășească și altora vorbe și chipuri despre starea tîrgului lor. De pildă, toți colecționarii de ilustrate din România știu foarte bine că vederile din Orhei sînt o raritate. Și dacă orheienii aveau reticențe să se dezvăluie celorlalți, lumea românismului găsisese totuși de cuviință să se ocupe de ei nu prea mult, măcar atît cît să-i întărească în conștiința respectului pentru înaintași. În urmă cu un an și ceva se inaugurase aici o statuie a lui Vasile Lupu, sculptată de Oscar Han. Era unul dintre cele mai arătoase monumente din părțile acestea răsăritene. Un critic de artă scria că artistul « a pus toată grija să-l facă pe voievod dinamic, în furnicarul acela lenevos și cotropit de idealuri mărunte, în care numai statuia avea ceva înălțător și nepieritor. » Deci a reușit. Cu alte cuvinte, Oscar Han realizase poate mai mult decît își îngăduise să spera ca om și ca artist plastic. Într-un răstimp foarte scurt, statuia lui Vasile Lupu devenise inima vie a tîrgului adormit sub povara trecutului. Orice eveniment important, de natură obștească, se petrecea la picioarele ei. Aseară, după radiodifuzarea comunicatului despre ultimatumul Moscovei, orheienii se strînseseră îngrijorați

în jurul soclului fumuriu de piatră. Acum, cînd rușii erau pe cale să pătrundă în urbe, sute de oameni s-au adunat în jurul aceluiași monument. Însă cei mai mulți dintre ei, de data aceasta, nu mai erau români. Erau neamuri de viitură, fără conștiința unei națiuni și prea puțin sinchisindu-se de soarta unei patrii care nu a fost, nu era și nu va fi niciodată a lor. Peste noapte plouase torențial. Comuniștii adunați în jurul statuii, în așteptarea sovieticilor eliberatori, scriau deocamdată cuvinte obscene pe soclul de piatră moale, cu vopsea sau cu dalta, mirîndu-se nemaipomenit de tîmpeniile care puteau să le treacă prin cap. De la o vreme, dezrobitorii lor fiind în întîrziere, această îndelungă li s-a părut derizorie și au încercat și mai mult. Au escaladat cu îndrăzneală soclul statuii și s-au străduit să-i strecoare vestitului domnitor moldovean steaguri roșii sub braț. Tentativa a eșuat. Neavînd pe ce să-și sprijine hampa, steagurile cădeau întruna în bernă. Furios, unul dintre ei a lovit cu patul armei în trupul de bronz. Din vibrație, apa adunată peste noapte în găvanele ochilor lui Vasile Lupu a sărit peste pleoape și i-a șiroit pe obraz. A fost un moment de panică : precum în legendele biblice, chipul de bronz lăcrima... Pe fondul acestei derute s-au refugiat din oraș avocații Petre Cuciujna și Nicolae Mihăilescu, precum și alți orheiieni...

La ora 13.13, la Colomeea, Statul Major al Grupului Hipomecanizat de armate sovietice emisese, în sfîrșit, ordinul de operațiuni nr. 002. Implicit, ordinul de operațiuni nr. 001, din seara zilei de 26 iunie 1940, era anulat. Iată configurația, în rapacitatea ei integrală, a noilor misiuni încredințate acelorasi trupe care, cu numai două zile în urmă, se pregăteau să declanșeze ostilitățile împotriva României în Basarabia și Bucovina de Nord : 1) Guvernul român – menționa documentul – a căzut de acord să cedeze de bunăvoie Bucovina și Basarabia și să-și retragă trupele peste Prut. ; 2) La dreapta, Divizia 192 Vînători va atinge limita Camarall-Frasin-Straja – 10 km vest Vicovul de Sus. Limita de despărțire, exclusiv Rostiki, exclusiv Straja. La stînga, unitățile din Armata a 5-a vor atinge rîul Prut. Limita de despărțire : confluența rîului Zbruci, Hotin, Lipcani. ; 3) Grupul Hipomecanizat, compus din Corpurile 4 și 2 Cavalerie și

cîte un batalion din Brigăzile 24 și 5 Blindate, prin marșuri forțate, într-o singură etapă, va atinge linia Siret-Herța și mahal nordic al rîului Prut pînă la Lipcani, cu misiunea de a se întări pe poziție, pînă « va fi schimbat cu trupe de infanterie. Nu va permite trupelor românești care se retrag distrugerea obiectivelor de importanță civilă și militară. Elementele blindate vor trece frontiera la 28 iunie 1940, ora 14.00. ; 4) Brigada 24 Blindată va ocupa Cernăuți spre sfîrșitul zilei de 28 iunie 1940. La sfîrșitul zilei de 29 iunie 1940, Corpul 4 Cavalerie, cu 24 de tancuri, va atinge linia Siret-Herța. În viitor, după înlocuirea lui cu trupe de vînători, se va avea în vedere reorganizarea corpului în regiunea Storojineț. În timpul înaintării, punctul de comandă al corpului de Cavalerie se va afla pe axul Kutu-Storojineț-Siret. Limita din stînga : rîul Prut. ; 5) Spre sfîrșitul zilei de 29 iunie 1940, Corpul 2 Cavalerie, cu Brigada 5 Blindată, va atinge rîul Prut în sectorul Noua Suliță-Lipcani. Pînă atunci, spre sfîrșitul zilei de 28 iunie 1940, Brigada 5 Blindată va ocupa Sadagura. În viitor, după înlocuirea lui cu trupe de vînători, Corpul de Cavalerie va avea în vedere reorganizarea lui în regiunea Dîncăuți, la 5 km sud de Hotin. În timpul înaintării, punctul de comandă al Corpului de Cavalerie se va afla pe axul Colomeea-Zablotov-Sniatin-Noua Suliță ; conform directivei nr. 0058 a Armatei a 12-a, comandanții de corpuri de armată vor dispune de detașamente de debarcare formate din trupe de cavalerie descălecată și vînători, transportate de tancuri și aflate în subordinea comandanților brigăzilor blindate ; 6) În scopul înaintării rapide a trupelor în regiunile arătate, toate lucrurile de prisos ale trupelor vor rămîne pe loc. Rezervele vor fi limitate la o jumătate de unitate de foc, la trei zile de carburanți și la patru zile de furaje ; 7) Concomitent cu înaintarea trupelor pe teritoriul Basarabiei și Bucovinei, Comandamentul Legăturilor va asigura : a) Evidența și pază tuturor obiectivelor de importanță civilă și militară ; b) Ocuparea poștelor și a stațiilor telegrafice și radio, a apeductelor, a gărilor și organizarea pazei lor în vederea reluării activității normale. Postul de comandă pînă la... [lipsă în text – n. n.] va fi Colomeea. Ulterior se va instala la Cernăuți. Rapoartele se vor preda după cum urmează : a) Relativ la trecerea unităților

blindate peste frontiera de stat, către orele 14.00 și 15.00 din 28 iunie a. c. ; b) Relativ la trecerea unităților de cavalerie dincolo de frontieră, imediat după trecere ; c) După trecerea liniei Lucovăț-Dracineț-Coțmani-Zastavna. ; d) După ocuparea liniei Storojineț-Cernăuți-Dobronăuți cu trupe de cavalerie și suficiente elemente blindate ; e) Relații cu privire la regiunile ocupate, în timpul popasurilor ; f) Buletinele operative se vor transmite conform tabelului...

Ordinul de operațiuni nr. 002 era girat de generalul-locotenent Cervicinikov, de comisarul de divizie Nichitin și de maiorul Kasterov, ultimul semnînd pentru șeful de Stat Major al Grupului Hipomecanizat de armate sovietic. Cum s-a observat, cîteva dintre numele de unități apar în forme corupte, probabil, de traducător. Chestiunea nu are vreo importanță, fondul problemei fiind foarte clar. Este însă de remarcat că majoritatea trupelor rusești din sector, cînd au trecut frontierele românești, nu aveau cunoștință de conținutul acestui ordin și acționau în virtutea vechilor ei instrucțiuni, adică exact ca într-o stare de război declarat. De asemenea, ordinul însuși dovedește că sovieticii nu aveau de gînd să respecte în înaintare nici un fel de etape sau linii de demarcație și că întrunirea comisiei militare de la Odesă care să discute aceste detalii era de-a dreptul un bluff. Rușii nu aveau de gînd să discute nimic. Deocamdată, trecuse un ceas de la emiterea lor și noile dispoziții abia ajungeau din urmă ariergărzile marilor unități, ale unităților și subunităților de blindate și infanterie lansate în operațiunea invaziei.

Înainte de a conduce din ochi coloanele de ostași care traversau, înfrînți, satele, bătrînii se roteau abătuti jur-împrejurul gospodăriilor lor. Înflorise și floarea-soarelui. Cu toate că scosuseră muguri în plină iarnă, pe neașteptate, sub o boare de aer cald care venea dinspre mare, livezile și podgoriile prevesteau rod bogat. Apoi, privirile reîntîlneau convoaiele celor bătuți fără luptă și lacrimi nestăvilite alunecau pe obraz. « Fraților – ar fi strigat un bătrîn din Traianul Nou –, pe noi cui ne lăsați ? » Soldatul care i-a relatat ziaristului D. Pădure scena aceasta – nu dintre cele banale – își amintea că femeile din comună ieșiseră

toate la porți cu cîte ceva de-ale gurii în traiste, plîngînd și împărțind militarilor tot ce aveau prin cămări, cum se împarte la o pomană. Ceea ce era și mai stînjitor, multe dintre femei, bătrînele mai ales, se repezeau ca nebunele să sărute hainele ostășești, prohodindu-i pe cei învinși ca pe niște morți vii, cu o jale adîncă, de neuitat. Pe deasupra a toate, sunau fără întrerupere clopotele bisericii și cu atît au mai rămas țărani din sat, cu biserica și cu clopotele... Cînd i s-a confesat ziaristului D. Pădure, soldatul nu avea de unde să știe că preotul din Traianul Nou, Nicolae Roșca, se refugiase și el la Galați...

Începînd de la ora 14.00, postul de radio Chișinău a transmis obișnuitul său radiojurnal. Știri anoste, răsuflete de-a dreptul, fără nici o relație credibilă cu ceea ce se întîmpla atunci în oraș.

Nu cu mult peste ora 14.30, trenul lui Iorgu Tudor a ajuns la Unghenii basarabeni. Scenele trăite de părintele Vasile Țepordei în zorii aceleiași zile s-au repetat aidoma. « ... Înainte de a trece rîul blestemat peste noul hotar – și-a rememorat poetul clipa –, ne-am oprit. Ne-am dat jos din tren pentru a mai călca o dată pe pămîntul scump al Basarabiei, pe care a căzut încă un ropot de lacrimi. Ce să-i spunem în gînd : adio sau la revedere ? Cum am trecut Prutul ? Nu știu dacă există durere mai adîncă decît aceea a despărțirii de țară. Te înfiori la gîndul că înapoi nu se mai poate trece... » Totuși, în momentul acela răscolitor, Iorgu Tudor și-a îngăduit să nutrească și un gînd tonic : « Ne-am pierde în deznădejde dacă n-am mai crede în providență, în apropiata întoarcere... »

Cu toate că poșta dispunea de o căruță cu cai, Teodor Iliuț nu a urmat sfatul ambiguu al lui Epaminonda Bocancea și a renunțat la gîndul de a pleca peste noapte din Storojineț din pricina unei datorii pe care nu o putea eluda. Un fir al Armatei a 3-a trecea prin centrala telefonică din răspunderea sa și directorul poștei știa foarte bine că soarta a mii de oameni putea depinde de un bec aparent insignifiant, care, pînă la noi dispoziții, trebuia să rămînă acolo unde era. Chestiunea îl încurca

teribil, dar era un slujbaş onest și corect, și nu concepea să se dezonoare prin lașitate. După-amiaza s-a scurs aproape fără istorie. Contabila Julia Aschenbrenner și Ștefan Babiuc, doi dintre subalternii săi –, prima, de naționalitate germană și al doilea, ucrainean –, se măsurau reciproc, fără o simpatie deosebită. Un alt funcționar, Havreliuc, avînd nevasta nemțoaică, simțea nefasta dezbinare dintre etnii chiar în sinea sa și n-o exterioriza. Deși directorul fusese nevoit să-l scadă în grad în favoarea telegrafistului Ilie Ioniță, s-a purtat reținut și cu demnitate. Și treaba a mers, deși nimeni nu mai avea o treabă anume. Pînă cînd poșta s-a umplut cu niște neamuri ale lui Ștefan Babiuc, puse pe glume cu subînțeleles transparent, și atmosfera s-a cam încordat. Dar nu a degenerat în dezordine. Nu toți rușii s-au purtat în după-amiaza aceea la fel. Pe la ora 14.30, Teodor Iliuț a fost sunat de Dimitrie Bodnărașec, un prieten mai vechi, subdiriginte la poșta din Cernăuți. Era dintre cei care nu aveau nici un resentiment împotriva românilor, deși i se luase dirigenția în urmă cu două-trei luni tocmai pentru că nu era etnic român. Dimitrie Bodnărașec ar fi vrut să-l întrebe care era situația la Storojineț. La Cernăuți era un haos total și avioane sovietice survolau agresiv orașul. Ne evacuăm, nu ne evacuăm? Ar fi vrut să vină mai întîi la Storojineț, la prietenul său, spre a pleca împreună spre România, spre ceea ce Dimitrie Bodnărașec socotea că era țara lui. Era vizibil speriat, însă Teodor Iliuț n-a mai apucat să-i răspundă. Legătura s-a întrerupt pe neașteptate.

Legăturile telegrafice dintre Chișinău și restul lumii civile românești încetaseră brusc la ora 12.00. Fără îndoială, defectiunea a fost consecința unor acte de sabotaj. Nimeni n-a avut timp să verifice cauzele reale ale căderii unei rețele vitale în acele împrejurări. Dar comunicațiile telefonice au continuat multe ore să funcționeze cît de cît acceptabil. În oraș domnea o activitate vie, se transportau cu febrilitate spre gară arhive civile și militare, muniții, materiale diverse, și alimente, cît mai multe. Și aici, protagoniștii sfîșietoarei drame erau fascinați de aceeași idee fixă: pîinea zilei de mîine trebuie salvată cu orice preț. Și să fim bine înțeleși: nu era vorba de pîinea

civililor, ci de pîinea armatei! Totuși, în ciuda eforturilor supraomenești depuse de ofițeri, subofițeri și ostași, din 200 de vagoane de grîu și peste 100 de porumb, au fost salvate doar 35. La comandamentul Corpului 3 Armată s-a renunțat la evacuarea mobilierului și a covoarelor. O divergență survenită între autoritățile feroviare și militare a fost doar una dintre cauze. Cefe-riștii aflaseră că orașul va fi ocupat de sovietici la ora 12.00 și, în consecință, timp de două ceasuri întregi, de la Iași spre Chișinău nu a mai fost îndrumată nici o garnitură. Însuși șeful gării din Chișinău știa că ultimul tren urma să plece spre Iași la ora 15.00 și a respectat cu strictețe un ordin fără noimă primit de la superiorii săi. Și armata, desigur, nu-l putea împușca. De altfel, în ceasul acela, în gara din Chișinău nu mai existau vagoane. Armata, autoritățile și populația, într-o zi mai nefericită decît oricare alta, nu au avut la dispoziție decît 160 de unități feroviare. Pentru că nu s-a putut altfel, valorile administrației financiare locale, un total de 12 milioane lei bani lichizi, au fost evacuate cu mijloacele auto ale Corpului 3 Armată, în camioane care-și croiau cu dificultate drum printre cete de comuniști îmbrăcați în haine de sărbătoare, invadînd cu o veselie ostentativă străzile, piețele, parcurile, restaurantele și cafenelele. Cînd ostașii români se deplasau în grupuri suficient de tari, comuniștii nu erau agresivi. Erau doar batjocoritori și obraznici, se mișcau anevoie prin fața mașinilor și etalau, cu zîmbete tîmpe, cocarde de un roșu aprins. Dar mulți soldați izolați au căzut victimă urii sălbatice a elementelor extremiste. Nici bunurile administrației financiare nu au putut fi salvate în întregime. Au rămas pe loc timbre în valoare de peste două milioane de lei. Era pur și simplu un fleac. Astfel de valori își aveau prețul lor cînd se aflau în mîna românilor. Intrate în stăpînirea străinilor, își pierdeau orice importanță. Au rămas pe loc și bunuri care în mîna oricui însemnau o avere. De pildă, șefii regiei locale a tutunului și alcoolului, în ceasul al doisprezecelea, au invitat generoși armata să ridice tot ce se putea ridica din depozitele ei fabuloase, în chip gratuit. Pe generalul Vasile Atanasiu, bineînțeles, l-a pufnit un rîs amar și nestăpînit. Din lipsă de autocamioane, armata a refuzat nemaipomenita ofertă. După ora 14.00 a mai avut loc un eve-

niment în oraş : deţinuţii din închisoarea centrală a Chişinăului, ajutaţi de bandele de comunişti care bîntuiau urbea, au forţat porţile părăsite de paznici şi au manifestat zgomotos pe străzi. Momentul s-a transformat într-o veritabilă tragicomedie : asasinii, spioni dovediţi sau escroci scandau într-o voioşie nestăpînită lozinci despre libertatea popoarelor. Au fost readuşi la arest fără prea mare delicateţe de ostaşii unui batalion din Regimentul 68 Infanterie, rămas să menţină măcar un rudiment de ordine în oraş cît timp lucrul acesta mai era posibil şi necesar. Curînd, deţinuţii au fost pentru a doua oară eliberaţi şi s-a întîmplat atunci un fapt care ar trebui să le dea de gîndit specialiştilor în psihologia mulţimilor dezlanţuite : din numărul acela de aproximativ 500 de puşcăriaşi de toate categoriile, 18 nu s-au lăsat ademeniţi de lozincile care proslăveau paradisul regimului bolşevic, au refuzat să facă jocul eliberatorilor lor şi s-au pus la dispoziţia autorităţilor civile şi a armatei. Au participat efectiv la evacuarea ultimelor bunuri ale statului din oraş, s-au refugiat şi ei, alături de ceilalţi bejenari, peste Prut şi abia aşa au redevenit oameni liberi. Într-o lume în care adevărul nu a depins niciodată de majoritate, gestul lor merită să fie consemnat. Pe măsură ce minutele se mistuiau, debandada evolua şi la Chişinău spre un apogeu care nu era departe. Din unghiuri diverse, diferite mărturii converg pentru a ne încredinţa că era vorba, în fond, despre disoluţia oricărui rudiment de civilizaţie. « ... A început exodul – comenta Iorgu Tudor evenimentele petrecute în urma sa, uitînd că exodul începuse, de fapt, de peste 13 ceasuri. Ostaşi şi civili, bătrîni şi tineri, femei şi copii, pe jos, în căruţe, în maşini, cum puteau... Cete şi coloane s-au întins pe şoseaua colbăită a Hînceştilor. Alte şuvoaie de bejenari au pornit spre gară, unde, nerăbdătoare, aşteptau trenurile.

Pe tot întinsul Bulevardului Alexandru cel Bun năvălise lumea curioasă. Gloata din josul oraşului şi de la mahalale. Unii ne compătimeau, ne invidiau şi regretau că rămîn să împărtaşească, împreună cu alţii, soarta celor părăsiţi. Alţii nu-şi mai puteau ascunde bucuria şi dispreţul, şi chiar batjocura : erau străinii şi renegaţii. Fugarii mergeau pe jos, mergeau în tram-

vaie ori în căruţe ţărăneşti întîmplător venite la oraş. Lipseau birjarii. Nu se mai vedeau automobilele. Rangurile şi clasele sociale s-au contopit într-o singură categorie : refugiaţi. La fel şi-au lăsat aşternuturile nestrînse, calde încă, în dormitoarele luxoase ori în cămăruţe întunecoase din cocioabe. S-au înfrăţit... Gardienii, împietriţi pe la colţuri de stradă, şi patrulele, pe la răspîntii, asigurau încă ordinea. Manifestaţia din strada principală, venită pe neaşteptate, improvizată de oameni în zdrenţe şi în haine vărgate, scăpaţi de la închisoare, nu impresiona. Vociferările şi exclamaţiile lor nu interesau decît gloata dornică de senzaţii. Se aşteptau şi alte ieşiri, mai îndrăzneţe, mai duşmănoase. Ne zguduia apropiata operaţie, cea mai dureroasă din toate : înlocuirea drapelului. » Deşi a plecat cu trenul pe la Ungheni, reconstituind acest miez al unei zile tragice şi dorind a fi pretutindeni, Iorgu Tudor, în amintirile sale tîrzii, s-a întemeiat şi pe alte mărturii. Naraţiunea sa cuprinde şi ceea ce au văzut ochii altora. « Cîmpiile înverzite – a mai notat poetul – poartă toate bucuriile pămîntului. Strălucesc în soare sapele, ca şi altădată, dar e trist. Pe feţele bronzate ale ţăranilor trec umbre, regrete : „Plecaţi ?“ Nu mai răspundeam. Tragedia noastră e dăgăluită de oameni cu feţele obosite, care trag în neştire clopotele bisericilor. Marea bejenie de pe Şoseaua Hînceştilor e în toi. Se mişcă o avalanşă întreagă de oameni şi vehicule, în zgomot infernal, sub praf şi arşiţă, pe şosea şi pe alături. Figurile comandanţilor sînt crunte, abia îşi stăpînesc revolta. Şiroaie de sudoare brăzdează feţele soldaţilor chinuţi de arşiţă şi de sete. Pe drumuri şi pe cărări lăturalnice merg ţărani, părăsesc cîmpul. Apoi, în ceasurile acestea grele, ne mai vine a munci ? Ne mai trage inima ? „Plecaţi ? – întreabă un bătrîn. Dar noi ?... Vai de capul nostru !...“ Şi-şi face cruce. Îl podidesc lacrimile. Satele tac. Muţenie de mormînt. În aşteptarea primejdiei, numai tîrgurile şi oraşele sînt pline de activitate... » Apoi, gîndul lui Iorgu Tudor s-a întors la situaţia din Chişinău şi din alte localităţi urbane din Basarabia abandonată. « Oploşiţii satelor, scria poetul, îşi asumă conducerea. Nu-şi ascund ura, nu-şi stăpînesc obrăznicia. » Într-adevăr, printr-o asemenea metamorfoză, nemaiîntîlnită undeva în lumea civilizată, a trecut Chişinăul în după-amiaza aceasta a unei zile fierbinţi. Despre

mişcările premergătoare ale haosului incredibil în care s-a prăbușit întregul oraș se pot afla o sumă de informații și dintr-un memoriu anonim, înaintat ministerului de Interne la începutul lunii iulie 1940. Încă din dimineața zilei de vineri – relata necunoscutul cronicar al evenimentelor – circulau cele mai grave și mai alarmante știri despre siguranța din ce în ce mai precară a cetățenilor și a avutului lor. În momentul cînd nu a mai fost vreo îndoială că Basarabia va fi cedată, autoritățile din oraș nu au mai putut comunica spre nivelurile subalterne și nu au mai putut furniza nimănui dispoziții credibile. Bandele de bolșevici din oraș erau de mult instruite și organizate în vederea atingerii acestui țel. Primele incidente le-au provocat în periferii, începînd de la altercații obraznice la adresa reprezentanților autorității, pînă la focuri izolate de armă. După-amiază, comuniștii locali erau pregătiți să preia instituțiile publice și averile statului. Nu s-a așteptat decît un moment oportun, care a survenit atunci cînd armata a abandonat în totalitate orașul. Chiar și în această clipă generatoare de consternare pentru români, o delegație formată din avocații comuniști Burd, Gheker și Averbuch s-a prezentat de trei ori la direcția filialei Băncii Naționale a României, somînd-o să le predea banii și valorile din tezaur. Mulți, constatînd deruta totală a autorităților, s-au salvat din infernul acela prin propriile lor puteri. Profesorul Stelian Damian, plecat în județ la o rudă care nu avusese altceva mai bun de făcut decît să se ducă tocmăi atunci în provincie, revenise în Chișinău imediat după prînz. Soția și fiica sa dispăruseră, iar chiriașii începuseră să-i devasteze avutul. Cînd a încercat să spună ceva, a fost molestat. A pornit-o spre gară, s-a avîntat curajos în masa extremiștilor în delir și a reușit să prindă un tren. Studentul Dumitru Racu plecase de dimineață la Micăuți să-și avertizeze un neam că Basarabia era pierdută. Cînd s-a întors în oraș, la gazda sa de pe Strada Gogol, deasupra Chișinăului zburau escadrile compacte de avioane de vînațoare rusești și nici un tren nu mai circula. Împreună cu un prieten, Eugen Strîmbei, a plecat spre Strășeni cu un rucsac amărît în spate. Acolo, în gară, împreună cu alți bejenari, s-a lipit de un vagon din care se descărca piatră și cu el a ajuns în Moldova. Și el, și alți martori oculari ai întîmplărilor au afir-

mat că principalii provocatori de dezordine din oraș au fost extremiștii comuniști autohtoni. Cu puține excepții, ucrainenii și rușii au fost mult mai rezervați în manifestările lor. Avocații din baroul local, înainte de intrarea rușilor în oraș, și-au pus cocarde roșii în piept și au comis acte de violență greu de imaginat împotriva reprezentanților autorităților românești. Centrala telefonică a fost ocupată de comuniști. Treptat, aten-tatele acestora s-au îndreptat cu precădere asupra membrilor poliției urbane și ai poliției de siguranță. Nu este mai puțin adevărat că se cuvine să apreciem cu prudență și circumspecție documentele care consemnează victimele acestui dezmăț. Un singur exemplu este revelator. Pe de o parte, rapoartele parvenite la București ulterior menționau printre cei împușcați de extremiști pe comisarii Nicolae Pascal, Constantin Mateescu, Severin și Stol. Pe de altă parte, Hanna Pritz, radiotelegrafistă la Inspectoratul de Poliție al ținutului Nistru, a afirmat în scris că Mocanu, Moraru și Severin, comisari ai chesturii orașului, ar fi ordonat gardienilor din subordinea lor să pavoazeze localurile polițienesci cu steaguri roșii și flori. Cu toate strădaniile noastre, nu am reușit să lămurim destinul real al acestui misterios Severin, semnalat cînd ca victimă, cînd ca obedient la acțiunile în favoarea ocupației străine. În sfîrșit, documentele dezvăluie și împrejurări cînd oameni proveniți din poliție s-au pus în capul răufăcătorilor. De pildă, subinspectorul Bere-zovschi, director la Tighina, surprins de evenimente la Chișinău, a fost văzut pe Strada Gogol, colț cu Alexandru cel Bun, în fruntea unui grup de indivizi cu steaguri roșii în mîini, strigînd cît îi ținea gura : « Bine că am scăpat de jugul românesc, pe care-l purtăm de 22 de ani și ne ajunge... » La fel, au pactizat cu ocupația străină, înainte de instalarea acesteia ca atare, și judecătorii filsovietici Mihai Cuciuc, Bujoreanu și Borislavski. Cert este că mulți bejenari au fost împiedicați să ajungă la gară sau la bariera Hînceștilor de bande formate în majoritatea lor din extremiști comuniști. Acestea au avut un rol decisiv și în eliberarea, o dată și încă o dată, a deținuților din oraș. Mai cu seamă după ora 16.00, cînd pe aerodromul din Chișinău au aterizat 25-30 de avioane rusești, atitudinea provocatoare a comuniștilor s-a întetît pînă la nebunie. Stea-

gurile roșii fluturate în privirile românilor consternați au fost de ordinul miilor. Străzile spre gară au fost de-acum barate total, cei ce doreau să se refugieze au fost împiedicați pur și simplu fizic, opriți cu brutalitate din goana lor disperată, admonestați cu o incredibilă vulgaritate și, pînă la urmă, bătuți cu pietre... « Jos regele Carol ! », « Jos armata română ! », « Trăiască Stalin ! », « Trăiască armata sovietică ! » —, acestea erau lozincile scandate de o adunătură lovită de înconștiență și decăzută moral. Aspectul politic al acestor manifestări nu era însă decît o spoială. În substratul psihologic al agresorilor acționau puternic și antipatii etnice și religioase. În privința acestui fond al problemei nu mai încap nici un dubiu. O bandă de tineri a scos mitra mitropolitului Gavril Bănulescu-Bodoni din Muzeul Arheologic Bisericesc, batjocorind-o pe străzile din jurul soborului ortodox. De asemenea, teribilă a fost îndîrjirea împotriva simbolurilor consacrate ale unei națiuni care nu și-a învăluit niciodată istoria în obscuritate. Toți martorii oculari ai acelei zile sinistre au atestat că extremiștii comuniști au fost principalii atacatori și demolatori ai monumentelor românești din oraș. Ironia sorții a făcut ca efortul lor distructiv să nu fie răsplătit cum se cuvenea de români, copleșiți de marea lor abdicare, ci de sovieticii triumfători. După ce a reușit să se refugieze în țara liberă, peste Prut, plutonierul Vasile Ciobanu de la Centrul de Recrutare din Chișinău a scris următoarea declarație, destul de revelatoare : « Cînd au intrat în oraș, trupele sovietice au executat prin împușcare, chiar pe locul comiterii faptelor, o ceată de 30-40 de comuniști extremiști care au încercat să deterioreze statuia regelui Ferdinand și statuia lui Ștefan cel Mare... » Cît ar fi o istorie de tragică, vinovățiile exhibate în pagina ei cernită rămîn totuși nominale. Unul dintre șefii bandelor comuniste din Chișinău, ne asigură documentele epocii, a fost Avram Carofif. O învățătoare, licențiată cîndva datorită simpatiilor ei pentru comunism, Anastasia Cociubinski, profitînd de haosul instalat în oraș, a împușcat mai multe persoane care nu-i erau agreabile. Alte nume, cele ale avocaților Burd, Gheker și Averbuch, au fost menționate în ordinea intrării lor pe scena unei dezertări colective de la orice decență și de la orice sentiment de umanitate. Vom cita alte

nume reconstituind evenimentele petrecute la Chișinău în zilele următoare. Cumplite au fost și răzbunările individuale, multe angajate nu se știe de cine și din ce motive, învăluite și azi în mister. De pildă, tînăra Martha Ducek, fiica unui inginer aflat în acel moment în Germania, a fost capturată de o bandă de derbedei și așezată cu picioarele pe jăratîc. Au salvat-o niște jandarmi în retragere și a ajuns la București sîmbătă, cu unul dintre ultimele trenuri de refugiați, întinsă pe o brancardă. Era destul, cu certitudine, prea destul... La ora 15.00, conform programului anunțat în presă, postul de radio Chișinău și-a încetat emisiunea. Abia în clipele imediat următoare s-a petrecut un fapt într-adevăr insolit în viața unei instituții total desprinse de realitate : garda studioului, care i-a asigurat securitatea pînă în ultima clipă, și-a descărcat carabinele în marea lampă de emisiune, deteriorînd-o definitiv, s-a urcat într-o mașină care o aștepta și a plecat spre Huși. Au urmat clipe lungi de incertitudine, în care orașul a fost al tuturor și al nimănui. Dar s-a curmat curînd și acest interregnum ambiguu. « M-am întors la Chișinău în jurul orei 16.00 — ne-a povestit Alexandru Chiriac. Atunci au pătruns și tancurile rusești în urbe. Odată cu trupele s-au amestecat în învălmășeala de pe Bulevardul Alexandru cel Bun și fel de fel de civili, veseli nevoie mare, pe care nimeni nu-i mai văzuse pînă atunci. Comuniștii agitau steaguri roșii și pancarde sforăitoare, în care cuvintele „Stalin“ și „armata sovietică“ prevalau. Și nu erau chiar puțini. Din 120 000 de locuitori ai orașului, o treime erau comuniști. Chiar în clasa mea, la Liceul „Alexandru Donici“, din 38 de elevi, numai 16 aveau părinți care nu nutreau simpatii comuniste. Unul dintre civilii aceia suspecți m-a acostat să mă întrebe cu ce mă ocup și i-am spus că eram student. M-a asigurat că în Uniunea Sovietică tinerii ca mine aveau la dispoziție o mulțime de școli, pentru toate trebuințele. Orice i-aș fi spus, deschidea gura larg să te convingă că totul există și în Uniunea Sovietică, mai mult și mai bun. Dacă îi spuneai că ai acasă un porc cum nu s-a mai văzut nicăieri, te încredința prompt că la Moscova exista un porc și mai mare. Cred că atunci s-a născut și gluma aceea numai pe jumătate stupidă, despre piticul sovietic care este cel mai mare pitic din lume... La un anume moment, nu m-am mai

putut abține și l-am întrebat scurt : „Dar lămii aveți ?” A rămas surprins, s-a bîlbîit și, într-un târziu, mi-a răspuns că aveau în schimb fabrici foarte multe, de toate felurile. Nenorocitul nu știa ce însemna o lămie și l-am lăsat prost și nedumerit... » Totuși, Alexandru Chiriac reprezenta o excepție a acestui moment furtunos. Prea puțini se întorceau în oraș și cei mai mulți se grăbeau să plece. Gara continua să fie a doua inimă vie a Chișinăului, bătînd în alt ritm și sub alte emoții decît centrul localității. Și spre gară se repezeau mai toți cei întîrziți în clipa în care orașul devenise al nimănui. Spre gară sau spre bariera Hînceștilor. Comunitatea grecească din urbe se pregătea de cîteva săptămîni să aniverseze cinci decenii de la ctitorirea bisericii ei reprezentative. La data aceea, cea mai importantă avuție a acestei biserici erau moaștele Sf. Pantelimon, aduse de la Ierusalim, la 25 iulie 1890, de patriarhul Nicodim. Frumoasa ctitorie se construise mai ales cu cheltuiala înaintașilor lui Sinadino, fost deputat al Sfatului Țării în martie 1918. Se sfîințise la 13 octombrie 1891. Acum, nu mai exista nici o speranță că aniversarea preconizată va putea fi împlinită cum se cuvenea. Cu moaștele Sf. Pantelimon în valiză, părintele paroh Teodor Petrovici a plecat din Chișinău la ora 14.45, cu personalul 7066, ultimul tren care a mai circulat spre Iași în conformitate cu orarul normal. Ulterior, moaștele au fost depuse la capela Legației grecești de la București. Spre bariera Hînceștilor s-a repezit, în schimb, Mihai Stamate, recent concentrat, la o oră la care întîmplările zilei începuseră să-i apese de mult umerii și conștiința. În timp ce se retrăgea cu armata din Chișinău, a fost învoit două ore să se repeadă acasă pentru a-și expedia familia către Moldova. Întîmplător, nevastă-sa plecase chiar în dimineața aceea, împreună cu fata, la părinții ei, într-o comună din apropiere. Neavînd încotro, Mihai Stamate a fost nevoit să-și ajungă regimentul din urmă, pe o șosea colbăită, pe care militarii erau amestecați pînă la confuzie cu refugiații civili. Unii dintre cei ce doreau neapărat să plece n-au mai putut pleca. Gleb Meleghe a ajuns spre seară la Chișinău, venind de la Bălți ca să-și evacueze mama bolnavă. N-o putea lăsa de izbeliște în răsturnarea aceea totală a lumii din jurul ei. Dar orașul era ocupat și n-a mai ajuns nici la gară, nici la bariera

Hînceștilor. Iar dintre cei care au plecat totuși, cel puțin unul nu a mai reușit să ajungă la destinație. La podul de la Ungheni, profesorul Serghei Bogos s-a aruncat pe fereastra compartimentului în apele Prutului. Era dintre cei ce n-au putut suporta tragedia.

La Hotin —, un oraș pe care rușii îl puteau atinge peste Nistru cu piatra chiar în virtutea așezării lui geografice — evacuarea s-a efectuat în împrejurări dificile. S-au distins în primul rînd funcționarii filialei Băncii Naționale a României din urbe. Cu eforturi considerabile, au salvat tezaurul și depozitele particularilor. Lăzile cu numerar au fost cărate cu spatele de oameni neobișnuiți să ducă poveri. S-au refugiat, împreună cu autoritățile, printre mulți alții, soții Aurel și Stela Prelipceanu, Stelian Sterescu și Ion Cazacu, în timp ce comuniștii defilau cu pancarte și steaguri roșii pe ulița principală. Dar invazia propriu-zisă nu a debutat ca pe alte meleaguri, într-o atmosferă sărbătorească. Împotriva interdicției totale de a utiliza armamentul, s-au semnalat schimburi de focuri între trupele românești și sovietice. Un avion inamic a fost doborît. Abia spre seară, tîrziu, comandantul sovietic Mavrin a ținut un discurs populației, care nu a fost nici prea lung și nici prea înălțător. Era evident că ofițerul nu prea era în apele sale și dorea să se achite cît se putea de sumar de o formalitate stînjenitoare.

Trenul plecat din Cetatea Albă, în care se afla și familia tînărului elev ofițer Pavel Popescu, s-a oprit din mers înainte de intrarea în gara din Românești. Din localitate, vîind surd și îndepărtat, se auzeau rafale de armament automat. O bandă de comuniști se instalase cu o mitralieră în primărie, amenințînd că-i împușcă pe toți cei ce încercau să evacueze ceva din local. Altă bandă teroriza personalul gării. Pînă la urmă, o companie românească i-a imobilizat și i-a arestat pe răufăcătorii din sat, dar gara a rămas multă vreme blocată și nici un tren n-a trecut de ea aproape patru ore întregi. Cu alte cuvinte, refugiul din sudul teritoriului basarabean începea cu stîngul, Românești fiind un nod feroviar dintre cele mai însemnate din ținut. Din comună și de pe peronul gării, dezordinea s-a mutat apoi chiar

în trenul lui Pavel Popescu, oprit la semnal. Profitînd de un moment de neatenție al gărzii, mecanicul și fochistul au sărit din locomotivă și au rupt-o la fugă pe cîmp. Erau, probabil, simpatizanți comuniști, care dezertau în ceasul al doisprezecelea și încercau să-și aducă umila lor contribuție la zădărnicierea evacuării averilor statului și ale armatei. Au fost împușcați, iar șansele trenului de a se urni mai departe s-au micșorat și mai mult.

Tighina a fost și ea printre primele localități ale Basarabiei intrate sub tăvălugul invaziei rusești. « I-am văzut cînd au intrat – scria ziaristul D. Pădure, aflat în acel moment în oraș. Flămînzi, îndobitociți și sălbăticiți, bolșevicii căscau gura cînd vedeau o pereche de cizme și holbau ochii, minunîndu-se, cînd li se arăta un ceas. Am văzut pe străzile Tighinei un comunist purtînd la cingătoare un ceas deșteptător. Se oprea din cînd în cînd, îl întorcea, făcîndu-l să sune, și nu mai putea de bucurie cînd asculta clopoțelul bătînd mărunt în acoperișul lui de nichel. » Imaginea era pregnant caricaturală, dar un simbul de adevăr găsim în orice caricatură. Armata fiind ocupată mai mult cu paza nodului de cale ferată și a podului feroviar peste Nistru, Tighina a fost o pradă ușoară pentru bande organizate și răufăcători individuali. Deși era vorba despre cea mai primejduită localitate a Basarabiei, ordinul de evacuare a fost recepționat abia cu o oră sau două înaintea intrării rușilor. Controlorul financiar Alexandru Asofronie s-a repezit cu suflul la gură în gară, dar la peron nu era tras nici un tren. Totuși, a plecat din oraș, împreună cu avocatul Ștefan Ștefănescu, cu profesorul Pantelie Băjenescu, cu profesoara Maria Stătescu și cu Aurora Benu, pensionată recent de la poștă. Au plecat cu un autocamion militar, dar cu mîinile în buzunare și cu haine subțiri, de vară. Și aici, în urma lor, refugiul a fost împiedicat de elementele turbulente cu o înverșunare neomească. Cîțiva comuniști au înconjurat un grup de jandarmi, i-au dezbrăcat, au îmbrăcat uniforme lor și au început să facă ordine în oraș – ordine după legea lor. Ziarele timpului au scris că preotul Gheorghe Fotescu din localitate ar fi fost împușcat de o bandă de criminali. Informația era eronată. Preotul s-a

salvat și a mai trăit, mai mult sau mai puțin fericit. Una dintre cele mai nenorocite ființe din Tighina acelui ceas a fost soția lui Teodor Creangă, fost parlamentar și președinte al Camerei Agricole din județ, plecat cu niște treburi la București în urmă cu cîteva zile. Femeia avea copiii la rudele sale din Chișinău și i-a așteptat în zadar, refuzînd să fugă spre Prut. Rudele, cum era și firesc, i-au expediat copiii direct către București, iar ea, neavînd de unde să știe ce s-a petrecut, a rămas sub ocupație străină. Nu și-a mai văzut niciodată soțul. Neputînd suporta nefericirea soției, Teodor Creangă s-a sinucis.

Din mers, părintele Alecu Bardier a sărit din căruță și a intrat în biserica din care își păstorise enoriașii, a îngenunchat înaintea altarului, a sărutat sfîntul pristol, s-a rugat și și-a lăsat lacrimile să-i curgă în libertate. « Doamne – a murmurat –, călăuzește-mi pașii, apără sfînta Ta biserică și fă, cu puterea mării Tale, să mă întorc din nou aici, să-Ți aduc mai departe prinos de mulțumire și jertfa cea fără de sînge... » După ce a împlinit și această ultimă datorie, s-a așternut cu nădejde pe cale. Nu se mai gîndea decît la viziunea tragică și cotropitoare desprinsă din amintirea unor cuvinte din sfîntele cărți ale îndeletnicirii sale : « La rîul Vavilonului am șezut și am plîns, cînd mi-am adus aminte de Sion. De te voi uita, Ierusalim, uitată fie dreapta mea... » Adevărata despărțire de locurile lui de baștină s-a întîmplat pe dealul Rîngaciului, cînd a privit înapoi. Casele i-au apărut micșorate de depărtare și amenințate. Turla bisericii se învelise în culori sure, se subțiasse și aproape că se pierduse în zare...

De la cartierul general al Armatei a 4-a zburau pe toate comunicațiile încă neîntrerupte ordine diversificate în funcție de gravitatea momentului. În primul rînd, toate coloanele în retragere din Basarabia au fost somate să-și formeze comisii speciale în ariergardă, prevăzute cu interpreți pentru a trata cu sovieticii toate problemele litigioase. Apoi a fost întărită paza traseelor telefonice și telegrafice încă valide, mai cu seamă de-a lungul liniilor de cale ferată. În ultimul rînd, s-a ordonat dega-

jarea drumurilor de la vest de Prut, astfel încît diviziile repliate să nu se împotmolească tocmai la capătul odiseei lor tragice. Printre altele, s-a dispus ca pe terenul de aviație de la Bolgrad să se afle în permanență un post de motocicliști, ca să poată prelua toate ordinele trimise pe calea aerului spre corpul de cavalerie. Trupele de la Talmaz, cărora li se promisese că vor fi evacuate pe calea ferată, au fost avertizate că trenurile repartizate lor de Marele Stat Major vor putea fi preluate în cîteva ore de la Căușani și Culevcea. În mare grabă, locotenent-coloneii Marcel Olteanu și Gheorghe Șerb, apoi maiorii Cristescu și Tartler au plecat spre Fălciu, Albița, Cimișlia și, respectiv, Românești, spre a lua sub controlul lor două treceri mai importante între Moldova și nodurile principale de comunicație feroviară cu Basarabia. De a doua zi urma să fie instalat și la podul de la Oancea un ofițer de Stat Major energic, cu mijloace auto la dispoziție, ca să asigure trecerea în perfectă ordine a trupelor, îndrumarea subunităților izolate și inițierea unor măsuri eficace de securitate. Ofițerii care au preluat comanda trecerilor de peste Prut aveau puteri discreționare asupra tuturor persoanelor care treceau din Basarabia în Moldova și invers. A fost momentul în care armata și-a asumat și supravegherea exodului populației civile, dezvăluindu-se totodată și criteriile acestei activități, foarte oscilante la început. Inițial, ordinul a fost să nu se permită evacuarea persoanelor care nu aveau obligații militare de îndeplinit. Apoi, dispozițiile s-au modificat, insinuîndu-se în ele și alte discriminări : puteau trece în Moldova doar cei născuți în Vechiul Regat sau în Transilvania și cetățenii basarabeni de origine română. Turbulenților depistați printre refugiați li s-a interzis să treacă Prutul spre vest. De asemenea, se recomanda maximă atenție în vederea depistării agenților inamici strecurați printre refugiați. Nu au fost neglijate nici relațiile dintre autoritățile civile și cele militare. Valorile filialelor Băncii Naționale a României intrau temporar în custodia marilor unități. Li s-a comunicat trupelor pînă și indemnul de a-i ajuta, în măsura posibilităților, pe toți gospodarii care doreau să treacă în România cu vite de rasă și oi caracul.

Încă un extras din amintirile adjutantului Ștefan Airinei : « În condiții normale, traversarea Chișinăului ar fi durat de cel puțin trei ori mai puțin. Cînd mașinile s-au văzut în cîmp deschis, și-au grăbit motoarele, iar roțile, în goana lor prin hîrtoapele umplute cu praf, ridicau în marginile șoselei ziduri de colb cenușiu spre galben. Într-un fel, se hotărîcea isprava la care participam, fără a-i putea măcar justifica desfășurarea grăbită. Pînă la Hîncești, șoseaua fusese mai degajată de căruțele pornite către apus. Din acest sat întins și bogat, cu casele înșirate pe valea Cogîlnicului, căruțele pornite în bejenie, împovărate cu tot felul de boarfe și cu multă durere, se înmulțeau văzînd cu ochii. »

La ora 12.30 apăruseră primele tancuri sovietice în sectorul Diviziei 8 Infanterie, la Lihoverca. La ora 14.30, în sectorul Diviziei 34 Infanterie s-a ordonat retransarea Detașamentului de Siguranță Hlinița în pozițiile de rezistență. Măsura a fost inspirată. Abia izbutise și Detașamentul Berhomet să-și retragă toate elementele la sud de Prut, alăturîndu-se Detașamentului Hlinița cînd, la ora 15.00, pe malul nordic al rîului s-au văzut alte și alte blindate rusești. În același timp, de la Storojineț soseau știri menite să producă îngrijorare : comuniștii din oraș provocau fâțiș la dezordini, dezarmînd trupe în marș și sechestrînd ofițeri. Bineînțeles, profitau de interdicția totală de a deschide focul.

După masa de prînz, cînd prea puțin s-au atins de mîncare, Andrei Tutilă i-a spus Suzanei să aleagă ce era de ales din lucruri, ca să fie pregătiți de plecare în orice moment. Numai ei doi. Vătaful și bătrîna menajeră rămîneau pe loc, să poarte de grijă, atît cît le-ar fi îngăduit noile autorități, moșiei și conacului. Apoi, arendașul a intrat în camera lui ticsită cu covoare și tablouri, și a desprins din perete un singur portret : o femeie frumoasă, blondă, cu ochi albaștri, o întruchipare a visurilor sale din tinerețe. Mut, i l-a întins Suzanei să-l împacheteze printre lucrurile destinate să-i însoțească la drum. Suzana l-a primit fără nici un cuvînt. Îi știa legenda.

Ora 15.00. Agenția Stefani le-a distribuit abonaților ei următoarele informații : replica sovietică la răspunsul guvernului român a fost primită la București ; în această notă foarte lungă, guvernul sovietic precizează modalitățile ocupării teritoriilor aflate în discuție ; la rîndul său, guvernul român a vrut garanții pentru evacuarea autorităților civile și militare și pentru recuperarea, în măsura posibilului, a bunurilor proprietate de stat ; știrea privind înaintarea în Basarabia și Bucovina a trupelor ruse, compuse din mase importante de unități motorizate și de infanterie, se confirmă ; cu excepția unor ciocniri izolate, lipsite de importanță, între trupele sovietice și trupele românești, cărora ordinele autorităților le-au parvenit cu întârziere, operațiunile se desfășoară fără incidente ; Consiliul de Miniștri, întrunit dimineața la București, va continua să dezbată și după-amiază situația politică și militară. Simultan, postul de radio Londra a întrerupt obișnuita sa emisiune în limba germană cu următorul insert : « Guvernul român s-a arătat decis să accepte cedarea Basarabiei și Bucovinei de Nord. Trupele ruse au și trecut frontierele României pentru a ocupa Chișinăul și gurile Nistrului. Molotov a considerat că angajarea unor negocieri ar reprezenta pentru ruși o pierdere inutilă de timp. În România s-a declanșat o pretinsă mobilizare pentru a se descuraja o eventuală tentativă de revizuire a granițelor din partea Ungariei. Ministrul Germaniei la București a plecat la Berlin spre a se consfătui cu guvernul său. Italia nu a fost informată despre intențiile rușilor cu privire la România. » În sfîrșit, la aceeași oră, postul de radio Budapesta a transmis conpecte interesante ale articolelor apărute în *Il Messaggero* și *Popolo di Roma*. Conform afirmațiilor din capitala ungară, ziarele italiene subliniau faptul că pretențiile guvernului sovietic față de România au fost primite cu un viu interes de maghiari, deoarece evenimente asemănătoare sînt așteptate și la frontiera cu Transilvania. În perspectiva unei evoluții favorabile a evenimentelor, Teleki Pál și Csáky István au avut întrevederi cu miniștrii plenipotențieri ai Italiei și ai Germaniei la Budapesta, în cursul cărora s-au discutat eventualitățile ce pot surveni la frontiera româno-ungară. « Se crede – și-a continuat postul de radio Budapesta relatările din presa italiană – că se vor repeta

evenimentele din 1938, cînd Ungaria, după ce puterile interesate au ocupat diferite părți din Cehoslovacia, sub protecția și cu aprobarea Germaniei, a ocupat și ea părțile revendicate din teritoriul cehoslovac. »

Cum e lesne de înțeles, mulți dintre cei ce au traversat tragedia acelei zile teribile la Soroca, odată cu primul ceas de bilanț, s-au grăbit să-i scoată vinovați pe evrei : chiar de la primele ore ale dimineții, aceștia ar fi format un comitet terorist, exclusiv responsabil de dezastrul în care a sfîrșit retragerea autorităților românești din oraș. Documente ulterioare atestau că acest comitet ar fi fost pus pe roate de avocații evrei A. Pisarevski, Brazula și Michel Flexor. O analiză atentă a întîmplărilor ne vindecă însă foarte repede de prejudecăți. Evreii nu pot fi făcuți responsabili de tot ce s-a comis criminal oriunde și în orice moment. Ghinionul locuitorilor din Soroca a fost legat de faptul că localitatea se afla la o distanță de 42 de km de Florești, cea mai apropiată stație de cale ferată de pe linia secundară Bălți-Rezina. Atît situația bejenarilor particulari, cît și evacuarea autorităților erau din capul locului complicate. Împrejurarea i-a încurajat pe rebelii comuniști să acționeze cu o îndrăzneală sporită, ignorînd eventualele reacții punitive, improbabile în situația dată. Soroca se afla chiar pe malul Nistrului și invazia sovietică era așteptată din minut în minut. La ora 15.30, după o scurtă pauză de masă, inocent ca și pînă atunci, Nicolae Stroe se pregătea să-și înceapă peregrinările prin prăvăliile urbei. Acesta a fost, în ceea ce îl privește, momentul dezmeticirii. Pe cîteva dintre clădirile reprezentative erau arborate drapele roșii, în timp ce grupuri de oameni, cei mai mulți din curiozitate, se îndreptau spre centrul orașului. Neavînd încotro, Nicolae Stroe s-a lăsat dus de val și în inima tîrgului s-a pierdut într-o mulțime neliniștită, cert manevrată de o minoritate gălăgioasă și rea, revendicativă și intolerantă cu cine nu se supunea. Pe fondul unui haos total, devastările diverselor sedii ale autorităților din Soroca se declanșaseră cu un ceas și ceva mai devreme. La ora aceea, cei ce reprezentaseră pînă atunci administrația statului român se repliaseră la Centrul de Recrutare, sub scutul ultimelor elemente ale arma-

tei din localitate, ca într-o redută asediată. În condițiile în care autoritatea lor încetase să se exercite, bandele înarmate ale simpatizanților regimului comunist și-au început acțiunea nefastă distrugînd parcul de autobuze – de altfel, restrîns – care asigura legătura dintre Soroca și restul lumii. În timp ce populația, dezorientată de zvonuri contradictorii, se aduna întruna în centrul orașului, în locuințele abandonate de capii familiilor s-au petrecut numeroase jafuri, uneori și omoruri. Mai ales preoții au fost împiedicați să se evacueze și bagajele le erau abuziv confiscate. Desigur, aceste acte nu pot fi imputate numai unei etnii și nici măcar unei ideologii, chiar dacă textele « evangheliilor » lor le încurajează deschis. În perspectivă istorică, ele rămîn în sarcina nominală a celor ce le-au săvîrșit. Cursul evenimentelor le crea un cîmp larg de acțiune celor dintotdeauna certati cu legea, deschidea poarta cupidității și instinctelor criminale de toate nuanțele, iar instinctul gregar, care-i adunase pe locuitori în centrul orașului, a fost neîndoielnic manipulat cu abilitate de promotorii unei credințe care pînă atunci stătuse în umbră. Cert este că principalii incitatori și provocatori de dezordine, cel puțin la Soroca, n-au fost evreii.

La ora 14.45, comandantul Detașamentului de Siguranță Vijnița s-a trezit față în față, pe neașteptate, la Caterineni, pe șoseaua spre Berhomet, cu patru tancuri sovietice, însoțite de infanterie. Li se putea suci gîtul ca unor orătănii de curte, dar interdicția de a deschide focul era absolută. Siguri de ei, ofițerii ieșiți din ture le-au declarat românilor că pînă la căderea serii trebuiau să intre în Cernăuți. La ora 16.00 a primit și Detașamentul de Siguranță Vijnița dezlegarea să mai parcurgă o etapă spre sud. Paradoxal, ostașii români au mărșăluit acum în urma celor ce invadau Bucovina.

Ora 15.45. În emisiunea curentă, agenția DNB a inserat un scurt buletin de știri : « Legăturile telefonice și telegrafice cu orașele Cernăuți și Chișinău au fost întrerupte. De asemenea, cursele aeriene au fost suspendate pe întreg teritoriul țării. Comunicațiile pe calea ferată cu Basarabia și Bucovina de Nord au fost adaptate împrejurărilor. De cîteva luni, România a între-

prins măsuri adecvate în vederea evacuării teritoriilor disputate. În septembrie 1939, o operațiune identică părea a fi iminentă, însă ordinul declanșării ei s-a contramandat. »

În ciuda ostenețelor sale, tatăl lui Jean Negură nu a mai izbutit să salveze ceva din bunurile Mitropoliei din Cernăuți. Panica din oraș dizolvase orice autoritate, iar mijloacele de transport nerechiziționate de militari se traficaau la sume impresionante. Totuși, a avut norocul să prindă o birjă și să coboare în gară cu cele două baloturi rămase în seama sa. Pe cînd circulația trenurilor se dereglase total, noile garnituri se mai formau numai din vagoane clasate, adunate de pe liniile de triaj periferice. Între timp, soția sa, Eugenia, împreună cu fiul, îl așteptau cu înfrigurare pe peronul gării din Dărmănești. A trecut un tren, încă unul și încă unul, însă părintele consilier nu se ivera. Printre cei întrezăriți la ferestrele vagoanelor pornite spre sud, în scurtele lor escale din nodul acela de cale ferată, Jean Negură a reținut o listă impresionantă de oameni pe care îi cunoștea : poetul Gavril Rotică, evacuat pe o brancardă din spitalul municipal ; consilierul mitropolitan Ion Vască, împreună cu soția și fiica ; Aurel Sabin, funcționar de asigurări ; Gheorghe Șorodoc, proprietarul celebrului restaurant Astoria ; Constantin Loghin, vicepreședintele Societății pentru Cultură și Literatură Română în Bucovina ; avocații Victor Halițchi, Marcel Adam, Roman Porăstău, Constantin Tușinschi și Arthur Oberlander ; profesorii și profesoarele Virginia Drafta, Vasile Săhleanu, Felicia Posteucă-Rogojeanu, Sava Arbore, Leon Țopa și Dragoș Protopopescu ; particulari precum Maria Badron, Sotir Mataranga, Clicheriu Ureche, Zenaida Kent sau Vanda Marinevici, cunoscuți în atîtea și atîtea împrejurări. Numai cel așteptat nu apărea la nici o fereastră, ținîndu-i ca pe jăratîc în așteptarea lor grea. Și, peste toate, la Dărmănești începuse o ploaie subțire, dar pătrunzătoare. La Cernăuți, părintele consilier Negură pierduse tren după tren, incapabil să răzbească prin învîlmășeala din gară cu baloturile sale destul de greoaie și mari. Abia după ora 13.00 s-au mai format două garnituri și într-una din ele și-a urcat bagajul și a găsit chiar și loc. Trenul a mai stat la peron preț de un ceas și ceva. A ajuns la Dărmănești

după-amiaza, tîrziu, în jurul orei 16.00. Eugenia și Jean au fost convinși că era vorba despre ultimul transport plecat în ziua aceea din Cernăuți. Se înșelau, însă asta nu mai avea vreo însemnătate. Important era faptul că părintele consilier era iar alături de ei.

La București, la ora 16.00, sub președinția lui Gheorghe Tătărescu, s-a întrunit primul Consiliu de Miniștri după criza declanșată în relațiile româno-sovietice. Noul ministru de Externe al țării le-a expus participanților împrejurările și cronologia brutalelor evenimente care au format obiectul celor două Consilii de Coroană din ziua precedentă. Totodată, Constantin Argetoianu le-a prezentat colegilor săi de cabinet și a doua notă ultimativă adresată de URSS guvernului României, precum și răspunsul oferit Moscovei de autoritățile de la București. El a insistat în mod deosebit – cu argumente convingătoare, fiind, de altfel, un partizan al evitării ostilităților cu marea vecină din răsărit – asupra rațiunii în virtutea căreia guvernul român s-a văzut nevoit să cedeze înaintea forței. Acceptarea comunicată rușilor prin intermediul canalelor diplomatice obliga guvernul român să evacueze teritoriile Basarabiei și Bucovinei de Nord în termen de patru zile, începînd de la ora 13.00 a zilei în curs. Orașele Cernăuți, Chișinău și Cetatea Albă urmau să fie ocupate chiar în după-amiaza acestei zile, a precizat Constantin Argetoianu – fapt cu care interlocutorii săi erau la curent. Cu toate acestea, emoția lor nu a fost mai puțin puternică și mulți dintre ei s-au arătat vizibil nemulțumiți de modul telegrafic în care li se comunicau datele unei tragedii atît de zguduitoare. În replică, Gheorghe Tătărescu a spus că nu era timp de dezbateri. În numele guvernului, s-a angajat să explice pe larg în Parlament cu prima ocazie « istoricul tuturor faptelor care formează această mare dramă a românismului ». În continuare, prim-ministrul a enumerat măsurile administrative și de ordin legislativ preconizate de guvern în vederea ajutorării populației ce s-ar putea vedea nevoită să abandoneze căminele și să se refugieze din teritoriile invadate de ruși. Consiliul de Miniștri s-a încheiat la ora 17.45.

La ora 15.30, pe urmele avangărzilor lor, masive coloane sovietice mecanizate, în drum către Cernăuți, au depășit toate trupele românești de acoperire a frontierei care se retrăgeau către Vijnîța. Către ora 16.00 era iminentă și căderea Storojinețului, fiind astfel tăiate posibilitățile de retragere ale detașamentelor înaintate ale Diviziei 34 Infanterie. Într-o primă etapă a unui lanț nesfîrșit de abuzuri, bateria de artilerie a Detașamentului de Siguranță Bărbești a fost capturată de ruși...

Avangărzile trupelor ruse au pătruns în Soroca la ora 16.00. În acest moment, un miting organizat în centrul orașului era în plină desfășurare. Vedetele mitingului la care ne referim au fost în principal și în majoritate comuniștii din urbe. Printre cei ce s-au străduit să-i convingă pe soroceni de binefacerile nenorocirilor care le răvășeau toate rosturile s-au numărat următoarele cozi de topor : institutorul Gheorghe Lupescu, fost deputat, fost prefect al județului, membru în sfatul orășenesc al Frontului Renașterii Naționale ; Petre Sfeclă, președintele secției Frontului Renașterii Naționale din urbe ; profesorul Marcu, directorul Liceului Agricol, de mult suspectat de simpatie pentru ideile comuniste ; inspectorul școlar Alexandru Anop ; institutorul Ion Cutubar ; avocatul Petre Hrițcu, fostul președinte al Frontului Renașterii Naționale din localitate, și Teodor Rusneac, secretarul în funcție al aceluiași organism politic. De altfel, încă din primele ore ale dimineții, Marcu, Petre Hrițcu și Teodor Rusneac i-au declarat lui Florentin Cernăianu, șeful poliției locale, cum că nu ar avea nici un motiv să se refugieze. Primul drapel comunist apărut în oraș a fost arborat de Alexandru Anop și Ion Cutubar la sediul Casei Corpului Didactic din Soroca. La fel, în această după-amiază nefericită, aceiași indivizi i-au întîmpinat pe sovietici cu steaguri roșii în mîini. Adevărata dramă a celor ce doreau să se refugieze s-a declanșat atunci cînd autoritățile, retransate în Centrul de Recrutare, au încercat să răzbată spre periferia orașului. Comandantul avea în subordine doar cîțiva ofițeri și un număr restrîns de soldați, iar convoiul de căruțe și autocamioane cu care spera să ajungă la Prut s-a dovedit a fi cu totul vulnerabil. Chiar din pornire, unul dintre autocamioane, cel în care era transportat tezaurul administrației locale, vreo 18 milioane de

lei, a fost scos din funcțiune de un grup extremist. Cei ce au scăpat din învîlmășeală și s-au refugiat au mărturisit mai târziu că provocatorii de dezordine i-au împușcat, sub privirile lor, pe administratorul financiar Ion Gheorghiu, pe avocatul Stănescu, pe căpitanul Georgescu de la Centrul de Recrutare, pe ofițerul Enea și pe comisarii Eustațiu Gabriel și Murafa. Ultimii ar fi fost asasinați de avocatul Michel Flexor lîngă stația generalului Stan Poetaș. Ofițerii capturați cu același prilej au fost degradați. Unul din ei, căpitanul Buruiană, s-a întors umilit acasă, unde s-a spînzurat. Caii de la căruțe au fost deshămați, iar bagajele, jefuite.

O altă versiune asupra evenimentelor, etalată într-un raport oficial ulterior, certifică multe din cele narate pînă aici. La ora 16.00 – consemna documentul –, comuniștii au ocupat poliția și primăria, rechiziționînd cu atenție localurile. Celor minăți de curiozitate să asiste la această operațiune li s-a oferit un discurs circumstanțial, improvizat de unul dintre rebeli, care a defăimat grosolan autoritățile românești. Atunci au apărut pe scena acestei stări de delir comisarii Eustațiu Gabriel și Vladimir Murafa, într-o încercare disperată de a restabili ordinea în Soroca. Dacă ar fi făcut uz de arme, este cert că ar fi reușit, dar n-au îndrăznit să încalce un ordin expres. În consecință, au fost imobilizați, dezarmați, percheziționați și escortați cu mîinile ridicate în Piața Unirii, lîngă monumentul lui Stan Poetaș. Au fost împușcați cu propriile lor revolve. La ora 17.00, un autocamion încărcat cu tezaurul instituțiilor financiare ale județului a pornit de la Centrul de Recrutare spre Piața Unirii, pentru a face plinul de carburant înaintea plecării spre Prut. În caroseria mașinii se aflau locotenentul Gheorghe Pavelescu, cîțiva subofițeri, Vartolomei, dirigintele poștei, și avocatul Gheorghe Stănescu. Bandele de răufăcători i-au înconjurat imediat. Militarilor le-au fost ruși epoleții. Locotenentul Pavelescu și Vartolomei au mituit doi rebeli cu 60 000 de lei și au fost scoși discret din învîlmășeală. Sublocotenentul Enea a încercat să fugă, dar a fost împușcat mortal pe la spate. Avocatul Pisarevschi l-a asasinat pe colegul său de barou, Stănescu. Aceeași soartă au împărtășit-o curînd administratorul Ion Gheorghiu și

căpitanul Georgescu, care aștepta autocamionul la Cercul de Recrutare fără arme și fără o gardă în măsură să-l apere. În același timp, maiorul Gheorghe Varzic, comandantul Legiunii de Jandarmi din Soroca, și un subaltern al său, căpitanul Ramadan, împreună cu alți ofițeri și soldați, au încercat să se refugieze cu o altă mașină, dar au fost opriți de bandele dezlanțuite și n-au scăpat decît după ce li s-au rupt uniforme. Ulterior, la prefectura județului, în prezența avangărzilor ruse care tocmai se instalau în oraș, mitingul a fost reluat și protagoniștii lui au fost aceiași români despre care a fost vorba: Gheorghe Lupașcu, Petre Sfeclă, Alexandru Anop și Ion Cutubar. Noile cuvîntări s-au ținut de acum într-un decor cunoscut: pancarte și steaguri roșii. În sfîrșit, iată și versiunea furnizată de funcționarul bucureștean Nicolae Stroe despre ce s-a întîmplat la Soroca: pînă seara târziu, o fanfară alcătuită din muzicanți de adunătură s-a învîrtit obsedant prin oraș, cîntînd *Internaționala* și imnul de stat sovietic; autoritățile civile și militare nu au avut timp să se refugieze, reprezentanții lor fiind sechestrați de rebeli și dezarmați; atunci s-au auzit în centrul orașului primele împușcături; însuși inocentul funcționar Nicolae Stroe a fost sechestrat, percheziționat și întrebat despre rostul lui în urbe; după ce a dovedit cu acte în regulă că nu era din Soroca, a fost eliberat, dar cu condiția să participe la mitingul de la prefectură. Seara târziu, Nicolae Stroe s-a strecurat pe niște străzi lăturalnice spre periferie și a fugit din oraș.

Într-adevăr, pe măsură ce primele valuri ale invaziei rusești se rostogoleau peste orașele și satele Basarabiei și Bucovinei de Nord, parcă loviți de inconștientă și incapabili să vadă în viitor, mulți comuniști – pentru faptele cărora au plătit mai târziu exclusiv evreii – au comis acte de violență și turpitudine imposibil de cuprins cu o minte normal constituită. La Nisporeni, Ilie Blank acumulasă pînă atunci 150 ha arabile, 15 ha de vie, 300 de oi și două autocamioane. La amiaza acestei zile, și-a agățat o eșarfă roșie în piept, jubila și-l batjocorea pe preotul Ion Drajinschi, înjurînd cît putea mai răsunător armata română. În primele zile după instalarea autorității sovietice, i-a fost confiscat întregul avut și a fost deportat, ca și alți deținători de

bunuri exagerate. La Ceaga-Petrioanca, Nusimm Tucher, Ghidale I. Biorțchi și Ianchel Levenson s-au năpustit înarmați asupra unor ostași români rătați de unitățile lor, i-au dezbrăcat și depozitat de efecte. Nusimm Tucher a furat și o sumă de bijuterii de la vecinul său, S. Schilciuc. Curînd au fost arestați de sovietici în timp ce încercau să vîndă haine ostășești revopsite și au împărțit același destin. În sudul Basarabiei, indivizi necunoscuți au așezat pe calea ferată dintre Cetatea Albă și Reni clăi compacte de fin, dîndu-le foc înaintea trenurilor de evacuare. Zadarnic s-a încercat ulterior deturnarea vinovăției spre alt orizont etnic. Un țaran român, german, ucrainean sau găgăuz nu și-ar fi îngăduit niciodată să mistuie hrana vitelor sale în acest chip nebunesc și iresponsabil. Numai străinii de plugărie batjocoresc rodul cîmpului. Un grup de ucrainenii l-a sechestrat pe șeful gării din Căușani și l-a obligat să închidă semnalele de intrare și de ieșire din stație. Încurajați, cîțiva mecanici, invocînd diverse pretexte, au încercat să părăsească locomotivele. Gara nu a fost deblocată decît atunci cînd mai mulți militari români decise, trecînd peste orice interdicție, au împrăștiat grupul provocator de dezordine și i-au obligat pe mecanicii recalcitranti să miște trenurile din loc sub amenințarea armelor. La Ceadîrlunga, la fel, extremiștii găgăuzi și bulgari i-au ucis pe perceptor și notar. În gara localității, l-au sechestrat pe preotul român în timp ce acesta aștepta un tren de evacuare și l-au silit să se plimbe pe tot peronul, cu un streag roșu în mîini. Cu sprijinul acelorași inși, negreșit, sovieticii au dezarmat și dez echipat un detașament de săpători ai Regimentului 35 Infanterie... Și așa mai departe, pînă cînd, în zilele următoare, s-au cules și fructele negre și otrăvite ale acestor acte de vandalism absolut gratuite...

Sigur presat de Carol al II-lea, Gheorghe Tătărescu l-a convocat la președinția Consiliului de Miniștri pe Wilhelm Fabricius, care, firește, nu plecase la Viena, cum credea postul de radio Londra. Ministrului german i s-a comunicat conținutul depeșei sosite recent de la Moscova. Spre stupoarea autorităților românești, teritoriul pretins de sovietici în Bucovina de Nord se vădea a fi mai întins decît se crezuse. La început, gu-

vernul român fusese convins că i se cerea teritoriul din nordul Prutului, inclusiv Cernăuții. Însă sovieticii, de fapt, cereau mai mult decît jumătatea ținutului și, de asemenea, și ținutul Herța din vechiul județ Dorohoi, care nu fusese niciodată sub ocupație străină. « În consecință – menționa rezumatul declarației prim-ministrului român, întocmit de Wilhelm Fabricius –, guvernul român a propus Moscovei prin Davidescu ca numai regiunea Cernăuți să intre imediat sub ocupație militară ; 2) o comisie mixtă să fie convocată pentru a negocia în mod amical asupra statutului definitiv al teritoriului tradițional ; 3) vechiul teritoriu românesc, în speță, regiunea Herța, să rămînă și în viitor României. Numai în cazul cînd Uniunea Sovietică va manifesta îngăduință – a mai spus Gheorghe Tătărescu – se va putea ajunge la o vecinătate prietenoasă. Indignarea poporului este foarte mare. Chiar și regele a calificat cererea Rusiei ca fiind insuportabilă, în timp ce o mare parte a populației românești este pentru război și nu va ierta guvernului cedarea necondiționată a întregii regiuni. » În încheierea expunerii sale, prim-ministrul l-a rugat pe Wilhelm Fabricius să informeze guvernul de la Berlin asupra întinderii reale a pretențiilor Moscovei. Ar fi fost de dorit ca *Reich-ul* să-i determine pe sovietici să accepte ca măcar teritoriile românești care nu au fost niciodată înstrăinate să rămînă sub jurisdicția stăpînilor lor de drept.

După ora 16.00, primele blindate sovietice au apărut în Piața Gării din Cernăuți, blocată în continuare de mulțimea celor ce așteptau sau pierduseră trenurile spre sudul Moldovei. Emoția a fost puternică. Un martor ocular al evenimentelor, abia sosit în oraș din Zastavna, a reținut toate zvonurile care se încrucișau în masa de oameni desfășurată pe peroane și între liniile de cale ferată : printre altele, o bandă formată din tineri comuniști ar fi împușcat doi gardieni publici ; în timp ce era escortată spre gară, coloana deținuților din penitenciarul local a fost înconjurată de manifestanți comuniști, gardienii fiind molestați și deținuții, eliberați ; primarul orașului, Nicolae Flondor, ar fi fost împușcat în Piața Unirii în timp ce aștepta sosirea sovieticilor spre a le preda municipiul ; ultimele detașamente ale forțelor de ordine însărcinate cu paza principalelor instituții

publice din oraș, cînd s-au retras spre gară, au fost permanent hărțuite de bande de comuniști și silite să facă uz de arme; secretarul chesturii și cîțiva comisari din subordinea lui, surprinși de sovietici în Piața Decebal nr. 2, ar fi fost reținuți pentru cercetări... Într-o notă informativă înaintată ulterior organismelor militare, martorul ocular amintit a adăugat cu cerneală: « Preoții creștini din oraș au fost batjocoriți de minoritari, care le-au tăiat bărbile, le-au sfișiat arterele și le-au dezgolit organele genitale, arătîndu-le mulțimii dezabuzate. » Un ofițer cu semnătura indescifrabilă a comentat adaosul cu o rezoluție semnificativă pentru spiritul epocii: « Să aflăm odată ce șerpi încălzim la sînul nostru... » În schimb, acolo unde era invocată împușcarea lui Nicolae Flondor a marcat un semn de întrebare. Dintre informațiile furnizate de anonim, multe erau aproximative, iar cea privind asasinarea primarului s-a dovedit a fi falsă. Momentul intrării blindatelor sovietice în Cernăuți a fost relatat și de Pepe Georgescu: « Dinspre gara mare — scria acesta — se auzeau un zgomot intens de motoare și strigăte nedeslușite. Zgomotul se apropia tot mai mult de centrul orașului, odată cu trepidațiile infernale ale unei escadrile de aviație. Cele cîteva clipe pînă la sosirea primelor tancuri sovietice erau revoltător de chinuitoare. În urletele rebelilor și în groaza privirilor populației românești, primele tancuri apărură în Piața Unirii. Pe boturile lor cenușii, copii și fete foarte tinere stăteau în picioare, cu stegulețe roșii și cu flori în mîini. Tancurile se îndreptară spre rezidența regală și spre celelalte autorități, unde erau așteptate de o comisie românească pentru predarea orașului. Intrarea străzilor a fost baricadată cu alte tancuri, iar altă parte s-a îndreptat spre interiorul țării. » Atunci, odată cu dispariția acelei comisii evocate de Pepe Georgescu, s-a răspîndit printre refugiați și zvonul despre împușcarea primarului. De fapt, rămas împreună cu rezidentul regal, George Flondor, și cu un colonel de jandarmi să se achite de o formalitate penibilă, primarul nici nu a fost luat în seamă de grupul de ofițeri superiori sovietici care au pătruns triumfători în palatul administrativ. Mai mult, chiar în fața acelei comisii nefecite, un colonel rus, adresîndu-se unui însoțitor, a exprimat în cuvinte de o vulgaritate extremă aprecieri dintre cele mai jigni-

toare la adresa națiunii române, a armatei și autorităților române. Incapabil să se abțină, Nicolae Flondor a replicat. Învățase limba rusă demult, în anii primului război mondial, cînd luptase în armata austro-ungară, în lagărele de prizonieri ale imperiului moscovit. Surprins de răspunsul formulat în propria sa limbă, colonelul sovietic a înțeles că făcuse o gafă, s-a fîșfîcit, și-a schimbat vizibil culoarea feței și a reacționat cum ar fi reacționat orice mitocan întîmplător mai puternic decît toți cei din jur. I-a arătat pe demnitarii români ostașilor din subordinea sa și le-a ordonat să-i ducă oriunde, numai să-i scoată din ochii lui. Ostașii s-au executat. Laolaltă cu alți funcționari superiori români care nu s-au evacuat, comisia destinată să predea sovieticilor orașul a fost sechestrată într-o sală de conferințe a rezidenței regale. După ore întregi de așteptare chinuitoare, i s-a spus că va fi eliberată numai în cazul în care se va constata pe teren că autoritățile românești respectaseră avizul din nota ultimativă sovietică de a nu proceda la distrugerea instalațiilor și a echipamentelor militare de interes obștesc ale Cernăuților.

Ora 16.30. Agenția Stefani a confirmat că reprezentanții sovietici din comisia mixtă pentru aplanarea divergențelor survenite pe parcursul evacuării teritoriilor Basarabiei și Bucovinei de Nord vor fi generalii Kozlov și Boldin. Apoi a inserat în emisie și o declarație clamoroasă a autorităților de la Budapesta: « În această oră gravă, Ungaria se întoarce cu încredere spre triumful dreptății. Puterile Axei și-au propus ca obiectiv final al victoriei lor, pregătită în ani de disciplină consimțită și sacrificii, să reconstruiască Europa pe temeliiile unor principii de echitate. Ungaria a susținut permanent aceste obiective și acum e convinsă că speranțele ei se vor întrupa într-o realitate strălucitoare. »

La ora 16.25, patru tancuri sovietice au fost semnalate în trecere prin Berhomet. La ora 16.40, Detașamentul de Siguranță Răstoace a raportat că o patrulă de cavalerie inamică a traversat Ceremușul, în timp ce alte pachete de călăreți se pregăteau să treacă pe malul românesc al râului în dreptul bisericii de la Zahariceni.

Din Berlin, telefonic, în numai două propoziții, Rudolf Steg i-a transmis lui Wilhelm Fabricius la București instrucțiunile primite de la subsecretarul de stat Gauss. Ministrul Germaniei nu i-a adresat nici o întrebare. În schimb, Rudolf Steg s-a simțit dator să-l interogheze cu privire la cursul evenimentelor din România. Wilhelm Fabricius l-a informat că lucrurile decurg conform așteptărilor. Înaintarea sovieticilor a început. În capitala țării, moralul autorităților și al populației era foarte scăzut.

Ora 16.45. Postul de radio Kiev a început să lanseze în eter o emisiune specială dedicată « eliberării » Basarabiei și Bucovinei de Nord. « Piața din fața sediului Radiodifuziunii din Kiev – a anunțat crainicul, entuziasmat – este plină de oameni. O mulțime de muncitori așteaptă în piață să i se comunice răspunsul guvernului român la cererea guvernului sovietic de restituire a Basarabiei și a Bucovinei de Nord. » La ora 14.02, ora Moscovei, crainicul Radiodifuziunii din Kiev a anunțat că guvernul român a acceptat cererile guvernului sovietic. Mulțimea a fost cuprinsă de o bucurie nețărmurită și, printre strigătele de bucurie din piață, se auzea tot mai clar : « De acum, poporul rus din Basarabia și Bucovina va trăi alături de noi, în liniște și pace... » În același timp, mulțimea a început o manifestație grandioasă pe străzile Kievului... La postul de radio ucrainean s-a mai citit o poezie dedicată « eliberării » Basarabiei și Bucovinei de Nord, șchioapă și saturată de superlative jenante la adresa lui Stalin. Titlul era semnificativ : *Eliberarea muncitorilor*, iar conținutul evita să se hazardeze pe teritoriul chestiunilor etnice. În sfârșit, crainicul a mai citit o scrisoare adresată poporului moldovenesc din Basarabia și Bucovina de Nord de un grup numeros de țărani care ar fi fugit în România cu mai mulți ani în urmă, stabilindu-se peste Nistru, într-un sat ucrainean din fața Hotinului. Desigur, țăranii în speță și-ar fi părăsit rosturile chipurile pentru că nu mai puteau suporta asuprirea din România unui putred regim moșieresc. « Dragii noștri frați din județul Hotin – se termina epistola confecționată în studiourile Radiodifuziunii din Kiev –, multe a trebuit să mai îndurăm din 1918 pînă azi. Boierii români ne jefuiau și ne ucideau. Noi nu am mai putut suporta împilarea și am fugit.

Am trăit fericiți și ascultam cu durere plîsetele și gemetele voastre de dincolo. Peste Nistru, vedeam cum jandarmii români vă confiscau averile și recoltele pentru plata impozitelor. Acum, toată această tragedie s-a încheiat. Din această zi, veți fi și voi fericiți și vă vom ajuta să începeți o viață nouă... » În finalul scrisorii, crainicul a citit o duzină de semnături... Nici una din ele, întîmplător, nu era... indescifrabilă.

În capitala Germaniei, atașatul Rudolf Steg a întocmit o notă despre mesajul primit de la Baumschule și despre instrucțiunile transmise lui Wilhelm Fabricius. Este singurul document publicat care atestă că Auswärtiges Amt, din dispoziția lui Adolf Hitler, a încercat să salveze Cernăuții de invazia sovietică – probabil, în virtutea faptului că era un oraș marcat de civilizația germană și locuit de un număr considerabil de etnici germani. În minutele următoare, nota a fost înaintată spre știință consilierului superior Kordt.

Dramatice au fost, în după-amiaza zilei de 28 iunie 1940, și tribulațiile Diviziei 15 Infanterie. Ordinul de evacuare s-a expedit grosurilor ei abia la ora 12.30 prin curier, fiind alertate și răspîndirile să se regrupeze și să se pregătească de marș. Ceea ce era destul de complicat : numai subunitățile Regimentului 6 Grăniceri se înșirau pe un front de 11 km ; avanposturile diviziei se aflau la 7-8 km în fața pozițiilor de rezistență ; un batalion din rezerva mării unități se găsea la 11 km în fața pozițiilor de rezistență ; un batalion din rezerva mării unități se găsea la 11 km în spatele punctului de comandă... Totodată, aflîndu-se într-o zonă în care contactul cu avangărzile trupelor de invazie nu putea fi evitat, divizia și-a desemnat și delegații meniți să se angajeze în eventuale parlamentări. Căpitanul Alexandru Dobrian a fost trimis la Tîntăreni, iar căpitanul Corneliu Ștefănescu la podul de la Sîngera, adică tocmai în punctele în care coloanele în retragere ale diviziei se intersectau fatal cu coloanele de afluire ale inamicului. Apoi, însuși punctul de comandă al diviziei s-a deplasat înspre Ialoveni, unde urma să înceapă să funcționeze numai cu o parte din transmisiuni de la ora 20.00. Evacuarea subzistențelor din Chi-

șinău și îndrumarea lor spre Sîngera și Chetros, descărcarea dispozitivelor de distrugere din sector și dezgroparea minelor anticar, firește, au consumat un timp apreciabil, ca și instalarea unor patrule suficient de tari și mobile de-a lungul căilor ferate și liniilor telefonice. Și replierea, în totalitate, se afla în întîrziere. Cel mai nenorocit adevăr al zilei era însă acela că Valea Bîcului reprezenta tocmai culoarul cedat sovieticilor spre a pătrunde spre Chișinău. Și tocmai prin acest culoar trebuiau trecute grosurile diviziei. Cu alte cuvinte, pe umerii căpitaniilor Corneliu Ștefănescu și Alexandru Dobrian apăsa o misiune dintre cele mai dure. Promisiunea că vor fi înlocuiți aproape de miezul nopții cu cîte un ofițer din Regimentele 25 Infanterie și 6 Grăniceri, care formau ariergarda coloanelor, abia dacă îi încălzea.

« După-amiază, pe la ora cinci – și-a rememorat scriitorul Traian Filip un episod tensionat al adolescenței sale petrecute la Ismail –, totul era gata. Ceea ce nu putea fi transportat rămînea acasă, iar în casa noastră urma să locuiască, pînă la normalizarea situației, un om de la moșie. Lui i se încredința obligația de a pune la adăpost, fie ascunzîndu-le în pivniță, fie ducîndu-le în sat cu căruța, multe obiecte de preț care nu puteau să ne urmeze pe șlep. Înainte ca locuința să-i fie încredințată noului-venit, tata a scos pușca de vînătoare din saltea. Mi-am amintit de primăvara cînd, bolnav de amigdale, tata nu putea să vorbească și, în timpul unei furtuni cu tunete și fulgere, el a apucat pușca spre a se lovi cu țeava de metal în tîmplă. O superstiție spune că, atunci cînd tună pentru întîia oară în an, trebuie să te lovești cu un fier la cap, spre a deveni sănătos și înțelept. Mama, crezînd că, într-un acces de durere și disperare, tata intenționa să se sinucidă, căuta să-i smulgă pușca din mînă. Cîteva momente, ei s-au luptat cu înverșunare, spre spaima noastră mai întîi, spre înveselirea tuturor mai tîrziu, cînd confuzia s-a lămurit. După ora cinci, am rămas singur, toți ai casei s-au dus să-și ia rămas-bun de la prieteni și să se intereseze de transportul de a doua zi. Atunci s-a găsit să vină și lăptăreasa. M-a întrebat ce fac și cînd plecăm. I-am spus că vom pleca foarte repede și ea a înțeles că, ștergînd putina, o vom lăsa cu laptele

neplătit. Mi-a anunțat cu glas rece hotărîrea ei de a lua drept garanție patefonul, care nu fusese încă vîrît în ladă, urmînd să ni-l restituie în momentul în care am fi fost dispuși să-i plătim datoria. M-am repezit să-i smulg aparatul din mînă. Cu toate că ținusem la această femeie, energia ei nesățioasă în clipa cînd se pregătea să ne răpească patefonul mi-a trezit cel mai viu sentiment de aversiune. Am strigat că acesta este un furt în plină zi, am țipat, am mușcat-o de mînă și nu știu cum s-ar fi terminat lucrurile dacă nu se întorcea tata. El a făcut-o să renunțe la orice pretenții bănești și să se întoarcă în sat ori, dacă nu, să primească un alt obiect : o vază de flori, o noptieră, un covor. Agresivă, trecînd de la lacrimi la amenințări, țărancă nu voia decît patefonul, așa încît, pînă la urmă, am fost cuprins de revoltă. Simțeam că i se va face o nedreptate, dar trebuia să fiu părtaș la această nedreptate, pentru că ea se petrecea sub imperiul dezastrului, cînd fiecare ban trebuia păstrat în vederea evenimentelor viitoare. În cele din urmă, văzînd-o că revine în casă, tata a scrîșnit din dinți, a înjurat cumplit, a dat de pămînt cu vasul pe care ar fi vrut să i-l ofere, încît, speriată, femeia s-a împlînzit subit. Ea s-a retras cu o expresie de răutate pe chip, blestemîndu-ne să nu mai avem parte de lucruri și să nu mai ajungem la capătul drumului... »

Alt extras din jurnalul lui Carol al II-lea : « La cinci seara, l-am primit pe generalul Rozin, care mi-a povestit conversația lui cu Goering. Acesta părea să ne ajute cu armament, mai ales avînd mare nevoie de păcură și benzină, deci a propus să se facă mai tîrziu conturile. Lucru îmbucurător este incontestabila bunăvoință de a ne da armament. Rozin zice că se poate găsi material foarte bun. Am speranța că și din cel francez ni se va da. De acum înainte, efortul nostru trebuie pus pe aviație și pe blindate... » Cam tîrziu parvenea monarhul la acest raționament sănătos...

Abia după ora 17.00, din sectorul Grupării Tactice Cosmin, prin maiorul Fulicea, a ajuns la Detașamentele de Siguranță Vama și Cernăuți dispoziția de retragere în pozițiile de rezistență ale Diviziei 8 Infanterie de pe linia pădurilor. În preala-

bil, colonelul Gheorghe Praporgescu, comandantul Brigăzii 8 Infanterie, întrebese telegrafic Corpul 10 Armată ce atitudine trebuie să adoptăm față de sovietici. I-a parvenit același răspuns sec distribuit la ora aceea întregii armate : nu se trage nici un foc de armă...

Nu au ajuns prea departe. Autocamionul înainta tot mai greu, șoseaua fiind blocată de sute și sute de refugiați, de animale tîrîte de oameni în precipitatul exod, de copii pierduți de părinți, de elevi care fugeau spre satele lor de baștină, chiar și de oameni în pijamale și, mai ales, de ostași răniți și bolnavi fugiți din spitalul militar al orașului, numai în parte evacuat. Aceștia își asumaseră rolurile cele mai triste în spectacolul acela terifiant. Pe neașteptate, chiar în fața autocamionului, un soldat care se ținea cu mîinile amîndouă de pîntece a ezitat, s-a împietricit o dată, și încă o dată și s-a lungit cu un bufnet surd în praful gros al șoselei, de unde nu s-a mai ridicat. În clipa aceea, Ștefan Moscaliuc i-a spus șoferului să tragă pe dreapta. Erau și ei oameni, nu erau animale, și nu puteau să lase un semen al lor prăbușit în drum. Sărind din mașină, l-au tîrît pe soldat pe taluzul acoperit cu iarbă și l-au întors cu fața în sus. Cămașa tînărului bărbat, cam acolo unde ar fi trebuit să intre în pantaloni, era pătată de sînge. Cînd i-au dezgolit abdomenul, au înțeles că soldatul fusese operat recent de apendicită, poate numai în urmă cu cîteva ore. Cusătura de catgut fierăstruise urît marginile purpurii ale tăieturii, care nu prezenta nici cea mai palidă urmă de cicatrizare. L-au șters cu atenție de sînge, cu două batiste curate, dar altceva nu era de făcut, neavînd la îndemînă nici apă, nici spirt și nici măcar o sticlă cu o băutură cît de cît tare. Apoi șoferul a coborît oblonul din spate, l-a ridicat pe soldat și l-au întins pe platforma autocamionului, cu propria sa raniță așezată sub cap. Însă nu au apucat să-și continue drumul. De aici înainte, toate speranțele lor s-au împotmolit. După ce a ridicat oblonul la loc și l-a fixat în zăvoare, șoferul a privit peste umăr șoseaua spre Cernăuți și, dintr-o dată, graiul i s-a tăiat și sîngele i-a fugit de tot din obraz. Pe urmele lor veneau în viteză patru motociclete, dintre care una cu o mitralieră rabatabilă montată pe un ataș. Rezemat cu spatele de

caroseria autocamionului, șoferul paralizase. Liviu Hotinceanu a fost tras de Ștefan Moscaliuc în tarlaua de porumb de dincolo de taluz și s-au culcat amîndoi la rădăcina tulpinilor foșnitoare. Ceilalți pasageri ai mașinii, asemenea șoferului, au înghețat într-o nemișcare care a sfîrșit prin a le fi fatală. Un ofițer sovietic dintre militarii sosiți cu motocicletele le-a spus bejenarilor, cu un dispreț suveran în glas, că în Rusia sovietică nimeni nu fuge de la locul unde s-a săvîrșit un accident grav. Un țaran cules de pe drum făcea oficiul de interpret. Șoferul a vrut să deschidă gura, dar i s-a spus că omorîse doi oameni și va fi judecat de un tribunal. Unul dintre sovietici s-a urcat la volanul autocamionului și l-a întors către Cernăuți. Probabil, soldatul operat de apendicită adormise sau leșinase, pentru că nu i se mai auzeau gemetele. În secunde următoare, încadrată strîns de motociclete, mașina a pornit spre oraș, împreună cu pasagerii ei ghinionişti. După încă o jumătate de oră, Ștefan Moscaliuc și Liviu Hotinceanu au ieșit din porumbi și au plecat pe jos spre Dornești. Sperau să ajungă acolo a doua zi dimineața...

Ora 17.30. Din Atena, agenția Stefani și-a informat abonații că evenimentele traversate de România erau previzibile pentru cercurile politice grecești. Postul de radio Kiev continua între timp să serbeze cu fast declanșarea procesului de dezmembrare teritorială a României. În acest moment, microfonul a fost cedat unui anume tovarăș Robin, prezentat drept « șeful artei dramatice » din Republica Autonomă Moldovenească, înființată în 1924 la răsărit de Nistru, cu capitala la Balta. Respectivul șef era nespus de mulțumit că Moldova, « ... o regiune părăsită de la marginea fostului imperiu țarist, sub conducerea lui Stalin, a devenit o republică importantă. Acum – exulta vătaful actorilor din Tiraspol –, cînd Basarabia trece din nou de partea noastră, trei milioane de moldoveni revin la patria moldovenească... » Nenorocitul habar nu avea că apetitul expansionist al ucrainenilor va avea un cuvînt de spus și va trage din tot o parte mai mult decît însemnată atît din pămîntul străbătut atunci de blindate, cît și din moldovenii înghețați într-o neputință sfișietoare...

Precipitata retragere a Detașamentului de Siguranță Coțmani încă nu se încheiase. La ora 16.00, soldații lui au fost primiți de comuniștii din Sadagura cu steaguri roșii și chiote sălbatice de bucurie. Nu a curs sînge. Peste numai o oră, Grupul 58 Recunoaștere, urmat de trenul regimentar și de Escadronul 8 Cavalerie, trecea Prutul peste podul de la Horecea. Soldații credeau că depășiseră momentele dificile, dar nenorocirea abia îi întâmpina. La ora 17.30, pe șoseaua Cernăuți-Lui-zii-Horecea, la Cotola, în dreptul punctului de triangulație 255, la o cotitură a drumului, le-au apărut brusc în față trei tancuri sovietice. Inamicul a deschis focul instantaneu, și cu mitraliere, și cu tunurile de la bord. Presat de situația periculoasă, grupul de recunoaștere s-a abătut către Caliceanca, suburbia din nord-est a orașului Cernăuți. Cînd escadronul de cavalerie a încercat să depășească, prin stînga, șiragul căruțelor din trenul regimentar, focul sovieticilor s-a concentrat cu furie asupra coloanei lor. Apoi tancurile au demarat și, fără să întrerupă tirul, s-au năpustit înainte, în urmărirea escadronului. Din marș, au mitraliat meticulos trenul regimentar atît în lung, cît și direct, de la gura țevii, izbindu-l în repetate rînduri din flanc, cu toată greutatea blindatelor în viteză, făcînd praf nenumărate furgoane, călcînd sub șenile oameni și cai. Simultan, trei avioane inamice au mitraliat din văzduh și grupul de recunoaștere, care se îndepărtase către sud-est, și trenul regimentar risipit și imobilizat pe șosea, și escadronul de cavalerie. Din Caliceanca, pe un teren deosebit de accidentat, printre casele și grădinile unor oameni speriați, grupul de recunoaștere s-a îndreptat spre Cuciurul Mare, lăsînd în marginea Cernăuților trei cadavre și purtînd pe brancarde alți trei răniți. La primul apel s-au înregistrat, în plus, 18 dispăruți. Escadronul de cavalerie, abia scăpat de urmărirea blindatelor, a fost prins între focuri de armă încrucișate dinspre Cernăuți și Horecea, pierzînd opt soldați. Majoritatea furgoanelor din trenul regimentar, oprit pe locul atacului, cu toate materialele și muniția detașamentului și cu bagajele personale ale ofițerilor, au fost capturate de infanteriștii sovietici și jefuite. Dintre oamenii lui, morții se numărau cu zecile. Cei scăpați au reușit să treacă pe la podul de la Stînca la ora 19.15. La ora 22.00, au ajuns la Țărușeni. Știau

de-acum cu cine aveau de-a face, iar noaptea se întindea în fața lor, pe linia defensivă a pădurilor Bucovinei. În contact cu inamicul în cîteva puncte, nici unul din ei n-a dormit. Așa s-a încheiat retragerea spre Moldova a ultimelor subunități ale armatei române și așa s-a încheiat pentru toți ziua de 28 iunie 1940.

Cum s-au putut pierde teritorii istorice ? Prin combinația fatală dintre presiunea geostrategică exercitată la un moment dat de țări puternice (ca urmare a Pactului Molotov-Ribbentrop), diplomația sovietică uzînd de o retorică teatrală și profitînd de texte aproximative, și încă un abuz comis « din greșeală » pe teren (ocuparea ținutului Herta, neprevăzută în documente). Pierderi fără luptă, inacceptabile pînă azi.

Arhivă

« O furtună teribilă bîntuia și sufletul lui Titus Cristureanu, bucovinean autentic, violent dezamăgit de politica externă a unei țări în al cărei regim social investise încredere. A adormit îmbrăcat, tîrziu, către dimineață. Iar la ora 7.00, cînd chelnerul care-i aducea micul dejun a bătut la ușă, încă dormea. Omul hotelului a înțeles că ceva era în neregulă și a trecut pragul fără să mai aștepte încuviințarea. L-a zgîlțit cu atenție pe diplomatul român și l-a ajutat să-și vină în fire. Apoi, cu o voce îndurerată și cu ochii în lacrimi, i-a spus : „Iartă-mă, domnule... Nouă, rușilor simpli, nu ne trebuie pămîntul altor națiuni... Avem pămînt cît cuprinde zarea, de la Nistru pînă la Oceanul Pacific... Nu oameni ca mine sînt vinovați pentru ceea ce se întîmplă la hotarele răsăritene ale României... Iartă-ne și nu uita ce ți-am spus...” »

9789757041175